

UDK 808.1+681.09(05)

ISSN 0350-6894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1996
4

IZDAJA – ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 41	Št. 4	STR. 341–501	LJUBLJANA	OKT.–DEC. 1996
-----	-----------	----------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

Delo Jožeta Toporišiča	341
RAZPRAVE	
Jože TOPORIŠIČ, Jakob Šolar kot jezikoslovec (Ob stoletnici njegovega rojstva)	349
Boštjan Marko TURK, Nadrealistična sinteza Srečka Kosovela	367
Frederik KORTLANDT, Zaokroženi nosni samoglasniki v Brižinskih spomenikih	393
Štefan KARDOŠ, »Klobuk dr. Kreka«	399
Alenka ŠVIC DULAR, Slovensko gorica/zorica 'dvorišče', '(vaški) trg', 'ograda'	437
Martina KRIŽAJ ORTAR, Ohranjanje in zamenjava sotvarnih kazalnikov pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku	451
Jožica ŠKOFIC, Onemitev in oslabitev samoglasnikov v kroparskem govoru	471
OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO	
Aleš BJELČEVIČ, Boris. A. Novak: Oblika, ljubezen jezika. Receptija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji. Maribor: Obzorja, 1995.	481
Bibliografija Jožeta Toporišiča za desetletje 1986–1996	485

CONTENTS

Jože Toporišič's Work	341
ARTICLES	
Jože TOPORIŠIČ, Jakob Šolar as a Linguist (On the Centenary of his Birth)	349
Boštjan Marko TURK, Srečko Kosovel's Surrealistic Synthesis	367
Frederik KORTLANDT, Rounded Nasal Vowels in the Freising Fragments	393
Štefan KARDOŠ, »Dr. Krek's Hat«	399
Alenka ŠVIC DULAR, Slovene gorica/zorica 'front yard', '(village) square', 'enclosure'	437
Martina KRIŽAJ ORTAR, Preservation and Replacement of Exophoras in the Indirect Reporting of an Original Speech Event	451
Jožica ŠKOFIC, Vowel Loss and Weakening in the Kropa Dialect	471
REVIEWS – NOTES – REPORTS – MATERIALS	
Aleš BJELČEVIČ, Boris. A. Novak: Oblika, ljubezen jezika. Receptija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji. Maribor: Obzorja, 1995.	481
Bibliography of Jože Toporišič for the Decade 1986–1996	485

Uredniški odbor–Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko Orešnik, Aleksandra Derganc, Miran Hladnik, Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (**glavni urednik za literarne vede–Editor in Chief for Literary Sciences**), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (**glavni urednik za jezikoslovje–Editor in Chief for Linguistics**), Franc Zadavec (**odgovorni urednik–Executive Editor**).

Tehnični urednik–Technical Editor: Vojko Gorjanc.

Časopisni svet–Advisory Council: Mirek Čejka (Brno), Zdzisław Darasz (Katowice), Gerhard Giesemann (Gießen), Franc Jakopin (Ljubljana), Rado L. Lenček (New York), Juraj Martinović (Sarajevo), Klaus Detlef-Olof (Celovec), Marija Pirjevec (Trst), Jože Pogačnik (Maribor), Erich Prunč (Gradec), Adam E. Suprun (Minsk), Jože Šifer (**predsednik–President**).

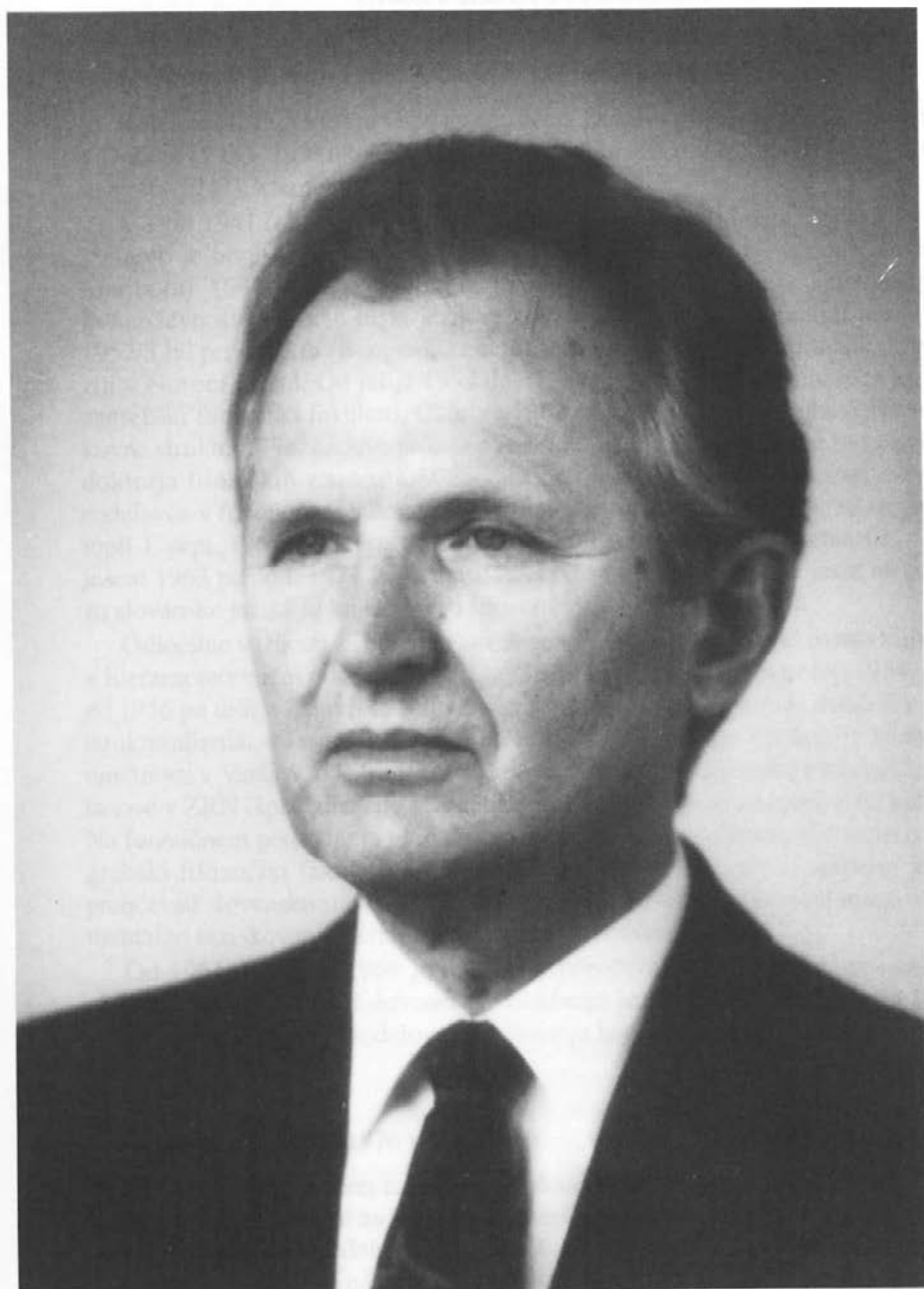
Naslov uredništva–Address: Slavistična revija, Aškerčeva 2/II, 1000 Ljubljana, Slovenija.

Žiroračun pri Slavističnem društvu Slovenije: 50100-678-45265 (za SR). Naročnina velja do odpovedi. Odpovedi le ob koncu leta. Cena letnika za posameznike 2200 SIT, za študente 1300 SIT, za institucije 2800 SIT, za knjigarne 4000 SIT (minus 25-odstotni rabat). – Price of yearly subscription for foreign countries 38 USA \$.

Natisnil–Printed by: PLANPRINT, d. o. o., Ljubljana. **Naklada–Circulation:** 1200 izvodov – 1200 copies.

ISSN 0350-6894

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-12/92, 24. 4. 1992) šteje Slavistična revija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

Akademik profesor dr. Jože Toporišič

DELO JOŽETA TOPORIŠIČA

1. Obdobje do leta 1965: šolanje in zagrebška leta

Rojen je bil 11. oktobra 1926 na Mostecu, Dobova pri Brežicah. Po osnovni šoli v Dobovi (1933–1938) je obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru (1938 do 1941 in 1946–1947), kjer je tudi maturiral.

V letih 1941 (okt.) do 1945 (jun.) je bil v izgnanstvu (Šlezija, Poljska); v šol. l. 1945/46 je opravil izpite za 4.–7. razred gimnazije (za 4. v Brežicah, za 5.–7. v Mariboru). 1947–1952 je študiral na ljubljanski filozofski fakulteti slovenski jezik in književnost pod A in ruski jezik in književnost pod B. Diplomiral junija 1952. 1952/3 bil pri vojaki (Beograd, Zemun), 1953/4 profesorski pripravnik na gimnaziji v Novem mestu. Od julija 1954 do 31. avg. 1965 lektor slovenskega jezika na zagrebški filozofski fakulteti. Oktobra 1962 oddano disertacijo »Nazorska in oblikovna struktura Finžgarjeve proze« obranil junija 1963, konec 1963 promoviran za doktorja filoloških znanosti. V zgodnji pomladi 1965 izvoljen za znanstvenega sodelavca v fonetičnem laboratoriju ljubljanske filozofske fakultete. To službo nastopil 1. sept. 1965; odtlej pa do 1971 je bil vodja fonetičnega laboratorija. – Že od jeseni 1963 pa do l. 1971 je predaval honorarno slovenski knjižni jezik na oddelku za slovanske jezike in književnosti filozofske fakultete v Ljubljani.

Odločilne važnosti za njegovo znanstveno formiranje je bila aktivna vključenost v literarnoteoretični odsek Hrvatskega filološkega društva v Zagrebu (1954–1959), od 1956 pa tudi v Zagrebški lingvistični krožek; v tem krogu se je usmeril v smislu strukturalizma. – Jeseni 1959 je bil 6 tednov gost Poljske akademije znanosti in umetnosti v Varšavi, od okt. 1962 do konca jul. 1963 pa štipendist Humboldtove ustanove v ZRN (špecializacija iz fonetike pri Ottu von Essnu na hamburški univerzi). Na fonetičnem področju je pred tem sodeloval v okviru inštituta za fonetiko pri zagrebški filozofski fakulteti s Petrom Guberino. Pod njegovim vplivom je začel preučevati slovensko stavčno fonetiko in kasneje v Nemčiji zasnoval njeno eksperimentalno raziskovanje hkrati s tonematiko slovenskega jezika.

Od 1964 do aprila 1966 je bil glavni poročevalec za pravopis, pravorečje in oblikoslovje pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika SAZU. Od januarja 1964 pa do dovršitve slovarja je sodeloval pri Slovarju kot terminološki svetovalec za jezikoslovje.

2. Desetletje 1966–1976 v Ljubljani

31. 5. 1966 bil vnaprej habilitiran za docenta za slovenski knjižni jezik. L. 1970 je bil vnaprej habilitiran za izrednega profesorja za slovenski knjižni jezik in je postal višji znanstveni sodelavec za fonetiko. L. 1971 je postal izredni profesor za slovenski knjižni jezik na oddelku za slovanske jezike in književnosti in prvi predstojnik katedre za slovenski knjižni jezik in stilistiko; ta katedra je bila ustanovljena na njegovo pobudo. L. 1971 je bil izvoljen za pooblaščenega profesorja slovenske in slovanske filologije na videmski podružnici tržaške univerze (službe ni nastopil).

V letih 1972–1976 je bil prvič predsednik odbora za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah. L. 1972 je postal tudi član predsedstva Komisije za pravopis, pravorečje in oblikoslovje pri SAZU, katere glavna naloga je bila priprava nove izdaje slovenskega pravopisa. Po izdelavi pravil za novi pravopis je bila komisija l. 1977 razpuščena. Od l. 1976 do 31. okt. 1996 je bil redni profesor za slovenski knjižni jezik (na koncu več let tudi za stilistiko). Za obdobje 1966 do 1976 so značilne še naslednje njegove dejavnosti:

Pedagoško delo: ves čas na oddelku za slovanske jezike in književnosti (do l. 1971 honorarno). Zunaj FF je bil v štud. l. 1972/73 honorarni učitelj na FSPN (slovnica in stilistika slovenskega knjižnega jezika), l. 1968 raziskovalni profesor Univerze v Čikagu (5 mesecev – ruski dialektološki projekt), poletni semester l. 1973 gostujoči profesor Univerze v Regensburgu (primerjalno slovansko oblikoslovje, srbohrvaška dialektologija), l. 1974 1 mesec na Državni univerzi v Moskvi (slovenska fonologija), študijsko leto 1976/77 je bil gost. prof. na Univerzi v Gradcu (kontrastivna fonologija in besedotvorje slovanskih jezikov, zgodovina slovenskega knjižnega jezika). Posamezna predavanja je imel na univerzah v Gradcu, Berlinu, Leipzigu, Varšavi, Sarajevu in na AGRFT v Ljubljani. V Regensburgu in Gradcu (gl. zgoraj) je bil hkrati lektor slovenskega jezika; enako več let na tečajih za tujce v Zadru, Zagrebu in Ljubljani. L. 1969 je bil na enomesečnem študijskem spopolnjevanju v Moskvi (državna univerza imena Lomonosova).

Pogosto je predaval učiteljem slovenščine vseh stopenj in jezikoslovcem v Sloveniji, na Tržaškem in na avstrijskem Koroškem. Predavanja je imel tudi na univerzah v Moskvi in Sarajevu, posamezna predavanja pa v ljubljanskem in sarajevskem jezikoslovnem krožku. Bil je pisec večine poročil za učitelje slovenščine na PA v Ljubljani (deloma tudi v Mariboru) in na FF v Ljubljani, v dveh primerih tudi poročevalec za univerzitetnega učitelja v tujini (v ZDA in Avstriji). Bil je mentor 3 doktorjem (ZDA, Poljska – somentor, Ljubljana – glavni mentor), 4 magistratom (dvakrat glavni), (so)mentor več kot 10 magistrantom in 2 doktorandoma (povezava z zagrebško FF).

Kongresi, simpoziji, zborovanja: 6. mednarodni kongres fonetikov v Pragi (1967), simpozij intonologije v Pragi (1969), mednarodni kongres slavistov v Varšavi (1973), sociolingvistični simpozij v University Parku v ZDA (1976), jugoslovanski slavistični kongresi: Budva (1969), Beograd (1972), Zagreb (1975); zborovanja slovenskih slavistov: Celje (1971), Ljubljana (1974), Postojna (1975), Portorož (1976); zasedanja komisij mednarodnega slavističnega komiteja: Skopje (1972, 1975), Beograd (1972); polaktivno na mnogih zasedanjih teh komisij (Praga, Leipzig, Olomuc, Brno, Budišin).

Bil je član več komisij mednarodnega slavističnega komiteja: do l. 1973 za terminologijo za slovenski jezik; za fonetiko; za slovnični ustroj slovenskega jezika. Bil član komisij za učne načrte za osnovno šolo in usmerjeno srednjo šolo (bil je predsednik ustrezne komisije za gimnazijo). Od 1972 do 1976 je bil predsednik odbora FF za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah; bil je predsednik organizacijskega odbora ter organizator seminarja slovenskega jezika, literature in kulture (1971). Bil je tudi član mednarodnih društev: International Society of Pho-

netic Sciences, Societas linguistica Europaea, član republiškega odbora Slavističnega društva Slovenije, od l. 1969 stalni član uprave Zveze slavističnih društev Jugoslavije in 1975–1979 predsednik te Zveze; od l. 1972 je bil član Jugoslovanskega slavističnega komiteja.

Od l. 1975 je delegat FF v 13. področni skupini Raziskovalne skupnosti Slovenije. Pri RSS je bil od 1968/69 član projektnega tima za obravnavanje podatkov.

Uredniško delo: glavni in odgovorni urednik revije *Jezik in slovstvo*, 1966–1970 (5 letnikov); *Slavistična revija*, 1967–1969 (področni), od l. 1970–1980 odgovorni in glavni urednik za jezikoslovje; od l. 1973 sourednik *Godišnjaka* za primjenjenu lingvistiku.

Desetletje 1976–1986 v Ljubljani

Je predstojnik stolice za slovenski knjižni jezik in stilistiko od njene ustanovitve (tudi njen ustanovitelj), predsednik komisije za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah (od 1984), bil je predsednik komisije za pravopis, pravorečje in gramatiko pri SAZU (do 1977), od l. 1982 je član revizijske komisije Načrta pravil za novi slovenski pravopis; predsednik Zveze slavističnih društev Jugoslavije je bil do 1979.

V štud. l. 1976/77 je bil gostujoči profesor za slovansko kontrastivno jezikoslovje (hkrati tudi lektor slovenščine) na univerzi v Gradcu, l. 1979 gostujoči profesor za slovenski jezik na univerzi v Celovcu, v štud. l. 1979/80 je predaval slovenski jezik na AGRFT, v štud. l. 1985/86 pa imel strnjena tečaja slovenskega jezika na univerzi v Mariboru.

Posamezna predavanja je imel na naslednjih univerzah: Sarajevo (1976), Regensburg (1979), Los Angeles (1980) (tedaj je na povabilo obiskal tudi univerzo Yale v New Havenu), Helsinki (1982), Tübingen (1985), Trst (1986), Dunaj (1986, 2 predavanja), Salzburg (1986), Innsbruck (1986), Gradec (1986). Aktivno se je udeleževal zasedanj komisije Mednarodnega slavističnega komiteja (za fonetiko in fonologijo, za proučevanje strukture slovanskih knjižnih jezikov, za knjižne jezike) v naslednjih mestih: Dunaj (1977), Praga (1977), Bratislava (1980), Berlin (1983).

Udeležil se je obeh svetovnih slavističnih kongresov: Zagreb – Ljubljana (1978), Kijev (1983) in naslednjih simpozijev v mestih: University Park (Pensilvanijska univerza) (1976), Varšava (1979), Celovec (1979, 1983), Ljubljana (1977 dvakrat, 1978, 1980 in po dvakrat 1983, 1984 in 1985), Beograd (1977), Mannheim (1980), Evanston (1980), Urbino (1981), Oxford (1981), Sarajevo (1984, 1985), Zürich (1984), Salzburg (1985), Videm (1985), Trst (1986), Tübingen (1986). Udeležil se je kongresa Zveze slavističnih društev Jugoslavije na Bledu (1979) in več zborovanj Slavističnega društva Slovenije. Predaval je na Seminarjih slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani (1979, 1980 – dvakrat tudi predsednik –, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985) in imel šest- oz. sedemdnevni tečaj o normativnih vprašanih slovenskega knjižnega jezika. Imel je večje število predavanj v okviru

podružnic Slavističnega srustva Slovenije, v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kopru, Novem mestu, Trstu, Novi Gorici, Gorici; predaval je tudi slavistom v Celovcu.

Z izjemo let 1979–1981 je imel na ljubljanskem radiu letno po osem do devet jezikovnih pogovorov, v tedniku 7 D pa jezikovni kotiček (1985–1987). Po eno predavanje je imel v lingvističnih krožkih v Sarajevu in v Helsinkih, več pa v Ljubljani. Bil je član Jezikovnega razsodišča (1980–1985). Širše strokovno je deloval tudi z udeležbo na naslednjih zborovanjih ali simpozijih: na Tednu slovenskega filma v Celju (1982, 1983), pri strokovnem posvetovanju o birokratskem jeziku v Škofji Loki (1983), na simpozijih o medicinski (1984) in tehniški besedi (1985) v Ljubljani.

Sodeloval je pri okroglih mizah ob izidu Načrta pravil za novi slovenski pravopis (1982): v društvu slovenskih pisateljev, prevajalcev, ljubljanskih slavistov, dramskih igralcev, FF v Ljubljani.

Večkrat je nastopil tudi na ljubljanski televiziji. Govoril je ob odkritju spominke plošče (1974) in spomenika (1978) A. Brezniku v Ihanu, ob postavitvi spominke plakete M. Pleteršniku v Pišecah (1982) ter ob odprtju spominke sobe J. Kopitarju v Repnjah (1985).

Bil je (so)mentor pri 33 magistrandih, pri 7 disertacijah in pri več specializacijah (štirih).

Do l. 1980 je bil odgovorni urednik Slavistične revije, ves čas pa je glavni urednik za jezikoslovje. Uredil je še naslednje knjige: Povzetki referatov za IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije (1979), Breznikovo izbrano delo (1982), zbornik Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo (1980), Slovenska zvrstna besedila (1982). Je član evropskega jezikoslovnega društva Societas linguistica Europaea in svetovnega za fonetiko (International Society of Phonetic Sciences).

L. 1977 je prejel odlikovanje za zasluge na univerzi v Gradcu, l. 1978 nagrado Kidričevega sklada, l. 1979 priznanje Mednarodnega društva za fonetične zveze »za dosežke na področju fonetičnih znanosti«. Dejaven je še v več telesih svoje stroke in naše družbe (zlasti npr. pri Slovenski izseljenski matici, konec 70. let pa pri Zavedu za šolstvo v zvezi z osnovnošolskimi učili za slovenski jezik).

Desetletje 1986–1996 v Ljubljani

Bil je predstojnik stolice za slovenski knjižni jezik in stilistiko od njene ustanovitve do predaje nasledniku feb. 1996; je predsednik komisije za pospeševanje slovenščine na neslovenskih univerzah; bil je član revizijske komisije Načrta pravil za novi slovenski pravopis do 1990 in eden od štirih, ki so za tisk tehnično uredili tipkopis knjige Slovenski pravopis 1, Pravila (1990); od 1989 predsednik Komisije za izdelavo slovarskega dela pravopisa; 1987–1989 predsednik Slavističnega društva Slovenije; v 90. letih član komisije za prenavo pouka slovenščine na srednjih šolah; 1988–1991 predsednik Sveta za slovenščino v javnosti (pri SZDL). L. 1991 postal izredni član SAZU, l. 1997 pa njen redni član.

V poletnem semestru štud. l. 1986/87 je bil gostujoči profesor na univerzi v Celovcu, tedensko po 6 ur (skladnja, besedotvorje, zgodovina knjižnega jezika); 1987/88 na univerzi v Novem Sadu 2 kurza (20 + 18 ur) predaval slovenski knjižni jezik; 1992/93 v poletnem semestru gostujoči profesor na univerzi v Celovcu, tedensko po 6 ur (jezikoslovno izrazje, skladnja, oblikoslovje); 1995/96 v zimskem semestru gostujoči profesor (po 6 ur: glagol in adjektival, sociolingvistika slovenskega jezika, fonetika s posebnim ozirom na slovenščino) na univerzi v Gradcu; v poletnem semestru 1995/96 imel na univerzi v Trstu kurs predavanj (12 ur, slovensko jezikoslovje).

Posamezna predavanja v tujini.

A – univerze:

München 1992, Trst 1995.

B – simpoziji:

Sarajevo 1986, Beograd 1987, London 1989.

C – svetovni kongresi slavistov:

Sofija 1988 (tiskani referat), Bratislava 1993 (tiskani referat).

Č – zasedanja komisij Mednarodne zveze slavistov:

Varna 1990.

Posamezna predavanja doma.

A – na slavističnih zborovanjih:

Bohinjska Bistrica 1987, Maribor 1988, Portorož 1989, Ljubljana 1990, Ljutomer 1991, Celje 1993, Krško 1994.

B – simpoziji slovenskega jezika, književnosti in kulture v Ljubljani: 1987 (predsednik), 1988, 1989, 1990, 1991 (predsednik), 1994 (predsenik), 1995, 1996.

C – seminar slovenskega jezika, literature in kulture: 1987, 1988 (predsednik), 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996.

Č – drugi simpoziji na slovenskem ozemlju:

Ljubljana 1988 (slovenski kulturni delavci o samobitnosti Slovenije); Ljubljana 1989 (uporabno jezikoslovje); 1993 (Tesnière), 1993 (uporabno jezikoslovje), Nova Gorica 1994, 1996 (Škrabčevo jezikoslovno delo, obakrat predsednik), Ljubljana 1994 (Kopitarjevi dnevi), Vodice 1994 (Kopitar), Pišce 1995 (slovensko jezikoslovje), Pišce 1996 (Pleteršnikovo jezikoslovno delo).

D – predavanja slovenskim slavistom:

Novo mesto 1987, Boljunec pri Trstu 1987, Portorož 1987, Nova Gorica 1987, Kranj 1987, Velenje 1987, Trst 1987, Koper 1987, Maribor 1987, Trst 1990, Tinje na Koroškem 1991, Škofja Loka 1993, Maribor 1993 (obakrat po 4 ure), Nabrežina 1994 (8 ur); v letu 1994/95: Celje, Ljubljana, Kranj, Novo mesto, Divača, Maribor, Murska Sobota; 1996 Maribor (4 ure), Škofja Loka (4 ure).

E – javna predavanja, govori širšim interesnim zborom:

Ribnica na Dolenjskem 1987, DSP Ljubljana 1988, 1991, Dunaj 1991, Pišece 1993, Ihan 1994, Kostanjevica pri Novi Gorici 1994, Novo mesto 1994, Pišece 1994, 1996.

F – Lingvistični krožek v Ljubljani (več predavanj).

G – srečanja slavistov ljubljanske in celovške univerze: 1987, 1990.

H – predavanje na SAZU 1996.

I – jezikovni pogovori na radiu Ljubljana 1986/87 (8 enot).

J – nastopi na TV in radiu Ljubljana (prostogovorno).

K – jezikovni koticiki: 7 D 1986 18. 6. 1987; 18. 10. 1989–25. 5. 1991.

Praznovalni zborniki (Festschriften):

Pontes Slavici. Festschrift für Stanislaus Hafner zum 70. Geburtstag, Graz 1986; Dona Slavica Aenipontana in honorem Herbert Schelesnik, München 1987; Lubi Slovenci. A Festschrift to Honor Rado L. Lencek on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday 3 October 1988 – Slovene Studies 9, 1–2, 1987; Razprave XIII, posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša, Ljubljana 1990; Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici, SAZU, Ljubljana 1989.

V tem desetletju imel 40 tretjestopenjcev oz. specializantov (petim bil glavni mentor); soudeležen pri 10 doktorandih (dvakrat glavni mentor); specializanti iz krajev: Dunaj (2x), Trst, Osijek, Beograd, Moskva, Nottingham, Nizozemska, Grenoble; Estonija, Cansas City; pisec za nostrificiranje 1; pisec za docenturo in višje stopnje (4).

Urednik: Slavistična revija, 1986–1996 (glavni urednik za jezikoslovje); Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae/Zimske urice proste*, 1987 (razen uvoda tudi prevedel); Riglerjev zbornik, 1989 (glavni ur.); *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 1989 (predsednik simpozija in ur.); Ramovšev zbornik, 1994 (za jezikoslovje); P. Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela* 1, 1994; 2, 1995; 3, 1995; Škrabčeva misel I, 1995 (predsednik simpozija in ur.); Jerneja Kopitarja *Glagolita Clozianus–Cločev glagolit*, 1995; Kopitarjev zbornik, 1996 (predsednik simpozija in ur.).

JAKOB ŠOLAR KOT JEZIKOSLOVEC

(Ob stoletnici njegovega rojstva)

Jakob Šolar je bil najpobudnejši izmed prvih absolventov ljubljanske slavistike. Ob izkušnjah iz študija fonetike v Parizu se je v kritiki uveljavljal ob Breznikovem in Ramovševem delu, pozneje še ob Bezlajevem in še čigavem, skrbeč za glasoslovni del slovenske slovnice in pravopisa zlasti po drugi svetovni vojni. Tudi slovnici lastne generacije je pospeševal rast in načrtoval delo še za zahtevnejše besedótvorje. Večjega jezikoslovnega opusa ni zapustil, predvsem zaradi mnogostranskih interesov in dolžnosti, deloma pa tudi zaradi motenega življenja in dela kmalu po 2. svetovni vojni. Zaslužen je še za pretežno besedoslovno izdajo izbora iz Breznikovega opusa in za prikaz njegovega zorenja.

Jakob Šolar was the most proactive among the first graduates of the University of Ljubljana Slavic Department. With the experience from his study of phonetics in Paris he rose in the field as a critic with the reviews of Breznik's and Ramovš's work, later on Bezlaj's and others', while being responsible for the phonetic part of the Slovene grammar and orthography, particularly after World War II. He also enhanced the growth of the grammar of his own generation and planned work for a more sophisticated word formation. He did not leave a larger linguistic opus, mostly because of his multifaceted interests and obligations, partially also because of the interruption in his life and work shortly after World War II. He also deserves credit for a predominantly lexicological edition of Breznik's selected opus and for the presentation of his development.

0 Jakob Šolar je bil rojen 29. 4. 1896 na Rudnem pod Dražgošami pri Železnikih polkmetu in sodarju Jakobu in Antoniji, rojeni Kavčič. Umrl je 23. junija 1968 in je pokopan na ljubljanskih Žalah v duhovniškem okolišu ob Jegličevi grobnici.¹ Bil je vsestransko dejaven mož rodu, ki je slavistiko (in Šolar tudi francoščino) v letih 1919 do 1922 študiral že na mladi slovenski univerzi, tj. v Ljubljani (kjer je po ma-

¹ Sam sem se, edinkrat, s Šolarjem srečal l. 1963 v zvezi s svojo disertacijo o Finžgarjevem prirovnem delu (ob obisku iz Hamburga, kjer sem bil štipendist Humboldtove ustanove kot specializant v eksperimentalni fonetiki, kakor je bil Šolar sam 40 let prej v Parizu); sicer pa sem imel z njim še dvakrat neposredni pismeni stik: prvič, ko mi je moj profesor knjižne slovenščine na univerzi A. Bajec v Zagreb, kjer sem bil lektor slovenščine na fil. fakulteti, poslal v kritični pregled Šolarjev delež o fonetiki za *SP* 1962 (tam sedaj str. 13–28), drugič, ko me je – prav tako Bajec – kot sodelavca v skupini pripravljavcev slovnicih (tudi glasoslovnih vključno z naglasnimi) teoretičnih osnov SSKJ in kot tedanjega glavnega in odgovornega urednika Jezika in slovstva nekako potrjevalno nagovoril: »Jože, Šolar bo star 70 let, napišite kaj o njem v Jeziku in slovstvu.« Pobuda sem sveda kar moral sprejeti, in sem se v zvezi s tem pismeno obrnil na Šolarja, da bi mi označil svoj delež pri Slovenski slovnici, med laiki sicer znani in imenovani Bajčeva slovnica. Šolarja so ravno selili z ene, obstolnčne, strani ceste na drugo, zato je z odgovorom zamudil, tako da je moj prispevek o Šolarju v *JiS*-u izšel brez teh obvestil, ker so mi od njega došla prepozno. Ko je Šolar umrl (poleti 1968), sem bil raziskovalni profesor na Čikaški univerzi, zato sem po svoji vrnitvi v Jeziku in slovstvu v njegov spomin objavil ta njegov odgovor na vprašanja, ki sem mu jih bil zastavil (prim. O mojem jezikoslovnem delu, *JiS* 13 (1968), 255–257). Tudi podatke iz tega Šolarjevega odgovora sem uporabil v sestavku, ki sem ga na prvo A. Gspana o našem jubilarantu napisal za *SBL* (1972, 662–665: Šolar Jakob).

turi l. 1915 v letih 1915 do 1919 doštudiral tudi bogoslovje). Kot jezikoslovec se je na različnih ustanovah (Praktična šola visokih študij, Sorbona, Francoski kolegij, Slovstveni katoliški inštitut) v Parizu spopolnjeval od nov. 1922 do avg. 1924: jezikoslovni zemljepis, primerjalno jezikoslovje, zgodovinska slovnica in fonetika. Med njegovimi visokošolskimi profesorji jezikoslovja so slovita imena kot F. Ramovš, R. Nahtigal, J. Gillieron, A. Meillet, P. Rousselot, M. Roques, P.-E. Passy, A. Dauzat. Od septembra 1919 do septembra 1924 je bil prefekt v škofijskih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano, zatem pa prav tam profesor slovenščine in francoščine, med okupacijo od 1941 do dec. 1944 pa na škofijski klasični gimnaziji v Ljubljani. Na tej ustanovi je preživel polovico svojega tvornega življenja. Konec oktobra 1944 je bil aretiran in bil nato od decembra 1944 do osvoboditve maja 1945 interniran v Dachau. Po vrnitvi je bil spet gimnazijski profesor in od 1946 do 1949 (na Ramovševo pobudo) glavni ekscerptor za pripravljajoči se veliki slovar slovenskega knjižnega jezika na SAZU-ju. (Ta slovar je bil prvotno zamišljen kot razširjeni Pleteršnik.) Kot znanstveni oz. višji znanstveni delavec je bil zaposlen na SAZU-ju od januarja 1949 do konca oktobra 1952, ko je bil (po Ramovševi smrti) – v duhu tistega časa – odpuščen, nato pa obsojen in bil od decembra 1952 do aprila 1957 v zaporu na Igu.

V Slovenskem biografskem leksikonu (n. m. 663) sem 1972 zapisal, da je bil Šolar »jezikoslovec slov/enskega/ jezika in književnosti, organizator izdajanja šol/skih/ knjig, posebno slov/enskih/ čitank, soavtor novejših izdaj /slovenske/ slovnice in pravopisa, recenzent r/o/k/o/p/isnih/ učbenikov, propagator leposl/ovne/ knjige, kritik jezikosl/ovnih/ in lit/erarno/zgod/ovinskih/ del, učnih načrtov slovenščine, dejaven član Slavist/ičnega/ društva S/loveni/je, urednik, predavatelj, pedagog, družb/eni/ vzgojitelj ter prevajalec«.

2 Ob tej priliki si pobleže oglejmo njegovo raziskovalno jezikoslovno delo.

2.1 Bibliografija njeg. objavljenih del² se začneja z glasoslovno tvarino. Na tem je v bistvu tudi glavno težišče njegovega jezikoslovnega dela. Tu gre najprej za Glasoslovje³ v A. Breznika Slovenski slovnici za srednje šole 1924 (str. 7–14) oz. 1934 (str. 13–20); sledijo: fonetična razglabljanja v Breznikovi oceni Frana Ramovša HG II. Konzonantizem;⁴ Slovenska medvokalna *m* in *n* (ČJKZ 7 (1928), 47–65); Fonetični pouk v srednji šoli (SJ 2 (1939), 103–106); F. Bezljaj: Oris slovenskega knjižnega izgovora (SJ 2 (1939), 126–132); Spirantični nđsnik v slovenščini (SRL 3 (1950), 429–440);⁵ O izgovoru *lj* in *nj* (JiS 5 (1959/60), 158–160); Slovenska slovnica v nemščini (JiS 4 (1958/59), 178–181); M. Mahnič: Živa slovenščina (JiS

² Prim. † Jakob ŠOLAR – višji znanstveni sodelavec, v: *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (Dalje BBZSS SAZU), Ljubljana 1976, 120–124. (Sestavili Anton Bajec, Jana Hafner in Tomo Korošec.)

³ V Bibliografiji po pomoti Glasovanje.

⁴ Fran Ramovš: Historična gramatika, v: *ZslPh* II (1925), 555–563; Šolarjev delež pač na str. 556 in 558 prvi trije odstavki.

⁵ V Šolarjevi bibliografiji so avtorji pozabili omeniti še 2 str. priloge s 4 slikami kimografskih zapisov.

5 (1959/60), 121–124); Glasovne spremembe pri pridevnikih na *-ski* iz krajevnih imen (JiS 11 (1966/67), 68–71, 112–116). Dodajmo še kratke zapise: E. Dieth: Vademekum der Phonetik (SRL 4 (1951), 148–149); W. Brandenstein: Einführung in die Phonetik und Phonologie (SRL 4 (1951), 149–150); M. Dłuska: Fonetyka polska I (SRL 4 (1951), 150). Praktično pomembna pa je seveda Šolarjeva nadaljnja obravnava glasoslovnega dela v šolskih čitankah in slovnica⁶ ter v slovenskih pravopisih. V čitankah (iz) 30. let je ustrezno najti v poglavjih kot Pravorečje (SČ I, 181–185) (ta del je morda prispeval M. Rupel ali pa Šolar)⁷ oz. Pravopis (189–190), pravo glasoslovje pa imamo v SČ II v Nauku o glasovih, 195–212 oz. Pravopis 212–216, kar je nekako že enako kot v Breznikovi SS 1934 in nato v Slovenski slovnici za III–IV (1940, 192 str.).⁸ Dalje gre ta nauk v brezavtorsko Slovensko slovnico 1947 (Tvorba in razdelitev glasov, 3–20, O glasovnih spremembah, 21–27, Pravopis, 28–36), pa v Slovensko slovnico 1956⁹ (Glasovne prvine, 11–40; Pisne prvine, 41–59) in nato v Slovensko slovnico 1964 ter njene nadaljnje izdaje (Glasovne prvine, 11–36, Pisne prvine, 37–107). Takoj naj pripomnim, da so se Pisne prvine v SS 1964 tako zelo razbohotile zato, ker je Kolarič kot prireditelj te izdaje vanje stlačil ustrezni del uvoda iz SP 1962.

V Slovenskih pravopisih je pravopisu ustrezni del v SP 1950 na str. 11–54 o pisavi, Navodila za zborni izreko pa so le na str. 54–56.¹⁰ Zato pa je glasoslovno poglavje na začetku SP 1962 (Govor in pisava, 13–27, v istem smislu še do str. 32, kjer se začne pravopisni del (32–89 oz. 91).

V svojih znanstvenih raziskavah o glasovni podobi slovenskega knjižnega jezika Šolar ni bil prav uspešen. Še najbolj prepričljiv je na mestih Breznikove ocene Ramovševe HG II, kjer si je namesto splošnih Ramovševih značilnosti glasovja želel njihove slovenske specifikke, npr. »samoglasniških zvočnikov«. Ramovša je pri gla-

⁶ Izdaje: Ljubljana 1932, 264; ² 1939; 3. izdaja (1945) je naslovljena s *Slovenska čitanka II*, tretja izdaja, Sestavili dr. Anton Bajec/dr. Rudolf Kolarič/dr. Mirko Rupel/Anton Sovre/Jakob Šolar. V tej izdaji so seveda nekatere zamenjave besedil, da bi bile knjige uporabne za novi čas, nastopivši leta 1945.

⁷ Za Rupla morda govori pravorečno besedilo 4 Pálček nagajivček (188) – prim. M. Rupel, *Slovensko pravorečje*, Ljubljana 1946, 93–94: »Pálček nagajivček je iz šolske knjige.« V zapisovanju glasov v teh dveh delih so razlike: 1931, 188 *Za devěto goró je živeł pálčək* – 1946, 93–94 *Za devěto goró je živeų pálčək*. Prim še: *bi se v pěsti zdróbil* – *bi se u pěsti zdróbių* oz. *potřl* – *potřų* oz. *V Globókem* – *U Globókem*, oz. *je zazibał v sán* – *je zazibaų u sán*, oz. *šapnił šaljívko v úho* – *šapnių šaljívko v úho*, oz. *in v dvě gubě se je držála* – *in u dvě gubě se je držála*, oz. *je šla v rěbər* – *je šla u rěbər*, oz. *se ji je zaprašil v óči* – *se ji je zaprašiių v óči*, oz. *je bilá kār přecej ysá mēhka* – *je bilá kār přecej ysá mēhka*, oz. *s sebój* – *s sebój*.

⁸ Avtorji: A. Breznik, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar (prvi štirje podpisani tudi z dr.).

⁹ V tej so kot avtorji navedeni samo A. Bajec, R. Kolarič in M. Rupel; njen glavni prireditelj, J. Šolar, pa je zamolčan in tako je to ostalo tudi v SS 1964. Izdaja iz l. 1941 je pripisana Slavističnemu društvu v Ljubljani; ima pripombo: »Ta učbenik velja do konca šolskega leta 1943/44.« (Prelepek: Cena 20 lir, 1941./.)

¹⁰ Bibliografija (Bajec, Hafner, Korošec) Slovenskega pravopisa 1950 pri Šolarju ne navaja. Šolar sicer o tem (O mojem jezikoslovnem delu, *JiS* 11 (1966), 255–257): »SP je pač kolektivno delo. Res je bila l. 1950 tehnična in organizacijska teža po Ramovševi volji na mojih ramah, vendar smo delali skupaj vse črke vsi.«

sotvorju tudi popravljaj v razlagi razvoja *un > m* (pestrna), pa pri razlagi vrvinjih *l' > j* za ustničniki in sploh pri razlagi nerešenih odrazov *o* oz. *a* za nekdanji *l* v določenem položaju. Že tu se je Šolarju napovedovala tudi misel, da slovenski samoglasniki ob nosnikih dobivajo nosni začetek oz. konec (objava iz l. 1929 in nato še ona iz l. 1950). K tej razpravi je Fr. Ramovš na str. 50 pod črto pripomnil: »Potrebno je poudariti, da govora g. Jak. Šolarja sicer res še ne morem imenovati nosljajočega, vendar kaže stalno jačjo in obsežnejšo, nenormalno nazaliteto pri nosnih konzontanah, vsled česar ga smem označiti kot rahlo nagnjenje k nosljanju.« Morda je ta Ramovšev odziv na Šolarjevo izjavo glede lastnega »govora, ki mu ni še nihče rekel, da bi bil kakorkoli nosljajoč« (n. m.), le-temu vzel veselje do eksperimentalne fonetike, za katere uvedbo k nam ima Šolar nedvomne zasluge in prvenstvo.

Razprava nam je prinesla 5 slik kimografskih zapisov delovanja glasilk ter zvena in pritiska v ustni oz. nosni votlini, posnetek umetnega neba ter palatograme za *n*, *t*, *d*, in sicer v soseščini ogliščnega samoglasniškega sestava (*a*, *i*, *u*), glas *t* pa v soseščini samoglasnikov *a*, *o*, *e*, *i*, *o* in *u* (manjkala sta le *ε* in *ɔ*) ter polglasnika.

Čez dobro desetletje smo dobili Bezlajev Oris slovenskega knjižnega izgovora, kritični prikazovalec tega dosežka slovenske fonetike pa je bil prav Šolar (n. m.). Bezlaja je tu Šolar najprej opozarjal na dve obliki knjižnega govora: na zbornega, »ki ga uporabljamo pri javnem nastopanju« oz. na pogovorni tip knjižnega govora, kakršnega »izobraženci uporabljajo v svojem domačem govoru«. Ko je že uvodoma pohvalil ta Bezlajev »prvi poskus sistematičnega, na eksperimentu slonečega preiskovanja slovenskih glasov v knjižnem govoru«, obravnava nato nekatere pomankljivosti tega dela.

Zdelo se mu je, da je avtor »(pre)malo uporabljal kimograf«, da bi nam »akustičn/o/ podob/o/ ... glasov ... razisk/al/ s tisto akribijo, s kakršno zasleduje njih fiziološko nastajanje«. To naj bi mu omogočilo videti glasovje tudi v tvorbeni dinamiki. Želi si tudi obvestil o zvenu /in/ aspiraciji pri zapornikih« in o tem, »kako je z zvenečimi zaporniki v izglasju itd.« Tu se pri Šolarju v nasprotju z ugotovitvami Škrabca (novomeško izvestje, Cvetje, JS) in Ramovša (HG II) nakazuje teorija o na pol zvenečih soglasnikih (tu sem jaz za knjižni jezik spet uveljavil teorijo obeh imenovanih jezikoslovcev).¹¹ Zanimivo je, da je v tej kritiki Šolar opozoril na t. i. favkalni (ne da bi ga tako imenoval) izgovor parov *p – b* oz. *t – d* (da *b' me, kramp mi daj; tnalo, dno*), česar pa sam ni vzdrževal v svojih spisih. Pri *p – t – k* bi si Šolar želel imeti eksperimentalno razvidno tudi aspiracijo, za katero je Bezlaj trdil, da »ni opazil njenih sledov«. Bezlaja je tudi opozarjal na metodološke in tvarinske nedostatke (npr. na nasprotja kot počiti – podšiti); ne daje mu prav, da bi

¹¹V zvezi s tem prim. anekdotični zapis: Anton Bajec, Jakob Šolar in čitankarji (Ob osemdesetletnici Šolarjevega rojstva – 29. 4. 1986, *JiS* 21 (1975/76), 237–239, kjer, 238, omenja tudi, da si je Šolar v Parizu pridobil »naslov maître de phonétique, kar je ustrezalo naši docenturi«): »Rousselot /.../ se je nekoč ves razočaran zastrmel vame: 'Pa vi ste švaba!' Menda sem bil kolež izgovoril kot koleš /.../ Zaman sem mu dopovedoval, da zvenečnost končnih soglasnikov pri nas ni dokaz za švabski rod. Kazal mi je na Šolarja, zakaj pa on nima tega, in ni hotel verjeti, da ima izgovor svojega narečja.« (N. m., 238.)

dz nastajal iz *c* v položajih kot v besedi *racman*. Zlasti tudi pri samoglasnikih je Šolar opozarjal na pomensko razločevalnost posameznih »odtenkov«, kar bi kazalo na fonologijo, ko takih opažanj pri nas ne bi nahajali že od 17. stol. Upravičeno je Šolar ugovarjal Bezlajevemu mnenju, da so samoglasniki pred naglasom ožji kakor za njim. Na splošno je imel pomisleke nasproti Bezlajevemu merjenju kolikosti samoglasnikov, zlasti glede njihove raličnosti z ozirom na (več)zložnost posamezne besede in glede na strukturo zloga (*hrást, hrástov, hrástova, hrastovina*), pa tudi glede na »smiselni poudarek«.

Kot zelo dober metodik v raziskavah akustične podobe glasovja vidi Šolar omejenost veljavnosti Bezlajevih meritev kolikosti tudi pri soglasnikih (te bi bil po Šolarjevem moral meriti tudi v »soglasniških skupinah«). Iz Šolarjevih opomb te vrste se pa hkrati tudi vidi, zakaj on sam tega ni uspel narediti, in mu je vse to delo obstalo pri drobcu o nosnosti in pri splošni metodologiji (npr. v zahtevku, da je treba naglasnost proučevati v enako dolgih besedah, npr. enozložnicah, večzložnicah, z naglasom na identičnem zlogu). Medtem ko je Bezlaju vendarle uspelo zajeti celotnost slušne podobe slovenskega knjižnega jezika vsaj v najpreprostejših, zato pa najpomembnejših položajih in glasovnih okoljih. Pravilno je Šolar opozoril na to, da polglasnik nikoli ni dolg, če smo seveda posneli jezikovno zanesljivega, primerneza izgovorjalca. Prav si je Šolar razlagal tudi različno dolžino samoglasnikov glede na odprtostno stopnjo: čim večja razdalja med izgovornima ploskvama, tem večja dolžina.

Pri obravnavi naglasa pa je Šolar neupravičeno postavljajl v ospredje jakost, medtem ko je Bezlaj gledal predvsem na ton, kar je pri tonemskem naglaševanju seveda edino pravilno. Tu se je Šolarju prehitro zdelo, da je »muzikalni/i/ naglas /.../ že precej raziskan in metodično dosti preprost«. ¹² Ni pa Šolar opazil, da je pojmovanje tonemskosti v smislu rastočnosti – padajočnosti sploh neustrezno, kakor izhaja prav tudi iz Bezlajevih upodobitev tonskih potekov samoglasnikov. – Opozoril je še na več zlasti tehničnih pomanjkljivosti (tiskovne napake, pravopis, stvarne površnosti). Želel si je tudi filmskih posnetkov izgovorjave glasov (ustnice, ličnice). – Na koncu vendar pozitivno Šolarjevo mnenje o Bezlajevem delu kot celoti: »Mimo knjige ne bo mogel poslej nihče, ki se bo ukvarjal s slovenskim jezikom; anatomija našega govora je torej osnova vsemu poznavanju jezika, podobno kakor anatomija v zdravilstvu.«

Šolar je v fonetiki po vsem povedanem velik v metodološkem hotenju, pa zelo skromen v lastnih dosežkih; imel je tudi bistre kritične prebliske, pa premalo volje in moči, da bi bil svoje gledanje podal v monografiji o celoti slovenskega glasovja oz. glasovne podobe slovenskega knjižnega jezika sploh.

S tega stališča je zanimivo njegovo nerazpravno glasoslovje, od tistega v Breznikovi slovnici do onega v Slovenskem pravopisu 1962. Pokažimo to na podlagi njegove obravnave slovenskega soglasniškega sestava.

¹²Prim. npr. moj pregled obravnave tonemškega naglasa: Pojmovanje tonemskosti slovenskega jezika, *SRL* 15 (1967), 64–108.

Če primerjamo Preglede soglasnikov (SS 1916, 6; 1921, 12–1924, 13; 1934, 20), v zadnjih dveh ugotovimo verjetno Šolarjevo pozitivno spremembo v delitvi slovenskih soglasnikov na »nezvočne soglasnike« in »zvočnike« nasproti Breznikovi peterni delitvi na prepisnike/pripornike – zapornike – nosnike – jezičnike – zlite soglasnike, pri čemer je pa vendar ostala napaka, da se *v* in *j* nahajata med nezvočniki (kar sem iz slovenskega glasoslovja odpravil šele jaz).¹³ Šolar je sicer »zlite glasove« pravilno prenesel med »nezvočne soglasnike«. To bi se lahko reklo: dva koraka naprej. Storil bi bil lahko še tretjega, ko bi bil zamenjal še zaporedje zvonečnostnih parov (tj. $b - p > p - b$). Iz preglednice bi bil moral tudi izločiti šibke variante fonemov (tj. *u*, (*dž*) – pač pa je umaknil *dz* –, mehkonobni *n* in (*r*), kar je v SČ II pisano celo *z n*) in ko bi bil enako obravnaval t. i. mehka *l* in *n* (prvega sploh nima, drugega zaznamuje *z nj*). V SS III–IV (iz l. 1940 oz. 1941) je stanje enako. V SS 1947 je iz preglednice umaknil še (*dž*), (*nj*) in mehkonobni (*r*), vzdržuje pa še *u* in mehkonobni *n* (zadnjega bi moral pisati *z nj*). To je storil morda celo kdo drug, ker se v SS 1956 (24) k (*u*) pojavi še (*i*), pa tudi mehka *l* in *n* (*l'*, *n'*), mehkonobni *n* pa je sedaj sicer tudi piscu drugačen kot zobni, vendar tako, kakor da bi bil fonem, ne njegova varianta (tj. pisanje ne v oklepaju). Tako je tudi v SS 1964: iz SS 1956 je ohranjena popravljena razvrstitev soglasniških skupin: Zaporniki – Zliti glasovi – Priporniki – Zvočniki, vse na isti ravni.

Zlasti v glasoslovnem delu SS 1956 sem pisal obširno kritiko.¹⁴ Posledica te kritike je bila končno ta, da sta se v SP 1962 med zvočniki (19–25) končno znašla tudi *v* in *j* (23–25)¹⁵ in torej zapustila mesti med nezvočniki (deloma gotovo na podlagi moje recenzije tipkovnega osnutka tega dela Šolarjevega prispevka za SP 1962), medtem ko v izdaji SS 1964 še vztrajata med priporniki (in tako v vseh naslednjih izdajah te slovnice,¹⁶ priredil je izdajo 1964 R. Kolarič). Šolar pa vendar ni prevzel mojega (v bistvu torej svojega iz let 1921 oz. 1924) izraza nezvočniki (čeprav mu je bil sam blizu že v SS 1924 s svojim »nezvočni soglasniki«), ampak je uvedel izraz soglasniki, s čimer pa zvočniki postanejo nesoglasniki, kar seveda ni res. O teh zadevah sem sicer pisal več besedil, ki jih tu ne mislim povzemati. Omenim naj le, da se je Šolar oglasil s spisom v obrambo¹⁷ mehkih *l'* in *n'*.¹⁸ V oceni Svanejeve

¹³ V večavtorski slovenski slovnici 1964 in naslednjih izdajah pa to ostaja nespremenjeno: *v* in *j* sta zanje pač nezvočna, čeprav sta zelo sorodna celo ustreznima samoglasnikoma, namreč *u* in *i*.

¹⁴ Moja graja tega gledanja: Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru, *JiS* 3 (1957/58), 70–76, ponatisnjeno v: Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika (dalje GNPSJ), 1978, 21–29; Alternativni soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika, *JiS* 4 (1958/59), 203–207 (GNPSJ, 1978, 43–47; Probleme der slovenischen Schriftsprache, *Scando-Slavica* 4 (1960), 53–75; Slovenska slovnica *l...l*, *Filologija* (Zagreb) 3 (1962), 278–289.

¹⁵ Prim. sicer mojo kritiko SP 1962: Fonetike, fonologija in pravorečje v SP 1962, *JiS* 8 (1962/63), 138–143, 167–173, 206–211 (glasoslovni del ponatisnjen v GNPSJ, 1978, 47–68). Svojo recenzijo Šolarjevega tipkopisnega sestavka za SP 1962 sem objavil v svoji knjigi *Portreti, razgledi, presoje*: K poglavju o zvočnikih za SP 1962, n. d., 441–447.

¹⁶ Glede tega prim. mojo oceno izdaje SS 1964: Popravljena slovenska slovnica, *JiS* 10 (1965), 209–217.

¹⁷ Glede op. 14–16 naj bo omenjen še glas *r*: Šolar je pri Brezniku prevzel misel, da je *r* tudi samoglasnik (1921, 26 = 1924, 27–28), sicer bolj poimenovalno, namesto zlogotovoren: »/Se/ samoglasni

slovnice¹⁹ je Šolar ob pohvali Svanejevega tonemskega onaglaševanja slovenskega knjižnega besedja potarnal ob nemili usodi slovenskega tonemskega naglaševanja v slovenskih slovnica od Breznika naprej (in v slovenskih pravopisih), čeprav je tonemskost iz slovenskih slovníc izginila tudi po njegovi in njegovih tovarišev čitankarjev zaslugi. (Že l. 1960 se je pisec tega sestavka potrudil enako kot Svane v svojem prikazu glasoslovja slovenskega knjižnega jezika²⁰. Seveda se je toliko lahko potrudil tudi De Bray v svojem Guide to the Slavonic languages (pri čemer mu je pomagal Ramovš)).

Glasoslovna razpravljanja so tudi v Šolarjevem sestavku o M. Mahniča Živi slovenščini.²¹ Ta kritika uporablja tudi izraza fonologija in fonem, z ne povsem jasnim pomenom: »F/ fonologiji so fonemi nosilci pomenov.«²² (V resnici pa so le razločevalci pomenov; nosilci pomenov so morfemi.) Sicer je Šolar Mahničovo knjigo fonetično strokovno upravičeno čisto raztrgal, čeprav je sicer menil, da ta »knjiž/a .../ zna vneti veselje in voljo za resno prizadevanje v negovanju govornice besede.«

Na koncu tega, najvažnejšega razdelka Šolarjevega jezikoslovnega dela naj spregovorim še o njegovi razpravi o glasovnih premenah pri pridevnikih na *-ski*.²³ Skušal je najti potrditev za, prvotno Škrabčevu, podmeno, da se tudi *-t*, *-d*, *-s* in *-z* na koncu podstave pred *-ski* mehčajo, tj. dajejo *č*, *j*, *š* in *ž*. Prinaša bogato gradivo iz krajevnih imen, vprašanja pa se mu ni posrečilo rešiti. Po našem je pri tem (razen v očitnih primerih nalike) treba računati s prvotno jotacijo izglasja podstave, kar bi iz *Blat-*, *Bled-*, *Ambrus-*, *Haloz-* dalo pridevniške oblike *blač-*, *blej-*, *ambruš-*, *halož-* (prim. *Ruperč* iz *Rupert*, v pomenu 'Rupertov', *Slovenj* iz *Sloven*), to pa se je čutilo premalo jasno in se je dodalo jasnejše priponsko obrazilo, namreč *-ski*, iz česar iz **blač* itd. (prek **blaški*) nastane *blaški*, *blejski*, *ambruški*, *haloški*.

r« izgovori v knjižni izreki »s polglasnikom pred rom« (27–28). To o možni samoglasniškosti glasu *r* imamo tudi v SS 1947 (6) in šele SP 1950 (56) določa: »Z/ačetni nepoudarjeni soglasniški *r* pred soglasnikom se more v govorni zvezi spremeniti v samoglasniškega in tedaj ga v oglatem oklepaju označujemo z [ər], npr. [rdeč] poleg [ərděč]. V Ruplovem Slovenskem pravorečju 1946, 47 pa je bilo še natančneje rečeno: »N/a začetku besede pod poudarkom (*rž*, *it*, *ržem*, *ijast*) ali med dvema soglasnikoma (*smrt*, *vrt*, *trta*, *grmėti*, *mrtv*, *dóbršen*, *ogrski*, *ministrski*).«

¹⁸ O izgovoru *lj* in *nj*, kakor že omenjeno, v JiS 5 (1959/60), 158–160. Zanimivo je, da v SS 1947 ni več vzdrževal mehkih *l* in *n* (priznavanih tudi v SS 1921 oz. 1924), se je pa vrnil k njima v SS 1956 in ju uveljavljal in branil tudi za SP 1962. To je bilo v nasprotju s SP 1950 (pri katerem je glede tega imel glavno besedo Ramovš), kjer beremo: *ljub*, *konja*; na koncu zloga (besede) se drugi del ne izgovori, prvi del (*l*, *n*) pa je bolj izrazito artikuliran mehak in jasen znak (*ból*, *kóň* za pisano *bolj*, *konj*).« S tem je v bistvu povedano, da sta *l* in *n* le oblikoglasni varianti dvofonemskih sklopov *lj* in *nj*.

¹⁹ Slovenska slovnica v nemščini, JiS 4 (1958/59), 178–179, o naglaševanju str. 180–181.

²⁰ Slovenski jezik. Izgovor i intonacija s recitacijama I...I, 1960.

²¹ Potreben jezikovni priročnik, JiS 5 (1959/60), 121–124. Na str. 121: »Saj knjižica ne govori o 'slovenščini', marveč o 'govorjenju'.«

²² N. m. str. 123.

²³ Gl. spredaj JiS 11 (1966), 68–71, 112–116. Pobudo za objavo sem mu dal jaz, ki me je kot glavnega in odgovornega urednika JiS-a A. Bajec pridobil za notico ob njegovi sedemdesetletnici (gl. spredaj).

Pri Šolarju je v glasoslovnih delih večkrat govor tudi o nekaterih stavčno-fonetičnih dejstvih, vendar zelo zelo splošno, tako da o tem ni kaj pravega povedati. Važno je, da je opozoril na stavčnofonetično pogojenost slušne uresničitve jezikovnih dejstev.

Zapisi o treh tujih fonetikah (E. Dietha, W. Brandensteina, M. Dluske) niso pomembni, razen kolikor je Šolar v prvih dveh ugotavljal nerazčiščenost pojmov fonetika in fonologija.

V kratkem sestavku Slovenske šolske knjige po vojni (SRL 4 (1951), 150–151) je zanimivo mesto o razmerju »anonimne« SS 1947 (na tem mestu napačno pripisane letu 1941) in Breznikom: ta slovnica da je »n/nekako nehote zavzela mesto Breznikove slovnice« (n. m., 151). In nadalje: »Vendar pa so v tej izdaji /tj. 1941/ nekatera mesta doživela čisto novo obdelavo, prinesla mnogo novega mimo Breznikove, tako zlasti pri števniku, zaimku, glagolu in prislovu; zadnji je v Brezniku obdelan na poldrugi strani, tu ima 30 strani. Druga poglavja so ostala na višini nižješolskih potreb (glasoslovje, besedotvorje, samostalnik, skladnja ipd.).« Zlasti dobro sta se Šolarju zdela obdelana prislov in glagol.

Zanimivo vprašanje slovenskega pravorečja, povezano z J. Šolarjem, je še razvrstitev zvenečih nezvočnikov. Breznik ni prevzel ustreznih Škrabčevih določitev, da se na koncu besede namesto zvenečih nezvočnikov izgovarjajo nezveneči (z izjemo predlogov kot *od, iz, ob*, tj. t. i. pravih predlogov, ki se jim zvenečnost ohranja tudi pred samoglasnikom ali nezvočnikom naslednje besede. Zakaj tega Breznik ni storil, ni jasno; a zakaj tega 1924 v Breznikovi slovnici ni storil Šolar, pa sledi iz njegove na njegovem narečnem govoru temelječe teorije, da se v prej omenjenih položajih izgovarjajo na pol zveneči nezvočniki.

To teorijo je zastopal že v svoji kritiki Bezlajevega Orisa slovenskega knjižnega jezika izgovora:²⁴ »Pa bo kdo rekel, da je *z* na koncu /besede/ nezveneč. To ravno v tej absolutni obliki ni res, ker je začetek redno še zveneč in toliko lažje zapelje, da tiste vibracije pripišemo kar vokalu.« Vendar tega svojega prepričanja Šolar ni uveljavljal ne v SS III–IV l. 1940 ne v SS 1947. Najdemo ga pa v Ruplovem pravorečju (1946, 49): »Zveneči soglasniki na koncu besede prehajajo v navadnem govoru v nezveneče, kakor če bi stali pred nezvenečimi soglasniki. V zborni izreki se izgovarjajo tako, da si prizadevamo ohraniti zven, po naravi sami pa postanejo na pol zveneči: *mráz, léd, hríb, lóg* ne bomo izgovarjali *mràs, lét, hríp, lók*, temveč bomo skušali, brez pretiravanja seveda, ohraniti na koncu *z d b g*.« (Na ž je Rupel tu pozabil, je pa pesnikom dovoljeval rimanje končnih *d s t* itd.)²⁵

²⁴ Slovenski jezik (dalje SJ) 2 (1939), 126–132, konkretno 131.

²⁵ N. m.: »Vendar imajo pesniki pravico rimati te končne na pol zveneče soglasnike z nezvenečimi: *mráz – nàs, okróg – jók*.« – Zanimiva je Bajčeva izjava o Ruplovem Slovenskem pravorečju (JiS 21 (1975/76), 239), ko govori o naglaševanju v čitankah iz 30. let: »Prepojeni s Škrabčevimi in Breznikovimi nauki smo sprva hoteli akcentuirati prav vsako besedo. Na srečo je o pravem času posegel vmes Ramovš in se temeljito ponorčeval iz količkov, strešic in obrnjenih ejev, ki jih je na vsaki strani kar mrgolelo. Zato smo večino teh znamenj opustili, popolno akcentuacijo pa smo prenesli v ustrezen dodatek. /.../ Po naši predlogi je nastalo Ruplovo Pravorečje, na njej sta slonela še oba pravopisa, s primernimi popravki pa jo upošteva tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika.«

To določilo (tudi glede ž) je nato šlo v SS 1956 (27): »Zveneči *b, d, g, z* in *ž* na koncu govornih enot v svojem končnem delu izgublajo zven /.../ si /jih/ prizadevaj govoriti z zvenečim *-b, -d, -g, -z, -ž* in po naravi sami v izglasju postanejo na pol zveneči.«

Naj na koncu tega razpravljanja označim še Šolarjev prikaz glasovja v SP 1962, obdelan pod naslovom *Govor in pisava*.²⁶ Čudno je, da pri obravnavi glasovja²⁷ izhaja od črk, čeprav že na prvi strani (13) nahajamo izraz fonem.²⁸ Koliko fonemov naj bi imela slovenščina, Šolar ni povedal. Pinaša trodelno samoglasniško preglednico z navadno prostorsko razporeditvijo dolgih naglašanih samoglasnikov nasproti kratkim naglašanim in spet teh nasproti nenaglašanim. Nato obdeluje vseh pet črkovnih samoglasnikov posebej, prepovedujoč redukcijski polglasniški izgovor *i*, *a* in *u*, pa tudi daljšanje kratkih naglašanih. Novost razpravljanja o samoglasnikih so tokrat določitve o odpravljanju zeva pri samostalnikih m. spola (npr. *kupé – kupéja*), pri *a* je še opomba, da v »priponi *-ija* zmeraj zapiramo zev: *arterija /.../*«, sicer pa navaja zevne samoglasniške sklope (*ii, ie, ia, io, iu*), na koncu pa jim dodaja izjeme, npr. *Danijel, hijacinta, milijon*.²⁹

Pri zvočnikih (19) sedaj (kot že nakazano) navaja tudi *v* in *j* (19), ima pa dva zvočnika preveč (mehka *l* in *n*). Tu obravnava tudi neobstojni polglasnik (*laket – sekt, petek – petk*). Določilo o izgovoru končnih soglasnikov v besedah kot *hrib, brod, voz, mož, breg* je raje izpustil, kakor da bi bil priznal, da se tu izgovarjajo ustrezni nezveneči nezvočniki,³⁰ pač pa je sprejel moj izraz soglasniški sklop (27).

Da ni nič novega pod soncem, vidim iz Šolarjeve obrambe glasoslovnega nauka v učbenikih za srednje šole. Tu mislim na njegov članek *Fonetični pouk v srednjih šolah*:³¹ »/N/ekateri so se pritoževali, da je fonetika za II. razred³² obdelana preobširno, da ta snov sploh ne spada v ta razred, marveč v višjega, da je snov težka in praktično nepomembna itd.« (103) Te in take očitke je Šolar zavračal, češ da nauk o tem počivaj »na lastnem opazovanju«, da je treba znati »otroku zbuditi zanimanje za problem«, »zbuditi radovednost«. In korist od tega: »Glavni namen vsega fonetičnega pouka bi moral biti pač ta, da se dijak zavé, v čem je bistvo dobre in lepe

²⁶ O tem, gl. mojo kritiko *Fonetika, fonologija in pravorečje* v SP 1962, *JiS* 1962, 138–143, 167–173, 206–211. O tem J. Šolar v O mojem jezikoslovnem delu, *JiS* 13 (1968), 257: »Pri zadnji izdaji /SP/ nisem bil osebno toliko udeležen kakor pri izdaji 1950. Za uvod sem obdelal fonetiko, ki ste jo pošteno zdelali, po mojem ne čisto upravičeno, zlasti ne zvočnikov. Zato je tudi *K/olarič/* v slovnici to poglavje opustil in ponatisnil ono iz 1956. Zase še zmeraj mislim, da je zamisel pravilna, formulacija morda včasih nerodna. Dolgo sem mislil na odgovor in zagovor, pa nisem vedel ne kod ne kam – tako je stvar obtičala.«

²⁷ Str. 13–26.

²⁸ Verjetno so mu črke nekako predstavljale foneme.

²⁹ Tu manjka tip zeva pred ničtim samoglasnikom, npr. *atrium > atrij*.

³⁰ Poglavje *Prilikovanje*, 26.

³¹ *SJ* 2 (1939), 103–106.

³² Mišljen je seveda 2. razred 8-letne gimnazije, torej za tri- oz. štirinajstletnika (v Slovenski čitanki II iz l. 1932, str. 195–211). Glavna poglavja so bila: *Govorilni organi, Soglasniki, Samoglasniki, Govorne celote, Pravorečje, Glasovne spremembe*. Pozneje (1940) je bilo glasoslovje res preneseno v *Slovensko slovnico* III–IV, 3–13.

artikulacije posameznih glasov knjižne slovenščine, da bo lahko zavedno gojil lepo, pravilno in skrbno izgovarjavo knjižnega jezika« (»narečne oblike izgovora«, »govorne napake«, da komu »od doma manjkajo nekateri glasovi knjižnega izgovora«, npr. polglasnik *ǣ*, *ǫ*). »Tako nam mora postati fonetični pouk pot do zavestnega in skrbnega osvajanja knjižnega govora.« (104) »/U/stvarja/ti je treba/ jezikovno skupnost«; »mora otrok določenega narečja dobiti najprej pravilno glasovno razmerje do knjižnega jezika« (105); učenje tujih jezikov; »v pomoč pouku petja, v ostritev čutov vobče, torej v čutno duhovno izpopolnjevanje vsega gojenca«. »Lepo branje je najboljša razlaga besedila, a tudi najboljše merilo za razumevanje.« (106)

V pravopisu je z naslovom osamosvojil tudi razpravljanje o pogovornem jeziku.³³ Njegovo pravilno pojmovanje je podal (27) z besedami: »Pogovorni jezik ni posebni jezik, marveč je le v zasebno rabo prenesen zborni govor./«

Večje poglavje je v SP 1962 tudi o naglasu (imenovanem »poudarek«). Fonološka je ugotovitev, da ima mesto naglasa »včasih tudi ločevalen pomen«, prav tako tudi t. i. intonacija (= tonemskost), ki pa da se sicer v SP nadalje ne upošteva.³⁴ Napačno pa je Šolarjevo mnenje, da so naglašene kračine zmeraj padajoče (na polglasniku so v nezadnjem zlogu lahko tudi akutirane). Nedokončno rešeno je ostalo tudi pravilo o drugem, »stranskem« naglasu besed.

V kratkem sestavku Slovenske šolske knjige po vojni (SR 4 /1951/, 150–151) je zanimivo mesto o razmerju »anonimne« SS 1947 (na enem mestu napačno 1941) in Breznikom; ta slovnica da je »n/nekako nehote zavzela mesto Breznikove slovnice« (n. m., 151). In nadaljuje: »Vendar pa so v tej izdaji /tj. 1940/ nekatera mesta doživela čisto novo obdelavo, prinesla mnogo novega mimo Breznikove, tako zlasti pri števniku, zaimku, glagolu in prislovu; zadnji je v Brezniku obdelan na poldrugi strani, tu ima 30 str. Druga poglavja so ostala na višini nižješolskih potreb (glasoslovje, besedoslovje, samostalnik, skladnja ipd.).« Zlasti dobro so se mu zdeli obdelana prislov in glagol.³⁵

Glede svojega dela v tej slovnici (O mojem jezikoslovnem delu) Šolar piše: »Ko smo 1950 končali SP, me je Ramovš prosil, naj naredim načrt za izdelovanje nove slovenske slovnice sodobnega knjižnega jezika. Pregledoval sem Breznikovo slovnico in od poglavja do poglavja sestavljal vprašanja, ki niso razčiščena in bi bilo treba zanje zbrati gradivo, da se poišče primerna rešitev. /.../ Od vsega tega je nekaj zašlo v slovnico 1956. /.../ /Z Iga/ sem poslal sestavljavcem (ki so bili z menoj v zvezi in so se hodili pogovarjat v »graščino«) poglavje predelane fonetike in be-

³³ O pogovornem jeziku, 27–28. O tej zvrsti jezika najdemo zanimivo mesto v Šolarjevi oceni Bezlajvega Orisa (126–127): »Na tem mestu bi le opozoril, da si avtor morda ni dovolj jasno odgovoril na vprašanje, kateri knjižni jezik hoče imeti; zborni govor, tistega, ki ga uporabljamo pri javnem nastopanju, ali pogovorni tip knjižnega jezika, kakršnega izobraženci uporabljajo v svojem domačem govoru. Morda bi kdo rekel, da je taka ločitev nepotrebna, a meni se zdi, da je le potrebno, da jih ločimo, saj jih loči celo Slovenski pravopis; ne kakor da sta to dve obliki jezika, pač pa sta to dve obliki govora: ena slovesna, večjim prostorom namenjena, zato nujno mnogo energičnejša, druga manj skrbna, manj energična, ker je to v naravi ekonomije sil.«

³⁴ Str. 28. Pri ponazarjanju so napake tipa *nogô, lêta* nam. *nogô, lêta*.

³⁵ O mojem jezikoslovnem delu, gl. zgoraj.

sedno gradivo (mišljeno je bilo kot novo poglavje namesto oblikoslovja, pa uredniki niso sprejeli te razdelitve, zato se ponavljajo nekatere stvari še v začetku oblikoslovja. /.../ Gradivo za slovnico sem oddal pomladi 1954 – bilo je pa marsikaj opuščeno in popravljeno. Delal sem brez kakršnih koli pomagal in knjig – klavzura. Za slovnico 1964 sploh nisem vedel, kdo in kako jo pripravlja. Dr. Bajec je bil pač pri meni, ko je dobil od založbe poziv na novo izdajo; ker nisem na izdaji podpisan (1956), nimam seveda tudi nič odločati, vendar sem bil mnenja, da je treba slovnico delati čisto na novo. Kako je potem prišlo do tega, da se je izdaje lotil dr. Kolarič, ne vem. /.../ Leta 1945 smo na poziv založbe predložili skoraj samo nekoliko sistematično dopolnjeno slovnico za III. in IV. razred sr. šol iz l. 1940. Ker je bil rokopis tedaj zavržen, je ležal pri meni vse leto 1946 in še nekaj časa 1947. Ta čas sem uporabil za to, da sem nekatera poglavja izpopolnjeval, ker je bilo čisto golo oblikoslovje. Tako zlasti zaimsek, števniki, zlasti pa prislovi; tudi pri glagolu zlasti nekatera poglavja (deležnik, namenilnik, glagolnik). Tako je slovnica dobila velike otekline, nekatere stvari so bile obdelane obširno, druge zelo preprosto. /.../

Tu se je Šolarju nekaj zamešalo: glagol je res obširneje obdelan že v Slovenski slovnici III–IV (1940 oz. 1941), prislov pa dejansko šele v SS 1947. Če primerjamo poglavje o glagolu v Brezniku in SS III–IV ter SS 1947, ugotovimo razmerje 38,5 : 57 : 83 str. Vsekakor je že iz SS 1940, ki so jo »avtorji/i/ z Breznikom na čelu sestavili« izginil tonemski naglas, l. 1947 pa so »čitankarji« obseg slovnice še povečali. Kateri izmed njih, če je v obliki SS 1940 pri oblikovanju sodeloval tudi še Breznik?

Že SS 1940 je izpustila Breznikov uvodni prikaz vseh glagolskih kategorij (107–109) (in tako je to ostalo do SS 1964), namesto s prehodnostjo pa začela podrobnejšo predstavitev z glagolskim vidom. Pri tem so iz razvida izpadli Breznikovi glagoli z vzročilnim (»kavzativnim«) pomenom. Veliko obširneje je v slovnici 1947 obdelan glagolski vid, v tem in onem tudi bolj ustrezno kakor pri Brezniku (npr. v soočenju vidskih dvojic z istim korenom). Nekatero pomanjkljivost tega poglavja sem kritiziral ob SS 1956, ki je glagol precej povzela po SS 1947.³⁶ Se pa že v SS 1947 meša glagolski vid z vrstami glagolskega dejanja (Aktionsart), saj primeri kot *sesti* – *sedeti* – *sedati* razpadejo na dva para: *sesti* – *sedati* sta vidski par dejanja, *sedeti* pa je z njima v nasprotju po vrsti glagolskega dejanja, tj. dejanje – stanje. In podobno pri *sedeli* – *sedevali* (stanje – običajno stanje) ipd. Da to ne gre, je uvidela SS 1956 (170), kjer že imamo samo vidske pare, npr. *reči* – *rekati*, *počiti* – *počivati*, *počiti* – *pokati*, še zmeraj pa so se kot vidska problematika obravnavale dvojice kot *nesti* – *nositi*, *teči* – *točiti*, kar spada med vrste glagolskega dejanja.

Šolar je bil ponosen tudi na zelo razširjeno poglavje o prislovi (SS 1956, 243–264). Breznikovo posebno besedno vrsto členkov (145–146) je SS 1940 enostavno

³⁶Prim. Oblikoslovna terminologija in njeno jezikovno ozadje, *JiS* 3 (1957/58), 209–213; Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika, *JiS* 3 (1957/58), 306–312 (ponatis v GNPSJ, 1978, 186–195); Še o naglasu nedoločnih oblik, *JiS* 4 (1958/59), 48–50 (GNPSJ, 1978, 196–197); Naglas v namenilniku, *JiS* 4 (1958/59), 81–83; O aspektnih premenah v slovenskem knjižnem jeziku, *JiS* 5 (1959/60), 198–204; Probleme der slowenischen Schriftsprache, *Scando-Slavica* 4 (1960), 53–76. Glasoslovni del zadnje razprave in njen zaključek je preveden ponatisnjen z naslovom Problemi slovenskega knjižnega jezika, GNPSJ, 1978, 14–20.

izpustila, SS 1947 oz. 1956 pa sta jih spravili v okvir prislova (237–238, 254–256), in sicer le Breznikove »členke (v ožjem pomenu besede)«, vendar sta nekatere navajali tudi med »glagolskimi prislovi« (236 oz. 254). Razširitev na relaciji Breznik – čitankarji velja tudi za zaimenske prislove, kjer je obveljal Breznikov »koordinatni« sistem razdelkov; vodoravno – vprašalni, oziralni, kazalni, nedoločni (le da z zameno zaporedja ozir. – kaz. → kaz. – ozir.), navpično – pa krajevni, časovni, načinovni, vzročni (le da z zameno, pomensko pač upravičeno »obeh zadnjih in z dodatkom mere«, kar pa je vrsta načinovnih. (Po našem je boljše kot o načinovnih govoriti o lastnostnih prislovih, v okviru teh pa sta načinovni in mere le podvrsti.) Sam sedaj ločim 4 vodoravne vrste prislovov: prostorske, časovne, vzročnostne (ti troji so okoliščinski) in lastnostne, ter na 11 razredov, pri čemer so prvi 3. razredi tradicionalni, preostali pa se razporejajo iz Breznikovih nedoločnih, npr.: 4. *kje* (poljubnostni), 5. *nekje* (nedoločni), 6. *povsod* (celostni), 7. *drugje* (drugostni), 8. *nikdar* (nikalni). Sam sem dodal še: 9. oziralnopoljubnostne (*kjer koli*), 10. mnogostne (*marsikje*), 11. istostne (*enako*) – seveda v deloma drugačnem zapovrstju.

Kot rečeno, je SS 1947 členke spravila med prislove (Breznikovim je dodala še *li*, *-da* in *koli*, izpustila pa tip *na nate*), nekaj členkov v modernem smislu pa ima med izglagolskimi oz. v razdelku po funkciji kot poudarne in miselne (npr. *prav*, *ravno*, *ne*, *posebno*, 260–261) – *dà*, *seveda*, *ne*, *ni*-, *ali ná náte*).³⁷

Na splošno se Breznikovo in čitankarsko oblikoslovje ločita po tem, da slednje zmeraj izhaja iz večjega števila (besedilno nepovezanih) povedi, v katerih nastopajo zastopniki besedne vrste, o kateri je potem govor, Breznik pa rabo ponazarja za prikazovalnim delom, zlasti ko gre za posebnosti oz. tudi slabše ali napačne rabe.

Obe vrsti slovníc pa mešano obravnavata samostalniške in pridevniške vrste zaimkov (npr. osebni, svojilni, kazalni, vprašalni ...). Prav bi bilo, da bi bili sam. zaimki ločeni od pridevniških, poleg tega pa bi bilo treba sestavno uzaveščati še posamostaljeno pridevniško vrsto. Seveda pa so zaimki tudi prislovni. (O kolikor toliko končni ureditvi tega prim. moja razpravljanja o *tem* in prikaz v slovnici).³⁸ Pri pridevniških zaimkih ne ena ne druga slovnica pri klasifikaciji njihovih vlog poleg lastnostnih, pripadnostnih in vrstnih vlog (1947, 105) ne ločita še količinske, torej poleg npr. *kakšen*, *čigav*, *kateri* še *koliko*. Zadnji tip je že v SS 1947 uvrščen med prislove, in sicer mere (231), na str. 230 je ponazorjen s povedjo *Kolikor jezikov znaš, toliko ljudi veljaš*. Breznik ga ima prav tako le med načinovnimi prislovi (147) kot podtip. Rabe prislovov Breznik nima; t. i. količinski prislov se v SS 1947, 242–244 meša s pravimi takimi prislovi (*Desetkrat obrni besedo ...*, 242); rabi se tudi v

³⁷ Nejasno stališče o členkih nasproti prislovom se je preneslo še v SSKJ, pač po Bajčevi »zaslugi«.

³⁸ To se je pri meni napovedovalo s kritično razpravo o teoriji besednih vrst v SSKJ: Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika, *JiS* 20 (1974/75), 33–39. (Predavanje sept. 1974 na slavističnem zborovanju v Ljubljani.) Izrecneje v članku Slovenske zaimenske besede, *JiS* 20 (1974/75), 117–119, in nato v razpravi Esej o slovenskih besednih vrstah, *JiS* 20 (1974/75), 295–305. Izšlo tudi v Makedoniji v okviru komisije Mednarodnega slavističnega komiteja (za proučevanje slovnice strukture), Skopje, 1979 v: Referati od X zasedanje *I...J*, str. 41–51; ponatis v Novi slovenski skladnji, 1982, 321–334.

pridevniški (*Kolikor jezikov znaš ...*; prim. še *Z nekaj možmi ...*) in samostalniški vlogi (*Z malo kruha ...*, *Tisto malo kruha ...* (243).

S tem ekskurzom je za to priliko pač zajeto to, kar je Šolar imel v mislih, ko je opozarjal na novosti v SS 1947 v oblikoslovju v primeri z Breznikom 1934, oz. kaj prinaša več ali natančneje. (Marsikaj tega se mi je posrečilo rešiti šele v Novi slovenski skladnji.)

Poglejmo še, kaj bi bilo novega pri števniku. Breznik (1934, 103) je imel kar 7 vrst števnikov: 1. glavne (*dva*), 2. vrstilne (*drugi*), 3. ločilne (*dvoj*), 4. množilne (*dvojen*), 5. delilne (*po dva*), 6. ponavljalne (*enkrat*) in 7. nedoločne (*mного*). SS 1947 (121) je prevzela prve 4 vrste, glede preostalih »števnišk/ih/ izraz/ov/«, kakor *dvakrat*, *petič*, *desetkrat*; *dokaj*, *več*, *mного*, *sila*«, pa je menila, da so »nepregibni in torej sodijo med prislove. Prim. §. 226!«, kjer so obdelani števniki prislovi (234–236). Med prislove v resnici spadajo primeri kot *dvakrat* itd., oni tipa *dokaj* itd. pa so vendar tudi števniki. Nepregibnost sama seveda ne more biti zadosten razlog za uvrstitev med prislove (»nepregibni« so npr. tudi samostalniki: *mami*, *Rezi*, *Podobnik* (zadnji kot priimek ženske osebe), pa tudi pridevniki: *poceni*, *seksi*).

Sicer ima SS 1947 števnike res veliko natančneje obdelane kakor SS 1934. Kar je ostalo še nerešeno, je posamostaljena raba števnikiških izrazov, kakor je značilna za matematična imena števil. SS 1947 sicer o tem ima poseben razdelek (124–125, točka 3: »matematičn/i/ izraz/i/«, vendar si slovnica ni bila na jasnem (in si tudi slovnicična zavest v SSKJ še ni), da je to čisto nova kategorija nepregibnih samostalnikov s. spola: *ena*, *dve*, *tri*, *štiri*, *pet* ...; je pa navajala primere tipa »množeno/deljeno/ulomljeno z *dve*, *tri*, *štiri*, *pet* itd.«. Poleg te vrste izštevnikiških samostalnikov imamo še navadno posamostaljena tipa *eden ena eno*, *dva dve dve*, *trije tri tri*, *štirje štiri štiri*, *pet* ..., ki se sklanjajo s pridevniškimi glasovnimi končnicami: *Z enim bom že kako opravil*, *z dvema/tremi/štirimi/petimi seveda ne*, *še manj s stotimi*.

Jakob Šolar se je tudi zunaj slovnice – čeprav v slovnicaх največ – ukvarjal z oblikoslovnimi vprašanji.³⁹ Razen v enem primeru gre za zaimke: *edini* mu je števnik, *edin* pridevnik. Na podlagi Šolarjevega razmerja *edini*, *oba*, *vs* pa je seveda treba reči, da gre tu za količinski zaimek. (SSKJ ima tako *edin* kakor *edini* za pridevnik, pač pa *oba* in *ves* za zaimka.) Pri *obeden* → *nobeden* gre za Šolarjev poskus, da bi ta zaimek (v nasprotju s Škrabcem in Ramovšem) razložil iz *obeju ne eden* – prek *obeneneden*). In kako je z *oné*? Šolar (224) ga razume kot osebni zaimek (SSKJ ga ima seveda samo za zaim.) V resnici je to samostalniška raba kazalnega zaimka, navadno s slabšalnim prizvokom. Vsi taki primeri (tudi Šolarjevi) se dajo izraziti z navadnimi zaimki; *One, kako se mu že reče* (= *Tisti, kako ...*). Ni prav, da pri tem zaimku SSKJ ne navaja tudi oblik za ž. in s. spol (izpuščeni pri Brezniku /99/ in Šolarju). Upravičeno se je Šolar nasproti (pač *Janezu/G/radišniku/*) zavzel za frazeologem *vsakemu svoje*, namesto česar je J. G. ponujal logicistično *vsakemu njegovo*.

³⁹ Prim. *Edini* – *edin*, *JiS* 4 (1958/59), 158–159; Še *enkrat obeden* in *nobeden*, *JiS* 4 (1958/59), 251; Kazalni ali osebni zaimek? (*JiS* 5 (1959/60), 224.

Še o članku Veznik *in* (JiS 1959/60). Tu je Breznik v SS (209) navajal samo njegovo vezalno vlogo. Šolar je na podlagi različne rabe veznika *pa*, prikazanega že v SS 1956, podal še protivno in posledično vlogo veznika *in*. Podal je tudi vsaj še poudarjalno vlogo *in* pred kakim podrednim veznikom na začetku povedi. Da bi se tako lahko izrazilo še vzročno in časovno razmerje (34), pač ne velja. V primerih kot *Zefo plačaj, in stvar bo opravljena* gre prej za pogojno razmerje (*Če boš Zefo plačal, bo ...*). Ker je za ta del (= skladišnji) čitankarske slovnice »skrbel« Kolarič, kakor se mi je o priliki potožil Bajec, Šolarjevih spoznanj o naravi veznika *in* seveda ni v izdaji SS 1964.⁴⁰

Še na enem področju se je Šolar pokazal kot dober opazovalec in kritik, ne pa tudi kot uresničevalec svojih zamisli na širšem ali zaključenem tvarinskem področju: to je v besedotvorju. V bistvu je tu napisal samo dva tri take sestavke. V JiS 4 (1958/59) je (64) obravnaval prehod *-išk-* v *-išak-* (v priimkih kot *Gorišek*), kar naj bi bilo nastalo kar z upadom končnice *-i* ustreznega pridevnika, ne pa iz zveze takega pridevnika in priponskega obrazila *-jak* (> *Goriščak* > *Gorišček* > *Gorišak*). Malo verjetno. Na Mostecu ločimo *dedik dedka* < *dedak* proti *Zdolšek -a* (iz **zdolščak*).

Temeljiteje zastavljen je sestavek »Brez« v sestavi (JiS 5 /1959/60/, 94–95). Tu je izpostavil enačbo med *ne dela in je brez dela* (*brez* mu je »nekaka samostalniška nikalnica«, 94) in s tem v zvezi je grajal tvorbe kot *brezkužen*, *brezslisen* nasproti *brezkleščnat*, *brezresast*. Najobsežnejši tak sestavek je Sestave s *-pis* in *-pisje*. Prve so mu konkretni rezultati delovanja (npr. *pravopis*), druge pa ustrezno delovanje, da se tak rezultat doseže. To je lepo povedal že z zloženskimi primeri kot *domoljubje*. Tako je ločil tri vrste priponskega obrazila *-je*: *domoljubje*, *pravopisje* – *področje* – *drevje*, ter s tega stališča izrekel kritično sodbo o nekaterih rešitvah v Bajčevem Besedotvorju slovenskega jezika.⁴¹

O tem besedotvorju je že prej pisal tudi obširno kritiko v Slavistični reviji.⁴² Tu je pri Bajcu najprej pogrešal splošno besedotvorno teorijo; ta bi med drugim upoštevala tudi premene v podstavi tvorjenk, pa variante priponskih obrazil, npr. *-je*, *-(ov/-ev)-je*. (Sicer pa Šolar napačno meni, da je *-e*, *-et-* v tipu *oče -ta* iz zvalnika.) Želel si je tudi več primerov iz lastnoimenskega. Zlasti pa je pri Bajcu pogrešal upoštevanje naglasa, še posebej tonemskega.⁴³ Pri glagolniku (144) si je na podlagi

⁴⁰ Pač pa se Šolarjev članek upošteva v *SSKJ* 1975: tu se loči raba »med členi istega stavka« (I), »v vezalnem priredju /.../ (II), »za piko ali podpičjem« (III). Naj bo tu omenjeno, da je med tem izšla moja razprava Stilska vrednost slovenskih knjižnih veznikov (*Radovi zavoda za slavistiko*, Zagreb, 6 (1964), 63–83, ponatis v *NSS* 1982, 199–224), nastala po obravnavi te problematike v moji disertaciji (1962), knjižna izdaja 1964: *Pripovedna dela F. S. Finžgarja*, 350 str., poglavje Stil, 209–266.

⁴¹ *Besedotvorje slovenskega jezika, I. Izpeljava samostalnikov*, Ljubljana, 1950 (Sprejeto na seji razreda za filološke in literarne vede dne 27. oktobra 1948), 135 str.

⁴² Šolarjeva kritika: A. Bajec: Besedotvorje slovenskega jezika // *SRL* 4 (1951), 142–148. Med drugim: Bajec je »v/zel /.../ Miklošičevo osnovo in nanjo postavljaj svoje besedotvorje, po njegovih predalih porazdeljeval naše gradivo« (142).

⁴³ Pri tem je Šolar tonemsko onaglaševanje v Gröbmingovem slovensko-srbohrvaškem slovarju razkril kot Breznikovo (143): Bajec da bi se bil pri tem poleg na Pleteršnika lahko opiral še na Gröbminga.

različnega naglasa (akut – cirkumfleks želel potrditve za (svojo) misel, da so to lahko tvorbe enkrat iz nedoločnika, drugič iz trpnega deležnika na *-n/-t*. Podobno se je pri tvorbah kot *omrežje* spraševal, ali so iz predložne zveze »kar je o(b) mreži« ali iz glagola s predpono *o-* (*omrežiti*). Pri priponskem obrazilu *-ar* je glede na naglas (*klepár – kúhar*) iskal odgovor na zastavljajoči se zakaj. V tem, ali je podstavni glagol domač ali prevzet (kar pa ne velja: gre za to, ali je podstava prvotno akutirana (novocirkumfektirana) ali pa cirkumfleksna).⁴⁴ Seveda so tudi analogije. Bajčevu razpravljanje je skušal obogatiti še z lastnoimenskim gradivom. Da bi bil Bajec skušal po Šolarjevih opozorilih svoje delo o tvorbi samostalnikov spolniti – to se ni zgodilo. Seveda tudi Šolar Bajčevega predvsem občnoimenskega besedotvorja samostalnikov ni dopolnil s svojim lastnoimenskim. Enako je z naglasom tvorjenk, kjer je iz novejšega časa na razpolago zlasti moj tvorbeni model naglaševanja, gradivsko za starejša stanja močno na Škrabčevem (deloma pa Breznikovem) delu.

Še eno pomembno tvarinsko področje pri Šolarju je besedoslovno v ožjem pomenu. Kazalo se je predvsem v njegovih prireditvah Breznikovih razpravljanj o slovenskem besedju, najprej v knjigi Dr. Anton Breznik: Jezik naših časnikarjev in pripovednikov,⁴⁵ kjer je Šolar izdal Breznikove 4 razprave (Jezik v kmetski povesti, O časnikarski slovenščini, Jezik naših pripovednikov in Stritarjev slog) in njegov sestavek O. Stanislav Škrabec, sicer pa knjigi na začetku napisal 58 str. dolg Uvod in zadaj dodal 21 str. besednega ter imenskega kazala. Nekaka razširjena izdaja te prve je Šolarjev izbor iz 60. let, naslovljen Življenje besed,⁴⁶ v katerem je poleg tistega iz leta 1944 (vendar brez sestavka o Škrabcu) dodal še sestavke: Kako besede izgubljam (75–81), Novejše napake slovenskega sloga (82–95), Jezikovne ocene (96–114) – temu nato sledijo sestavki kot v izdaji l. 1944, nato pa še dve novi stvari: Izdaje naših pripovednikov (242–258) in Rodbinski priimki (259–264).⁴⁷

⁴⁴ O tem prim. moji razpravi Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa, *SRL* 36 (1988), 133–180, oz. Posebnosti v tvorbenem modelu slovenskega tonemskega naglasa, *SSJLK ZP* 24 (1988), 67–82.

⁴⁵ *Cvetje iz domačih in tujih logov, Slovensko slovstvo* 19, Ljubljana (brez letnice, izšlo l. 1944).

⁴⁶ Založba Obzorja, Maribor, 1967, 357 str., od tega Breznikovo delo na str. 75–264, drugo so Šolarjevi sestavki: Spremna beseda 5–74, Opombe 265–320, Besedno in stvarno kazalo 321–346, Osebno kazalo 347–353.

⁴⁷ S temi Breznikovimi deli je nekako populariziral spoznanja, ki bi jih bil rad tudi sam raziskoval oz. je želel, da bi bili to storili drugi, npr. deloma Bajec v svojem Besedotvorju. Velik trud pa kažejo Šolarjeve opombe k tej knjigi, posebno zanimive so one, ki se opirajo na Breznikove dopise Karlu Štreklju v Gradcu. – Šolarjevo Besedno gradivo v slovnica h je nekaka predelava Breznikovega poglavja Besedoslovje kot III. dela SS, v izdaji 1934, npr. na straneh 180–196, pa seveda tudi lastnega Nauka o besedah v SS III–IV, 1940, 14–21, le da je Breznikovo besedoslovje obsegalo tudi razdelek O rabi besede: pravi pomen ter tropi in figure. Šolar je v to poglavje vrnil še iz Ramovša Zemljevid slovenskih narečij po skupinah (kakor že v SS III–IV l. 1940). Prim. glede tega še mesto iz O mojem jezikoslovnem delu (256): »Nisem pa jaz vtaknil poetike v ta poglavja, to so sorili brez mene. Vsa pomenska vprašanja, zlasti prenosov in poetičnih uporab bi obsegala druga knjiga (vse: glasovne, besedoslovne, semaziološke in sintaktične posebnosti). – Šolarjev besedoslovni delež v SP 1950 in 1962 je A. Bajec (po I. Dolencu v *Loških razgledih* 16 (1969), 266) v *Naši razgledi* 1968, 67: »Slovenski pravopis iz l. 1950 je do dveh tretjin njegovo delo, obilen in dragocen je tudi njegov prispevek k izdaji 1962« vendar precej precej. Poleg že omenjenega je v SP važna zlasti njegova obdelava predlogov in predpon.

Sam Šolar je je v JiS-u v vmesnem času razmišljal zlasti o blizupomenskih ali blizuzvočnih parih kot brana – mrena, odgovarjati – ustrežati, *brahman* – *braman*, *bradlja* – *bradla*.⁴⁸ Nekako sem gre še njegovo upravičeno ugovarjanje Silvi Trdina glede pojmov enakozvočnica oz. beseda z več pomeni.⁴⁹

Pisanje o Šolarjevem trudu za berilni del čitank iz 30. let tu prepuščamo drugim. Za konec omenimo le še njegovo pisanje o jezikoslovcih. O A. Brezniku je Šolar pisal že ob njegovi petdesetletnici⁵⁰ in nato v že omenjenih dveh knjigah izbora iz Breznikovih del. Razen o Brezniku je pisal (skupaj z Z. Bizjakom) še o F. Ramovšu.⁵¹ Šolarjeva življenjepisa o A. Brezniku in F. Ramovšu se odlikujeta zlasti z zanesljivimi podrobnostmi o stvarnih določilnicah njunih življenj, precej tudi z razgledom nazaj v obeh rodovih, iz katerih sta izhajala. Podrobneje dokumentarno zajeta je zlasti njuna študijska pot in zgodnja jezikoslovna dejavnost, začenjajoča se že s samostojnim študijem v gimnazijskih letih. Šolar je oba občudoval in z obema imel tudi osebni stik, od obeh je tudi duhovno prejel. (Značilna podrobnost je npr. podatek, da je za SP 1950 Ramovš vodil 100 sej pravopisne komisije.) Ramovš je bil seveda človek večjih razsežnosti, družbenih in jezikoslovnih svojega področja, velik načrtovalec jezikoslovnih del, ki so nam Slovencem še manjkala: večina izmed teh načrtov še zmeraj ni uresničena. Ob uresničenem pravopisu s pravorečjem in vsem, kar prizadeva in moti slovensko pišočega, ob dokončanem slovarju slovenskega knjižnega jezika in tudi opisni slovnici tega jezika, v veliki meri tudi etimološkem slovarju, še čakajo na uresničitev nadaljni zvezki zgodovinske slovnice (in prenovitev tistih njenih delov, ki jih je dal Ramovš sam), zgodovinski slovar, zgodovinski imenoslovni slovar, zgodovinski krajepisni slovar, narečni atlas, zbornik narečnih in zgodovinskih besedil (teh dveh vsaj v skromni meri vendarle uresničenih), fonografski arhiv narečij.

Naj na koncu omenimo še Šolarjevo jezikoslovno zapuščino. Iz te bodo pač najzanimivejša pisma, ki jih je pisal naslednjim: R. Badjuri 1, A. Bajcu 8, F. Bezlaju 1, M. Črnič 1, direktorju fonetičnega laboratorija (v francoščini) 1, J. Glonarju 1, J. Gradišniku 2, Jan. Kalanu 1, R. Kolariču 1, F. Kotnfku 2, J. Langerhodnu (1?), Lavriču 1, F. K. Lukmanu 1, M. Natačenu 1, Okrož. sodišču 1, J. Oražmu 1, M. Ruplu 1, tajništvu mednarodnega društva za evropsko fonetiko (1, v nem.). Z zanimanjem se bodo brala pač tudi pisma Šolarju; pisali so mu jih: A. Arnautović 1, Banska uprava 8, B. Berčič 1, F. Bezlaj 2, Bibl. Inst. 1, R. Bourgeois 1, M. Črnič 1, A. Debeljak 1, Jos. Debevec 1, G. A. Debray 1, E. Dieck 1, J. Glonar 1, J. Gradišnik 5, O. Gröbming 4, H. Grün 1, A. Gspan 4, Jan. Kalan 3, F. Kidrič 2, J. Kogovšek 1, O. Kretzenbacher 1, R. Lenček 8, T. Logar 3, I. Mahnken 1, J. Matl 1, A. Mazon 1, A. Mlakar 1, R. Nahtigal 1, A. Ocvirk 2, J. Orožen 4, E. Petrovici 1, F.

⁴⁸ JiS 3 (1957/58), 138; JiS 4 (1958/59).

⁴⁹ Kdo ima prav?, JiS 4 (1958/59), 126.

⁵⁰ Dr. Anton Breznik – petdesetletnik, Slovenec 26. 6 1931 (objavljeno tudi v Mentorju 22 (1931/32), 9–13).

⁵¹ Fran Ramovš, SRL 3 (1950), 441–458 (Šolar je pod I podal Ramovševo življenje, Z. A. Bizjak pa pod II Delo).

Ramovš 8, Rokovi (Rudno) 1, M. + N. Rupel 3, Rupel Bajcu 1, J. Rustja 6, A. Slodnjak 2, Société Littre 1, S. Suhadolnik 1, Šef pok. uprave 1, M. Šmalc 1, F. Šuklje 1, J. Toporišič 4, R. Trofenik 11, C. Vincenot 3, B. Vodušek 4, L. Žunus 1, J. Žužek 1, N. N. (Štefan) 2.

Za sklep. – Šolar je l. 1944 Breznika označil takole: »Breznik ni bil velem in tistem pomenu bistrega duha, ki s silo velikih idej in prevratnih gesel posega v znanost ali razvoj življenja, ki se z lahkoto in brez posebnega dela uveljavlja na narazliĉnejših torišĉih s pobudami in najdbami. Bil je povpreĉno nadarjen, a neizmerno priden, vesten, vztrajen in nesebiĉen delavec. Dobro je ĉutil, kaj s svojimi darovi lahko doseže in kje z njimi lahko uspešno pomaga, zato ni silil drugam. Korenina njegovega uspeha je v moĉni volji, spominski moĉi in neizmerni pridnosti in vztrajnosti. Zato pa je opravil delo, kakršnega bi brez teh vrlin ne mogel opraviti noben velem. /.../ /S/ slovnico in z znanstvenim slovansko primerjalnim delom /je/ njegovo ime prodrlo tudi ĉez mej   v uĉeni slavistiĉni svet. Tako je torej med tistimi našimi velikimi moŹmi, po katerih nas pozna tujina. Ob stoletnici Kopitarjeve smrti in Škrabĉevega rojstva se jima je pridruŹil tudi Breznik, kakor da je odposlanec ob slovesni uri. V njegovem delu pa bo Źivel doma in v svetu njegovo in slovensko ime.«

Marsikaj od tega, kar je Šolar tu povedal o Brezniku, velja tudi za njega samega, le da je sam bil v veĉji meri pobujevalec v razliĉnih smereh, ne pa toliko uresniĉevalec svojih mnogovrstnih zamisli.

SUMMARY

Jakob Šolar as a linguist was primarily a phonetician. He contributed to the appropriate chapter in Breznik's Slovene Grammar of 1924, and was then responsible for this part of the grammar in the so called »reader grammars« until the 1956 Slovene Grammar. Also, he edited the corresponding chapter for the 1962 Slovene Orthography. He dealt with experimental phonetics in Paris and, based on this, he participated with Breznik in the review of Ramovš's *Konzonantizem* (Consonantism, 1928); he also wrote an article on nasal sonorants and their influence on their environment. His highest achievement in theoretical phonetics is the review of Bezljaj's *Oris slovenskega knjiŹnega izgovora* (An Outline of Slovene Standard Pronunciation, 1939); he also wrote some shorter reviews of phonetic studies. He advocated the idea that phonetics be included in school textbooks and in actual instruction. He was slowly approaching the phonological school, but could not master it to an adequate degree. Based on his geographically very limited dialect, he launched the theory on semi-voiced pronunciation of word-final voiced obstruents in the phonetics of Slovene literary language. Šolar also dealt with morphonological (and morphographic) problems of Slovene adjectives in *-ski*, particularly derivatives from place names. He deserves credit for the advancement of morphology in Slovene grammars of 1940, 1947 and 1956, first of adverbs and then of verbs. In this grammar he also revived the theory of lexicology. Otherwise the »reader grammar« sticks with the traditional parts of speech, i.e., it does not recognize a real particle or predicative. Its morphological theory is essentially applied in *Slovar slovenskega knjiŹnega jezika* (Dictionary of Modern Standard Slovene). Outside the grammar he dealt in detail with the conjunction *in* (and many other things, that are yet unknown to us), which is included in Slovene orthographies. Šolar dealt with issues of

Slovene word formation in his review of A. Bajec's *Besedotvorje slovenskega jezika* (Slovene Word Formation, Volume I) and some other articles. Unfortunately, his obligations in many areas, fear of larger complexes of problems and his unfortunate political destiny after 1945 did not allow him to produce a larger systematic piece of work in this area. He was particularly correct in his desire that accent be included in word formation, i.e., not only its place, but also the tonemicity (which he himself barely pays any attention to in his part of the grammar). Bajec, so to speak, made no effort in either of these areas. Šolar's lexicology in the »reader grammar« has already been mentioned. Ramovš also commissioned him to do the preliminary work for the modernized and improved edition of Pleteršnik's dictionary. Šolar organized excerpting for it, but then his work was interrupted by a lengthy prison sentence. Besides in his orthographic work, Šolar dealt with lexicology in more detail in editing Breznik's selected works (*Jezik naših časnikarjev in pripovednikov* – The Language of Our Journalists and Writers, *Življenje besed* – Life of Words). On this occasion he captured in an interesting and detailed manner Breznik's life and external events in his life that shaped his linguistic work. Interesting light on Šolar's work is shed by his letters (still linguistically untreated) to 20 addressees, as well as letters by 50 correspondents to him (all in possession of the National and University Library).

SLOGOVNA RAZMERJA KOSOVELOVE LIRIKE V LUČI MODERNISTIČNIH POSKUSOV IZ ZADNJE USTVARJALNE ETAPE

Sam moram vse dopolniti.

Srečko Kosovel, *Integrali*

To je svoboda, strašna svoboda, ko stopiš za nevidne zidove povečane
človeške zavesti.

Srečko Kosovel, *Integrali*

Sestavek si prizadeva pokazati zasnovanost zgodnje Kosovelove lirike v ekspresionističnem izročilu, na tej osnovi pa zavreči impresionizem kot njen morebitni inspirativni model. V nadaljevanju pa, izhajajoč iz ekspresionistične metafizike zgodnjih Kosovelovih besedil, polemizira s tezo o konstruktivističnem značaju *Integralov*, njihovo genezo pa postavlja v okvir nadrealizma. Pri tem pa, glede na absolutno sinhronijo zbirke z nastankom nadrealizma kot takega, opozarja na njeno najširšo relevantnost.

The paper attempts to show the conception of Kosovel's early lyric poetry in the expressionistic tradition, and based on that, to refute the impressionism as its possible inspirational model. Proceeding from the expressionistic metaphysics of Kosovel's early texts, it argues with the thesis about the constructivistic nature of *Integrali* (Integrals), and places its genesis in the framework of surrealism. Considering the absolute synchrony of the volume with the beginning of the surrealism as such, it points out its relevance in the broadest sense.

Temeljna lastnost Kosovelove lirike slejkoprej ostaja antinomično razmerje med homogenim ter heterogenim slogovno-klasifikacijskim počelom ustvarjalne, umetniške prakse. Pesnik, ki mu je bil na zgodovinski črti slovenske besedne umetnosti odmerjen skrajno reduciran interval, je v pravi ekstatični silovitosti preživel, razvil in polno udeležil takorekoč vse smeri sodobne avantgardne umetnosti, ob tem pa si priličil marsikatero potezo iz ustaljene, tradicionalne, če ne folklorne lirike.

Spričo izjemne ustvarjalne dinamike, razvidne v njegovem delu, se tako zastavlja vprašanje po opredelitvi oz. razmejnitvi posamičnih slogovnih segmentov v njegovi poeziji. Bolje: zastavlja se vprašanje natančne definicije, najprej tega, kar v odnosu do tradicionalnega velja za inovativno, avantgardno in drugič, kaj avantgardno kot tako specificira v to ali ono smer. Ali: kaj je med avantgardnimi prviniami ekspresionističnega, kaj spet futurističnega, zenitističnega, še pomembneje, kaj je konstruktivno in kaj v Kosovelovi pesmi nadrealistično.

Težave se začnejo že pri pojasnjevanju klasičnih razdobji Kosovelove lirike. Ta niso niti izrazito diferencirana od modernističnih poskusov niti transparentna ter v sebi homogena. Gre za tiste enote njegove pesmi, ki jih označuje najprej inspiracija Krasa, predvsem onih lastnosti, ki se cepijo na apriorno doživljajsko dispozicijo izpovedovalca. To je Kras, ki je poln bolečine, osamelosti, tožnosti na eni pa tudi nežnosti in nade na drugi strani. Motivno je to lirika narave, kakršne v slovenski

poeziji sicer ni malo, je pa redkokje tako intenzivna in domišljena. Gre za prizmatične posnetke kraške narave v vseh njenih legah, stopnjah in obdobjih, za krajinske impresije visoke verodostojnosti in artistske pregnance.

Vendar je Kosovelov impresionizem daleč od klasičnega. Čustvena razvrzanost, katere neposredni refleks bi bilo malo koordinirano, nereflektirano nizanje občutij in zaznav,¹ v njem odsostvuje. Med naravo in njenim ubesedovalcem (spoznavalcem) ni tiste distance, ki bi omogočala umik v senzibilizem oz. larpurlartistični esteticizem. Kosovelov mimezis je absolutizirajoč, narava je skrajno obvezujoča, pesnik v njej s svojim hrepenenjem, boleščjo in nostalgijo takorekoč prenikne.

Da bi »impresionistični« ton Kosovelove lirike bolje zamejili, predvsem pa nakazali njegovo relevanco za kasnejše, avantgardne trenutke, pa ga je takorekoč obvezno za trenutek pomeriti ob Župančičevega. Župančičev impresionizem je igriv, poln distance, najraje brez pojmovnih prvin; je dekorativno-deskriptiven. Tem lastnostim se pridružuje še dejstvo, da so le-te naravnost stopnjevane na tistih mestih, koder bi morale biti omiljene, če ne celo odpravljene. Eklatanten primer tega je Pokopališče sv. Barbare (Oton Župančič, *Zbrano delo*, I, Ljubljana, DZS, 187–189), legenda o brezpokoju prezgodaj umrlega, v kateri se nekako po načelu Valéryjevega Obmorskega pokopališča (Paul Valéry, le Cimetière marin, *Poésies*, Pariz, 1942, 146–152) začrta temeljni konflikt človeka v svetu, tj. konflikt življenja in smrti. Vendar samo začrta, ker ga Župančič takoj po tem, ko ga je nakazal, že izniči, tj. zvede v prigodo, če ne štos.

Če je Župančičev impresionizem ekstenziven, dekorativno-deskriptiven, pa je Kosovelov intenziven, v tej intenziteti pa destruktiven v najmočnejšem pomenu besede. V sredo tega impresionizma je namreč vloženo nedvoumno sporočilo propada, razkroja in smrti, v najširšem loku mu vse, najdražje in najnežnejše podedbe, simbolizirajo nepovraten in brezpriziven, krut in boleč konec. Kosovelov impresionizem je tako ontične narave, na ozadju kraških pejsažev si prizadeva razrešiti, bolje podati jedro človekovega konflikta v svetu, na ta način pa bistveno presega izhodiščno impresionistično matrico.

¹ Pri opombah k pričujočem sestavku gotovo preseneča njihova maloštevilnost oz. marginalnost glede na izhodiščni tekst. Dejstvo obžalujemo, hkrati pa opozarjamo tudi na razlog. To je struktura celote, ki bi jo še najbolj ponazorili s figuro aposiopeze, zamolka: ključne ugotovitve so podane v kontrastu do predhodnih, bistvo sporočila pa tako postane razvidno šele v definitivnem koncu. To linijo bi preveč obširne in poglobljene pripombe lahko zlomile, kajti tako ali drugače bi se ne mogle izogniti anticipiranju končnih zaključkov. V zvezi z generalizacijo trditve A. Ocvirka o absolutizirajoči afirmaciji konstruktivizma Integralov del navajamo tista dela oz. razprave, ki gredo najbolj v to smer. Upoštevale abecedni razpored tako omenjamo: Jan Peter Locher, *Zur Poetik der Srečko Kosovel*, v: *Schweizerische Beitrage zum VIII. Internationalen Slavistenkongress in Zagreb und Ljubljana*, September 1978, Bern, 1978, 137–165; Matjaž Kmecl, *Slovenska literarna avantgarda v 20. letih XX. stoletja, Jezik in slovstvo*, XVIII, 1–2, 27–30; Janez Vrečko, Srečko Kosovel in konstruktivizem, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 1986, 133–147; Janez Vrečko, *Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem*, Maribor, 1986; Franc Zadravec, *Srečko Kosovel*, Koper, Trst, 1986, idr. Tu omenimo, da smo navedli le najpomembnejše prispevke, ter da se v zadnjem od njih, npr., jasno kaže tendenca k nadrealistični interpretaciji Integralov. In sicer: »Gibljava slika postavlja motivna jedra v nadrealistično, alogično skupnost tako, da odpravlja njihovo ločenost« (F. Zadravec, cit. zgoraj, 195).

Elementi, ki govore za metaimpresionistično videnje sveta v Kosovelovi pesmi so, čeprav mimobežni, homofunkcionalni ter skrajno simbiotični. To je najprej ptica brinjevka (pri povzemanju topike oz. simbolov kronološko sledimo Ocvirkovi izdaji (Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, I, 1946), ptica, katere ime zavoljo visoko ton-skih samoglasnikov samo navaja na rezkost, bolečino, zlosluten finale. Enako je z drugim simbolom, ki je tudi po označevalni, fonični plati brinjevki izjemno blizu tj. z »bori«. Kraško drevo, ki v sebi povzema celotno identiteto pokrajine, se pojavlja v strašljivih položajih. Skoraj brez izjem, je prikazano v perspektivi bližnjega izničenja, poseka, za tem pa je slutiti grabežljivo roko tujca, ki si z izkoriščanjem deviške narave ustvarja kapitalski presežek.

V širšem loku se na ta dva simbola navezujejo tudi ostali; za celoto sveta, zajetega v »predintegralno« Kosovelovo poezijo velja, da se trenutne impresije, navdahnjene po kraškem pejsažu, pretvarjajo v morbidne slike žalosti, obupa, bližajočega se konca. Kraška vas in »kraška družina« pa sta v tej zvezi tista elementa, ki naravnofilozofsko dilemo prenašata na plan človeka, občega in slovenskega, kraškega v posamičnem. Podobe kraške družine in kraške vasi se pri Kosovelu direktno spajajo z vsakemu posamezniku najbližjima bitjema, tj. z materjo in z očetom, ki vsak zase predstavljata skrajno ekspozituro ogroženosti in izpostavljenosti smrti, toliko bolj, ker sta podana v irealni perspektivi, ki je dejansko retrospektiva: med imaginarnim svetom in stvarnostjo je pri Kosovelu tozadevno pač enaka ločnica kot med sedanjim in preteklim trenutkom, med tistim, kar je bilo (bi bilo) in tistim, kar pač nikdar ne bo (prim. pesem *Jesensko jutro* ter cikel *Moja Mati* (ibid., 118 ter 119–122).

Še večji preboj v prostor »metaimpresionizma« pa Kosovelova pesem doseže na področju, kjer bi se moral impresionizem kot tak najbolj afirmirati, tj. na področju barv. Barve, ki so temeljni medij impresionistične vizualizacije stvarnosti, pri Kosovelu nastopajo prav v nasprotni vlogi. Barvo pri (»predintegralnem«) Kosovelu namreč globalno določa opozicija med planom habitualne reference in konkretno rabo. Zelo redko se zgodi, da bi uporabljena barva odgovarjala stvarnemu stanju, če pa že, pa njena funkcija ni dekorativna, temveč konotativna v tem smislu, da posreduje bodisi sugestijo bodisi že kar direkten metapomen. V celoti njegove izhodiščne, dozdevno impresionistične poezije so zato tudi tista mesta, na katerih se barvna »markacija« pojavlja v najbolj nevtralni, neoznačeni formi, dejansko izrazito epitetonirana. Gre za poetiko »ukrasnega pridevka«, Kosovelov pridevek je vedno metafora, njegov pomen je po definiciji drugačen od pričakovanega, neposrednega in je bodisi razviden v drugem semantičnem območju bodisi semantično nerazviden, nadrealističen. Barvni epiteti, ki jih srečamo že pri prvih nastavkih Kosovelove pesmi, so vsi zamaknjeni prav v to smer. Tako temeljni emblem njegove lirike »Kras«, ki vselej nastopa pomenljivo opremljen z belino, z belo barvo, prav taka pa so tudi vsa njegova konkretizirajoča obeležja (kraška vas, kraška pot, npr., pa kraško kamenje, najmočnejše pa gotovo v podobi »na *belih grobljah kraških planjav*«, Ibid., 153). Bela barva tu ne predstavlja zgolj naravnega kolorita pokrajine (predstavlja ga parcialno in zgolj v izhodišču), temveč implicira

željo po prvobitni nedolžnosti: je klic po zavetišču, otroštvu, dobroti, je nekaj podobnega kot vrbanjska idila pri Prešernu.

Kras in belina doživita v nadaljevanju (upoštevaje kronološki rez Kosovelove lirike) svojevrstno presnovitev, Kras umanjka, »belina« pa se razprostire na niz podobnih, če ne homofunkcionalnih simbolov. Podobno je tudi z barvo, ki je v naravi ne srečamo, vsaj ne v njeni neposredni obliki, tj. z zlato. Zlata barva je takorekoč vsa v »metapomenu«, njen razvoj pa gre prav tako v smer semantičnega zamikanja, ki se naposled sklene v pravih nadrealističnih konstrukcijah.

Že iz teh obrisov poetike »barve« pri Kosovelu, kot tudi iz splošnega občutja, prevejajočega njegovo predavantgardno liriko, je tako mogoče z dokaj gotovosti sklepati na relativno mimobežnost, neobvezujočnost njegovega »impresionizma«, oz. kar je še pomembnejše, sklepati je moč na to, da je njegov »impresionizem« že ipso facto presnovljen v svojevrstni ekspresionizem ter da se v njem razvidujejo skrajni avantgardni elementi.

Zato o impresionizmu kot takem pri Kosovelu ni mogoče govoriti,² to pa pomeni dvoje. Najprej je to korektivni impulz tisti literarni šoli, ki je učila, da je pesnik postopno usvajal različne slogovno-nazorske izraze, v poezijo pa krenil kot nekak »impresionistični kettejanec«.³ Četudi je v njegovi rani pesmi mogoče naslutiti tako ene kot druge reminiscence, četudi je marsikak verz iz tega obdobja v resnici ubran po »kettejevsko«, so to le obrobna mesta, tako po izrazno-izpovedni plati, predvsem pa po vplivanjski moči na prihodnja stanja in oblike njegove pesmi. In drugič to pomeni, da je bila v Kosovelu izjemna sintetična moč, ki ji je bilo mogoče seči zelo daleč, ki je bila sposobna skrito preobraziti dano matrico, to pa bo bistveno pri naši oceni v drugem delu sestavka.

Za preseganje impresionističnega modela pa morda bolj kot neposredni poetotvorni elementi govori generalno občutje sveta v tem delu pesmi, alias Kosovelovo videnje človeka v svetu. Če namreč poskušamo iz razpoložljivega gradiva oblikovati sodbo o pesnikovem svetovnem nazoru, potem moramo biti pozorni predvsem na naslednje. Distorzično videnje sveta pri Kosovelu ne mine brez določene sredožne tendence, brez težnje po enovitemu središču. Kosovelova struktura univerza je izrazito monistična, vendar ne samo to. V tem monizmu se očitno razodeva tudi zgrajen in filozofično podprt panteizem, ki bi lahko ob določenih korektivnih impulzih v smer osebno-katoliške konfesije veljal za tenteljno obeležje Kosovelove duhovnosti. Panteistično-monistične prvine, kot jih je zaznati v zgodnejših delih opusa, so predvsem naslednje. Najprej so to reminiscence na pravir ali pravrelo biti,

² Za Kosovelov pogled na impresionizem, predvsem v odnosu do ekspresionizma, je morda najbolj relevanten kar pesnik sam. Tako pravi: »Čisto drugačna umetnostna osnova je ekspresionizem. (...) Ako zanima impresionista drevo, travnik, sonce, večerna zarja, ako ga razveseli sončen dan, zanima ekspresionista vprašanje: kaj je smisel življenja, razvoja, revolucije, zanimajo ga verski problemi, z eno besedo: vprašanja o pglavitnih zadnjih in najglobljih vprašanjih o lepoti, dobroti, resnici in smislu življenja« (ZD 3, cit. zgoraj, 177).

³ To naziranje je bilo še posebej lastno »starejši« slovenistični šoli (A. Vodnik, A. Ocvirk) (prim. A. Ocvirk, *Integrali*, 1926, cit. zgoraj, 14)), v moderni literarni vedi pa se je uravnovesilo, vendar še vedno ne do konca objektiviziralo.

ki si privzema takšno ali drugačno aktualizacijsko formo. V tem smislu je opazna že češča raba tovrstnega prefiksa (pra-), ki ga je v Kosovelovi rani pesmi najti v pomenljivih besedotvornih konfiguracijah. Tako je mogoče srečati izraze kot »pratišina« (Pratišina, Ibid, 195), pa »pravečno (iskanje)« (Jadro, Ibid. 390), izraze, ki po sebi indicirajo neko globlje razpoloženje v celoti pesmi. To razpoloženje je pankozmična slutnja o enovitosti vesolja, do katere vodi takšen ali drugačen medij. Največkrat je to prenik prek habitualno koordiniranega časa in prostora v neko novo stanje. Morda najbolj zvest posnetek zasnutka tega stanja je artistično najbolj dognana III. enota Tragedije na oceanu. (Ibid., 395). Zasnutka zato, ker je izrazita vertikalna strukturiranost, ki se odraža v tvarnem svetu kot vrhnji in poniklem, razsnovljenem lirskem subjektu kot spodnji plasti (Tako: »Neviden boš in nespoznani, / ti boš na dnu vseh žrtvovanj« (Ibid.)), le prvi korak. Jasna razmejitev človekovega položaja v stvarstvu nima namena kvalitativno hierarhizirati enega in drugega, temveč nasprotno. Omogoča sintezo subjekta z vsestvarstvom, v njej pa se izgubi slednja bolečina, tudi smrt. V pesmi O, saj ni smrti (Ibid., 385) je tako namesto smrti »tišina /.../ pregloboka«, »prepad neskončne modrine« (Ibid.), preko katerega človek izginja v vsestanje. Korelatov tej situaciji je v Kosovelovi rani liriki izjemno veliko, takšno ali drugačno napenjanje »metafizičnega okvirja« takorekoč vselej da isto, gornjo podobo. Zadnja ambicija Kosovelovega subjekta je vsečas ali vseprostor, večnost, stanje enega v vsem. Tako: »V večnosti sebe in sebe v večnosti odkriti, / svoje prozorne peroti v brezdaljo razpeti / in mir iz onstranske pokrajine vase ujeti«. (Prerojenje, ibid, 359). V drugačni terminološki alternativni je ta položaj upoveden tudi v pesmi Padati (Ibid., 387) in sicer: »In kakor ptica v perotih / zraka napiti se / in v labirintih na neznanih potih / skriti, potopiti se«.

Ta krajša digresija, ki je tu ni mogoče obširneje razviti,⁴ pa zadostuje za oblikovanje nekaj najnujnejših zaključkov, zadevajočih v zadnji instanci problem celotnega nastrojenja njegove pesmi. Očiten mono-panteizem, ki ga v zelo shematični in grobi predstavi lahko ponazorimo kot elipsoidno-stožčasto strukturo (zbir celote ontičnih informacij in njihova počasna kristalizacija v eno točko, v moment, koder agens te jedritve prenikne v metafizični, totalni sintezi), pomeni, da impresionizem pač ni mogel globlje obeleževati njegove pesmi. Impresionizmu bi bilo v smislu duhovne vizije sveta namreč lastno prav nasprotno. Impresionizem je parcialen, od abstraktnega vedno teži h konkretnemu, težka, neempirična pojmovnost mu je tuja.

Kosovel se je tako že v samih začetkih ustvarjanja uravnal v popolnoma drug prostor, kot bi bilo to iz večine literarno-historičnih analiz moč sklepati. Drugo, kar pa je še pomembneje in za logiko pričujočega sestavka bistveno, pa je dejstvo, da panteistični monizem (v sintagmi je možen tudi drugačen vrstni red členov) pred-

⁴ Kosovel bi bil svetonazorsko nekaj »kristični panteist«. To je oznaka, ki v sebi združuje kozmično nastrojenje, katerega simbol je modrina (v tem smislu gre za pomenljivo aktualizacijo Valéryjevega pojma »azur«) na eni ter zjedritev tega vesolja v eni sami točki, ki pa ima najmočnejši eshatološko-etični naboj. Ta je bolj ali manj direktna reminiscenca Kristusa, rešenika in osmisliatelja. Gotovo pa bi vprašanje Kosovelovega svetovnega nazora zaslužilo razdelavo na posebnem mestu.

stavlja duhovno ogrodje tiste poetične usmeritve, h kateri je Kosovel očitno ves čas težil, na koncu pa jo na kongenialen način tudi dopolnil in udejanil.

Podatki, dobljeni z analizo predintegralnih delov Kosovelove lirike, pa so bolj kot za razumevanje le-teh samih pomembni kot indikatorji smeri, v katero se je ravnal razvoj njegove poezije. Na tej stopnji je bilo evidentiranih že toliko elementov, da je mogoče »klasično« obdobje njegove poezije zapustiti, ob tem pa napraviti malo rekapitulacijo. Tako je moč ugotoviti, da Kosovel slednjega pravzaprav ni preživel, točneje, da ga je preživel na višji ravni, ki je bila ipso facto raven metaklasičnega, avantgardnega v polnem pomenu besede. Njegov impresionizem je dejansko ekspresionizem, v njem pa se kažejo tudi nekatera, za poetiko jezika in umetniške besede skrajna dejstva, ki so temeljno oznamovana z destrukcijo, smrtjo in presnovitvijo v višja stanja.

Model anticipacijskega razmerja, ki določa impresionizem in ekspresionizem pri Kosovelu, pa odkrijemo tudi pri drugi dvojici, tisti, ki vsaj v približnem smislu velja za eksplikativni vzorec lirike njegovih Integralov, zbirke, v kateri naj bi prišlo do definitivnega prestopa v območje avantgarde in eksperimenta. Gre za razmerje med konstruktivistično-zenitističnimi prvinami na eni ter nadrealizmom na drugi strani, vse skupaj pa poteka v planu futuristične poetike, kolikor je ta beseda kot hipernim sploh povedna.

Skupna ocena literarne znanosti, zadevajoča zbirko Integrali, je pač ta, da gre za primer izrazite konstruktivistične poetike ruske provenience. V to smer gredo mnenja celote literarnih analitikov, ki so se od prvih objav avtografiranih Kosovelovih zapiskov ukvarjali s tem vprašanjem. Tudi temeljna edicija zbirke, ki jo je uredil in za tisk pripravil Anton Ocvirk (A. Ocvirk: *Integrali*, 1926, 1967), postavlja Integrale v območje konstruktivizma in to na brezpriziven, ekskluzivirajoč način. Pri pojasnjevanju formalno-vsebinskega ozadja zbirke Ocvirk dosledno uporablja izraz konstruktivizem, in to v smislu dominantnega določila. Še pomembnejše pa je dejstvo, da Kosovelov »konstruktivizem« vrednoti v kontekstu zapoznelega reflektiranja ruskih konstruktivističnih teorij, ki naj bi se v Slovenijo zaneslo po slikarju Černigoju, Kosovel pa bi ga iz vizualno-grafičnega območja prenesel v poezijo. Njegovi Integrali naj bi tako predstavljali oslABLJENO rezonanco ruskega konstruktivizma v slovenskem prostoru, to pa bi bila tako zadnja resnica kot končni domet zbirke.

Literarna zgodovina (A. Ocvirka smo izpostavili kot temeljnega Kosovelovega interpretata, katerega mnenju se je pridružila dejanska večina ostalih, prim. uvodne odstavke opomb) pa pri izrecnem definiranju Kosovela kot konstruktivista⁵ seveda v dveh bistvenih točkah stopa v protislovje. Najprej ji ni mogoče združiti zgodnjega

⁵ A. Ocvirk tako podajajoč sintetično oceno Integralov, pravi: »V tem času se mu tudi porodi misel na zbirko, ki naj bi bila v skladu z njegovimi novimi nazori in v celoti sestavljena iz samih konstruktivističnih pesmi, tedaj po bistvu drugačna od Zlatega čolna. Zanj je tudi dognal nov, izrazito modernističen, zanimiv, vsebinsko poln, stilno skladen naslov – Integrali« (A. Ocvirk, *Ibid.*, 17). V tej izjavi preseneča dvoje: absolutizacija konstruktivističnega značaj Integralov ter postavljanje naslova zbirke v prostor, ki z njeno temeljno orientacijo nima skupnih točk. Oboje skupaj pa je le paradigmatičen povzetek neobčutljivosti starejše literarne vede pri tozadevnem vprašanju.

impresionizma in naknadnega konstruktivizma, preprosto zato, ker sta bistveno mimobežna in inkompatibilna. A. Ocvirk ta spoj sicer pojasnjuje v smislu nenadne odpovedi staremu;⁶ preobratu v smer, s katero poprejšnja nima nobene zveze oz. se ta zveza vzpostavlja zgolj po negaciji. Vendar pa takšno dokazovanje dokazuje prav nasprotno, in sicer: bodisi, da je Kosovel bil eno in ne drugo, bodisi, da ni bil nič od obojega: ali, še verjetneje, da se ga je oboje dotaknilo le po površini, v globljo strukturo njegove pesmi pa se ni zapisalo: to pa je eo ipso afirmacija druge možnost prve variante.

Na še večje težave pa tako naravnana znanost naleti, ko želi akribično in tekstnokritično izpričati vire, po katerih naj bi Kosovel oblikoval svoj »konstruktivizem«. Tu obstoji pred takorekoč nepremostljivo oviro. Nikakor se namreč ne da dokazati neposredne zveze med konstruktivističnimi teksti na eni in Kosovelom na drugi strani. Ne da se potrditi, da bi Kosovel v resnici absolviral konstruktivistična besedila, da bi jih poznal, premišljal in poskušal posneti. Kosovelov stik s konstruktivizmom se tako tudi s čisto pozitivistično-akribičnega stališča zvede na konstatacijo dvojega: Černigojeve razstave l. 1924 v Ljubljani, s katero je grafik v domovini sprožil širše zanimanje za »novo« umetnostno smer, ter prevod Ehrenburgovega *Mercure de Russie*, d. d. (N. Preobraženski: Ilija Ehrenburg, *Mercure de Russie*, d. d. Ljubljanski zvon, l. 1925, 728–740), ki je prvi in edini primer konstruktivistične proze na Slovenskem.⁷ Vse to pa je bistveno premalo, da bi bilo mogoče z gotovostjo, kakršna je v tem primeru lastna literarni zgodovini, sklepati na bistvenejše interference med Kosovelom in konstruktivno poezijo. Vendar pa je na voljo še dodaten, takorekoč odločilen dokaz. Kosovel v svoji korespondenci oz. beležkah izraza »konstruktivizem« maloda ne omenja, če pa ga že, pa mu velja za inovativno, avantgardno čudo, za nekak tehnični kuriozum, kateremu nikdar ne prisodi ključne tehtnosti oz. ekskluzivitete. Skratka vrednoti ga kot izrazno možnost, komplementarno ostalim ter zgolj formalno obvezujočo.

In prav v tem segmentu je literarna hermenevtika napravila najusodnejši spodrsrljaj. Na osnovi nepopolnega in dokazno nezadostnega gradiva je hipotezo, ki služi zgolj relativiziranju dokaza, spremenila v dokaz sam. A. Ocvirk je tako iz določenih aluzij v korespondenci (Kosovel – Obidova, prim., A. Ocvirk, *Integrali*, cit. zgoraj, 62–64) mesta, v katerih Kosovel podaja svojo simpatijo do skrajnih avantgardnih elementov, mesta, koder se teoretično konstituira zadnji pesnikov nao-

⁶ Tako: »Nove pesmi, drzne v izrazu, do skrajnosti razvezane v ritmu, zgrajene v sproščeni tehniki, moramo imeti za pravo, pravcato prelomnico v Kosovelovem pesniškem razvoju, za odpoved stilni obliki njegove impresionistične dikcije, za začetek nove poti«. (Ibid. 17)

⁷ Tudi tu se odpira vprašanje, ki odgovora ne more najti na tem mestu. Opozoriti je le, da so Kosovelovi *Integrali* z Ehrenburgovim tekstom pač bistveno nestični. Ehrenburgov *Mercure de Russie*, d. d. je varianta socialno realistične proze s futurističnimi elementi, kot taka pa trdno zasidrana v območju, ki s Kosovelovo zbirko nima nobenih skupnih točk. Še dodatna divergenca pa je močna ironija, ki se skoraj nikjer ne povzpne do tragičnega patosa, kakršen obvladuje večino *Integralov*. Če k temu dodamo še vprašanje tehnike in smisla, ki sta eni temeljnih določil Ehrenburgovega fragmenta, hkrati pa upoštevamo, da so v njem popolnoma odsotne ekspresionistične prvine – te pa so nujni okvir, anticipacija Kosovelovega nadrealizma –, je slika takorekoč popolna. Vsaka komparativna analiza med tema tekstoma bi morala tako dati negativen rezultat.

brat, interpretiral kot absolutizirajoč indeks konstruktivistične poetike, iz tega pa napravil aksiomatičen sklep o tem, da je bilo zadnje območje Kosovelovega pesništva pač konstruktivizem, z vsem, kar ta prinaša.

Na tej stopnji pa že smemo – pobujeni tako z metaimpresionistično, ekspresionistično danostjo Kosovelove predintegralne poezije na eni ter pomanjkljivimi tekstnokritičnimi dokazi za konstruktivizem na drugi strani – pristopiti k sami analizi Integralov v luči ekskluzivne konstruktivistične poetike. V tem smislu je potrebno najprej predstaviti, kaj ta smer sploh je. Konstruktivizem, kot se je razvil v začetku dvajsetih let (prva formalna skupina l. 1923), označuje predvsem poudarjanje primata tehnike, racionalnosti, intence. Konstruktivizem je skrajno ekonomičen, mestoma koketira z matematičnim izražanjem: je utilitaren, prizadeva si za izgradnjo nove industrijske civilizacije, tehnicizirane kulture, hkrati predstavlja prvi impulz sodobne amerikanizacije; je skrajno smotrno, tako v izrazu kot formi: vse besednoumetnostne oblike so v konstruktivizmu podvržene strogi organizaciji, fabula je jasna, pregledna in sintetizirana.

Vendar je v svojih skrajnih variantah še bolj zaostren. V Sovjetski zvezi, koder se je v porevolucijskih letih tudi razvil, je imel že v samih začetkih tudi konotacijo elitne novopartijske umetnosti, z natančnim namenom: biti apoteoza prihajajoči eri tehnike, ki naj tudi na območju proizvodnje in tehnologije dokončno pomete s starim in preživelim. Mejerhold, teoretik ruskega konstruktivizma, pa je šel še dlje: bil je mnenja, da je v dobi socializma človek enak ali podoben stroju: zato ga je potrebno le uravnati (kontrolirati). Iz tega se je rodila teza o biomehaniki: o človeku kot popolnoma racionalnem, asentimentalnem tehničnem robotu, ki ne dela napak, temveč ga obvladuje le en genetska šifra: napredek proizvodnje, zavesti in družbe.

Absolutna kontrola predpostavlja absolutno izometrijo: konstruktivistični verz je zato v svojih skrajnih dometih intonacijsko preobražen. Zgled konstruktivistične lirike je tako taktovik, ki je bolj plesno-spevne kot bralne forme, pač v skladu s temeljnim družbenim poudarkom v SZ, ki je individualizem bistveno zapostavil v prid kolektivizma.

Semantični poudarki oz. jedrišča konstruktivizma so tako v tehniki, kolektivizmu, asentimentalizmu, racionalističnem, kalkuliranem mesijanstvu. Temu je dodati še poudarjeno ritmiko oz. simetrijo izraza, misli in besede v perspektivi abruptne (politične !) cezure med preteklim in sedanjim (sedanjo-prihodnjim), vse to pa v območju, katerega zadnja in brezprizivna referenca je bil pač sovjetski partitocentriem.

Kot poprej pri impresionizmu, ki je bil zaradi svoje prepoznavnosti predstavljen kontrastivno (Župančič), je tudi pri konstruktivizmu ugotoviti bistvene nestičnosti med njim in Kosovelovo poetiko. Upošteva dejstvo, da ni mogoče dokazati neposrednih vplivov in predpostavlja hipotezo, da bi Kosovel v grobih obrisih le poznal teze konstruktivistične poetike, je mogoče že na osnovi predstavljenega napraviti prvi, delovni sklep. Ta pa je, da se Kosovel ni mogel dati bistveneje vplivati od konstruktivizma, nadalje: da se je slednji morebiti res zanesel v del eksperimentov, ven-

dar le kot inspiracija njihove grafične plati, in še tu pogojno ter v korelaciji z ostalimi elementi in prijemi.

Vse, kar je bilo bistveno konstruktivističnega, pa je moralo – kot sledi iz povzetka zgoraj – Kosovelu zbudjati zadržanost in tudi odpor. Temeljna ločnica, ki gre med njim in konstruktivizmom, je pač ločnica, ki deli sublimno od nesublimnega, z vsem, kar ta izraz predpostavlja.⁸ Kosovel ni bil pesnik zdivjane, le nase naravnane tehnike, ki je toliko bolj uspešna, kolikor manj jemlje človeka v poštev.⁹ Tudi ni bil pesnik ekonomskega napredka ne povelečevalec nove civilizacijske paradigme, kakršna se je odkrivala ob zori sovjetskega komunizma. Prav tako je bil izrazit individualist, kolektivno usmerjeno, limitirano mišljenje mu je moralo zbudjati enako grozo kot robotizacija: ni bil ne sistematik še manj preračunljivec.

In nenazadnje: okolje, iz katerega je izšel in ki ga je bistveno oznamovalo, je bil pač Kras. Tisto, kar je v njem opeval, pa je bila prav njegova atehnična, aekonomična, arhaična substanca, ki jo je najbolj ogrožalo prav to, kar je konstruktivizem na idejni plati konstituiralo: civilizacija in tehnika, abrupten prelom s tradicionalnim, hipermodernizem. Predvsem, in to pa utegne biti bistveno, pa mu je bilo tuje sleherno nasilje. Kosovel je pesnik žrtve, vse njegove vizualizacije spopadov, konkretnih in ontičnih, veljajo prav njej, za zmagovalca in zmage ta pesnik pač ni imel posluha.

Pregled »idejnega« zaledja Kosovelove integralne lirike odkrije tako celo množico bistvenih neskladij s konstruktivizmom, ta pa se še očitneje potrdijo pri analizi pesniškega gradiva samega. Prva divergenca je morda najsplošnejša: če je konstruktivizem obsedenost s tehniko, predvsem pa smislom, če je osmišljanje vsega v luči revolucionarnih transsmislov, je ta kategorija v Kosovelovi »integralni liriki« fundamentalno zabrisana, če ne drastično odsotna. Odsotnost smisla je mnogovrstna, predvsem pa plurifunkcionalna. Najbolj neposredno se smisel umakne iz sintaktične konstrukcije, ta pa se v najbolj skrajnih legah izrodi v zgolj nizanje ne-

⁸To pa je tudi eden najbolj pertinentnih kriterijev njegovega nadrealizma. Žal gre spet za vprašanje, katerega odgovor tu ni mogoče niti skicirati. Opozoriti je le na nujne paralele s poetiko sublimnega, kot se je oblikovala pri Paulu Eluardu. O sublimni ljubezni, »metaerosu« (izraz B. T.), samo stavek ene največjih avtoritet nadrealizma, H. Béhara: »Paul Eluard, dans toute sa poésie célèbre ce seul être qui finit par se confondre avec une réalité que la pensée et les mots n'atteignent plus. La quête de l'amour se confond avec la recherche de l'unité« (Henri Béhar, le Surréalisme, cit. zgoraj, 149). Ženska, vodnica k enovitosti, bi bila tudi točka, s katere je krenila tozadevna Kosovelova pot. (prim. pesem Moja velika Nada, Integrali, cit. zgoraj, 118).

⁹Za Kosovelovo sodbo o tehniki prim.: »V sodobnosti se bolj kakor kdaj javlja očitna borba med umetnostjo in tehniko, med umetnostjo in politiko. (...) Borba med umetnostjo in tehniko ter politiko je očitna. Tehnika in politika sta jo umetnikom napovedali in umetniki jo morajo, če niso ravno vitezi klavrne postave, sprejeti. Če ne, bo umetnik premagan od drvečega vlaka razvoja, postal bo brezpomemben, ker v sodobnem življenju ne bo mogel več pisati.« (ZD 3, cit. zgoraj, 111). Sodba, ki ne potrebuje komentarja, morda je presenetljiva le identifikacija tehnike s politiko, s spakavo hidro, ki je bila Kosovelu mrzka kot nič drugega. Še hujšo averzijo pa je pesnik gojil do mehanike. Tako: »Mehanika ne more umreti, ker nima duše. Paradoks je mehaniku nerazumljiv, ker presega mehanične zakone. Paradoks je skok iz mehanike v življenje« (Ibid., 113). Prav na konfliktu med mehaniko in paradoksom pa sloni eden ključnih stebrov Kosovelovega nadrealizma (prim.: zvezo »skok iz mehanike v življenje«).

povednih foničnih informacij. Pomenljivo v tej smeri je to, da so z odsotnostjo smisla še posebej markirane tiste konstrukcije, ki nosijo direktno ime konsi in pri katerih bi bilo pričakovati prav nasprotno. To velja za Kons: mačka, Kons: ABC, predvsem pa za najbolj »znameniti« kons, tj. Kons 5 (Ibid. 11, 13 in 23). V njih prihaja do izrecne degradacije smisla, do bistvenega razničenja temeljne sintaktične strukture tj. predikacijskega jedra, katerega operativni modus je v prvi stopnji še jezik, v drugi pa že nejezikovna simbolično-grafična znamenja, številke ali pa kar poljubne ikonične tvorbe.¹⁰ To je ena skrajnost semantičnih redukcij, druga, morda še bolj kompleksna, pa je prehod k neorganiziranim interjekcijam, k foničnim konstruktom, katerih edini smoter je prav nesmoter: biti zgolj alarmanten posredovalec ničesa besede, stvarstva in smisla. To so finalni »IA« Konsa 5, (glej zgoraj) dubliran »A, A, A« v pesmi Moj črni tintnik (Ibid. 24), nadalje *Hi Hi* ter *Pum* iz Predmetov brez duše (Ibid. 27), pa *Tu, tu, tu. / Lu, lu, lu.* iz Lorda Radiča (Ibid. 45) in drugo. Tako intenzivna razmiselitev je še toliko bolj učinkovita, ker konsvekvento prihaja prav v sklep pesemskih enot, na ta način pa presnavlja njihovo celotno logiko.

Evakuaciji smisla pa v Integralih ne služi le beseda oz. njene protoforme, temveč tudi najbolj splošna ikonografija, črtovje in drugo, skratka prav tisto, kar v konstruktivizmu predstavlja temeljni pozitiv oz. nosilno konstrukcijo sporočila. Primerov ne manjka, morda najbolj izstopajoči pa so naslednji. V pesmi Sivo (Ibid. 43) povezuje trikrat predeljeni štirikotnik, v gornjem delu opremeljen z levo in desno potekajočimi črtami, na katerih krajiščih stoje črkovni simboli, popolnoma nepovezljive oz. nedružne pojme v fantazmagoričen, nerazviden absurd. Zvajanju v absurd služi tudi druga, v Integralih precej pogosta ikonična konstrukcija, tj. zrcalo. Funkcija zrcala je pač preslikava, preslikava pa demontira logično sliko oz. naredi iz nje premoproporcioniran, alogičen konstrukt. Taka mesta so predvsem v Človeku pred zrcalom (Ibid., 84), ki je ves »urezan« po tej shemi, zaradi obeh totalizacijskih pojmov pa signifikanten v meri, ki se ji ni moč načuditi. Človek kot temeljna danost (sebe) in zrcalo, ki to danost sprevrže v njeno nasprotje, vse skupaj pa paralelno postopni razgraditvi smisla, ki poteka na naracijski ravni (rezultat ogledovanja zrcala je podatek o »laži-jazu« in odsotnosti resnice), vse to so odrazi volje, drastično težeče k suspenzu temeljnih parametrov smisla v jeziku in eksistenci. Poudariti je, da se dekonstrukcija smisla preko projekcije zrcala polno izraža le v ediciji Srečko Kosovel, Integrali, 1926 (cit. zgoraj), koder je preslikava povzeta po originalnem Kosovelovem zasnutku, v Zbranem delu pa je prikazana zgolj polovično. Podobno demontažo in razgraditev smisla je najti tudi v Sferičnem zrcalu (Ibid., 31), le da tu ostrino nesmisla topi močna (samo)ironija, njen korelat pa

¹⁰Tu se napovedujejo nekateri najbolj radikalni ukrepi, ki jih je slovenska poezija podvzela v kasnejših razvojnih etapah. V uvedbi ikonografije namesto jezika, v substituciji jezikovnih z nejezikovnimi sredstvi, v drastično izrečeni nezaupnici jeziku, logosu, najdejo iztočnico najbolj abruptni momenti slovenske sodobne besede. V tej zvezi je omeniti predvsem izjemno konstrukcijo D. Zajca, *Kepe pepela* (Dane Zajc, *Pesmi*, Ljubljana, DZS, 1979, 35), v kateri izstopa programski verz: »Potem si narediš nov jezik iz zemlje. / Jezik, ki govori besede iz prsti.« (Ibid.). Pesem, ki se sidra v prostor skrajnega obupa nad jezikom, blizu pa bi bila Michaujevimi skicam. Tudi to je vprašanje, ki še ni doživelo ustreznih obravnav.

je sferično, konkavno zrcalo, ki ne podaja direktne, temveč indirektno, popačeno sliko. Smisel bi tu ne bil več jasni né-smísel, temveč nesmísel, ali pa sploh parodija (vsega, smisla, né-smísla in nesmísla). V zvezi s poetiko »zrcala« pa je potrebno omeniti tudi njeno skrajno varianto. To je pesem Samomorilec pred zrcalom (Ibid. 170), ki je pravtako obeležena z nesmisлом, le da je doživljanje bistveno bolj zaostreno. Gre za človeka, ujetega v protislovje, v absurd bivanja, ki poskuša v zrcalu ujeti odsvit tistega »onkraj«, ki se mu ponuja kot edina alternativa, hkrati pa se, zroč v dno vesoljstva, opaja s črnimi, panteističnimi elementi. Zanimivo je tudi razšifriranje Samomorilca pred zrcalom: gre za lirski subjekt, ki mu popačenost življenjskega smisla definitivno spači tudi smisel življenja samega: v takih razmerah je suicid dejanski pobeg skozi votel zob, najsi se to sliši še tako groteskno. Samomorilec pred zrcalom je tako ena najpomembnejših Kosovelovih pesmi, kajti malo jih je, ki bi znali tako precizno podati logični nasledek bivanjskega absurda.¹¹

Umiku smisla pa poleg zrcala nenazadnje služijo tudi drugi, ekskluzivno ikonični elementi. S stališča konstruktivistične poetike so to prav tisti, v katerih se jedri ena od bistvenih lastnosti gibanja. To so lepljenke oz. kolaži, v katerih se težišče z jezikovnega prenaša na tehnično-konstruktivski način izražanja, tako pa se afirmira volja sodobnega človeka, zagledanega v novo, moderno civilizacijo. Vendar kot predhodno tudi tu Kosovelovih postopkov ni mogoče uskladiti s konstruktivizmom. Kosovelov kolaž namreč bolj kot sintezi smisla služi njegovi analizi, bolj kot konstrukciji destrukciji. Kosovelov kolaž je destruktivno-absurdičen, montaža smisla pa ni niti približno navidezna. Rekli bi lahko, da ga spet uvaja ali splošneje določa topika zrcala, ki bi lahko bilo tudi njegovo splošno določilo. Na posnetkih Prostora, Zrcala in Bombe (Anton Ocvirk, Srečko Kosovel, *Integrali*, 1926, cit. zgoraj, VII–XII), je v tem smislu dobro vidno dvoje: kolaž Prostor ima prav v sredini časopisni izrezek, na katerem je zapisano »Parisette« (volčja jagoda), ta pa je podvojen, preslikan v desno, tako da nastaja vtis zrcalne projekcije, kajti gre za kopijo istega izrezka. V drugem kolažu pa se zrcalo pojavi kar v naslovu samem, v formulaciji »Ujetnik zrcala«, vse skupaj pa ni drugega kot refleks kontraponiranja ustaljenih danosti, smisla in sveta.

Vendar ne samo kompleks zrcala, tudi splošna semantična informacija Kosovelovih kolažev gre v smer drastičnega nesmisla. Koliranje časopisnih izrezkov in drugega obvestilnega gradiva namreč motivira ambicija, razgraditi njihovo sporočilno vrednost (časopisne novice so zaradi narave medija samega tako rekoč zgoljinformacija, brez redundance: njihova funkcija je na čimkrajšem prostoru podati čim večje število novih informacij; njihova »tržna« vrednost je zato premosorazmerna njihovi obvestilnosti), razgraditi jo torej, sopostavlja je čim več nestičnih obvestil. Neposredni učinek take »kolaže« je zato eksplozija nesmisla in

¹¹ Tema samomorilca ima svoje »prestižno« mesto tako v eksistencialni filozofiji oz. spremljajoči jo prozi kot tudi v nadrealizmu, kjer zadobiva naravnost programske vrednosti. V tej smeri izstopa tozadevni tematski sklop, objavljen v reviji *la Révolution surréaliste* v letu 1924, še posebej njegovo osrednje vprašanje »Le suicide est-il une solution?«. Prim. tudi ustrezna mesta v uvodu k zbranemu delu A. Bretona (A. Breton, OEC, cit. zgoraj).

totalen zlom komunikacijske vezi. Prav v nobeni od treh lepljenk se namreč ne da zaznati niti senčica smisla in če bi se ob največjemušnji benevolenci tem Kosovelovim konstruktom le poskušalo priznati oslajeno pomensko jedro, namreč pozivanje na prerod družbe po zgledu ruskega komunizma (Rusija je tisti center, h kateremu je – navidezno – osredotočena tvorčeva pozornost), potem zveze kot »pavšalirana Rusija« (Zrcalo, Ibid., XI), predvsem pa »komunizem in spolni nagoni« (Prostor, Ibid., VIII), tudi to skrajno interpretativno možnost postavljajo drastično pod vprašaj. Vse skupaj pa najbolj drastično postavi pod vprašaj prav persiflaža »Krasa«, Kosovelovega najljubšega tópa, izražena v antonimu »Sloveči kraški teran + vremensko poročilo« (Bomba, Ibid., XII).

Vprašanje smisla kot temeljnega konstituenta konstruktivistične poetike pa je mogoče zastaviti tudi na najbolj neposredni ravni, »netehnično«, neupoštevaje sintaktična, fonična ali metajezikovna dejstva oz. paradokse. Če se tako ozremo po Integralih, vidimo da so v resnici bizarni. Začenjajo kar z odpovedjo smisla pesništvu (upoštevaje Ocvirkovo edicijo ZD) v sami prvi enoti zbirke, kar pomeni tako avtoproblematizacijo zbirke same kot tudi medija pesniške umetnosti. »Rime so izgubile svojo vrednost«, v nadaljevanju pa morbidno gradirana konstatacija »Vse je izgubilo svojo vrednost« (Rime, Ibid., 9), ti verzi kažejo na to, da se bo v Integralih dogodil prelom s temeljnimi silnicami izročila, da bo nastopila revolucija v najbolj radikalnem pomenu besede. Poleg tiste, ki smo jo v predhodnih odstavkih že specificirali, naletimo v slehernem segmentu zbirke na dosledno izvedene brzure smisla. Priča smo druženju docela kontradiktornih pojmov; nametavanju enot besedišča, ki jih povezuje zgolj to, da jih ne povezuje nič. Npr., pesem Admiral (Ibid. 17), v kateri najdemo tako rekoč vse: od človeka-opice, človeka-osla do Temze, četrtka, kuhinje in predavanja, sluha, vida in admirala, vse skupaj, na skrajno reduciranem prostoru nekaj verzov, brez kakršnekoli skrbi po urejanju gradiva oz. vzpostavitvi vezi smisla. Smisel eksplodira, ostanejo samo deli skeleta, ki ne ve dobro, kaj bi sam s sabo. Ali drugače: kot bi pesnik odprl loputo predlogičnim neksusom, ki so se splekli nekje v globini, in bi jih v primarni formi spustil na papir. Seveda je pesem Admiral v zbirki prej pravilo kot izjema. Vezi smisla so potrgane tudi povsod drugod in če bi se kje še dalo sklepati na vsaj približno realnost zunajjezikovne referenice, se po natančnejšem premisleku izkaže, da bi bilo tako početje jalovo. Integrali so pač temeljno obeleženi z nesmisлом, so eno najintenzivnejših domovališč absurda v slovenski poeziji.

Že vprašanje smisla dobro kaže, da Integrali ne morejo biti primer konstruktivistične poetike, to pa je še toliko bolj usodno zaradi splošnosti problema. Smisel je namreč tista metadeterminanta, znotraj katere se rangirajo tudi vse ostale, bolj partikularnega značaja. Od strukture metafor do konkretnega ustroja besedišča, vse kar predstavlja jedro poetične govornice, zapade tej temeljni kategorizaciji. Ob tem je takorekoč odveč govoriti o irelevantnosti sekundarnih obeležij konstruktivizma, tj. tehnizaciji, ekonomiji, o širših, družbeno-utilitarističnih smotrih oz. tendencah; nenazadnje, o strašljivem denotatu, ki je bdel nad vsem gibanjem, kot tudi nad rusko umetiško zavestjo v celoti, tj. o ekskluzivni sovjetopartitokraciji. Integrali so z vsem navedenim pač bistveno nestični.¹²

Iz navedenega logično sledi vprašanje, s čim potemtakem so stični, kaj je njihovo inspirativno zaledje; ali: v katerem poetičnem jeziku so se Kosovelu zapisali.

Odgovor nanj je mogoč le upošteva je retrospektivo, širšo genetično linijo Kosovelovih besedil, vključujoč tisto, kar je na pričujočem mestu že bilo rečeno, predvsem o razmerju med ekspresionistično in impresionistično poetiko v njegovem ranem delu. Ob tem ugotovimo, da se je prostor nesmisla ali metasmisla pesniku odprl že na samem začetku, pri prvih upovedenjih narave (sveta) v perspektivi, ki je bistveno presešla impresionistično matrico. Tedaj je prišlo do prvih zamikov oz. deformacij semantične slike, do izkrivljene projekcije, ki je v barvnih in drugih informacijah videla dobrodošel material za lastno, hermetično in enigmatično transubstantacijo. Kal prihodnje poezije tako raste iz razmerja med impresionističnim in ekspresionističnim, iz dejstva, da je prvo v bistvu drugo, drugo pa nosi v sebi že tretje.

Še pomembnejša pa je splošna nazorska slika, ki se obrisuje iz zgodnjih etap Kosovelove poezije. Gre za izrazito tendenco v panteistično smer, za sidranje poezije v najširšem prostoru, za njeno pankozmično dimenzioniranje. To je dobro združljivo z ekspresionistično ubranostjo njegove zgodnje pesmi, kolikor ni to sploh njen metafizični ekskluzivizem.

Na tej stopnji, ko so že zajeti bistveni interpretativni elementi Kosovelovih integralov kot tudi njih pogojujoče, predhodne lirike, pa je že mogoče podati natančnejšo definicijo prostora, v katerem se giblje njegova pesem. Poetika absurdirane vizije sveta, metafizičnega panto-monizma, v katerem se zmirijo vsa nasprotja, nadalje razpuščene vezi med jezikovnimi označevalci in njihovimi zunaj-jezikovnimi referencami, še posebej na področju barv, druženje nedružnega, vse to so obeležja nadrealistične poetike, kot se je oblikovala v prvih manifestih gibanja od leta 1924 naprej. Zadnja stopnja Kosovelovega razvoja je potemtakem nadrealizem, pa ne samo to: zaradi takorekoč absolutne realizacije modela (konsekventno na metafizični in splošno upovedovalni ravni) je Kosovel eden prvih nadrealistov tudi v najširšem okviru, znotraj celote evropskih avantgard pa mu pripada mesto, ki se ga literarna hermenevtika še ni ovedla. Bistveni sklep, ki iz tega sledi, je torej naslednji: Integrali niso primer konstruktivistične poezije, morda so to le v skrajnih, najbolj obrobnih plasteh, sicer pa so izrazit nadrealističen tekst, glede na datacijo pa zaradi tega kar najbolj relevantni.

Pri določevanju nadrealističnega značaja Integralov je najbolj zanesljiv indikator prav Kosovel sam, oz. njegovi sočasni dnevniški zapisi (od pomladi 1924 do jeseni 1925, prim. obrazlagalni aparat v ZD 3/1). Če o konstruktivizmu v njih ne najdemo tako rekoč nobene izrecne omembe, pa se o nadrealizmu pesnik izreka na

¹² Prav tako nestični so tudi z zenitizmom. Zenitizem, ki je v najbolj grobem skupnem imenovalcu jugooblika ekspresionizma, Kosovela ni globlje pritegoval. Zdeti se mu je moral nekaka modna muha, ni se ujema s pesnikovo neizprosno stjo. V tej smeri je pomenljivo naslednje mnenje: »Ni glavno, da se človek oklicuje za umetnika, glavno je, da je umetnik. Ker pa je gniloba najboljša podlaga za uspevanje gob, je tudi v Ljubljani najboljši teren za uspevanje umetnosti. Rasejo kar čez noč, drugi dan se pojavijo reformatorji, režiserji, revolucionarji, zenitisti, (podčrtal B. T.) tretji dan ugasnejo v lastnem malodušju in v prijaznem ljubljanskem ozračju« (ZD 3, cit zgoraj, 106).

način, ki naravnost navaja na misel o globalnem pomenu te usmeritve za ustroj njegove pozne lirike. Tako ga označuje z besedami: »*Nadrealizem: ako se brezkončnost progressa • zlije z brezmejnostjo duše nastane mistika. / Nadrealizem, vsak predmet dobi poleg telesnega tudi duhovni obraz*«. (Zbrano delo III, 764). V teh lapidarno ubranih definicijah ni težko prepoznati summe Kosovelove pesniške izkušnje iz postekspresionistične, nadrealistične periode. »Brezkončnost progressa« in »brezmejnost duše«, vse skupaj pa konotirano z mistiko, je pač najširša oznaka za Kosovelovo liriko, zamikanje stvarne sfere v duhovno, simbolično pa njen izhodiščni metodološki prijem. Še določnejšo definicijo pa poda ob razgrinjanju osnov umetnostnega ustvarjanja v sodobni umetnosti. Tako govori o fantastiki, v tej zvezi pa jo opredeli kot »nadrealno«, in takó: »*Sicer ni (fantastika, op. B. T.) samostojna življenjska baza, marveč osnova, ki združuje, vse mogoče življenjske slike, spoznanja, čustvovanja. Fantastika je samo osnova, ki ne upošteva logične ureditve predmetov. Hoče biti nekako »nadrealna*«. (Ibid. 178)

Definiranje fantastičnega, ki je temeljno obeležje Integralov, kot nadrealnega dobro kaže, v kateri prostor je prispela Kosovelova pesniška izkušnja, odprtost za nadrealizem pa se implicite obrisuje tudi iz teoretskega spisa o kritiki (Kritika, gibalno življenje v umetnosti, Ibid. 201–211), spisa, ki je po svoji obsežnosti, predvsem pa nefragmentarnosti oz. zaključenosti eden ključnih indikatorjev Kosovelove poetične teorije. Spis, ki je uvodoma posvečen razdelavi mizernega stanja v pomalomeščanjeni slovenski kulturi, se v svojih sklepnih delih preméni v lucidno in samoniklo propedeutiko tez o moderni, postekspresionistični umetnosti. Ugotavljajoč nezadostnost in preživetost ekspresionistične vizije stvarnosti, se Kosovel sprašuje po umetnostni smeri, ki bi bila višja in kompleksnejša od ostalih. Zato se mu misel iz območja konvencionalnega seli k nekonvencionalnemu, od sistemskosti in normativnosti k parasistemu in metanormi. Tako obsojajoč normativno kritiko pravi: »*Kajti popolnoma napačno so začeli naši moderni kritiki gledati na umetnost kot na sistem*«. (Ibid., 207). Od tod do njegove zadnje teze o moderni umetnosti pa je le korak. Edino nadrealistična poetika je namreč literaturi, tj. tisti pravi, izhajajoči iz avtomatiziranega fluida misli, odrekla sistemskost in normiranost. Le v nadrealizmu je bilo podrtó temeljno strukturalno načelo o sistemski ekvivalenci elementov, o literarnem delu kot homofunkcionalnem sistemu. Zato ne preseneča, da Kosovel svoje razmišljanje sklepa z ugotovitvijo nujnosti nove literarne struje, zgrajene na radikalni distinkciji od prejšnjih. Tako ob koncu ugotavlja naslednje: »*In tako stoji sodobni kritik med odmirajočo visoko umetnostjo ekspresionizma ter med preprosto, a v svoji prirodnosti bogato in silno dobo bodoče umetnosti, ki (...) bo brez dvoma nova oblika realizma, mistika novega realizma. (...) To mora vedeti sodobni kritik, da stoji v dobi ekspresionizma, a da gleda novo umetnost (...), ki bo spočetje zdravega življenja in odrešenje nas in umetnosti*. (Ibid., 211). Ta mistični realizem, ki ga je leto kasneje imenoval tudi metafizični realizem (prim. A. Ocvirk, *Integrali*, 1926, cit. zgoraj, 15) pa ne more biti nič drugega kot prav sublimizirani realizem, tj. nadrealizem, struja, ki se v celoti ujame s tem, kar smo dosedaj navedli.

Tu bi lahko kdo oporekal, da je Kosovel imel v mislih novo stvarnost, novi realizem, vendar trditev ne zdrži primerjave. Nova stvarnost namreč izhaja prav iz ekspresionizma, je njegov genetični nasledek, je veristična, teži k logičnemu realizmu, k zgolj-podajanju dejstev vsakdanjosti. Je trezna, objektivna, sistematična. Če k temu dodamo še preprosto dejstvo, da Kosovelova pesem nikjer ne izpričuje novostvarnostne inspiracije, je odgovor popoln. Kosovelov mistični realizem, nadrealizem je istoveten nadrealizmu, kot se je ta historično-teoretično oblikoval. Njegov neposredni refleks so Integrali, ustrezno potrditev pa najdejo tudi v sočasnih dnevniških zapiskih.

Vendar pa s pričujočimi besedami še ne more biti podana zadnja resnica o nadrealizmu Integralov, kajti za oblikovanje definitivnih zaključkov je potrebno pritegniti še dodatno gradivo.

V tej zvezi je moč začeti kar na začetku, pri naslovu. Beseda »integral« in njene izvedenke »integralen«, »integralnost« kažejo v območje, ki bi bilo le navidezno povezano s konstruktivizmom. »Integral« označuje vrsto, ki je po logiki matematičnih distinkcij nasprotna t.i. »diferencialnemu« računu. In če je slednji razdruževanje, je prvi nasprotno: zbliževanje, sintetiziranje, enovitost. Glede na intenco celotne zbirke, predvsem pa glede na disfunkcionalnost njenih numeričnih emblemov, bi bilo v prvi instanci moč sklepati na to, da pomeni integral nekako nadpomenko, združujočo tópe matematičnih simbolov, ki jih ob izrecnem povezovanju hkrati že ločuje oz. razveljavlja. »Integral« bi se tedaj ujelo s prvo komunikacijsko plastjo pesmi, ki je hkrati vse in hkrati nič: ki je absolutna obvezujočnost v isti meri kot absolutna neobvezujočnost, ki je v zadnji instanci: simbol nesimbola ali obratno.

Seveda bi bila taka interpretacija mogoča le tedaj, če bi Kosovelovo delo v celoti napotovalo na brezobveznost oz. štos. Ker pa je takorekoč v vsak znak njegove besede vložena nekompromisna zavezujočnost resnici, bolje pozitivu, ostaja v tem prostoru nominalna opredelitev Integralov nezadostna. Naslov »Integrali« je torej potrebno opredeljevati drugače, tj. predvsem pozitivno, upošteva optimizacijsko perspektivo.

Prav v tem kontekstu pa se odkrije njihova bistvena relevantna za nadrealistično poetiko. Beseda »integralen« je namreč ena najbolj povednih markacij celotne nadrealistične poetike oz. njene metafizike. Pomeni njeno temeljno težnjo k enovitosti, je pregnatnen signal vrnitve v predcivilizacijsko, predtehnično, predverbalno enost. Integralnost je tisto stanje, ki omogoča rekonstitucijo davno izginule stvarnosti, ki jo je zbrisala civilizacija, predvsem pa njen temeljni modus: na jeziku utemeljena analitična paradigmatičnost. Integralno je tisto, kar je v zadnji plasti eno, neokrnjeno in neomadeževano.

Naslov »Integrali« tako že na najbolj izpostavljenem mestu zbirke razodeva njeno bistveno preokupacijo, predvsem pa kaže na ustrezen metafizični prostor. Naslov je tako izzivajoč signal nadrealistične inspiracije v zbirki; je njeno ključno obeležje, v znamenju katerega se dogodi tudi celota.

Vprašanje, ki iz tega logično sledi, je definicija te celote v luči nadrealističnih postulatov, tj. vprašanje po tem, kako se sestop s programsko naravnane stališča v naslovu udejani v konkretni besedi, v konkretnih enotah zbirke.

Večina odgovora o nadrealizmu Integralov je implicite (bolje *recto*) že bila podana. V mislih imamo vakuum smisla, ki Integrale opustoši v meri, ki je nenavadna tudi za čisto programska nadrealistična besedila, kakršna so se na Slovenskem uveljavljala nekaj desetletij kasneje, svoj najvišji izraz pa našla v Udovičevi poeziji.¹³ Odsotnost smisla lahko brez zadrege opredelimo kot temeljno dominantno zbirke, na tej osnovi pa jo je že mogoče klasificirati kot nadrealistično. Tako naslov kot vsebina Integralov torej govorijo o ekskluzivno nadrealističnem značaju zbirke, krepko teoretično oporo pa vse skupaj najde v vzporednih dnevniških zapiskih oz. besedilih.

Nadaljnje utemeljevanje nadrealizma Integralov pa poteka v dveh komplementarnih smereh. Ena gre v smeri konkretnega določevanja, tipizacije Kosovelovega nadrealizma, druga, pomembnejša, pa si prizadeva odkriti splošno relevantno te usmeritve za ustroj njegove lirike. Obe skupaj pa razgrinjata, kako je pesnik razreševal temeljne enigme bivanja in kako se je osvobajal groze pred koncem oz. smrtjo. Konkretna tipizacija Kosovelovega nadrealizma ni težka. Poleg odsotnosti smisla so v Integralih prisotne tudi druge, eminentno nadrealistične prvine. Omeniti je najprej podobo (image) oz. metaforo, ki je konstruirana po načelu absolutne mimobežnosti primerjenih pojmov. Ta absolutna mimobežnost začenja pri druženju jezikovnih in nejezikovnih sredstev in pomeni kot taka inovacijo v najširšem smislu. Reverdyjev

¹³ Jože Udovič, *Ogledalo sanj*, Ljubljana, CZ, 1961. J. Udovič je najvidnejši nadrealist pojvoje dobe. Ne preseneča zato, da je problem zrcala pri njem dobil tako tehtnost, da se je znašel kar v naslovu. Tudi pri Udoviču gre tako za preslikavo, le da pesnik ne preslikuje faktične stvarnosti, temveč stvarnost, ki je že preslikana v sanje. Tako imamo opraviti s podvojeno preslikavo, pa še z množico ostalih značilnosti (skoraj dosledno spoštovanje klasičnega ritma in metra), ki Udovičev nadrealizem individualizirajo v najširšem umetnostnem krogu. Ob navajanju Udovičeve zbirke se seveda ne moremo izogniti morda najbolj problematičnemu vprašanju Kosovelovega nadrealizma, tj. vprašanju o vlogi sanj v njegovih Integralih. Dejstvo je, da se pesnik nanje takorekoč ne sklicuje in da jih ne uporablja za medij ponavzočanja onstranske stvarnosti. Vendar je to podatek, ki na celotno strukturo zbirke nima bistvenjšega vpliva. Razloga sta dva. Prvi, da so sanje v nadrealizmu le medij, sredstvo, ne cilj sam. V tem smislu bi bilo mogoče reči, da se je Kosovel posluževal drugih poti, po katerih je oblikoval svojo poezijo; bolje, da si je kljub vsemu v delovnem postopku pridržal možnost kontrole. To pa »tout compte fait« ni drugega kot dokaz za poglobljenost, intencionalnost in umetniško zrelost njegovega nadrealizma. Drugi razlog pa je globlji. V sočasnih Pesmih v prozi (ZD 2, 191–292), ki so še en dokaz njegove nadrealistične usmeritve (pesem v prozi je bila ena najvidnejših nadrealističnih form, prim. A. Breton, OEC, cit. zgoraj, predvsem Clair de terre, 149–189 (1), v teh pesmih je najti tudi pesem (v prozi), naslovljeno Težke sanje. (Ibid., 278). Ta pesem zajema v najširšem prostoru Kosovelove inspiracije. Začenja s stavkom »Mnogokrat si človek želi umreti« in se v nadaljevanju razpušča v »brezkončni prostor rosnozlatih zvezd«. Njen lok tako sega od smrti do kozmosa, vendar ostaja temeljna dominantna pesmi – smrt. Smrt, ki ji je potrebno najti rešitev, oz. njeno perečnost omiliti. To pa je povedek, ki je najgloblja vsebina celotne Kosovelove besede, ki je tudi zadnja motivacija Integralov. In če v tem smislu premislimo naslov, Težke sanje, razumemo tudi, zakaj se jih je Kosovel ogibal. Sanje so mu namreč bile »težke«, preveč intenzivno so mu ponavzočale »grozo biti«, ki je bila v zadnji instanci slutnja smrti, konkretnega konca lastne osebe v zelo kratkem času. Ali drugače: Kosovel je »sanjal«, vendar so mu sanje dajale isti »rezultat« kot budnost, bile so težke kot stvarnost sama. Ob tem pa je ipso facto relativiziran tudi pomen »onirične« inspiracije v genezi Integralov.

postulat »*plus les rapports de deux réalités rapprochées seront lointains et justes, plus l'image sera forte – plus elle aura de puissance émotive et de réalité poétique*« (P. Reverdy, Nord-Sud, Flammarion, Paris, 1975, 73) je Kosovel bistveno dopolnil in presegel, saj je v podobo združeval ne le jezikovno nezdružno, temveč tudi nejezikovno nezdružno. V Kosovelovih podobah se tako svet jezika spaja s svetom nejezika, jezikovna znamenja s števki, numeričnimi simboli, grafiti. Pomenljivo uvajalo takšne neidentitetne identitete je tročtrje (\equiv), ki parafrazira navadni enačaj in ga je najti v najbolj izpostavljenih legah. V znani pesmi Sivo tako služi združevanju že omenjenega četverokotnika (glej zgoraj) s pojmom »realno delo« (prim. Sivo, Ibid., 43), kar je najverodostojnejši, na vse načine in z vsemi sredstvi izveden absurd. Takih primerov je še veliko, najti pa jih je predvsem tam, kjer je literarna zgodovina, kot po paradoksu, govorila o pesmih konstruktivistične inspiracije, tj. v Konsih, npr., v Kons : 4 (Ibid., 39), kjer se ponovljenim simbolom paragrafa pridružujejo povedki iz govornice, vse skupaj pa navaja na drastičen razpad smisla. Tako: »§ X: 14 dni v zapor. / § Y: na vislice. / § Z: v pregnanstvo« (Ibid., 39). Lahko pa je stopnja nesmisla celo stopnjevana do nerazpoznavnosti, to pa se zgodi tedaj, ko se v znamenju jezikovne (sporočilne) identitete poveže dvojje nejezikovnih znamenj, npr., v znamenitem konsu Kons. 5 (cit. zgoraj), ki je v celoti zgrajen po pričujoči logiki. Dublirani identiteti »zlatá« in »gnojá« se v naslednjih verzih pridružita dublirani identiteti znamenja nič in neskončno ($0 = \infty$), čemur v nadaljevanju sledi niz docela absurdiziranih podob, sklepa pa jih že omenjena interjekcija, »I, A.« ki pesem docela odvede iz območja smisla in razumljivosti.

Poleg takih skrajnosti pa so v Integralih prisotne tudi tipske, modelne konstrukcije s področja nadrealizma, tisto, kar bi lahko poimenovali klasični zgledi nadrealistične poezije. Njihova temeljna lastnost je tragedizirana odsotnost smisla, ujeta v akomunikacijsko, popolnoma poljubno dikcijo. Zgledi takšne nadrealistične klasike v Integralih so poleg Konsov še vse pesmi iz razdelkov I, II in III, prevladujoče pa so tudi v razdelku IV, le da so tu mestoma spojene z novimi elementi. Najbolj izstopajoči primeri pa so gotovo: Moj črni tintnik (Ibid., 24), koder je lirični subjekt personificiran in opravljen v frak, taisto personifikacijo pa v nadaljevanju doživi tudi »melanholični maček«, »cvileč s svojo zlato violino«, kar vse so primeri zrele nadrealistične demontaže; nadalje pesem Integrali (Ibid., 25), ki je visoko absurdiziran sinestetični kolaž, v katerem v identifikacijskem razmerju zarojijo barve, sentimenti, subjekti, nekako v smislu zadnjega stišja pesmi »Verižniki / plešejo kankan«, pa vse do »enooke ribe, plavajoče črnooke« (predikativni atribut !) iz Črnih zidov (Ibid., 82), ki pa je kot zgled nadrealistične metafore že bila evidentirana (prim. obrazlagalni aparat k ZD 2, 616).

Problem nadaljnje klasifikacije pesmi iz Integralov pa je pač ta, da so vse enote, tako rekoč brez izjeme, navdahnjene nadrealistično, zgrajene na principu nadrealističnega ločevanja nanosnice in jezikovnih označevalcev, da so absolutno poljubne, mimobežne, fantastične. Na področju najbolj neposrednega reflektiranja nadrealizma, tj. na področju konstruiranja podob (metafor) so tako Integrali zrel nadrealističen tekst, skazujoč vse lastnosti, ki so v tej usmeritvi pertinentne.

Nadrealistična inspiracija pa je razvidna tudi drugod, v tematiki in splošnem duhovnem ustroju zbirke. V tematiki še prav posebej, saj je v Integralih najti tako tako rekoč vsa motiviko, ki sicer označuje nadrealistična besedila. Prvo, kar je v tej zvezi opaziti je gotovo topika zrcala, preslikave, ključnega momenta velikih nadrealističnih tekstov. Zrcalo, ki služi posredovanju, ponavzočanju »objektivnega slučaja« (hasard objectif), tj. stvarnosti, kakršna se pač naključni zunaj vodene, kontroli razuma podvržene percepcije, je naravnost fasciniralo avtorje, kot so A. Breton, utemeljitelj nadrealizma ter J. Cocteauja in P. Eluarda, njegova sopotnika. P. Eluard sam je v zvezi z zrcalom naravnost kosoveljski.¹⁴ V Prestolnici bolečine (*Capitale de la Douleur*, Gallimard, Paris, 1926) je na 12 v pesmi Zrcalo nekega trenutka (*le Miroir d'un moment*) najti čisto kosoveljske poteze. Eluardovo zrcalo je tisto, ki ljudem onemogoča, da bi se sprostili (*«Il enleve aux hommes la possibilité de se distraire»*) (Ibid.), hkrati pa je (ne)izprošno in trdo (*Il est dur comme la pierre, / La pierre informe, / La pierre du mouvement et de la vue»*) (Ibid.), na koncu pa povzroči, da se človek po(za)meša s samim sabo, da se po(za)meša s stvarnostjo (*«L'oiseau se confond avec le vent, / Le ciel avec sa vérité, / L'homme avec sa réalité»*) (Ibid.). Razpad resnice, nostalgična senzibiliteta, prisostvujoča poljubnim metamorfozam bitij in predmetov, vse to so dejstva, ki smo jih široko evidentirali ob členjenju teme zrcala pri Kosovelu. Če k temu dodamo še obvezujočnost, ki je najgloblja lastnost Kosovela – zrcalo, ki vabi v nadrealistični svet, hkrati onemogoča brezobveznost, brezodnosnost tvorca oz. motrilcev – bo slika o nadrealističnem značaju bistvenega segmenta njegove lirike tako rekoč popolna.

Vendar ne samo zrcalo, tudi druge teme izpričujejo globoke afinite z nadrealizmom. Tako v tej zvezi ne gre prezreti tematike potovanja, iskanja drugih prostorov, večnega »ahasverstva«, ki mu noben kraj sveta ni pogodu. Temo potovanja, ki jo »uvaja« finalni vzklik iz Prvega nadrealističnega manifesta *«L'existence est ailleurs»* (A. Breton: *Oeuvres complètes I, Pléiade*, Paris, 1988, 346), vzklik, ki je drastični povzetek Rimbaujeve *«La vrai vie est ailleurs»*, je razumeti prostorsko-abstraktno, v smislu uvajanja neke metaidealitete, ki je sicer prisotna, ni pa ne razvidna ne dosegljiva. Njen najbolj neposredni refleks je zanimanje za eksotično, v geografskem in transgeografskem pomenu, to pa je tudi eno temeljnih obeležij Kosovelovih Integralov.

Potovanje, umik, prestop iz enega območja v drugega namreč zbirko označijo že na njenem samem začetku. Ne le upošteva Ocvirkovo razporeditev, temveč predvsem glede na samo artistskično tehtnost, je moč pesem Evakuacija duha (S. Kosovel, ZD II, 12) imeti za enega najbolj markantnih impulzov Kosovelove poetike, na ta način pa jo postaviti v samo izhodišče zbirke. Evakuacija duha je seveda programski tekst, namenjen utemeljevanju dejstva, da se je iz ogrožujočega, skvarjenega ter z zlom zasičenega sveta potrebno umakniti, bolje, da je iz njega potrebno »evakui-

¹⁴ »Je naravnost kosoveljski« smo zapisali namerno, s tem pa smo želeli poudariti samoniklost Kosovelovega nadrealizma, kot je prikazana v zaključnih odstavkih. Namerno smo vprašanje, kdo se je po kom vzoroval, kdo komu predhaja, pustili odprto. V luči zaključne odstavka je namreč mogoča ena in druga interpretacija.

rati« tisto najbolj žlahtno, tj. človekovega duha. Morbidna, mrzlična energija, »visokobratnost« pesmi pa kažejo na to, s kakšno intenziteto se je Kosovel konflikta zavedal ter kako se mu je mudilo žalostnemu stanju odpomoči. V tem smislu je pomenljiva že uvodna absolutizirajoča konstatacija »*Duh v prostoru*«, v katerem se naenkrat ponavzoči dvoje maksimumov: maksimum človeka, tj. duh, ter maksimum okolja, tj. prostor, seveda v smislu prvotne, grške etimologije, kar je absolutna, programska projekcija, bolj umik v najvišje sfere bivanja, ki ga imperativno veleva tvorec pesmi. Premik v absolutizirajoče »onstranstvo« v nadaljevanju dokazujejo tudi vsa poetična sredstva. Tako pluralne oblike, skazujoče »plural intensitatis« (»*Požar neviht*«), nadalje priča za intenzifikacijo tudi sintagma »*gorjenje duha v prostoru*«, omemba nebesnih teles ter elementarij (sonce, dan, noč.). Bolj kot visokoenegetski naboj pesmi pa je za identifikacijo z nadrealistično poetiko pomembnejše dosledno indiciranje pesniškega subjekta kot tistega, ki je nosilec dogajanja (težnje po premiku), še pomembnejše pa je poobčenje, do katerega pride prav v središčnem verzu (prim: »*A vsi trepečejo kakor jaz, / kakor v smrtnem opoju. / In ne vedo, da je to trepet ...*«) (Ibid., verzi 10–13). Pesniški subjekt tako krik po zapustitvi ustaljenih danosti prenaša na človeško občestvo v splošnem, svojo pesem humanizira, hkrati pa jo sidra v najširšem prostoru.

Težnji po alarmantem umiku pa ni posvečena samo eksplicitna Evakuacija duha, temveč je njene signale razbrati v skoraj vseh enotah zbirke. Ti se odražajo po raznih jezikovnih sredstvih, katerih nanosnica prevaja idejo o odhodu, premiku, hotenju v prostor, v zrak (v tej zvezi so pogoste navedbe »peruti« (vse prej splošno, za slednje prim. Ranocelnikom), nadalje o rotiranju (Integrali), pa tudi o zamiku misli onstran (Smeh kralja Dade), naprej o »izletenju ptice iz kletke« (Kabinetni ljudje), dalje je to motiv Lepe Vide (Blizu polnoči), še bolj konkreten pa je navedek »*Jaz vedno odhajam, kot mi je ukaz*« (Razočaranje III) ali »*Dvigni sidro*«, ki sklepa pesem Kons: N. Želja po odhodu, po prostorski spremembi, slutnja »one dežele«, ki jo vsi čutimo, a je ni nihče še skusil, je tako eno ključnih obeležij Integralov, zbirko samo pa na ta način postavlja v prostor, koder je bila ta tema najbolj intenzivna in izrazita, tj. v nadrealizem.

Zamik prostorskega parametra se odrazi tudi v drugih segmentih Integralov. Ekstotizacija prostora tako najbolj vidno implicira tudi ekstotizacijo barv, ki se prav tako premaknejo iz območja realnega v območje nadstvarnega, nadstvarno fantastičnega. Ta paralela je dobro vidna že pri prvi tovrstni konstrukciji, pri Evakuaciji duha. Premiku v sferično stanje, v prostor, h kisiku sta korelativni zelena (zelena okna) in zlata barva (zlata ogenj), barvi, ki pač na najbolj jasen način prevajata občutje skrajne transparence, zračnosti in prosojnosti. Tu je še omeniti presenetljivo sintagmatizacijo členov, ki je takorekoč blizu popolnosti: pridevek in njegova nanosnica sta takorekoč absolutno zlita, hkrati pa sta zlita tudi s celoto pesmi. Ekstotizacija barvnega spektra se v nadaljevanju še okrepi in predstavlja eno artistično najbolj izzivajočih plasti zbirke, vse to pa zaradi tega, ker barve, podobno kot prostor transkribirajo metaidealiteto, h kateri je nagnjeno celotno sporočilo pesmi. Tudi v ostalih enotah zbirke grede barve z roko v roki z odnosnicami, z referenco, tj. težnjo k prostorskem premiku, na ta način pa zagotavljajo izjemno dovršenost oz.

zaključenost pesniškega izraza. Primerov ne manjka, morda najbolj pregnanten je tisti, ki spaja duha v kozmičnem zagonu z rdečo barvo. »*Moj duh je rdeč*« (pesem Integrali), kar je vsaj na prvi pogled nesmisel: duh je pač amaterialna substanca, kot tak pa po definiciji brez vnanjih kvalit. Rdeča barva mu ne nalikuje, ne tako ne drugače. Vendar je po premisleku ali v planu neposredne percepcije sintagma izjemno domišljena: vtis, ki nastaja, je vtis izjemne gibljivosti, hipermobilnosti duha, na eni ter seveda artistične iznajdljivosti na drugi strani. Kot pri vseh nadrealističnih podobah pa je tudi to nemogoče racionalno definirati oz. jo semantično zakoličiti. Četudi dispartna sta člen »duh« in »rdeče« v isti predikaciji sprejemljiva, če ne celo obvezujoča. Oboje pa ni drugega kot dokaz za zrelost te nadrealistične sintagme.

Izjemo korelativno moč izpričujejo tudi ostale barvne kombinacije, in v tej zvezi je potrebno omeniti še nek, za Integrale izjemno značilen postopek. Če barva evocira konkretno hrepenenje po prvotnosti, čistosti, preprostosti, in če je v tej evokaciji preveč direktna, premalo semantično zabrisana, jo Kosovel v neposrednem okolju, v katerem se taka sintagma znajde, razvrednoti, absurdizira, na ta način pa zagotavlja kontinuiteto nadrealistične usmeritve v zbirki. Primer tega je pesem *Na piramidi*, ki bi jo bilo že zaradi naslova samega razumeti v smislu gradacije vrednot oz. izrecnega moralno-hierarhičnega strukturiranja sveta in človeka. Šlo naj bi za »moralio«, za izrazito težnjo k vrhu, ki bi se udejanjala v vseh smereh, pač glede na geometrično strukturo omenjenega lika. In res: finalni verzi: »*Človek z zlatim srcem / stoji / na beli piramidi*« tako po vsebinski kot po razporeditveni plati (sopostavljena sta dva binoma: »človek« in »zlato srce« ter »belo« in »piramida«, ločuje pa ju glagol »stati«) kažejo na to, da bi temu res utegnili biti tako. A doživi zlata barva, kot poslednji moralni desiderat, v taisti pesmi dvakratno devalvacijo. Najprej z nanosnico »dolarji« (»*v srcu ljudi so zlati dolarji*«), katere indirektna nanosnica (srce) pa je identična finalni, nato pa z nanosnico »produkcija« (»zlata produkcija«). In če je prva tragična, boleča, je druga že tragikomična, če ne frivolno razpuščena, vse skupaj pa jasno zabrisuje smisel, ki bi ga utegnili zadnji verzi imeti: drugače: od premege teženja k objektu moralne popolnitve – kar bi bilo primer za klasično, pa tudi ekspresionistično pesem, se linija dvakrat bistveno zalomi, na ta način pa suspendira celokupni pomen: *Na piramidi* je zato zrel nadrealističen tekst, ki pa hkrati jasno kaže na skrito, a ne docela zbledelo idealiteto, ki je njegovo programsko okostje.

Na ravni vokabularja, predikacijskih povezav, predvsem pa tematike se tako odraža globoka zasnovanost Integralov v nadrealistični poetiki. Kaže se, da je ta tekst v vsebinski zasnovi dobesedna paradigmatica nadrealističnih tez, da so te njegova metafizična zaslomba, taisto se odkriva pri analizi podobe ter formalnih jezikovnih povezav.

Vendar to še ni vse. Če bi globlje sestopili k oblikovni plati, če bi vzeli za kriterij formo samo, hkrati pa pozornost usmerili v tiste enote Integralov, ki so kot taki forma sama, tj. v kolaže oz. absurdizirane nize raznotipskih črkovno-besednih povezav, bi tudi na tej stopnji odkrili presenetljivo identičnost z nadrealističnimi postulati. Kosovelovi kolaži namreč sovpadajo s konstrukcijami, kot jih je v nadrea-

lističnem manifestu predstavil, bolje priporočil A. Breton (A. Breton: le Manifeste du surréalisme, cit. zgoraj, 341). Pa še več: če motrimo Bretonovo formulacijo: »Il est même permis d'intutiler poème ce qu'on obtient par l'assemblage aussi gratuit que possible de titres et de fragments découpés dans les journaux« (Ibid), se zdi, da skupi zlepljenih časopisnih izrezkov, kot jih je najti v ediciji Integrali, 1926 (VII–XIII), niso le koincidenti, temveč tudi dejansko identični z enim temeljnih nadrealističnih postulatov. Kot pri Bretonu je tudi pri Kosovelu njihovo prvo obeležje poljubnost, svoboda pri izbiri (gratuité). Tako Bretonovi kot Kosovelovi kolaži so nesmiselni sklopi visoko informacijskih sintagem brez skupnih imenovalcev. Ker so Kosovelovi že bili predstavljeni, pogledjmo zato katerega od Bretonovih, pa bo jasno izstopilo dejstvo faktične in programske skladnosti. In sicer: »dans une ferme isolée / AU JOUR LE JOUR / s'aggrave / l'agréable« (A. Breton, Ibid. 341). Že minimalno preverjanje tako da pozitiven rezultat, isto pa bi se potrdilo tudi ob obsežnejši komparaciji, ki bi zajela celoto razpoložljivega gradiva. Kosovelovi Integrali tako tudi na tem področju izpričujejo bistveno zasnovanost v nadrealistični poetiki.

Karakterizacija oz. tipizacija Kosovelovega nadrealizma pa s tem še ni končana, četudi je že zadostno izčrpna. Za nadrealistično orientacijo namreč govori še en, morda celo ključni element. To je celota pogleda na pesništvo, na njegov smisel, pomen in domet, pa na pesniško besedo kot tako, predvsem v historičnem rezu, v odnosu do tradicije. Nadrealizem je tu zelo enoten. Vzpostavlja radikalno distinkcijo med seboj in vsem, kar se je izoblikovalo v klasični zgodovini besedne umetnosti. Razlog te distinkcije je eden, njegove utemeljitve pa različne. Nadrealisti so namreč klasično besedno umetnost obtožili prikrivanja edino resničnega in stvarnega, menili so, da je facit umetnosti besede, z redkimi izjemami sicer, le ta, da je prikrila tisto, kar bi bilo potrebno razjasniti v vsej obvezujočnosti, tj. nadstvarno, ki pa je v nadrealistični iskušnji stvarno samo.

Neposreden refleks te revolte je bilo zato drastično prevrednotenje poezije v vseh njenih segmentih. Prevrednotenje, ki se je vršilo v perspektivi radikalnega osvobajanja pesniške besede od konvencij in zakonov, ki so jo tisočletja obvladovali. Nadrealizem je tako pomenil suspenz klasičnih ritmov, metra, rim na formalni in klasičnih topov na vsebinski ravni.

In prav to predlaga tudi Kosovel sam. V samem začetku Integralov stoji morda najbolj programska enota, naslovljena Rime (Ibid. 9). Seveda velja v tekstnokritičnem smislu tu isti razlog rangiranja, kot je bil izpostavljen zgoraj v zvezi s pesmijo Evakuacija duha: urednik se je pač zavedal tako kronološke kot vsebinske prednosti enote in jo zato razvrstil v samo izhodišče. Rime pa niso tja postavljene po naključju, temveč spričo globoke vsebinske logike, ki se potrjuje tudi v nadaljevanju. Pesem Rime namreč pomeni vzpostavljanje radikalne cezure med klasično poetiko in tisto iz zbirke,¹⁵ kajti po metonimični posplošitvi se Kosovel poslavlja od

¹⁵ Poleg pesmi same to naravnost izpričujejo tudi dnevniški zapiski, naravnani v izrazito cezuro med novo in staro umetnosjo, v prelom s tradicionalnim, s civilizacijo. Tako: »Umetnost pa ne potrebuje civilizacije. Ona hoče človeka. Zato razbija okorelo, priznana umetnostno obliko, ki je postala norma civilizirancem, razbija to formo, ki ji je ob njej mrz.« (Ibid., 97) In še: »To se pravi: uničiti vso

vse klasične umetnosti, tj. tiste, katere najočitnejše obeležje so bile pač rime. V tej zvezi je najbolj pomenljiva že omenjena konstatacija »Rime so izgubile svojo vrednost« (Ibid.), ki ima v pesmi sami kar nekaj pregnatnih korelacij. »Rimam« namreč ustreza najprej zveza »Kam bi s frazami, dragi govornik!«, ki v eksklamativni afirmaciji, osvobojeni slehernega dvoma (to bi bilo mogoče misliti, če bi stavek zaključeval vprašaj) izničuje vrednost retorike in njenih elementov. Še pomembnejše pa so »pozitivne« korelacije, tj. tiste, v katerih se slika antipod klasične podobe umetnosti in sveta. Ob verz »Rime ne prepričujejo« je postavljena imperativno-programska konstatacija »Pesem bodi trenje bolesti«, ki preseneča po svoji bizarni izvornosti, še toliko bolj, ker je neposredno komparirana »trenju koles« (»Ali si čul trenje koles?«). Pesem torej terja očiščenje, »zdrobljenje«, raste iz čiste bolečine, ki je po intenzivnosti primerljiva »trenju koles«. Vendar so ti impulzi v nadaljevanju še okrepljeni. Prvi element te okrepiteve, boljje gradacije je »Besede morajo imeti trenje, / da zgrabijo srca človeška«, koder se vzpostavlja direktna zveza med pesniško govorico in človekom, zveza, ki je najprej osvoboditev: med besedo in človekom je »trenje bolesti« razgnalo, zdrobilo, odpravilo sleherni membrano, prepreko: mimo konvencij in ususov vodi sedaj Kosovelova pesem neposredno do srca. Drugi in poslednji element pa je postavljen ob morbidno ugotovitev »Vse je izgubilo svojo vrednost«, ki spet ni drugega kot »klasična« nadrealistična konstatacija ničevosti vsega, v kateri pa se latentno napoveduje tudi alternativa. In prav to alternativo prinese ta element: element, ki prihaja iz tiste plasti Kosovelove inspiracije, katera mu je tudi sicer najljubša, tj. iz območja barvnih spektrov. Metafora »Belo morje pomladne noči« je nekak sežetek najbolj sublimne pesnikove izkušnje: belo, ki se v največ legah pač pojavlja kot skrajno pozitiven simbol, ter pomlad, ki ima isto funkcijo, sta takorekoč najbolj pregnanta antonima predhodni nihilistični konstataciji. Temu je dodati še spoznanje zaključnega verza, tj. »Slutnja bodočnosti gre mimo nas«, oboje skupaj pa je potrebno razumeti v razmerju krajevnega določila proti jedru stavka, pa je slika popolna. Poskusimo sumirati: finale Rim prinaša ugotovitev o absolutni nezadostnosti klasičnega pesništva, kulture, civilizacije, tej ugotovitvi pa je neposredno korelativna druga, tj. tista, ki v obliki zabrisane, vendar artistično skrajno dinamične metafore prinaša rešitev takemu stanju: odtod naprej gradi Kosovelova pesem za prihodnost, pogoj, lokalno-kondicionalno determiniranje take prihodnosti pa je povezano prav z najobčutljivejšimi parametri njegove poezije (barva, pomlad). Iz vsega skupaj pa po logiki najbolj neposredne vzročnosti sledi, da so Rime pač programski nadrealističen tekst.

Prelomu s klasičnim pesništvom, s tradicijo pa ni posvečena zgolj ta enota, temveč je njene reminiscence zaznati tako rekoč povsod, le da so redkokje tako intenzivne kot v predhodni pesmi. Morda je najbolj evidenten primer nadrealistične cezure s pesniško preteklostjo prav izpostavljanje liričnega subjekta v funkciji pesnika, in to ne vsakršnega. Kosovelov »pesnik« se pojavlja v jasni distinkciji do okolja, ta distinkcija pa ima dvoje obeležij. Najprej je to »socialna« ločenost od

(malo)meščanskega sveta, kjer je pesnik prikazan kot nosilec najostrejše etične zavesti v otopelem in h gmotnemu uspehu za vsako ceno naravnem okolju. Primerov za to ne manjka, najpomembnejši pa bi bile pesmi, spisane v prvi edninski osebi, kjer je lirski subjekt hkrati tvorec pesmi same, celota pa je ujeta v resignirano, etično zaostreno problematiko. (npr., Kons: Mas (Ibid., 108), Steklenica v kotu (Ibid., 104), Pesem (Ibid., 105) in drugo) Temu vzporedne bi bile tudi direktne omembe pesnika v zvezi s proletarcem, npr. v Kons: novi dobi (Ibid., 74), pesmi, v katerih se izenačujeta dva predstavnika prihajajoče dobe.

Drugo, bistveno pomembnejšo razliko pa predstavlja distingviranje na osnovi najširšega skupnega imenovalca stare civilizacije in pesniških tehnik, tj. na logiki utemeljene jezikove konvencije. V tej smeri je relevanten uvodni »kons«, tj. Kons: mačka (Ibid. 11), koder nastopi pesnik v popolnoma razvezani vlogi. Tako: *Koder hodi novi pesnik, / povsod se odziva klavir*« in »*Ves svet je zavzet: Ta človek / je norec. / Ali je pesnik. / In vsi poslušajo njegove / korake, ki pojo nad klavirjem.*« (Ibid.) »Novi pesnik« je pesnik, ki pušča logiko v nemar, ki po chagallovsko meša stvarnost z nadstvarnostjo, novi pesnik je nadrealist. Če k temu dodamo še dejstvo, da je ta pesnik omenjen v prvi osebi ednine, nadalje, da je to eden prvih »konsov«, bo slika o novi podobi poezije in njenih tvorcev popolna. Kosovel se je torej tudi na področju pesmi in njenega ustvarjalca programsko napotil v nadrealizem.

In če je na tej stopnji vsaj nekoliko osvetljen značaj Integralov, če so vsaj v najmanjši meri sporočeni nadrealistični impulzi, ki so jih bili oblikovali, sta v zvezi z njimi še vedno odprti dve bistveni vprašanji. To je vprašanje relevance te poetične usmeritve za splošni ustroj njegove lirike, iz česar pa nujno sledi vprašanje po implikacijah na področju same duhovne fiziognomije Kosovelove osebnosti, predvsem njenih stisk in strahov. Na to pa se navezuje drugo vprašanje, zadevajoče komparativno plat Integralov, upošteva je njihov mednarodni literarni kontekst.

V zvezi s prvim takoj na začetku izstopi jasno dejstvo: Kosovelov nadrealizem je globinsko spet s predhodnimi plastmi, jasno se nakaže že pri prvih pesmih in se potem organsko razvije v prevladujočo usmeritev. V tem smislu iz tega sledi naslednja implikacija: ker je Kosovelova pesem pač motivno dokaj homogena, ker so v njej prevladujoče nekatere dominantne teme, je moral razvoj njegove pesmi slediti njihovim metamorfozam oz. se prilagajati njihovi obvezujočnosti, kot se je pač izražala skozi Kosovelovo osebnost in njeno doživljanje sveta. Drugače: Kosovelov »jezik« se je ob iskanju rešitve za svoje največje, najbolj sublimne »obsesije« pač »optimaliziral«: bolj ko se je percepcija ključnih tópov njegove pesmi intenzivirala, bolj se je njegova beseda primikala k tistemu prostoru, v katerem je upala najti ključ za sleherno, tudi najbolj perečo dilemo. Ali: bolj ko se mu je oglašala smrt, bolj ko ga je »bela mati s koso« z nevzdržno sredobežno silo pritegovala vase, bolj se ji je izmikal v tisto smer, kjer je njena perečnost stopéla, če ne že prešla. Kosovel, z njim pa njegovi najljubši motivi: Kras, brinjevka, bori, mati, oče, pomlad barve, vse kar je bilo v zasnutnih momentih njegove pesmi še simbol liričnega subjekta, z zaostritvijo poetične besede in življenjskega položaja, pa se je iz simbola vse bolj spreminjalo v identiteto: bori, Kras, mati, oče, kraška vas, in drugo, različni obrazi ene same razbolene in od smrti prestrašene osebnosti, vse to se je reševalo tja, kjer je še

upalo rešitev najti. V nadrealistično izročilo, ki je stvarnost predrugačilo do te mere, da je iz metamorfoze zasijala nova stvarnost, lepša, pravičnejša, optimalnejša, kjer je nekako po svetopisemskem načelu »Ecce nova facio omnia« vse dobilo drugačen, prijaznejši obraz. V nadrealizmu, kjer so običajna logična načela izgubila veljavo, kjer so se razmehčali tudi najtrši zakoni logike, najprej pa seveda oni, ki uči, da življenju pač sledi smrt. Kosovelov nadrealizem je tako mogočna kretanja upora krhke in ogrožene eksistence, ki je stvarnost demontirala do te mere, da si je lahko na osnovi razpuščenih elementov omislila novo, optimalnejšo, predvsem pa mnogo bolj sprejemljivo.¹⁶

In tu lahko naredimo še en, odločilen korak. Kot sledi iz predhodnega, je pri Kosovelovem nadrealizmu bistveno umikanje idealitet v metastvarnost, ki jim omogoča preživetje, to pa je temeljno povezano s poetiko barv. Barve so nosilke ključne nadrealistične deformacije, v nadrealističnem zamiku so navzoče že v samih začetkih, v Integralih pa se še bolj zamaknjene poglobijo in posplošijo.¹⁷ One namreč vzamejo nase tudi vso težo nanosnice, ki definitivno umanjka ali pa stopi v absolutno drugoten plan. Tako je z večino motivov iz predintegralne poezije, predvsem z najbolj občutljivimi. »Kras«, »kraška vas«, »družina«, »mati«, »oče«, če prehajamo od splošnega h konkretnemu, od vsega tega je v Integralih dejansko obstojna samo njihova epitetonični sloj. Nanosnica se je izgubila, v divjem semantičnem reju je videti samo njeno prigodno plast. Vse ostalo je že na varnem in če se je pesniku poprej smrt prikazovala kot »*prepad neskončne modrine*«, je v nadrealistični projekciji ostala samo njena barvna sled. Sled, ki pa je lahko tudi prevara.

Tu nekje se tudi sklepa krog Kosovelove nadrealistične inspiracije. Odkrita je močna predispozicija pesnika za nadrealistično konstruiranje, opozorjeno je na najširšo relevantno za celoto njegove umetniške besede.

Preostaja le še evidentirati majhen, a nič manj pomemben kuriozum. Ta kuriozum je razmerje med popolno odsotnostjo teoretične podlage, zapiskov, gradiva, pisem, ipd., ki bi dokazovala intenzivnejše ukvarjanje pesnika z nadrealizmom na eni ter dobesedno aktualizacijo nadrealistične poetike na drugi strani. Zev, ki jo še pogloblja osupljivo dejstvo takorekoč absolutne sinhronije z začetki gibanja samimi, kajti nastanek Integralov sovпада, z razliko nekaj mesecev, z oblikovanjem prvega nadrealističnega »krožka« v Franciji (1924–1925). To je vprašanje, katerega odgovor je moč skicirati v dveh smereh. Prva, da je Kosovel o nadrealizmu poglobljeno razmišljal, ga preučeval in se z branjem programskih tekstov ter primerov nadrealistične poezije z njim tudi izčrpno seznanjal. Četudi je to možna hipoteza, pa jo vsaj nekaj postavlja drastično pod vprašaj. Iz posmrtnih ostaline se namreč nikakor ne da sklepati, da bi pesnik širše preučeval nadrealizem,

¹⁶ Spričo tega je tudi razumljivo, zakaj Kosovel ni gojil nobenih afinitet do dadaizma, saj je dadaizem čista igra, zamejena v samo sebe in brez optimalizacijskih smotrov. Za njegov odnos do dadaizma prim. tudi ironično Smeš kralja Dade (ZD 2, cit. zgoraj, 28).

¹⁷ Kosovel in barve je vprašanje najširše relevance. Razdelati pa bi ga bilo potrebno upoštevaše tudi upodabljal-očo nadrealistično umetnost, npr., Chagalova platna ali druge nadrealistične slikarje.

da bi se poglobljal v njegova besedila, da bi, skratka, v tesni odvisnosti od tega oblikoval svoj pesniški model, ki bi dokazoval hitrost odzivanja na zunanje pobude. Vse, kar se o Kosovelovih stikih z nadrealizmom da v tej smeri dognati, je že bilo zapisano¹⁸ (prim. 21). Gre zgolj za dva mala, vendar velikopotezna fragmenta.

In prav na njuni osnovi se odpira pot k drugi, verjetnejši interpretaciji. Upošteva nedokazljivost Kosovelovega navdihovanja pri virih nadrealizma na eni ter povednost omenjenih fragmentov na drugi strani, ob tem pa še dejstvo organske sklopljenosti nadrealizma z ostalimi segmenti njegove lirike, je moč reči, da se je Kosovel na nadrealizem odzval intuitivno, da ga je briljantno udejanil, ne da bi se (diskurzivno) sploh zavedal njegove teoretične podstati. V tem smislu bi Kosovelov nadrealizem pomenil individualen vznik te usmeritve v prostoru, ki mu sicer podobna »podjetnost« ni bila vselej lastna. Ob tem bi predstavljal tudi afirmacijo slovenske avantgardne umetnosti v najširšem krogu, hkrati pa bi bil dodaten dokaz za poseben položaj slovenske poezije v svetu.

Ob sedemdesetletnici smrti tega genija bi bil za literarno znanost to eden največjih izzivov.

SUMMARY

The paper attempts to give a new definition of Kosovel's poetics, i.e., from the beginning as well as from the final stages. With respect to the former it finds that impressionism was irrelevant as an inspiration and technique for Kosovel's early lyric poetry. The finding is based on the fact that Kosovel's early poetry does not include elements attesting impressionistic orientation; inasmuch there is a slight reminiscence of them, it appears in expressionistic context. As an additional proof of Kosovel's non-impressionism the paper also presents a contrastive analysis of certain points in Župančič's impressionism, and based on that it ultimately refuses the possibility of impressionistic structure of Kosovel's early lyric poetry. The paper discovers the same anticipatory relationship as seen between impressionism and expressionism in the final portion of Kosovel's work, *Integrali* (*Integrals*). The paper argues that the fundamental inspiration for the volume of poems is not constructivism, but rather, surrealism. The argumentation is based on the most general determinants of *Integrali*, beginning with the question of meaning. Meaning as a basic constituent of constructivistic texts is fundamentally absent in the volume. Another missing element is »technological« inspiration, another constituent of classic constructivistic texts. Additionally, some of the most general impulses in the surrealistic direction are present. The paper states the relevance of the »mirror« in the volume, the drastic break with the tradition, which begins right with the first part of the volume, *Rime* (*Rhymes*). At the end it offers another proof that this poetry is based in surrealistic poetics, i.e., the understanding of the poetic subject, in which Kosovel surprisingly identifies with surrealistic poetics. The paper defines as a key surrealistic signal the title *Integrali*, which indicates a return to »integral reality,« the kind that has not been tarnished by civilization and/or society and its fundamental constituent, language. On this premise the paper draws two findings. First, the expressionistic background of Kosovel's early lyric poetry made the surrealistic formation possible, while impressionism, on the other hand, would have led him in exactly the opposite

¹⁸Ob tem je še omeniti, da je njegova prošnja z dne 11. 12. 1924, da bi dobil Bretonov Nadrealistični manifest (cit. zgoraj), dobila pozitiven odgovor.

direction. This is demonstrated with the poetics of colors. Secondly, surrealism helped Kosovel solve his most basic dilemmas, first of all, his fear of death. In a world freed from logic even the most fundamental laws of logic are shattered, primarily the one about life being inevitably followed by death. The paper finds that Kosovel's surrealism is one of the most radical revolts of a highly ethical subject in a dehumanized world. Finally, the paper points out a significant curiosity, i.e., a so to speak absolute synchrony of Kosovel's surrealism with the beginning of the movement as a whole. Based on that it posits the essential relevance of Integrals not only for the Slovene, but for the European artistic avant-garde as well.

ZAOKROŽENI NOSNI SAMOGLASNIKI V BRIŽINSKIH SPOMENIKIH

Georg Holzer se upira mojemu pred dvajsetimi leti izraženemu mnenju, da odrazi jerov in nosnih samoglasnikov v Brižinskih spomenikih kažejo praslovanski naglasni sestav pred pomikom cirkumfleksa, značilnim za vsa slovenska narečja. Holzerjevo pravilo je nedavno poskušal modificirati Robert Woodhouse s petimi dodatnimi ad hoc podmenami. – Ta dva članka mi ne dajeta razloga za spremembo mojega prvotnega mnenja.

Georg Holzer opposes my argumentation, expressed twenty years ago, that the reflexes of jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect the Proto-Slavic accentual system existing before the operation of the progressive accent shift, which is characteristic of all Slovenian dialects. In a recent article, Robert Woodhouse has proposed to modify Holzer's rule by means of five additional ad hoc assumptions. – These two articles have not given me reason to change my opinion about this problem.

Pred dvajsetimi leti sem dokazoval, da nosni samoglasniki v Brižinskih spomenikih odražajo praslovanski naglasni sestav, obstajajoč pred delovanjem naglasnega pomika, značilnega za vsa slovenska narečja (1975, prim. tudi 1996). Temu pogledu se je uprl Holzer, zagovarjajoč mnenje, da zaokroženi nosni samoglasnik v I in II (ne pa v III) dopušča *u(n)* v končnih zlogih večzložnih besed (kolikor se naslednja beseda ni začejala z nosnim soglasnikom), drugje pa *o(n)* (1986). Zadnji nazor sedaj podpira Woodhouse, ki trdi, da je v III zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o* za trdimi in kot *u* za mehкими soglasniki (1996). Ker me ti predlogi niso prepričali, je morda razlog za to, da svoje stališče pojasnim.

Podmena, da se v Brižinskih spomenikih odraža praslovanski naglasni sestav, se opira v prvi vrsti na ohranitev šibkih jerov, če so bili naglašeni. Tako nahajamo začetni naglas v III 21 *Kibogu*, I 27 *zenebeze*, II 22 *pulti*, II 26 *mirze* kot nasprotje k II 83 *ctomu*, I 32 *zemi*, II 5 *slzna*, III 58 *mrtuim*. Podobno je zaokroženi nosni samoglasnik naglašeni *o* v II 13 (*boi*)*do*, 25 (*pre*)*stopam*, 81 *bodi*, 112 *bo(dete)*, ponaaglasni *u* pa v II 8 *zavuiztiu*, 9 (*ne*)*priiazninu*, 20 *trebu*, 104 ssl. *nasu*, *praudnu vuerun ipraudnu izbovuediu*. Odločilna točka pri tem utemeljevanju je, da je izbira med pregibnima končajema *-o* in *-u* pogojena leksikalno. Tako najdemo prvoosebni edninski *-u* devetkrat pri petih glagolih in *-o* štirikrat pri treh drugih glagolih, toda nikoli ne obeh, tj. *-u* in *-o*, pri istem glagolu. Podobno najdemo pri a-osnovah *-u* devetkrat pri petih samostalnikih in *-o* dvakrat pri dveh drugih samostalnikih. Celo izjeme glede naglasnega pravila kažejo rednost, ki zahteva razlogo: kontrakcijski nosni samoglasnik se piše z *-o* v *mo* (3x), *tu**o*, *to*, medtem ko se nekontrakcijska končnica svojilnega zaimka piše z *-u* v I 11 *moiv izpovued*, III 66 *moiu dusu*, III 51 *tuuoiu milozt*, nikoli *-o*, kar sugerira, da je bila zaimenska končnica zaimka nenaaglašena pred začetnim naglasom naslednjega samostalnika.

V primeri s Holzerjem (1986: 32) moja teorija napoveduje 52 odrazov zaokroženega nosnega samoglasnika pravilno, dopušča 10 nasprotnih primerov in

ne dovoljuje nobenih sklepov za 21 primerov. Zadnji so v veliki meri posledica njegovega neupoštevanja naglasne razvidnosti. V nadaljnjem bom najprej obravnaval domnevne nasprotno primere, nato pa nadaljeval razpravljanje o domnevno nesklepnih primerih:

(1) II 49 *bozzekacho*, II 98 *stradacho*, III 42 *bodo*. Izglasni *-o* v teh oblikah je po moji teoriji res nepričakovan in se lahko primerja s pojavitvijo *-o*-ja za *-u* v II 60 *vuirch/nemo*, kakor sem bil že opozoril (1975: 410).

(2) I 11 *moiv* (*izpovued*), III 51 *tuuoiu* (*milozt*), III 66 *moiu* (*dusu*). V teh primerih domnevam, da je bil naglas svojilnega zaimka izgubljen pred začetnim naglasom naslednjega samostalnika (gl. zgoraj).

(3) II 88 *iuse*. Tudi tukaj sem domneval šibki naglas (1975: 411). Sedaj mislim, da je bil nosni samoglasnik v tej besedi prednaglasen (1996: 143, 149).

(4) 104 *nasu*. Tukaj predvidevam kratki nosni samoglasnik. Upoštevati je, da so bili po izgubi medsamoglasniškega *j samoglasniki kontrahirani pred delovanjem Dybojevega zakona, kar se lahko datira vsaj 200 let pred Brižinskimi spomeniki (prim. Kortlandt 1975a: 39). Pozneje so nekontrahirane oblike deloma rezultat vzvratne tvorbe, ki so se dogajale, ko je bil pogojevalni dejavnik izgubljen kot posledica naglasnega umika s končnih jerov, Dybojev naglasni premik, in kot izguba akutskega tona.

(5) III 38 *ptiuuo* /*bogu* poleg I 19 *protiubogu* *iprotiu* *me/mu* *creztu*. Tukaj domnevam umik naglasa z *bogu* predvsem na spred stoječi nosni samoglasnik (1996: 142, 151).

(6) II 19 *sunt*. To je jasno latinsko pravopisje (prim. že Kolarič 1968: 54).

(7) I 29 *poronso*, III 61 *poruso*, III 54 (*na*)*zudinem*, III 57 *zodit* in II 88 *iuse* imajo nosni samoglasnik v prednaglasnem položaju. Holzer ne pojasnjuje, zakaj se različni odrazi v istem korenu najdejo samo v prednaglasnih zlogih.

(8) I 7 *choku*, III 48 *chocu*, I 13 *pomngu* (2x), I 22 in 24 *tuoriv* imajo začetni naglas, ker pripadajo premičnemu naglasnemu vzorcu (c), kakor se pojasnjuje iz moderne slovenske tretjeosebne množinske oblike *hoté* in iz primerjalne slovanske razvidnosti (prim. Kortlandt 1975: 409 z nanosnicami).¹ Holzer se ne meni za primerjalno razvidnost in misli, da je v teh primerih izbira poljubna. Človek se lahko samo čudi, kako dolgo še nekateri kolegi ne bodo upoštevali dela, ki so ga opravili Stang, Dybo, Illič-Svityč, Ebeling, Garde in jaz sam, in ne priznavali tega, kar se je doseglo na področju slovanskega naglasoslovja v zadnjih 40 letih (za uvod prim. Kortlandt 1978).

(9) I 29 *poronso*, III 61 *poruso*, III 11 *izco*, III 1 *zaglagolo* imajo končni naglas, ker pripadajo naglasnemu vzorcu (b) v skladu s primerjalno razvidnostjo.

(10) I 14 *vuolu* (2x), I 32 *vueliu*, II 8 *ne/priiazninu*, II 34 *bosiu*, II 104 *nasu* *prau/dnu* *vuerun* *ipraudnv* *izbovuediu* imajo vsi kratka sklonila, kar je v tako starem besedilu komaj znamenito. Tukaj Holzer spet vzdržuje svoj agnostični pogled.

¹ Naglasna znamenja v vrsti 2 (Kortlandt 1975: 409) so jasno posledica tiskarjeve pomote.

(11) III 22 (*Dabim*) *cisto* (*izpouued ztuoril*) 'da bi storil čisto spoved'. Tukaj dopuščam, da bi prej pričakovali neskrčeno končnico, dajajočo *-u* za naglasom.

(12) II 87 *izio prio*, III 10 *iz/emlo* imata končni naglas kot posledico Dybojevega zakona. Končni naglas v zadnjem primeru je zelo star in potrjen v kajkavščini in stari ruščini (prim. Kortlandt 1975: 410, z nanosnicami). Glede na primerjalni razvid zdaj mislim, da je bilo *zio* dvozložno (1996: 149 proti Kolariču 1968: 213, Kortlandt 1975: 409, Logar 1993: 76).

Tako sklepam, da moja teorija od Holzerjevih 83 pravilno napoveduje 73 primerov in dvojnice dopušča v 5 prednaglasnih odrazih (ki jih Holzer ne razlaga). Nepričakovano je znižanje končnega *-u* v *-o* v 4 primerih, kakor je v II 60 *vuirch/nemo* (česar Holzer ne obravnava). Oblika *sunt* je latinsko pravopisje. Holzer ne šteje I 5 *musenicom*, ki je nasprotujoči primer njegovi teoriji in kar je lahko sposojenka.

Da bi se Holzerjeva teorija lahko primerjala z mojo, se zdi koristno naštetih primere, v katerih je zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o(n)* v zadnjih zlogih večzložnih besed, kot *u(n)* pa drugod, ker ti tvorijo protiizvidnost k temu glasovnemu pravilu:²

I 29	poronso	I 5	musenicom
II 12	boi/do	II 19	sunt
II 49	bozzekacho	II 88	iuse
II 87	zio	III 54	zudinem
II 87	prio	III 61	poruso
II 98	stradacho		
II 107	vue/lico		
III 1	zaglagolo		
III 10	z/emlo		
III 11	izco		
III 22	cisto		
III 38	ptiuuo		
III 42	bodo		
III 61	poruso		

Izkaže se, da je nepričakovani *-o* za *-u* Holzerjev veliki problem. Pomniti je, da se I 5 *musenicom*, III 54 *zudinem*, III 61 *poruso* pomerjajo s III 16 *mose/nic*, III 57 *zodit*, I 29 *poronso* (gl. zgoraj).

Da bi prilagodil protirazvidnost, Holzer svoje pravilo modificira v dveh pogledih. Najprej domneva, da je bil odraz zaokroženega nosnega samoglasnika *u* na koncu besede znižan v *-o* pred začetnim nosnim soglasnikom naslednje besede. Še več, dodatno pravilo velja samo za 4 izmed 14 nasprotujočih primerov, in vsi izmed njih imajo skladijsko mejo za nosnim samoglasnikom: I 29 (*Milostivui bose*) *tebe poronso me telo* '(Usmiljeni Bog,) tebi izročam svoje telo', II 12 *strazti Ipetzali*

² Ponesrečeno primerjanje iz III 1 *zaglagolo* s 5 *uze mo/goki*, 10 *iz/emlo*, 11 *izco* (Kortlandt 1975: 409) (kar Holzer krivo razlaga kot moj prispevek zadnje omenjenih oblik k BS II) je jasna posledica tiskarske napake.

boi/do neimoki 'so prišli trpljenje in žalosti in bolezní', II 48 *malo mogoncka /uime bosie bozzekacho /mrzna zigreahu* 'obiskovali bolnega v božjem imenu, greli prezeblega', II 97 *preise nassi zesztoco /stradacho nebo ie te/pechu* 'poprej so naši težko trpeli, ker so jih topli' (v osnovi Benedikov prevod prvotno latinskega Kopitarjevega prevoda v Glagoliti Clozianu 1995). Ni niti nižanja pri II 46 *bozza /obuiachu naga ode/achu malo mogoncka* 'so bosega obuvali, nagega oblačili, bolnega /.../' , niti pri II 98 *nebo ie te/pechu metlami* 'toplí so jih namreč s šibami', III 50 (*Daimi /bose gozpodi*) *tuuoíu /mílozt* '(Daj mi, Gospod Bog,) svojo mílost', kljub tesni skladenjski povezavi v zadnjih dveh primerih. Iz tega sledi, da varno lahko opustimo domnevni vpliv nosnega soglasnika na začetku naslednje besede.

Drugič: Holzer srečen izloča BS III iz svojega korpusa, čeprav sta II in III pisana z isto roko, v nasprotju z BS I. To odpravlja 7 od 14 nasprotnih primerov končnega *-o* za *-u* in 2 od petih primerov sredinskega *-u-* za *-o-*. Ostaja mu 6 protiprimerov nasproti 23 pravilnim napovedim končnega *-u* in 2 nasprotna primera nasproti 9 pravilnim napovedim za *-o-* v BS II. Čeprav je to boljše kakor seštevek 9 protiprimerov nasproti 11 pravilnim napovedim za BS III, ni impresivno. Glavni ugovor Holzerjevi metodologiji pa je, da ni razloga za predpostavko, da bi sploh vodilo k smiselnemu rezultatu.

V nedavnem sestavku je Woodhouse predlagal modificirati Holzerjevo pravilo s pomočjo dodatne vrste podmen ad hoc (1996):

(1) Ne da bi bil zavrgel nižanje končnega *-u* v *-o* pred začetnim nosnim soglasnikom, pripominja, da je odraz zaokroženega nosnega samoglasnika *-u-*, če je samoglasnik predhodnega zloga enak kakor samoglasnik, ki sledi začetnemu nosnemu samoglasniku naslednje besede, medtem ko je odraz *-o-*, če je samoglasnik predhodnega zloga različen od samoglasnika, ki sledi začetnemu nosnemu soglasniku naslednje besede: II 46 *bozza /obuiachu naga ode/achu malo mogoncka* in II 98 *te/pechu metlami* nasproti I 29 *poronso me telo*, II 12 *boi/do neimoki*, II 49 *poz-zekacho /mrzna zigreahu*, II 98 *stradacho nebo ie te/pechu*. Na podlagi svojega bizarnega pravila Woodhouse zavrača običajno popravno enoto II 13 *neimoki* v *inemoki*, ker to odpravlja njegovo razlago končnega *-o* v *boi/do*. Očitno ne čuti potrebe razpravljati o III 51 *tuuoíu /mílozt*, ki bi tvorilo še en protiprimer.

(2) Woodhouse pripisuje *-u-* v II 19 *sunt* dejstvu, da je edini zaprti enozložnik z zaokroženim nosnim samoglasnikom v korpusu.

(3) Navaja *-o* v II 107 *vue/lico* kot »dragoceno potrditev, da se je prilikovanje pridevniških končnic zaimenskim, ki bo postala tako odlična značilnost južne (in vzhodne) slovanščine, čeprav ne nujno slovenščine, začelo, kakor je treba pričakovati, s sosednjimi enotami v skladu z istoimensko zvezo« (1996: 53s) in vzdržuje mnenje, da se ta »dragoceni glasnik bodoče pomembne oblikovne spremembe zdi žalostno spregledan« in da je eden izmed dveh »doslej ne nedvomnih srbokroaktizmov«, ki jih je on odkril v BS (1996: 57).

(4) Woodhouse razlaga *-i-* pred *-o* v II 87 *prio* kot znamenje palatalizacije, tako da je *-r-* nezložen, ne glede na primerjalni razvid.

(5) Predlaga, da je *-u-* v II 88 *iuse* »nasledek paradoksalnega dejstva oblikoslovno končnega nosnika, ki je pa vendarle umeščen sredinsko znotraj fonetičnega dvozložnika« (1996: 54).

Meni se zdi, da so vsa ta razmišljanja čisto brez koristi. Za BS III Woodhouse predlaga drugo vrsto dodatnih podmen. V skladu s svojim glavnim pravilom je zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o* za trdimi in kot *u* za mehкими soglasniki. To velja za 14 od 20 primerov in obsega 5 protivnih primerov: III 1 *zaglagolo*, 10 *Iz/emlo*, 54 (*na*)*zudinem*, 61 *poruso* (korenski samoglasnik) in bodisi 61 *poruso* (končaj) ali *dusu*. Da bi odpravil nasprotne razvide, Woodhouse domneva, da je *l* v *zaglagolo* in *zemlo* ter *č* v *poruso* trd, medtem ko je *š* v *dusu* mehek, pritegujoč domnevno depalatalizacijo *č*-ja kot drugi njegov »doslej nedvomni srbokroatizem« v BS. V *poruso* pripisuje *-u-* k predhodnemu *-r-* in *-u-* v *zudinem* jeru naslednjega zloga. Ostaja nejasno, kako je bil njegov članek sprejet za objavo v znanstvenem časopisu.

Sestavka, ki ju presojujamo, mi nista dala razloga, da bi spremenil svojo misel, da jera in nosna samoglasnika v Brižinskih spomenikih ne bi bila zelo star sestav naglaševanja. Arhaična značilnost tega naglasnega sestava ni presenečanje, ker imamo opraviti z zelo starim besedilom. Znamenito dejstvo je, da izpričane oblike ustrezajo našim pričakovanjem tako dobro in s tem potrjujejo naše rekonstrukcije.³ Pokaže se, da Brižinski spomeniki dajejo najstarejšo dokumentarno razvidnost praslovanskega naglasnega sestava.

Iz nemščine prevedel
Jože Toporišič

NAVEDENKE

- HOLZER, Georg, 1986: Die Reflexe des hintern Nasalvokals **q* in den Freisinger Denkmälern. *Wiener slavistisches Jahrbuch* 23. 29–35.
- KOLARIČ, Rudolf, 1968: Sprachliche Analyse, *Freisinger Denkmäler: Brižinski spomeniki* (ed. J. Pogačnik). München: Rudolf Trofenik. 18–120.
- KORTLANDT, Frederik, 1975: Jers and nasal vowels in the Freising Fragments. *Slavistična revija* 23. 405–412.
- 1975a: *Slavic accentuation: A study in relative chronology*. Lisse: Peter de Ridder.
- 1978: On the history of Slavic accentuation, *Zetischrift für vergleichende Sprachforschung* 92. 269–281.
- 1994: O naglasnih znamenjih v Brižinskem spomeniku I, *Slavistična revija* 42. 579–581.
- 1996: The accentual system of the Freising Manuscripts, *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: SAZU. 141–151.
- LOGAR, Tine, 1993: Fonetični prepis, *Brižinski spomeniki: Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: SAZU. 65–81.

³Na popolno ohranitev nosnih samoglasnikov v BS lahko sklepamo iz naglasnih znamenj na I 7 *chokú*, 8 *vueruiú*, 17 *zpe* (2x), 22 *tuoriv*, 23 *zé*, 24 *tuoriv*, 28 *otél*, 30 *mó* (2x), 30 *dusú*, 32 *tuó*, kar je prvotno zaznamovalo istozložno nosnost (prim. Kortlandt 1994).

STONE, Gerald, 1993: Angleški prevod. *Brižinski spomeniki: Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: SAZU. 120–129. Zamenjano s prevodom iz Kopitarjevega Cločevega glagolita.

WOODHOUSE, Robert, 1996: Notes on the reflexes of the Proto-Slavonic back nasal vowel in the Freising Fragments. *Australian Slavonic and East European studies* 10. 51–58.

SUMMARY

Twenty years ago I argued that reflexes of jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect the Proto-Slavic accentual system existing before the operation of the progressive accent shift, which is characteristic of all Slovenian dialects (1975, cf. also 1996). This view was opposed by Holzer, who argues that in I and II (but not in III) the rounded nasal vowel yielded u(n) in final syllables of polysyllabic words (unless the following word began with a nasal consonant) and o(n) elsewhere (1986). The latter view is now endorsed by Woodhouse, who claims that in III the rounded nasal vowel is reflected as o after hard and u after soft consonants (1996). As I have not been convinced by these proposals, there may be a reason to clarify my position here. According to Holzer (1986: 32), my theory predicts 52 reflexes of the rounded nasal vowel correctly, yields 10 contrary examples, and allows no conclusion in 21 instances. The latter are largely the result of his disregard of the accentological evidence. In the paper I first discuss the allegedly contrary instances and then proceed to a discussion of the allegedly inconclusive cases.

In a recent article, Woodhouse has proposed to modify Holzer's rule by means of five additional ad hoc assumptions (1996). – It seems to me that all of these considerations are useless. For FF III Woodhouse submits another series of additional hypotheses.

The two articles under review have not given me reason to change my opinion that the reflexes of the jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect a very archaic system of accentuation. The archaic character of this accentual system is no surprise because we are dealing with a very old text. The remarkable fact is that the attested forms fit our expectations so nicely and thereby confirm our reconstructions. It turns out that the Freising Fragments provide the oldest documentary evidence for the Proto-Slavic accentual system.

»KLOBUK DR. KREKA«

Dr. Janez Evangelist Krek je osebnost, ki je usodno zaznamovala slovenski politični in kulturni prostor na prelomu 19. v 20. stoletje. Nemogoče si je predstavljati, da se njegovo delovanje in delo ne bi tako ali drugače dotaknilo življenja in dela Ivana Cankarja, osrednje figure takrat porajajoče se slovenske nove romantike.

Dr. Janez Evangelist Krek is a figure who had a profound impact on Slovene politics and culture at the turn of the 19th century. It is impossible to imagine his work not touching one way or another upon the life and work of Ivan Cankar, the main figure of Slovene New Romanticism that was on the rise at the time.

Krek, osrednja osebnost množičnega katoliškega socialnega gibanja s konca prejšnjega stoletja, s svojim delovanjem pustil prav tako usoden pečat na politično-ideološkem polju. Vprešanju o razmerju med velikima osebnostma s konca 19. in začetka 20. stoletja literarna zgodovina ni posvečala posebne pozornosti. Zanimiv Cankarjev spodrsrljaj s klobukom dr. Kreka, o katerem je poročal Jakob Puntar, pa nam omogoča razmislek o vprašanju vloge J. E. Kreka v Cankarjevem življenju in delu s posebne perspektive. Predvsem s pomočjo psihoanalize, ki je najbolj poklicana, da razčlenjuje spodrsrljaje, se je mogoče približati Drugemu Cankarjeve spontane literarne pisave. Z analizo Cankarjevega Hlapca Jerneja in njegove pravice (lahko bi izbrali tudi drugo Cankarjevo besedilo, a se zdi, da je prav to za naš namen najbolj ilustrativno) pa je mogoče pokazati, da so poteze obličja tega Drugega nenavadno krekovske.

»Klobuk dr. Kreka«

Josip Puntar, profesor, bibliotekar, klasični filozof in literarni zgodovinar, je od septembra 1917 do septembra 1918 v svojem stanovanju na Škofji ulici št. 9 v Ljubljani gostil Ivana Cankarja. V svojih spominih (Dom in svet, 1920, 36–37) omenja, da sta s Cankarjem v tem obdobju sklenila pogodbo v vrednosti 500 kron (in procent od eventualnega dobička) za knjigo podobnega obsega, kot so bile Podobe iz sanj, z naslovom Moja prenočišča, v kateri naj bi Cankar popisal razne zgodbe svojega življenja od zgodnjega otroštva do pozne moške dobe. Cankar je potem sicer ves čas zagotavljal, da bo knjigo napisal, storil pa ni ničesar, čeprav mu je Puntar plačal na njegov račun 250 kron. Zaradi Cankarjevega muhastega značaja Puntar ni drezal vanj in s knjigo ni bilo nič – Cankarja je prehitela smrt. Edina sled o tej nenapisani knjigi je tako Puntarjev spomin na dve zgodbi, o katerih mu je pripovedoval Cankar in ki naj bi bili uvrščeni v knjigo. O eni od teh zgodb pravi Puntar naslednje: »Druga zgodba, o kateri je tudi pripovedoval, bi se vršila v dr. Krekovi vili, kjer je prenočeval kmalu po dr. Krekovi smrti enkrat s svojim znancom Malešičem vred. Pri odhodu je zamenjal klobuk in vzel klobuk dr. Kreka.«¹

Zgodba o Krekovem klobuku na nek način sklepa krog, ki ga je Cankar začrtal v spisu *Kako sem postal socialist*. Tam omenjeni dogodek iz leta 1895:

»V onih časih, kakor sem omenil, je doktor Krek učil svoje apostole. Tudi meni je prvi povedal, da so na svetu stvari, o katerih se šolski modrosti ne sanja. Nekoč, v trdi zimi sem gazil sneg na cesti iz Ljubljane proti Vrhniki. Tam nekje na Brezovici me je dohitel s svojimi sanmi ugleden rodoljub in naprednjak ter me povabil, da naj prisedem. Med vožnjo mi je pravil o neki knjigi, ki se ji je reklo 'Črne Bukve kmečkenga stanu' in ki jo je napisal doktor Krek. Rodoljub je bil take misli, da je knjiga dobro napisana, ali da je na vso moč nevarna in puntarska in da bi preprostega človeka lahko pohujšala. Koj sem jo iztaknil in prebral.«²

Krščanskega socialista Kreka tako najdemo na začetku in koncu poti socialista Ivana Cankarja.

Morda je Cankar Puntarju, enemu izmed zvestih Krekovih učencev, zgodbo o Krekovem klobuku pripovedoval samo zato, da bi mu ugajal in dobil tistih 250 oz. 500 kron, za katere sta se pogodila; morda je bilo v tem »ugajanju« nekaj kalkulacije zaradi prenočišča.³ Toda če pomislimo na spoštljive in znosne besede, ki jih je cankar zapisal o Kreku ob njegovi smrti⁴ ali na hvalospev, ki ga je Kreku pel na tržaškem predavanju *Očiščenje in pomlajenje*,⁵ moramo ugotoviti, da je bil Krek v tem obdobju v Cankarjevem življenju veliko več kot predmet kalkulacije. Seveda nikoli ne bomo zagotovo vedeli, o čem bi Cankar v zgodbi spregovoril, toda že sam spodrseljaj, o katerem je nameraval pisati, je dovolj pomenjliv, da ne moremo mimo njega kar tako. Senca metafore, v katero se je – če verjamemo Puntarju na besedo – posvetil Cankar sam, bo zato področje, o katerem bo govor v tem zapisu.

Slovenska literarna veda nam na tej poti ne bo v veliko pomoč, čeprav je nekaj misli na to temo vendarle že bilo izrečenih, predvsem z marksistične strani. A izgleda, da ti pogledi – verjetno iz konceptualnih razlogov, čeprav se bo to komu zdelo nenavadno – niso bili dovolj upoštevani. Tako je npr. Vladimir Martelanc, komunistično usmerjeni publicist in esejist, v članku *Nekaj misli o slovenskem narodnem in slovstvenem razvoju iz davnega leta 1935* zapisal naslednje: »Demokratsko nacionalno-osvobodilno in socialistično pobarvani Krekov katolicizem je skoro neomejeno zavladal politično, kulturno in tudi idejno celo nad svobodomiselnostjo inteligenco, ki mu ni mogla postaviti nobenega drugega utemeljenega ideološkega sistema nasproti.«⁶ Martelanc je meril na obdobje po l. 1917, ko je vse

¹ Navedeno po: Ivan CANKAR, *Zbrano delo XXIX*, Ljubljana, DZS, 499–500.

² Ivan CANKAR, *Zbrano delo XXV*, *Kako sem postal socialist*, Ljubljana, 1972, DZS, 115–116.

³ Prim. France DOBROVOLJEC, *Cankarjev album*, Maribor, Založba Obzorja, 285.

⁴ Prim. Ivan CANKAR, *Zbrano delo XXV*, Ljubljana, DZS, 1976, 143–144.

⁵ Prim. Ivan CANKAR, *Zbrano delo XXV*, *Očiščenje in pomlajenje*, DZS, Ljubljana 1976, 248: »Tisti, ki je visoko dvignil ta naš prostor – Janez evangelist Krek – je legel v prezgodnji grob. Ali kakor je bilo plodno njegovo življenje, tako je bila plodna celo njegova smrt. Stare povesti pravijo: 'Vojskovodja je padel, armada pa je zmagala v njegovem imenu in pod njegovim praporom!' «

⁶ Vladimir MARTELANC, *Nekaj misli o slovenskem narodnem in slovstvenem razvoju*, *Sodobnost*, III/1935, 514.

slovensko življenje preplavilo jugoslovanstvo, menil je tudi, da je »krekovski katolicizem dobil premoč v literaturi, da Ivan Cankar sprejema ne le Krekovo politično in kulturno jugoslovanstvo, ampak se približa njegovi ideologiji tudi v svetovnem nazoru.«⁷

Še korak dlje od Martelanca pa je v osemdesetih letih naredil Slavoj Žižek, ko je v knjigi *Jezik, ideologija, Slovenci*, raziskavi o prevladujočih oblikah subjekta, značilnih za ideološka polja, ki so opredeljevala slovensko nacionalno identiteto v zadnjem stoletju, v poglavju z naslovom *Krekovstvo med primeri*, ki naj bi ilustrirali, kako je Krekov krščanski socializem odigral odlično vlogo pri konstrukciji slovenske nacionalne identitete na prelomu stoletja, navedel tudi Cankarja, in sicer, kot utelešenje krekovske ideološke konstelacije na literarnem področju.⁸ Za razliko od Martelanca, ki je Cankarjevo približevanje Kreku omejil na zadnje obdobje njegovega življenja, so se z Žižkovega vidika elementi krekovske ideologije v Cankarjevi literaturi spontano manifestirali že od samega začetka.

Slovenska literarna veda je morala (bila) usmirjena vse preveč pozitivistično, da bi jo lahko take teze zanimale. Pozitivista bo razmerje Cankar – Krek zanimalo v glavnem le zato, ker je Cankar sam omenjal vpliv npr. Krekovih Črnih bukev kmečkega stanu na izoblikovanje njegovega svetovnega nazora, morda tudi zato, ker bo našel vsebinske stične točke med Črnimi bukvami in npr. *Kurentom*. Tistega, o čemer govorita Martelanc in Žižek, pa najbrž ni mogoče odkriti na ravni neposrednih vsebinskih primerjav med Krekovimi in Cankarjevimi spisi, temveč prej na ravni Cankarjevih spontanih, nezavednih miselnih struktur.

Ker smo ta zapis začeli s spodrseljajem, torej z eminentnim področjem psihoanalize, nam ni treba posebej poudarjati, da bomo na naslednjih straneh posvečali osrednjo pozornost prav nezavednim strukturam, da bomo torej zapustili utečene poti slovenske literarne vede in nadaljevali razmislek tam, kjer sta ga končala Martelanc in Žižek. Kljub temu pa se ne bomo izognili plačilu faktografskega davka – ne zaradi slabe vesti, ampak zato, ker je iskanje po puščobnem svetu podatkov in referenc naše edino upanje, da se približamo Drugemu Cankarjeve spontanosti, tistemu Drugemu, ki v svoji brezmejnosti skriva tudi vzroke vsakršnih spontanih spodrseljajev. Začnimo s kratko predstavitvijo J. E. Kreka. Ta predstavitev je nujna, saj sicer naslovnik tega zapisa ne bo mogel dobiti pravega vpogleda v problematiko, o kateri bo govor pozneje.

Dr. Janez Evangelist Krek – človek iz ozadja

Dober poznavalec Krekovega življenja in dela Walter Lukan v spisu *Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled opozarja na besedno karikaturu Kreka*, ki jo je leta 1987 objavil liberalni Slovenski narod (št. 132) in ki v marsikateri potezi dobro označuje Kreka:

⁷N. d., 515.

⁸Slavoj ŽIŽEK, *Jezik, ideologija, Slovenci, Krekovstvo*, Ljubljana, Delovna enotnost, Zbirka Družboslovje, 1987, 9–59.

»Dr. Janez Evangelist Krek. – Doktor svetega pisma in filozofije ter profesor filozofskega oddelka na ljubljanskem semenišču. Srednje postave z vsemi potrebnimi in nepotrebnimi lastnostmi za prototipnega korarja z napihnjenimi lici in s trebuščkom, ki bi delal čast vsakemu prioriju. Temni lasje, temna polt, vedno umazana in nezlikana srajca in zanemarjena toaleta. Na ulici bi sodil človek, da je komisar v klavnici; njegova črna suknja zatemnjuje svitile solnčne žarke in sveti po noči mesto Auerjevih svetilk na slavnem mestnem trgu krščanskim socialistom, ko jih vodi od burnih debat in preprirov z rudečkarji. Oficijalno krščanski socialist, privatno – kakor pravijo – rudeči socialista. Za svojo osebo jako marljiv, pri tem pozabljen in raztresen, išče včasih v tobačnici – petake. Dežnika ne nosi nikdar, po leti in po zimi slamnik za – 30 kr.! (Jasen dokaz za njegov socializem.) Po Jurčiču in Simonu Jenku je podedoval obilgatne viržinke, katerih slavni čiki so se svoje dni skrivali po mostovžih ljubljanskega semenišča, dandanes pa delajo čast in slavo parlamentarnim pljuvalnikom. Velik humorist, ki ne pozna žalosti, poje rad zaljubljene fantovske pesmi. Imeniten tarokist po geslu: »Wer nicht tarokiert, wird nicht ordiniert«, in jako vstrajen pri tem poslu; ako naneseta čas in družba zdrži pri taroku tudi – 15 ur! Vsem, ki so njegovi gosti, je na razpolago ključ do njegove sicer skromne vinske »biblioteke«, do viržink, če pa pride kdo napol bos, so mu na razpolago tudi njegovi čevlji, tako da roma na golih podplatih na shode. (Zopet jasen dokaz njegovega socializma in komunizma!) – Zajaše semtertja Pegaza, zlasti ob slavnostnih prilikah, se navdušuje za gore pa bolj po divjaški navadi: »Die Bergen von unten, die Wirtshaeuser von innen...« V »Slovencu« imeniten agrarec; rešuje agrarna vprašanja kitajska, ameriška in se dotakne včasih tudi naših. Razume tek svojega časa, vodi kongregacije krščanskih mladeničev in deklet, je pisal socialistične romane, sedaj politikuje in preresetava utopije najimenitnejših sociologov vseh časov in ustvari najbrže v kratkem nebeško kraljestvo med Slovenci. V prostih urah urejuje »Glasnik« ob polnih čašah. Odkar ima toliko dela, je prenehal s »socialnimi pomenki« na platnicah »Doma in sveta«. V parlamentu je posegel v debato o železniški organizaciji, ter se pri tem imenoval z njemu lastnim humorjem – »pfaff«, kar je »Slovenec« falsifisiral v duhovna, njemu pa to ni bilo prav, ker mu je »Slovenec« pokvaril – dvotip. – Mož ni napačen, nekak univerzalni genij: Boljši krščanski socialist kakor Lueger, popotuje in govori na večjih shodih, kakor Brian, se ne briga za toaleta kakor – Paul Verlaine in dela po ukusu klerikalcev lepše pesmice, kakor – Ada Negri.«⁹

Karikatura kaže na protislovnost Krekove osebnosti, zarisuje izjemen obseg njegovega dela in delovanja ter nakazuje izjemne uspehe tega delovanja, hkrati pa lahko iz besedila razberemo prizanesljivost političnih nasprotnikov do njega. Za trenutek se ustavimo pri slednjem.

Liberalci so se ob Kreka obregovali le mimogrede, ponavadi kot ob »rdečkarja«, do večjih napadov je prišlo leta 1907 po krekovem nastopu v dunajskem parlamentu (Cankar je o tem nastopu pisal v Dunajskem pismu), do silovitega napada pa leta 1913, ko je Slovenski narod začel objavljati Krekova ljubezenska pisma Kamili Theimer, in sicer zato, da bi se maščeval za Krekove prav tako prostaške napade na

⁹Navedeno po: Walter LUKAN, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 8–9.

liberalce v tem obdobju. Zanimivo, da se po tem dejanju Slovenskega naroda; ki se je celo nekaterim liberalcem (npr. Tavčarju) zdelo pretirano, liberalci od Kreka niso več obregovali, prav tako ne on ob njih.¹⁰ Socialdemokrati pa so Kreku pravzaprav zamerili le njegovo zagovarjanje prepovedi železničarskih organizacij v dunajskem parlamentu leta 1897 in njegov nastop v istem parlamentu leta 1907. Cankar v Dunajskem pismu (Rdeči prapor, 11. 10. 1907) o tem nastopu najprej ironično ugotavlja, da svobodomiselnosti, ki se je pred volitvami razmahnila v Ljubljani, ni nikjer, da zdaj hodi z molkom po Dunaju, potem pa ošvrkne klerikalce, ki so se doma obnašali kot demokrati: »Popolnoma narobe pa je stvar s klerikalnim demokratizmom in klerikalno svobodomiselnostjo! Ko sem bil v domovini, sem mislil, da teh reči nikjer ni naprodaj, temveč da sta Lueger in Ebenhoch v primeri s Šušteršišem in Krekom prava aposteljna svobode, enakosti in bratstva! O kratkovidna neprevidnost, o neprevidna kratkovidnost! Vstal je na Dunaju doktor Krek, in je komaj izgovoril mogočno besedo, je bil do pike podoben Robespieru!«¹¹ Drugih izrazitih napadov na Kreka ni bilo.

Veliko bolj od Kreka so bili kritikam liberalcev izpostavljeni ostali katoliški prvaki, škof Anton Bonaventura Jeglič, politik Ivan Šušteršič in ideolog Aleš Ušeničnik. Ti trije so namreč zasedali najbolj izpostavljene politične ideološke položaje v katoliški stranki, Krek pa je ves čas deloval iz ozadje, čeprav je bil na hirarhični lestvici katoliške politične stranke pravgotovo takoj za Šušteršišem. Krek je bil pobudnik in voditelj katoliškega socialnega gibanja, človek, ki je deloval na »terenu«, uresničevalec zamisli katoliških ideologov in strategov. Tudi zato, ker je bil velik del njegovega delovanja usten, nedokumentiran, ni bil tako izpostavljen kritikam političnih nasprotnikov. Splet političnih razmer in naključji (ali pretkana politična strategija?), ki je Kreka postavil v politično zavetje, je tako širok maneverski prostor za delovanje človeku izjemnih sposobnosti.

Karizma dr. J. E. Kreka

Krek je bil karizmatična, v marsičem protislovna osebnost z neizčrpno energijo, bil je eden najbolj zaslužnih za politični obrat na Slovenskem ob prelomu stoletja, obrat, ki je za pol stoletja zaznamoval slovensko politično in ideološko prizorišče s prevleko katolištva. O Krekovi karizmatičnosti pričajo izpovedi, spomini in ocene ljudi, ki so se s Krekom bodisi osebno srečali bodisi so zgolj preučevali njegovo življensko delo. Če jih le bežno pregledamo, se bomo morali na nek način strinjati z mislijo Antona Trstenjaka, ki je o Kreku ob neki priložnosti zapisal naslednje: »živel in delal je, kot bi gledal Nevidnega.«¹² Prav Krekova drža, nekakšna ne-

¹⁰ Več o tem glej v: Jurij PEROVŠEK, J. E. Krek in slovenski liberalizem, *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 75–88. Zanimivo in verjetno razlago, zakaj Kreka ob aferi Theimer niso raztrgali še bolj, kot so ga, je zapisal France Rozman v spisu *Odnos slovenske socialne demokracije do Kreka*. Rozman ugotavlja, da se socialdemokrati ob aferi niso oglasili zato, ker so se bali, da bi ob diskreditaciji Kreka dobil še večjo moč Šušteršiš. To bi lahko veljalo tudi za liberalce.

¹¹ Ivan CANKAR, *Zbrano delo XXV*, Ljubljani, DZS, 1976, 52.

¹² Glej Janez JUHANT, *Krekova osebnost, Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 21.

sebična, »čista želja«, ki je vodila njegovo dejanje, je namreč fascinirala ljudi. To potrjujejo pričevanja Krekovih učencev, prijateljev, in tudi nasprotnikov.

Tako eden od dijakov, ki so obiskovali Krekov krožek (t.i. ligaši), piše o »neumevni sili«, s katero je Krek vplival na njih: »Med pogovorom se nam je njegova neprisiljena skromnost še bolj jasno pokazala, poleg tega njegova globoka učenost, znanje jezikov in vsestranska verziranost v vsaki stroki človeškega znanja. Vse to je na nas vedoželjne mladeniče vplivalo z neko nam neumevno silo.« Nekdo drug piše o Kreku profesorju: »Splošno smo imeli Kreka vsa štiri leta za moralnega laksista, vendar sem sam v skritelem srcu takoj začutil, da terja Krek od mene več nego vsi ostali gospodje v semenišču, celo najbolj rigoristični. Kljub pridigam in dobrim zgledom in slovesnim izrekom sem videl vendarle pri vseh drugih prosto pot do privatnih želja. Krek pa pri svojem početju ničesar ne išče zase.«¹³

O vplivu Kreka na dijake je Ivan Dolenc ob 50-letnici dr. Janeza Ev. Kreka v spisu *Dr. Krek in slov. katoliško djaštvo* zapisal, da »je vplivala na dijake mogočno tudi osebnost moža, ki mu ni mogel nikdo očitati na hlepenja po denarju, ne po časteh, ki mu ni imponiralo ne bogasrvo in ne čast sama na sebi, ampak le značajnost, pridnost in brihtnost, je umevno samo po sebi. Vedno je gojil v dijakih potrebni ponos in samozavest človeka, ki nima nikakega vzroka, v kateremkoli oziru sebe zapostavljati nasprotniku.«¹⁴ Želja, ki je vodila Kreka, toej ni bila navadna, »mesena« človeška želja, ampak želja, ki je onkraj materjalnosti, želja, ki je vzbujala strahospoštovanje pri zaveznikih in nasprotnikih.

Poleg tega je Krek pri naslovniku vzbujal vtis iskrenosti in gorečnosti. Eden od Krekovih dijakov se svojega učitelja spominja z naslednjimi besedami: »Kadar je govoril o našem Gospodu – tako je vedno imenoval Kristusa – se mu je zjasnil obraz kakor otroku, iz oči je sijalo, kdo bo pozabil te oči.«¹⁵ Iskrenost, poštenost, popolna, goreča predanost Stvari, ki je bila hkrati vir samozavesti in odpovedi zemeljskim, materjalnim užitek, učenost – to so bile lastnosti, ki so se Krekovim dijakom vtisnile v spomin. Ta spomin je zanesljiv, če vemo, da je Cerkev Kreku očitala premajhno versko gorečnost (nekaj več o tem pozneje).

Izreden vtis je Krek naredil tudi na kolege parlamentarce na Dunaju. Tako je Poljak dr. Halban dejal, da spada Krek med njegove najlepše spomine iz dunajskega parlamenta. Ob Masaryku in Adlerju naj bi bil najboljši govornik med parlamentarci.¹⁶ Podobna priznanja so mu izrekli celo politični nasprotniki. O Krekovem nastopu na delavskem shodu l. 1897, v trenutku, ko so se pripravljali na pretep »rdeči« in »beli« delavci, je socialist Albin Prepeluh zapisal naslednje: »Med teisti in ateisti, »rdečimi in belimi« socialisti delavci se je sukalo nekdo v črni duhovniški obleki. Ko

¹³ Navedeno po: Metod BENEDIK, O začetkih Krekovega delovanja med dijaki, in po France Oražem, Krek pedagog in posvetni delavec, oboje v: *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 71.

¹⁴ N. d., 99.

¹⁵ J. PAVLIN, Nekaj malenkosti o dr. Kreku profesorju, *Čas XX* (1925), 1986, navedeno po France ORAŽEM, Krek pedagog in prosvetni delavec, *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 71.

¹⁶ Janez JUHANT, Krekovo politično delo, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48, 30.

je stopil na oder, so mu nekateri zaploskali, drugi pa so piskali – množica je vreščala. Kmalu po njegovih prvih besedah je nastal mir. Z močnim, komaj za spoznanje jecljajočim glasom je krepko oblikoval svoje misli, na medklice je odgovarjal s pikrim humorjem – mož je obvladoval razburjene, za pretep pripravljene ljudi. Bil je srednje velik, širokopleč, nekoliko usločen, pod visokim čelom so se blesteli naočniki v zlatem okvirju. Živahno je gestikuliral z rokami in zelo grešil zoper pisane demostenske etike. Kakor da vleče misli na dolgi niti iz glave – tako se mi je zdelo.«¹⁷

Krek je bil torej sposoben fascinirati parlamentarno občinstvo in množico na shodu, obvladoval celo sovražno razpoloženo množico, in sicer kljub temu, da je rahlo jecljal, da ni obvladoval lastnega telesa (gestikulacija z rokami) in da je popolnoma improviziral (vleče misli »na dolgi niti iz glave«).¹⁸ Krekovo močno orožje sta bila sposobnost vživljanja v naslovnika in spontanost oz. naravnost, ki je pri naslovniku vzbujala vtis govorceve premočrtne usmirjenosti k cilju (oz. Nevidnemu, kot je rekel Trstenjak). Krek je v vsakem, še tako nepredvidljivem trenutku deloval samozavestno in odločno, deloval je kot subjekt, ki ve, kaj koče. Z vidika Krekovega izjemnega občutka za množico in tega, da je vedno vedel, kaj hoče, pa je zanimiva tudi ugotovitev Martine Oražen, da je Krek podprl Škrabčevo nasprotovanje elkanju – ali ne prav zato, ker bi elkanje njegov govorni nastop spremenilo v nekaj nespontanga, nenaravnega?¹⁹ Krekovo delovanje je usmirjal učinek pri naslovniku oz. komunikacijska namera, zato se nikakor ni mogel strinjati z umetnim posegom v jezik, saj bi to škodilo spontanosti in emocionalnosti njegove govornice.

Krekove sposobnosti obvladovanja naslovnika (predvsem množičnega) so se dobro zavedali tudi klerikalci. Janez Juhant piše, da je Katoliška narodna stranka (in pozneje Slovenska ljudska stranka) »Kreka pošiljala na shode posebno tja, kjer so bili volilni rezultati zanj vprašljivi«.²⁰ Toda kljub temu, da so klerikalci Kreku priznavali, da je najbolj zaslužen za uspeh klerikalne politične opcije med množico, sta njegovo delovanje in drža vzbujala nelagodje v sami Cerkvi; zelo verjetno bi Krek imel težave s samo Cerkvijo, če ga ne bi ščitil ljubljanski škof Jeglič.²¹ Poznavalci Krekovega pisanja namreč pravijo, da je bil Marxov Kapitol poleg Tomaževe Summe najbolj upoštevana knjiga v Krekovem socialnem delu,²² razen tega je bilo za Cerkev moteče tudi Krekovo neprestano zbijanje posvetnih šal v družbi, očitali so mu, da premalo moli, torej da nezadostno zunanje, ritualno izraža

¹⁷ Albin PREPELUH, pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 40, navedeno po: Janez JUHANT, Krekova osebnost, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, št. 1, letnik 48, 13.

¹⁸ Več o tem glej v: Vinko POTOČNIK, Krek – ljudski tribun, *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 62–66.

¹⁹ Martina ORAŽEN, Krekov časnikarski jezik, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 32.

²⁰ Janez JUHANT, Krekovo politično delo, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48, 30.

²¹ Več o tem glej Janez JUHANT, Krekova osebnost, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 24.

²² Prim. Janez GRIL, Krekovo socialno delo, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48, 23.

vero, moteča so bila nekatera, za cerkveno disciplino nezasišana dejanja, kot npr. tisto, ko je leta 1904 odklonil cerkveno priznanje, ali da je na neko cerkveno prireditev prišel bos, da se je zavzemal za ločitev cerkve od države ipd., pravi »človeški« škandal, pa so bile krekovne erotične avanture s Chamilo Theimer in Josipino Eržen, s katero je imel celo otroka.²³ Celo Krekov zaščitnik Jeglič je ob njegovi smrti v svojem intimnem dnevniku izrazil dvom o Kreku kot cerkvenem človeku: »res vse dotično gibanje pri nas in sploh na jugu je on začel; za narod je storil prav mnogo; toda za Cerkev za versko življenje?«²⁴

Na drugi strani so o Krekovem odnosu do Cerkve veliko pisali tudi marksisti, a ti so mu očitali, da se ni bil sposoben iztrgati njenemu vplivu ters tem vplivu Katoliške narodne stranke, da bi deloval samostojno. Zato je njegove sicer demokratične, »progresivne« ideje in dejanja izkoristila Katoliška narodna stranka za promocijo katoliške ideologije in podrejanje širokih množic le-tej. Sperans je nap. zapisal (Sodobnost III/193, str. 514), da »Krek ni bil dovolj odločen, da bi svoje politične cilje realiziral. Bil je toliko duhovnik in discipliniran ud cerkvene hierarhije, da je skušal v okviru oficialne konservativne in avstrijske ideologije realizirati svoje demokratične načrte.«²⁵ Podobne misli lahko beremo v zgodovini Ferda Gestrina in Vasilija Melika: »Krek, ki je leta 1896 še govoril o bodoči stranki krščanskih socialistov, se je leta 1897 vnovič in še bolj podvrigel stranki in duhovniški disciplini. [...] Pozneje pa je bil Krek ne le zvest stranki, temveč mu je postajala zaradi vloge med slovenskim ljudstvom tudi vedno bolj nedotakljiva.«²⁶

Tako imamo na eni strani očitke o Krekovi nediscipliniranosti, na drugi strani pa očitke po preveliki discipliniranosti. Oboje skupaj pa kaže na to, da se Krekova pot k Nevidnemu ni vedno povsem ujemala s stališči in ravnanji slovenske katoliške cerkve. Kreku je po eni strani podvrženost Cerkvi narekovalo spoznanje, da bo lahko prav s pomočjo oz. edino s pomočjo Cerkve dosegel zastavljeni cilj na socialnem področju, po drugi strani pa se ni mogel docela sprijazniti s politizacijo Cerkve, saj se je zavedal, da lahko njegovi poštenu nameni hitro postanejo plen političnih špekulacij in koristoljubja. O tem, da se je Krek zavedal te nevarnosti, pričajo nekateri njegovi zapisi, npr. zapis iz Slovenca iz leta 1904, v katerem je zapisal naslednje: »V politični javnosti se moramo čim bolj varovati vsega, kar bi kazalo, da hoče duhovstvo komandirati. Vse, kar bi kazalo na to, odstranimo! Delajmo! Kolikor delamo, toliko prevzemamo odgovornost, a le kot politični delavci med drugimi, nič več ...«²⁷ Zgovorna je tudi Krekova ogorčena izjava iz leta 1917, ko je spoznal, da

²³ Natančneje se lahko o tem poučimo v spisih o Krekovem življenju in njegovi osebnosti Janeza Juhanta, Walterja Lukana, Antona Mlinarja in drugih v zborniku *Krekov simpozij v Rimu* in v navajani številki *Bogoslovnega vestnika*.

²⁴ Navedeno po: Janko PRUNK, *Krekova tradicija*, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje 1992, str. 232.

²⁵ N. d., 239.

²⁶ Ferdo GESTRIN – Vasilij MELIK, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, 284.

²⁷ Slovenec, 17. 2. 1904, navedeno po: Jožko PIRC, *Krek in slovensko katoliško gibanje*, *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1993, 92.

so se zadrug polastili nepravi ljudje: »Zadružništvo ni za utilitariste, zanje se nisem pehal, upam, da ga rešim nesreče.«²⁸ Toda bilo je prepozno, pišeta Gestrin in Melik, ne samo zato, ker je kmalu umrl, ampak tudi zato, ker je bilo zadružništvo že premočno v rokah političnega vodstva in kapitala, ki so ga zbrale same zadrug.

Vse povedano kaže, da je bil Krek pri naslovniku ustvaril vtis brezkompromisne, iskrene in goreče osebnosti z brezmejno vero v uresničitev zastavljenega ideala, v svoji držbi večkrat nedoumljive za navaden človeški razum, predvsem pa je bil Krek izjemen ljudski tribun, za katerega se je zdelo, da natančno ve, kaj hoče. Tak obvladovalec naslovnika (posamičnega in množičnega), ki je po eni strani fasciniral naslovnika, po drugi strani pa znal natančno uganiti njegovo željo, je neovirano deloval za krščansko socialistično stvar in tudi za katoliško politično stvar v senci izpostavljenih ljudi katoliške stranke, čeprav čista politika ni bil njegov namen.

Krekove zasluge pri »kapilarni prenovi« slovenske družbe na prelomu stoletja

Pravi pomen Krekovih osebnostnih lastnosti, predvsem pa njegove sposobnosti obvladovanja in vplivanja na individualnega in množičnega naslovnika, pa se bo pokazal šele, ko si bomo uzavestili obseg njegovega delovanja na različnih področjih. V kratkem prikazu se bomo opirali na Slovensko zgodovino od konca osemnajstega stoletja do 1918 Freda Gestrina in Vasilija Melika ter spis Walterja Lukana Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, pomagali pa si bomo tudi s številnimi drugimi razpravami o Kreku, ki so jih prispevali razni avtorji v 1. številki 48. letnika Bogoslovnega vestnika in v zborniku Krekov simpozij v Rimu.²⁹

V Gestrin-Melikovi Slovenski zgodovini je Krek označen kot »neumoren in vztrajen organizator, ljudski govornik, človek širokih konceptov, poln simpatij, ljubezni do malega človeka, njegovega trpljenja in njegovih potreb. Kakor je bil po eni strani zaprt v ozke okvire klerikalne politike in njenih načel, kar se kaže v mnogih njegovih javnih nastopih, tako jih je na drugi strani široko presegal, zlasti v zadnjih letih življenja, in so ga zato skoraj vsa politična gibanja na Slovenskem v nekem smislu imela za svojega.«³⁰ Najpomembnejše določilnice njegovega delovanja so bile krščansko socialne misli, ki so se v drugi polovici 19. st. širile po Evropi (za Kreka sta pomembna predvsem Ketteler in Vogelsang), okrožnice papeža Pija XIII. in 1. katoliški shod v Ljubljana 1892.

Z idejami Wilhelma Emanuela Kettelerja in Karla von Vogelsanga se je seznanil že med študijem na Dunaju. Ketteler je bil škof iz Meinza, ki je v delu *Die Arbeit-*

²⁸ Navedeno po: Ferdo GESTRIN – Vasilij MELIK, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, 282.

²⁹ Prim. Freda GESTRINA – Vasilija MELIKA, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, predvsem strani 277–286; *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48; *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992.

³⁰ Fredo GESTRIN – Vasilij MELIK, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, 277.

frage und das Chistentum iz leta 1854 postavil teoretske temelje organske socialne prenove, kar je bilo več kot pol stoletja temelj katoliškega socialnega nauka. Ketteler je imel velik vpliv na nemškega protestanta, ki je potem prestopil med katolike, Vogelsanga. Vogelsang se je preselil v Avstrijo in je takoj, ko je leta 1875 postal urednik konservativnega časopisa Vaterland, poskušal vnesti socialna vprašanja v politiko. Vogelsang je bil oster kritik liberalnega kapitalizma, katerega nosilci so bili po njegovem mnenju Židje. Kapitalizem je po Vogelsangu uničil varovalni sistem za človeka in njegovo dostojanstvo, sistem, kakršnega je poznal fevdalizem, zato bi ga bilo treba znova vzpostaviti. Zaježiti bi bilo treba oduševstvo, ustanoviti poklicne zadruge, ki bi nadzorovale posojanje denarja, na združni podlagi naj bi se preuredila tudi velika industrija, kot daljnji cilj pa je postavil nekakšno »socialno kraljestvo« v obliki korporativno urejene družbe. Vogelsangove ideje so v Avstriji dobile podporo med dunajskimi obrtniki, množično podporo pa so dobile tudi po zaslugi politika Karla Luegerja, ki je za svojo politično promocijo izkoristil prav Vogelsangove antisemitske ideje. Nadaljevalec Vogelsangovega dela je bil Franz Schindler, ki je bil veliko bolj praktično dejaven od svojega predhodnika, osrednje mesto v njegovem programu pa so zavzemale korporacije, obvezna poklicna združenja rokodelcev, kmetov in delavcev.

Krek, ki ga je škof Missia poslal na višje teološke študije na Dunaj, je vse to dogajanje lahko spremljal od blizu, s Schindlerjem naj bi se celo osebno srečal, leta 1890 pa je že navdušeno pisal Luegerju. Morda najodločilnejša za Krekovo delovanje pa je bila socialna enciklika papeža Leona XIII. *Rerum novarum* iz leta 1891, na katero naj bi v veliki meri vplivale prav ideje nemškega socialnega gibanja, nekakšen pobudnik in duhovni oče okrožnice pa naj bi bil prav Vogelsang. *Rerum novarum* je bila tako le nekakšna papeževa zelena luč in potrditev za vse tisto, kar je Krek že nosil v sebi.³¹ Bistvo Krekovega socialnega nauka se zato ujema z naukom Vogelsanga in papeževimi mislimi iz okrožnice *Rerum novarum*: Zlo izvira iz kapitalizma, katerega nosilci so liberalci, ti pa so po večini pod vplivom judovskega kapitala. Zaradi napačnega pojmovanja svobode vlada v tem družbenem redu egoizem, izkoriščanje človeka po človeku. To je privedlo do propadanja kmetov, delavcev in obrtnikov, torej do problema, ki je pestil Slovence v drugi polovici prejšnjega stoletja do te mere, da je bil ogrožen njihov obstoj (Krekovi teoretični pogledi so se tako potrjevali v vsakdanjem življenju Slovencev v prejšnjem stoletju).

V javno življenje je Krek vstopil na 1. katoliškem shodu v Ljubljani. Že pred tem shodom, v drugi polovici 19. stoletja, je slovenska Cerkev delovala v smeri, ki jo je začel papež Leon XIII. (sveti sedež je zasedal od 1878 do 1903), to je navzven, politično, klerikalno. Leta 1883 je začela delovati katoliška tiskarna, list Slovenec je postal dnevnik, leto pozneje je postal škof v Ljubljani Jakob Missia, ki je pospeševal katoliško delovanje, Mahnič je zahteval načelno delitev duhov na Sloven-

³¹ Več o vsem tem glej v: Metod BENEDIK, Janez Evangelist Krek in njegov čas, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, 5–11; Ernst BRUCKMUELLER, Razvoj krščanskih socialistov v Avstriji do prve svetovne vojne, *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 131–146.

skem, tako da se je razplamtela vojna med klerikalci in liberalci. Pod vplivom 2. avstrijskega katoliškega shoda l. 1899 je na Kranjskem l. 1900 nastalo Katoliško politično društvo, iz njega pa katoliška narodna stranka in pozneje Slovenska ljudska stranka. Začetek katoliškega gibanja na Slovenskem je bil prav omenjeni katoliški shod v Ljubljani l. 1892, na katerem se je poudarila zahteva po prepojitvi znanosti, umetnosti, vzgoje, sredstev obveščanja, socialnega in političnega dela s katolicizmom. Smernice, ki so si jih katoliki na tem shodu postavili, so bile le še dodatna potrditev tistega, kar je Krek sprejel že od avstrijskega krščanskega gibanja in iz okrožnice *Rerum novarum*.

Krek je kmalu postal eden glavnih nosilcev slovenskega katoliškega gibanja, to je socialnega, političnega in splošno kulturnega organiziranega delovanja slovenskih pod patronatom katoliške Cerkve. Gibanje, ki je zajelo široke ljudske množice, je slovenski katoliški cerkvi in ideologiji omogočilo vodilno vlogo na slovenskem političnem in ideološkem prizorišču vse do 2. svetovne vojne. Danes tudi Cerkev priznava, da je bila Krekova zasluga, da je to, »kar je bilo sprejeto na katoliških shodih kot uradni načelni program slovenske katoliške skupnosti glede najširše socialne in kulturne vzgoje in izobraževanja ter organiziranega gospodarskega in političnega združevanja in delovanja, postalo stvarnost, ki je tedaj kapilarno prenovila slovensko narodno skupnost v pristnem socialnem in demokratičnem duhu«. ³²

Oglejmo si zdaj to Krekovo »kapilarno« obdelovanje slovenske družbe podrobneje.

Krek je leta 1894 v Ljubljani ustanovil Slovensko katoliško društvo, v naslednjih letih pa še po vseh večjih slovenskih industrijskih krajih. Leta 1897 jih je združil v Slovensko krščansko-socialno delavsko zvezo, poznejšo Slovensko krščansko-socialno zvezo, ki ji je sam predsedoval od l. 1900 do smrti. Ta je do 1. svetovne vojne narasla na 426 društev z nad 40.000 člani. Krek je bil tudi avtor izobraževalnih programov, organizator in vodja t. i. socialnih kurzov in drugih izobraževalnih tečajev itn. Zgolj zaradi natančnejše predstave o obsegu delovanja teh društev si oglejmo podatke za njihovo delo samo na Kranjskem za leto 1903: »Imela so 34.433,77 kron prihodkov in 20.782,43 izdatkov, 333 predavanj, 153 veselic, 86 gledaliških predstav, 46 izletov, 13 tamburaških zborov, 27 pevskih zborov, 46 knjižnic, 15 zastav, devet »društvenih domov«, 481 odbornikov in 13 društvenih hranilnic imenovanih »čebelice«.« ³³

Da je Krekovo delovanje dosegal zadnje pore zasebnega življenja ljudi, je lepo razvidno s poročil o početju na omenjenih socialnih kurzih, za katere je Krek sestavil podroben načrt, in sicer posebej za kmečko ljudstvo, delavstvo in dekleta. Tako so npr. na kurzih za dekleta »obravnavali poglavja o materi kot gospodinji in vzgo-

³² Jože PIRC, Krek in slovensko katoliško gibanje, *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 92.

³³ Vincent REJŠP, Skovenska krščanskosocialna zveza s posebnim ozirom na slovensko krščanskosocialno zvezo na Štajerskem, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 162.

jiteljici; probleme, ki so povezani z odhodom deklet v službe v mesta in strokovno izobrazbo deklet.«³⁴ Krek je vodil celo vaje iz govorništvu in stenografije, poleg tega so organizirali tečaje tujih jezikov, šivanja, likanja, vezenja, ročnih del itn. Zanimiva je bila tudi zasnova tečajev za kmete po temah: zgodovina kmečkega stanu, kdo naj kmetu pomaga, država in kmet, dežela in kmet, občine in kmet, sovražniki kmečke blaginje, temeljni nauki sociologije, strokovni pouk, pravo, zgledi, zadružništvo. Še zgovornejša pa je poročilo Slovenskega naroda, z dne 26. 2. 1907, o socialnem kursu od 18. do 21. februarja 1907, na katerem so pripravljali 13- do 14-letne fantiče na volitve. Slovenski narod je npr. naslovil ogorčen protest na škofa Napotnika, »ker je Krek 20. februarja v tem kursu s pomočjo Vam nepokornega duhovnika dr. Korošca in njegovega zaveznika dr. Verstovška to nadolžno mladino dresiral, kako se mora vršiti volilno zborovanje.«³⁵

Krekova je bila tudi pobuda za l. 1895 ustanovljeno I. ljubljansko delavsko konsumno društvo, katerega članstvo je od leta 1918 naraslo na 3000, in pobuda za l. 1898 ustanovljeno Slovensko delavsko društvo, ki je pod njegovim vodstvom zgradilo 103 hiše. Delavska društva je Krek 1909 združil z Jugoslovansko strokovno zvezo, v kateri je zbral toliko delavcev, kot je to uspelo socialdemokratom (npr. na Dunaju je to razmerje 10 : 1 v korist socialdemokratov).³⁶ Dodati pa je treba še opozorilo iz Gestrin-Melikove Slovenske zgodovine, da je Krekovo delovanje med delavci vzbujalo bojazen v samem vodstvu Katoliške narodne stranke, saj se mu je zdelo pre-revolucionarno. Toda ker Krek krščansko socialnemu gibanju ni postavil samostojnih ciljev, je Katoliški narodni stranki, kot smo že omenjali, prav njegovo delovanje omogočilo, da je delavstvo lahko podredila svojim političnim ciljem in ga obrnila proti socialdemokraciji.

Med kmečkim prebivalstvom se je Krek lotil organiziranja zadružništva in hranilnic ter posojilnic. Glavne smernice zadružništva je podal v Socialnem načrtu slovenskih delavskih stanov (dodatek k Črnim bukvam kmečkega stanu iz leta 1895). Ta Krekov program pa so sprejeli tudi na II. katoliškem shodu leta 1900 in je tako postal podlaga širšemu krščansko socialnemu delovanju. V njem se je zavzemal za kmečke zadruge s potrebno samoupravno samostojnostjo, za to, da bi te zadruge kupovale zemljišča na dražbi in jih dodeljevale kmetom, da bi nakupovale kmetijske potrebščine, gnojila, semena, živino itn.

Krek je bil tudi tajnik Zveze kranjskih hranilnic, ki je bila ustanovljena l. 1895, bil je v odboru l. 1898 ustanovljene Gospodarske zveze, nekakšne centrale zadrug in kmetijskih društev. Gospodarska zveza se je leta 1903 preimenovala v Zadružno zvezo in je leta 1913 združevala že 682 zadrug. Na Krekovo pobudo je bila leta 1908 ustanovljena tudi Zadružna šola v Ljubljani. Poleg tega je imel Krek številna predavanja o zadružništvu, kmeta je hotel z ugodnimi posojili osamosvojiti, iztrgati iz rok vaških oderuhov, omogočiti mu je hotel izobrazbo, naprednejši način obde-

³⁴ N. d., str. 165–166.

³⁵ N. d., str. 169.

³⁶ Več o tem glej v: Walter LUKAN, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pogled, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1992, 11–12.

lave, predvideval je celo, da bodo nekoč slovenski delavci, združeni v Zadružni zvezi, pokupili vse tovarne na Slovenskem. S svojim delovanjem je zadal hud udarec liberalcem, ki so postopoma popolnoma izgubili vpliv na podeželju. Seveda je tudi Krekovo delovanje med kmeti dodobra izkoristila Katoliška narodna stranka. Prejšnji liberalni mogotci so se zdaj zatekali pod okrilje Katoliške narodne stranke, nastajali so tudi novi bogataši, tako da je zadružništvo vedno bolj izgubljalo krekovsko demokratični duh.³⁷

Ob Krekovem delu med delavci in kmeti pa je treba omeniti še njegove številne druge dejavnosti. Bil je politik, saj je bil poslanec v dunajskem parlamentu od 1897 do 1900 in od 1907 do smrti ter v kranjskem deželnem zboru od 1901 do smrti. Pripisujejo mu največje zasluge za uspeh Katoliške narodne stranke oz. od 1905 Slovenske ljudske stranke (SLS), saj ji je prav on dal ljudskost in demokratično širino. Leta 1904 mu je uspelo doseči odstop deželnega predsednika Heina zaradi neuporabljanja deželnega, slovenskega jezika, s čimer je mimogrede razbil zvezo med nemškimi in slovenskimi liberalci in utrdil položaj katoliški narodni stranki. Leta 1906 je dosegel uvedbo splošne volilne pravice, kar je SLS omogočilo zmago na volitvah 1907.³⁸

Krek je ogromno tudi pisal: leposlovna, publicistična in strokovno-znanstvena besedila. Leposlovje je pisal predvsem v mladostnem obdobju in je z estetskega vidika manj pomembno. Po šolanju je postala zanj najpomembnejša publicistika. 1894 je ustanovil krščansko socialni list Glasnik, 1905 katoliški delavski list Naša moč. Pisal je za Slovenca, Dom in svet, Katoliški obzornik, Čas, uvodnike v tedniku Domoljub. Izdal je tudi več knjig, najpomembnejši med njimi sta Črne bukve kmečkega stanu in Socializem, po zaslugi slednje bi ga lahko imeli celo za nekakšnega začetnika sociologije na Slovenskem.³⁹ Napisal je tudi skoraj 1500 strani razlag Stare in Nove zaveze v Zgodbah Svetega pisma, prevahal je Biblijo⁴⁰ itn. Omeniti je treba vsaj še okrog 1000 (po nekaterih ocenah celo 3000) Krekovih javnih govornih nastopov in Krekovo pedagoško delo (na ljubljanskem bogoslovju je poučeval tomistično filozofijo in fundamentalno teologijo, bil pa je tudi literarni mentor številnim dijakom).

Ti suhoparni podatki o J. E. Kreku in njegovem delu že sami po sebi veliko povedo o osebnosti tega človeka in njegovi zgodovinski vlogi v kulturnem razvoju

³⁷ Podatki o Krekovem delovanju med kmeti so povzeli iz naslednjih besedil: W. LUKMAN, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, Anka VIDOVIČ MIKLAVČIČ, Krekovo zadružništvo: teorija in praksa, oboje v: *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 7–17 in 174–181; Janez Gril, Krekovo socialno delo, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48, 21–27; Ferdo GESTRIN – Vasilij MELIK, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, 277–285.

³⁸ Več o tem glej v: Janez JUHANT, Krekovo politično delo, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48, 29–32.

³⁹ Več o tem glej v: Walter LUKMAN, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992, 7–17.

⁴⁰ Prim. France ROZMAN, Krekov prispevek k širjenju svetega pisma na Slovenskem, *Bogoslovni vestnik*, Ljubljana 1988, št. 1, letnik 48, 45–52.

slovenskega naroda, z vidika koncepta, na katerega se bomo v naslednjem razmisleku oprli, pa bodo dobili še posebno vlogo: prav v tej skladovnici podatkov se namreč skrivajo odgovori na vprašanja o nezavednih strukturah, ki so določale Cankarjevo literarno pisavo. Še prej pa je treba ta kratek, še zdaleč ne popoln pogled na Kreka in njegovo delo, ki naj bi nam dal zaslutiti karizmatično moč J. E. Kreka in ki vsaj v grobem ponazarja obseg njegove dejavnosti ter učinek te dejavnosti v slovenskem gospodarskem, kulturnem, političnem in ideološkem prostoru, dopolniti s pogledom tistega, kar je o J. E. Kreku povedala slovenska Literarna zgodovina.

J. E. Krek v slovenski literarni zgodovini

Slovenska literarna zgodovina obravnava Janeza Evangelista Kreka predvsem kot pomembnega socialnega organizatorja kmetstva in delavstva na prelomu stoletja, pisca teoretičnih in publicističnih besedil s krščansko socialistično tendenco (predvsem Črne bukke kmečkega stanu in Socializem), politika (najbolj je poudarjeno Krekovo zavzemanje za trializem), organizatorja literarno zainteresiranega dijaštva (t. i. ligaši, med katerimi je bil tudi Oton Župančič), avtoriteto, ki je nepostedno vplivala na nekatere slovenske pisatelje (Finžgarja, Preglja, Župančiča), nasprotnika moderne (Vestfalska pisma) in tudi kot manj pomembnega pisca leposlovja. Več prostora Kreku je Kreku odmerjeno v t. i. Matični, manj v Pogačnikovi in Zdravčevi Zgodovini slovenskega slovstva.⁴¹

V obeh Zgodovinah je Krekovo ime največkrat omenjeno v povezavi z Otonom Župančičem in Franom Seleškim Finžgarjem, ki naj bi od vseh slovenskih literatov nosila najvidnejši Krekov pečat. Prvi se je udeleževal krožka katoliških dijakov, »ligašev«, ki so se zbirali okrog Kreka od jeseni 1891 do poletja 1896. Dijaki, ki jih je Krek vzpodbujal k pisanju, učenju slovanskih jezikov, dušeslovja, filozofije in logike, so kot prilogo Rimskega katolika izdajali list Slovenska vila, vse do zapetljajja, ko je Dragotin Kette napisal pamflet na škofa Missio, zaradi česar so »ligaši« prišli v nemilost pri šolskih oblasteh. Splošno znano je, da je Krek Župančiča navdušil za ukrajinsko ljudsko slovstvo, opozoriti pa je treba tudi na Župančičeve panagirike Kreku, npr. pesem Mesečina (1914), v kateri ga označi z metaforo »srce v sredini« (ki jo je potem kot naslov svoje knjige o Kreku uporabil tudi V. Brumen⁴²), ali pesem Naša beseda (1918), ki je zanimiva še posebej zato, ker Župančič Kreka povzdiguje v človeka, v katerem je slovenski narod uzrl samega sebe:

*In narod ...
ko uzrl je poveličan obraz.*

⁴¹ Anton SLODNJAK, *Zgodovina slovenskega slovstva* III. Realizem II; Lino LEGIŠA, *Zgodovina slovenskega slovstva* VI. Ekspresionizem in novi realizem; Joža MAHNIČ, *Zgodovina slovenskega slovstva* V. Obdobje moderne in Viktor SMOLEJ, *Zgodovina slovenskega slovstva* VII. Slovstvo v letih vojne 1941–1945 ter Jože POGAČNIK, *Zgodovina slovenskega slovstva* IV. Realizem in Franc Zdravec, *Zgodovina slovenskega slovstva* V. Nova romantika in mejni obliki realizma.

⁴² Prim. Vinko BRUMEN, *Srce v sredini. Življensko delo in osebnost Janeza Evangelista Kreka*, Buenos Aires 1968.

pred možem tem spoznal je: »To sem jaz!

V zrcalu vernem, v možu tem, kar bom, vse vidim, vem.«

Čeprav je bila hvalnica pisana mrtvemu človeku in čeprav je nastala v obdobju, ko so zaradi Krekovih jugoslovanskih stališč in zaslug (majniška deklaracija!) o njem govorili vsi vsaj spoštljivo, če ne že vzhičeno, pa so citirani verzi vseeno zelo povedni, saj kažejo, da je že Župančič razmišljal o Kreku kot o človeku, ki je odigral ključno vlogo pri vzpostavitvi slovenskega naroda.

Še neposrednejši naj bi bil Krekov vpliv na Finžgarja, s katerim sta bila dobra prijatelja. Zanimivo, posledica Krekovega vpliva nanj naj bi bili upornejši junaki v Finžgarjevih povestih (pozneje bomo vzroke za nedejavnost cankarjevega literarnega junaka iskali prav v krekovski ideologiji). Finžgar naj bi na neposredno Krekovo pobudo napisal roman s socialno tematiko *Iz modernega sveta* (Krekov življenjepisec v Biografskem leksikonu Ivan Dolenc meni, da je predhodnica tega romana Krekova povest *Iz nove dobe*), Krek naj bi bil na tak ali drugačen način pobudnik tudi pri nekaterih drugih Finžgarjevih delih, npr. povesti *Pod svobodnim soncem*.⁴³

L. Legiša omenja Kreka vsaj še v povezavi z Ivanom Pregljem, ki je Kreku posvetil roman *Zadnji upornik*,⁴⁴ V. Smolej pa z Alojzom Gradnikom, ki je napisal pesem *Na Krekovem Grobu*,⁴⁵ in tudi Ivanom Cankarjem, kar nas bo v nadaljevanju še posebej zanimalo. Morda bi Krekovo ime lahko našli v povezavi še s kom, npr. Silvinom Sardenkom (Alojz Merhar), Antonom Erjavcem,⁴⁶ vendar s tem kaj več od statističnega pregleda pojavljanja Krekovega imena v raznih virih ne bi dosegli. Rezultati takega metodološkega pristopa se bistveno ne bi mogli razlikovati od dosedanjih rezultatov literarne zgodovine. Tako bi Krek v okviru razprav o slovenski književnosti še naprej ostal le obrobna tema: bil bi človek, ki bi mu postavljali spomenik zaradi organizacijskega dela na področju sociale in ga grajali zaradi dogmatičnih, v bistvu mahničevskih pogledov na književnost in delovanja proti sodobnim težnjam v takratni umetnosti. Da pa ne bi imeli občutka krivde zaradi manjkajoče statistike, najprej vendarle pregled tistega, kar je bilo o razmerju Krek – Cankar dokumentirano v literarnih zgodovinah.

⁴³ Franc ZADRAVEC, *Zgodovina slovenskega slovstva* V. Nova romantika in mejni obliki realizma, Maribor, Založba Obzorja, 1970, 300–331; Joža Mahnič, *Zgodovina slovenskega slovstva* V. *Obdobje moderne*, Slovenska matica, Ljubljana, 1964, 238–259.

⁴⁴ Lino LEGIŠA, *Zgodovina slovenskega slovstva* VI. *Ekspressionizem in novi realizem*, Ljubljana, Slovenska matica, 1969, 249.

⁴⁵ Viktor SMOLEJ, *Zgodovina slovenskega slovstva* VII. *Slovstvo v letih vojne 1941–1945*, Ljubljana, Slovenska matica, 1971, 344.

⁴⁶ Na problem neraziskanosti Krekovega pomena v slovenski književnosti in njegovega vpliva na druge književnike v zadnjem času opozarja predvsem katoliška stran. Čeprav so razprave katolikov ideološko enostranske in zaenkrat skorajda v ničemer ne presegajo spoznanj iz t. i. Matične (Zgodovine, pa vendarle največ prispevajo k temu, da Krek počasi dobiva zasluženost mesto v slovenski kulturni zgodovini. Tako so bile v Bogoslovnem vestniku (BV, Ljubljana, 1988, št. 1, letnik 48) objavljene razprave s Simpozija o J. E. Kreku, leta 1992 pa je izšla zbirka razprav s še enega simpozija o Kreku, ki ga je organizirala Slovenska teološka akademija v Rimu (*Krekov simpozij v Rimu*, Celje, Mohorjeva družba, 1992). O Krekovem deležu na področju leposlovja sta na teh simpozijih govorila Marko Mahnič (Krekovo leposlovno delo) in Jože Zadavec (Krek – pesnik in pripovednik).

V Slodnjakovi Zgodovini beremo, da je Kreka poleg Župančiča obiskoval leta 1893 tudi Cankar: »Tedaj je zahajal k njemu tudi gimnazijec Oton Župančič, nekoliko pozneje celo reallec Ivan Cankar.«⁴⁷ Poleg tega Slodnjak opozarja na že omenjenega Ivana Dolenca, ki opozarja na zanimivo naključje, da je prizorišče dogajanja Krekove povesti *Iz nove dobe Ottakring*, torej poznejše bivalno okrožje Ivana Cankarja. Krekova povest je tako glede na snov in milje po Dolenčevem mnenju nekakšna predhodnica Cankarjevih dunajskih novel in črtic. Zdravec v svoji Zgodovini o tem ne piše.

V Cankarjevem opusu Krekovo ime srečamo prav tako le nakajkrat. O njem je spregovoril v nekrologu ob Krekovi smrti, na zadnjem tržaškem predavanju Očiščenje in pomlajenje, še prej pa v že omenjenem spisu *Kako sem postal socialist*, na predvolilnem govoru leta 1907 v Ljubljani, v Dunajskem pismu, Pismih Jeremijevih, kritiki *Pozabljene rokavice* in v dveh pismih bratu Karlu.⁴⁸ Poleg tega so raziskovalci Cankarjevega opusa med pismi bratrancu Izidorju Cankarju našli potrdilo, v katerem Cankar potrjuje prejem 300 kron »od dr. J. Ev. Kreka po dr. J. Iz. Cankarju«.⁴⁹

Če si pojavljanje Krekovega imena v Cankarjevem opusu ogledamo po kronološkem redu, potem sta na začetku pismi bratu Karlu iz leta 1900, v katerih ga prosi za Krekovo knjigo *Črne bukve kmečkega stanu*. V prvem pismu z dne 3. 4. 1900 Cankar piše: »Nekaj te moram prositi: ali moreš dobiti knjigo dr. Krekovo »Črne bukve kmečkega stanu«? Če ne, pa mi povej, kje se naroči in koliko stane. Jaz jo rabim.«⁵⁰ V drugem pismu dne 9. 6. 1900 spet piše o tej knjigi: »Pisal sem Ti некоč, da mi morda priskrbiš Krekove »Črne bukve kmečkega stanu«... Oglasi se malo!«⁵¹

Naslednjič se je Cankar od Kreka mimogrede obregnil kot ob klerikalca, ki zase trdi, da je le klerik, na predvolilnem shodu v Ljubljani 1. aprila 1907.⁵² Potem je Cankar v Dunajskem pismu (Rdeči prapor, 11. 10. 1907) spregovoril o Krekovem dvoiličnem obnašanju v dunajskem parlamentu (1907), kjer se je obnašal kot pravi demokrat, medtem ko je bil doma popolnoma drugačen (o Krekovem govoru v parlamentu na Dunaju so se doma razpisali tudi liberalci), omeni pa tudi Krekovo nasprotovanje podražitvi živil.⁵³

V Pismih Jeremijevih I (1909) je Cankar obračunaval s slovenskim liberalizmom, vmes pa je mimogrede navrgel zanimivo misel, ki marsikaj pove o tem,

⁴⁷ Anton SLODNJAK, *Zgodovina slovenskega slovstva* III. *Realizem* II, Ljubljana, Slovenska matica, 1961, 301.

⁴⁸ Prim. Ivan CANKAR *Zbrano delo* XXV, DZS, v Ljubljani, 1976, 320.

⁴⁹ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XXIX, DZS, v Ljubljani 1975, 416. – Urednika Cankarjevega Zbranega dela domnevata, da se potrdilo nanaša na prejem denarja za prodajo dela *Na klancu* leta 1916, saj je prva izdaja že zdavnaj pošla.

⁵⁰ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XXVI, Ljubljana, DZS, 1970, 80.

⁵¹ N. d., 86.

⁵² Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XXV, Ljubljana, DZS, 1976, 156.

⁵³ N. d., 52–54.

kdo je po njegovem mnenju bil najbolj zaslužen za zlom liberalizma na Slovenskem: »Še dvajset let ni, kar je Mahnič vihtel svoj bridki meč nad živim liberalizmom ... oh, Krek se le še sočutno smehlja ob smrtni postelji, in tudi Mahnič bi se smejal ...«⁵⁴ Cankar potem govori o sicer poštenih Slovencih Jurčiču, Kersniku, Tavčarju, Gregorčiču in Aškarcu, ki pa so zaradi liberalne ideologije izgubili realno sliko življenja izpred oči: »Jurčič je našemil kmeta, ker ga, sam kmečki sin, ni poznal drugače, nego po nošnji in besedi; Kersnik je idealiziral tistega adjunkta, h kateremu bi v kremi ne bil prisedel; Tavcar je za bandite prekrstil tiste farje, ki jih ni poznal; Gregorcic je gledal v zvezde, ko je pel, in se je do smrti razjokal ob rahli Mahnicevi sapici; Askerc pa je navsezadnje vso brklarijo pustil na mizi ter je splezal na piramide.«⁵⁵ Krek im Mahnič bi se temu Cankarjevemu udrihanju po liberalizmu v duhu krekovskega antiliberalizma prikrito hahljala.

Potem je Cankar napisal članek Kako sem postal socialist za Družinski koledar 1914, ki pa ni izšel, tako da je bilo Cankarjevo besedilo objavljeno šele postumno v Demokraciji leta 1918. Kot je že bilo omenjeno, Cankar tukaj spregovori o vlogi Krekovih Črnih bukev na njegovi poti do socialista. Leta 1916 pa je Cankar v nekoliko užaljenem tonu v Domu in svetu objavil kritiko Krekove brušure Kroatien und Slovenen, izdane v Nemčiji za nemški trg. V kritiki Cankar Kreku očita, da je v knjigi ob predstavitvi Slovencev preprosto pozabil na umetnost: »Dr. J. Ev. Krek nima besede, niti ene bore besede za slovensko umetnost.«⁵⁶

Naslednja spisa, v katerih Cankar omenja Kreka, pa sta nastala že po Krekovi smrti. Cankar tukaj o Kreku govori občudujoče, ker si po eni strani resda lahko razlagamo s pieteto do pokojnika, po drugi strani pa je zanos, ki veje iz njegovih besed, presenetil vse, saj za Cankarja niti ob takih priložnostih ni bil običajen. Tako je v obeh besedilih navedena prisposoda padlega vojskovodje in armade, ki zmaga po njegovi smrti (glej opombo 4); v nekrologu med drugim pravi: »Narod je kot otrok: brez dolgega premišljevanja in brez omahovanja previdi bistro, občuti brž, kdo mu daje in kdo mu jemlje. Zato so vroče, naravnost iz srca privrele sovze ob grobu moža, ki je dal svojemu narodu vse in edino, kar je imel: svoje življenje.«⁵⁷

Iz navedenih literarnozgodovinskih podatkov se da izvleči nekaj previdnih ugotovitev. Cankar je zanesljivo poznal Krekovo knjigo Črne bukve kmečkega stanu iz leta 1895. Urednika Cankarjevega Zbranega dela npr. opozarjata na mnenje Borisa Merherja, da je to Krekovo delo verjetno vplivalo na Cankarjevo zamisel iz leta 1896 o drami, ki bi obravnavala kmečke punte.⁵⁸ Morda je o tem Cankar razmišljal tudi leta 1900, ko je pisal bratu za knjigo. Glede Cankarjevega poznavanja ostalih Krekovih besedil zanesljivih poročil ni, je pa zelo verjetno, da je prebral še katero Krekovo delo ali vsaj katerega od njegovih številnih publicističnih člankov.

⁵⁴ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XIV, Ljubljana, DZS, 1970, 204.

⁵⁵ N. d., 206.

⁵⁶ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XXIII, Ljubljana, DZS, 1975, 162.

⁵⁷ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* XXV, Ljubljana, DZS, 1976, 144.

⁵⁸ Ivan CANKAR, *Zbrano delo* III, Ljubljana, DZS, 1967, 253.

Drugo, kar lahko ugotovimo, je da Krek ni bil deležen strupenosti, s katero je Cankar obračunaval z duhovščino v svojih spisih, npr. s katehetom z realke Janezom Gnjezdo, Antonom Mahničem ali Alešem Ušeničnikom. Do Kreka je bil Cankar zajedljiv le v obeh spisih iz leta 1907, torej v spisih, ki sta nastala neposredno pred volitvami in po njih (na volitvah sta se oba potegovala za mesto v dunajskem državnem zboru), v ostalih spisih pa je bil do Kreka korekten, v tistih iz zadnjega obdobja življenja pa celo vzhičen nad veličino Krekove osebnosti. Ugotovitev o Cankarjevi strupenosti do Kreka je še posebej zanimiva, če jo primerjamo z že zgoraj navedenimi ugotovitvami nekaterih krekoslovcev, podanimi na rimskem simpoziju o Kreku, da so Kreka spoštovali vsi, tudi nasprotniki.

Tretja ugotovitev pa se nanaša na Cankarjev odnos do slovenskih liberalcev, kakor se kaže v njegovem besedilu o slovenskih realistih. Prav iz Cankarjevega čustvenega udrihanja po liberalizmu se da izvleči sklep, da si s Krekom idejno niti v času njune medsebojne politične konfrontacije nista bila daleč narazen, kot se morda komu na prvi pogled zdi, saj se v Cankarjevi spontani, čustveni govorici kažejo tudi značilnosti govorice krekovske ideologije. Izključevalno misel, da je liberalizem tuj slovenski identiteti, je bilo eno najudarnejših antiliberalističnih političnih gesel slovenskih klerikalcev. Po krekovski logiki (oz. logiki takratnega slovenskega krščanskega socializma) bi Jurčič smel pisati le o kmetih, ker je sam izvirjal iz kmečkega okolja, Kersnik ne bi smel pisati o adjunktih, ker so ti vsi po vrsti pokvarjeni, Tavčar bi v svojih delih moral peti hvalo slovenskemu kleru, Gregorčič ne bi smel gledati v zvezde, ampak v – predvidevamo lahko – trdo kmečko in delavsko življenje Slovencev, Aškerc ne bi smel hoditi po Egiptu, ampak po (kmečki) domovini. Izza Cankarjevega napadanja liberalcev se tako nepričakovano prikaže domača miselnost, ki povzdiguje kmeta, razglaša meščanstvo za apriori pokvarjeno in brani kler, miselnost, ki je tudi izrazito klavstrofobična, saj je v svoji domačijskosti nestrpna celo do pogleda v veselje ali tujino.

Od vseh literarnozgodovinskih ugotovitev je za naš nadaljni razmislek pravzaprav najbolj upoštevanja vredna zadnja ugotovitev. Ta je indic, da je misel o vplivu krekovske ideologije na Cankarjevo literaturo, torej izrazito emocionalno, spontano govorico, upravičena. Druga ugotovitev, da je bil Cankarjev odnos do Kreka spoštljiv (v zadnjem obdobju Cankarjevega življenja ta spoštljivost prerase v občudovanje), pa je za nas zanimiva kot še en podatek, ki govori o veličini Krekove osebnosti, kot kaj drugega pa ne, saj v središču naše pozornosti ne bo Cankarjev zavesten odnos do Kreka in njegovih idej, ampak tisti del Cankarjeve duševnosti, ki nadzoru zavesti uhaja in je lahko celo v popolnem nasprotju z zavestnim hotenjem.

Iz podobnega razloga, torej zato, ker nas vplivi, ki se jih je Cankar zavedal, ne zanimajo preveč, za nas tudi Črne bukve kmečkega stanu ne bodo najzanimivejše Krekovo besedilo. Za naš razmislek je veliko zanimivejše Krekovo obsežno delo Socializem iz leta 1901, delo, v katerem so v najeksplicitnejši obliki predstavljene Krekov zamisli o družbenem modelu, temelječem na idejah krščanskega socializma. Prav strukturne poteze tega modela se kažejo v Cankarjevih delih. Sicer pa ne smemo pozabiti, da Krek v nobenem svojem besedilu ni zapuščal smernic, ki so mu jih določali: okrožnica papeža Pija XIII., koncept krščanskega socializma

Nemca Kettelerja in Avstrijca Vogelsanga ter določilnega prvega katoliškega shoda v Ljubljani leta 1892. V tem pogledu lahko Socializem beremo tudi kot razširjene Črne bukve.

S tem zapuščamo utečene poti in se odpravljamo na manj uhojene, po katerih sta – sicer bolj mimogrede – hodila že V. Martelanc in S. Žižek.

Krekovstvo skozi teorijo ideoloških aparatov države in psihoanalizo

Zgoraj smo omenjali misli Vladimirja Martelanca o vplivu Kreka na Cankarja. Toda kako pravilno razumeti trditev, da je »osvobodilno in socialistično pobarvani Krek katolicizem skoro neomejno zavladal politično, kulturno in tudi idejno celo nad svobodomiselnostjo inteligenco, ki mu ni mogla postaviti nobenega drugega utemeljenega ideološkega sistema nasproti« in da je »krekovski katolicizem dobil premoč tudi v literaturi, da Ivan Cankar sprejema ne le Krekovo politično in kulturno jugoslovanstvo, ampak se približa njegovi ideologiji tudi v svetovnem nazoru«?

Ogledali smo si način in obseg Krekovega delovanja, zato si ni težko predstavljati, kako se je »osvobodilno in socialistično pobarvani katolicizem« razlil po vseh kapilarah slovenske družbe ter odigral pomembno »politično, kulturno in idejno« vlogo. Zahtevnejše in težavnejše je iskanje odgovorov na vprašani, kako je mogoče, da je to ideološko polje zavladelo »celo na svobodomiselnostjo inteligenco«, in kako je mogoče, da se je Cankar približal Krekovi »ideologiji tudi v svetovnem nazoru«. Čeprav Martelanc na ti vprašanji ni mogel odgovoriti, saj mu je to onemogočal manko marksistične teorije na področju problematike subjekta, pa pol stoletja poznejša razprava Slavoja Žižka o tej temi vendarle kaže na to, da si je Martelanc intuitivno postavljaj prava vprašanja.

Martelanc ni imel izdelanega koncepta, s katerim bi lahko svojo tezo o povezanosti med krekovsko ideologijo in Cankarjevimi spontanimi doživljanjem sveta ustrezno utemeljil, zato si je poizkušal pomagati s pojmom svetovni nazor. Svoje pojmovanje svetovnega nazora je nekako podrobneje razložil v spisu O Cankarjevem svetovnem nazoru iz leta 1937.⁵⁹ Tam je zapisal, da svetovnega nazora ne moremo omejiti le »na odnos posameznika do nekaterih abstraktnih vprašanj, ki tvorijo predmet specifično filozofskih razmišljanj«, ampak moramo »razumevati pojem svetovnega nazora globlje in širše; razumeti ga moramo kot ves kompleks

⁵⁹To je spis, v katerem Martelanc poskuša predvsem »oprati« Cankarjev socializem krščanskih primesi in ga prikazati kot zgodovinsko stopnjo razvoja slovenske misli k marksizmu. Govori o oblikovanju Cankarjevega svetoovnega nazora od starih, privzgojenih predstav »do vrhunca najprogresivnejšega razvoja sodobne človeške misli« in o tem, da če »Cankar ni dojel končnih filozofskih temeljev marksistične ideologije, jih ni pač zaradi tega, ker je bil sploh tuj slehernim znanstvenim filozofskim sistemom«; govori tudi o Cankarjevem estetskem panteizmu in zanika, da bi lt-ta izviral iz religioznega doživljanja, saj je pojem boga za Cankarja in druge duhove »veliko bolj potreba, da osredotočijo v enem simbolu vse etične in estetične kategorije veličastnega, dobrega, lepega, pravičnega, itd., kot pa potreba po kakšni spekulativni filozofiji ali posebnem religioznem doživljanju«. – Vladimir MARTELANC, O Cankarjevem svetovnem nazoru, *Razgledi v književnosti 1918–1941, Eseji in kritike*, Mladinska knjiga v Ljubljani 1963, 125.

posameznikovih idej, njegovo celotno predstavo o naravi, o človeku in o družbi, njegovo stališče v velikih vprašanih sodobnosti in predvsem duha, ki preveva vso njegovo ideologijo.⁶⁰ Svetovni nazor torej obsega zavesten in nezavesten, teoretski in spontan odnos do sveta, poudarek pa je prav na slednjem, nezavednem, spontanem, na duhu, ki preveva človekovo ideologijo oz. zavesten sistem idej.

Martelančev pojem svetovnega nazora je v marsičem podoben opredelitvi ideologije francoskega filozofa marksistično-strukturalistične smeri Luisa Althausserja, kar je še posebej zanimivo zato, ker se je na Althausserjev koncept t. i. ideološke interpelacije oprl tudi S. Žižek v svojem razmisleku o krekovstvu. Že zato nas podobnost njunih ugotovitev ne sme presenečati. Althausser ideologiji daje pomenski obseg, ki spominja na antropološki pojem kulture (človek je ideološko bitje; ideologija je večna, kolikor je večno človeštvo, onkraj ideologije je dejansko že biologija), ideologija po njegovem mnenju ne deluje na ravni nezavednega, subjekt je ne zaznava kot prisilo, ampak kot polje spontanosti in svobodnih odločitev. Martelančevo tezo o Cankarjevem približevanju Krekovi ideologiji v svetovnem nazoru bi si zato bilo mogoče razlagati v tem smislu, da so se sledi krekovske ideologije vedno bolj odražale na ravni spontanosti, nezavednih, razumsko nenadzorovanih dejanj in ritualov subjekta Ivana Cankarja. V prid tej domnevi pa pravzaprav govori tudi Martelančeva misel, da se pri Cankarju, kot izrazito intuitivni, umetniški duši, pri kateri je »element čustev vedno ali skoraj vedno prevladoval nad postulati čistega razuma«, ⁶¹ spontano odražajo »posebnosti slovenskega socialnega in kulturnega razvoja«. ⁶² Videli pa smo že, kdo je dajal pečat razvoju v tistem obdobju.

Če Martelanc svojega intuitivnega opažanja o Cankarjevem nazavednem krekovstvu ni znal prepričljivo utemeljiti tudi teoretično, ⁶³ pa je imel s tem manj težav drugi avtor, ki se je resda le posredno ukvarjal s to tematiko, psihoanalitično usmerjeni teoretik Slavoj Žižek. Žižek se je z vprašanjem Cankarjevega krekovstva ukvarjal v svoji raziskavi o slovenski nacionalni identiteti, objavljeni v knjigi *Jezik, ideologija, Slovenci* v poglavju *Krekovstvo*. ⁶⁴ V razpravi zagovarja tezo, da je

⁶⁰ N. d., 122.

⁶¹ Prim. opombo 59.

⁶² Prim. opombo 59.

⁶³ V Martelančevem pisanju pa se lepo kaže še en problem marksističnega diskurza. Zgodovina je v njem pojmovala kot nekakšen progresiven proces, ki vodi v končno, najvišjo stopnjo družbenega razvoja, v socializem oz. komunizem, podobno se dogaja tudi s posameznikovim svetovnim nazorom, saj se tudi ta počasi očiščuje in približuje k svoji idealni, marksistični podobi. Cankar zato marksista Martelanca ne zanima tak, kot je, ampak tak, kot bi moral biti. Na koncu se tako izkaže, da so ideje, predstave, stališča oz. vse, kar ni zgolj »marksistično filozofsko razmišljanje«, ideologija, in sicer ideologija v smislu napačne zavesti. Ker pa je bil Cankar premočna referenca na področju literature in literarne kritike v prvi polovici 20. st., da bi bilo mogoče elemente njegove literature kar tako razglasiti za »napačno zavest«, je Martelanc hočeš nočeš moral dokazovati, da so bile Cankarjeve »stranpoti« logična in nujna etapa razvoja misli na Slovenskem k marksizmu. S tem je sicer rešil Cankarja marksista, toda popolnoma je pozabil na Cankarjevo dejansko literarno delo. Zaradi te skrbi za Cankarja marksista je Martelanc v omenjenem spisu iz leta 1937 manj poudarjal oz. zmanjševal pomen Cankarjevega približevanja krekovski ideologiji in svetovnemu nazoru, o katerem je sam govoril v spisu iz leta 1935.

ideološko polje krščanskega socializma, katerega središčna in referenčna točka je bil prav Krek, na prelomu stoletja odigralo zelo pomembno vlogo v oblikovnjui same nacionalne identitete Slovencev. Rezultat tega procesa na področju, ki zanima nas, to je v slovenski literaturi prve polovice 20. stoletja, pa je introvertiran, nedejaven lik cankarjanske literature.

Žižkova teza, da so Slovenci šele v obdobju na prelomu stoletja, torej v obdobju, ko je katoliško gibanje preraslo v vodilno politično in ideološko silo na Slovenskem, postali prava nacija, je morda pretirana, veliko težje pa je oporekati tistemu, kar je nastalo kot stranski produkt ob dokazovanju teze, namreč ugotovitvami o določenosti Cankarjeve literature s krekovsko ideologijo.

Žižek se je v raziskavi oprl na izsledke psihoanalitične teorije Jacquesa Lacana o subjektu kot želečem bitju, ki zelo spominjajo na Althusserjev koncept ideološke interpelacije individov v subjekte.

Athusserjeva teza, da ideologija interpelira subjekte v individue,⁶⁴ temelji na predpostavki, da je sleherna ideologija možna le za konkretne subjekte in prek teh konkretnih subjektov in da so najbolj ideološki ravno vsakdanji rituali, ki jih ti subjekti ne doživljajo kot ideološke, ampak kot izraz spontanosti in svobodne volje. Ko govorimo o interpelaciji, si zato moramo predstavljati nek hipotetični X, ki postane (ideološki) subjekt v trenutku, ko se prepozna v klicu absolutnega in univerzalnega Subjekta in se s tem prostovoljno podredi njegovim ukazom in zahtevam. Ta Subjekt je točka, iz katere individum vidi sebe kot idealnega subjekta.

Za boljše razumevanje te teze je treba razložiti še nekaj temeljnih pojmov. Althusser je ideologijo opredelil zelo široko, kot sistem različnih predstav, od podob, motivov, do idej, pojmov, itd. Toda od tega pojma ideologije na splošno, ki je na nek način večna, moramo ločiti različne ideologije, ki so zgodovinske, minljive. Z Althusserjevega vidika si je mogoče zamisliti nastajanje in tudi izginjanje posameznih ideologij, nikakor pa si ni mogoče zamisliti, da bi bila možna oblika sveta in življenja brez sleherne ideologije. Napak bi bilo tudi, če bi trdili, da obstaja ideološko nedeformirana realnost, izza ene ideologije se namreč vedno prikaže neka druga ideologija, ki ponudi nove predstave o realnosti. Povedano še drugače: sleherna realnost je posredovana z ideologijo. Ideologija, vsaka ideologija, imaginarno deformira realnost, zato je ideologijo nesmiselno presojeti z vidika napačne in nenapačne zavesti. Ljudje smo obsojeni na to, da živimo v ideologiji, da spontano in svobodno doživljamo in izbiramo vrednote, ki nam jih ta ideologija ponuja.

Dobra in učinkovita ideologija ne deluje represivno, ne kaže sama nase, ampak potihoo, na ravni vsakdanjih spontanih ritualov, na ravni nezavednega. Najbolj ideološko je z Althusserjevega vidika zato prav tisto, kar sprejemamo kot samoumevno, neproblematično, neideološko. Prvine ideologije je zato treba iskati tam, kjer se na prvi pogled zdi, da jih je najmanj oz. da jih ni, to je na ravni spon-

⁶⁴ Slavoj ŽIŽEK, *Jezik, ideologija, Slovenci*, Ljubljana, Delavska enotnost, Zbirka Družboslovje, 1987.

⁶⁵ Luis ALTHAUSSET, *Ideologija in ideološki aparati države, v: Ideologija in estetski učinek*, Ljubljana, Zbirka Marksistična teorija kulture in umetnosti, Cankarjeva založba, 1980, 35–99.

tanega doživljanja sveta. S tega vidika niti zavestno nasprotovanje določeni ideologiji ne zagotavlja, da nas prav ta ideologija ne bi obvladovala na nezavedni ravni spontanosti.

Althusserjev koncept interpelacije subjektov v individue se v temeljnih potezah ujema s tistim, kar je v lacanovski psihoanalizi znano kot osnovna celica grafa želje, nekakšen temelj za lacanovsko razmišljanje o subjektu kot želečem bitju. Subjekt je v lacanovski teoriji opredeljen kot želeče bitje, ki živi v nekem izvirnem neskladu s samim seboj in s svetom. To nemogoče stanje poskuša reševati z imaginarnim konstruktom, fantazmo, v kateri poskuša realizirati svojo željo, da bi tako ta nesklad odpravil. Pri tem pa ne gre preprosto za to, da bi subjekt v fantazmi zgolj imaginarno realiziral svojo željo. Subjekt namreč ne ve vnaprej, kaj hoče, kajti objekt želje ni dan vnaprej. Subjekt si mora zato naprej konstruirati koordinate, ki mu omogočajo, da umesti svojo željo. Fantazma torej ni zgolj realizacija subjektive želje, ampak tudi vzpostavitev koordinat, ki subjektu omogočajo želje. Te koordinate pa subjekt postavlja Drugi, ki si ga lahko predstavljamo v mnogih oblikah, v bistvu pa se ujema s tistim, čemur pravi Althusser Subjekt. Z mesta tega Drugega, ki je instanca nezavednega, se naslavlja na subjekt prav ideologija. Subjekt lahko skratka vedno svobodno izbira med možnostmi, ki mu jih daje na voljo ideologija.⁶⁶

Oglejmo si zdaj nekaj temeljnih pojmov, ki so potrebni za razumevanje lacanovske osnovne celice želje, in samo osnovno celico želje. Ker je o tem pisal tudi Žižek, se bomo oprli na njegov spis o tej tematiki z naslovom Graf želje.⁶⁷

Lacanova teorija⁶⁸ temelji na tezi, da je freudovsko nezavedno strukturirano kot govorica. Do te ugotovitve je Lacan prišel tako, da se je najprej vprašal, kako je mogoče razpustiti bolezenski simptom v pacientovem nezavednem zgolj z govorjenjem (kar je temeljna metoda psihoanalitičnega zdravljenja); če je namreč z govorico mogoče vplivati na bolnikovo nezavedno, potem si tega ni mogoče razlagati drugače kot tako, da je tudi samo nezavedno strukturirano kot govorica. Človek je torej bitje pod udarom govornice, vpeto v njeno na zavestni in nezavedni ravni, njegovega nezavednega pa ni treba iskati v globinah pod zavestjo, ampak na površini govornice.

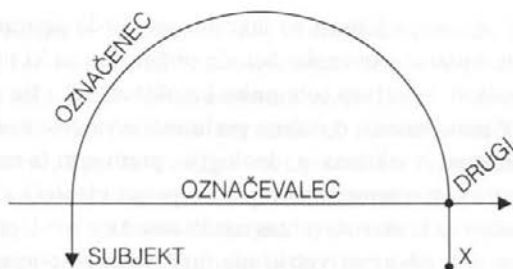
To vpetost subjekta v govorico je Lacan ponazoril s preprostim grafom, ki prikazuje razmerje med označevalcem in označencem. Tako bomo videli, da graf res ponazarja približno tisto, kar je Althusser zajel s konceptom interpelacije individuov v subjekte.⁶⁹

⁶⁶ O temeljih Lacanove teorije se je mogoče poučiti iz besedila Jacquesa-Alaina MILLERJA Pet predavanj o Lacanu v Carasau, v: *Gospodstvo, vzgoja, analiza, Zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize*, Ljubljana, DDU Univerzum, 1983, 6–108.

⁶⁷ S. ŽIŽEK, Graf želje, v: *Želja in krivda, Filozofija skozi psihoanalizo IV*, Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1988, 121–140.

⁶⁸ Prim. opombo 66.

⁶⁹ S. ŽIŽEK, Graf želje, v: *Želja in krivda, Filozofija skozi psihoanalizo IV*, Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1988, 121.

Na desni strani imamo individuum (hipotetični X, ki si ga moramo zamisliti kot nekakšno predideološko bitje; v realnosti tak individuum ne obstaja, pač pa obstaja subjekt neke ideologije, ki lahko s procesom interpelacije postane subjekt neke druge ideologije), ki se v retroaktivni operaciji t. i. označevalnega prešitja subjektivizira oz. interpelira v subjekt. Saussurov paralelizem med označevalcem in označencem je tukaj nekoliko popravljen, označevalec ni zgolj sredstvo za izražanje označenca, ampak na njega deluje oz. ga celo ustvarja. Vodoravni vektor namreč označuje niz, verigo t. i. nefiksiranih označevalcev (brez stalnega pomena), ki pomensko nekako lebdiijo v zraku, nakar to verigo prešije označevalec – gospodar in retroaktivno fiksira pomen lebdečim označevalcem, prišije jih na določene označence. To prešitje je hkrati tisti neulovljivi trenutek subjektivizacije, ko se neki individuum identificira z Drugim (ki ga je treba razumeti kot nekaj zunanjega), ki je na tega individua naslovil označevalca – gospodarja, in postane subjekt, družbeno, ideološko bitje v primežu govornice. »Krekovski prešitje« označevalne verige si lahko predstavljamo tako, da v ideološkem prostoru lebdiijo označevalci, kot so npr. 'svoboda', 'država', 'liberalizem', 'slovenstvo' itd., nato pa se jim doda označevalec – gospodar 'katolištvo', ki jim retroaktivno fiksira (katoliški) pomen – resnična svoboda je pravzaprav le prostovoljna odpoved subjekta individualni svobodi v korist skupnosti, država je organizem z udi, od katerih ima vsak svojo, od Boga določeno vlogo, liberalizem je le ena od pojavnih oblik pokvarjenega judovstva in nemštva itd. (liberalno uverženje bi seveda istim označevalcem fiksiralo popolnoma drug pomen).⁷⁰

Na temelju konceptualnega aparata, ki nezavedno umešča na raven govornice in tako v govorici odkrije tisto povezavo med ideologijo in subjektivnim spontanim doživljanjem sveta, ki jo je morda zaslučil že Martelanc, Žižek v iskanju mehanizmov, ki uravnavajo spontano doživljanje sveta Slovence na prelomu stoletja (Cankar je bil glede tega idealni predmet raziskovanja), vso pozornost usmiri v raziskovanje različnih diskurzivnih praks iz tedanjega obdobja. Naletel je na tisto izjemno obsežno delo in dejavnost Janeza Evangelista Kreka in njegovih učencev, o katerem smo poročeli zgoraj. Ob tem je pravilno ugotavljal, da »Krek ni bil le pisec vrste teoretskih razprav, v katerih je skušal razdeliti svoje pojmovanje krščanskega socializma, marveč je hkrati deloval kot referenčna točka, kot 'naveza' široko razvejene in heterogene mreže ideološke produkcije ob prelomu stoletja: gre za

⁷⁰ Zgled je izpeljan po modelu, ki ga je Žižek predstavil v Grafu želje na strani 122.

množico 'poučnih' spisov, s katero so takratni ideološki aparati, predvsem periodični tisk, zapisali najširše slovensko beroče občinstvo, in ki tematsko segajo od neposredno 'ideoloških' vprašanj (obramba katolištva ipd.) tja do na prvi pogled povsem 'utilitarnih' tem (nasveti o načinu prehrane, o varčevanju ipd.), ki pa toliko bolj izpričujejo prežetost 'vsakdana' z ideologijo; predvsem ta množična ideološka produkcija je tista, na kateri temelji takratna nesporna ideološka hegemonija krekovstva, tj., skoz katero je krekovstvo 'zagrabilo množice'«⁷¹ Ugotavljal je skratka, da je krekovstvo v tem obdobju vršilo ideološko hegemonijo, opredeljevalo je celotno ideološko polje, vključno z ideološkimi nasprotniki, ki jim je določalo teren, in to vse tja do 2. svetovne vojne. Seveda se ob tem ni mogel izogniti literarnemu diskurzu, saj so se v njem, še bolj kot v drugih diskurzih, kazale sledi krekovske ideologije.

Kako naj bi se elementi krekovske ideologije kazali v Cankarjevi duševnosti oz. literaturi, ki naj bi bila izraz te duševnosti, poskuša Žižek dokazati s ponazoritvijo bistvenih razlik v nezavednih strukturah psihičnih aparatov osrednjih literarnih subjektov v Prešernovem Krstu pri Savici in Cankarjevih Hlapcih.

Problem, ki je Slovence pestil skozi zgodovino, pravi Žižek, je bilo njihovo nerazrešeno razmerje do »univerzalnega Zakona« nikoli ni dal zares ujeti, z njim se ni identificiral, ampak je bil do njega v odnosu zunanega oponašanja. Do razrešitve tega problema, ki je vidna, če primerjamo nekatere značajске poteze Jermana iz Hlapcev in Črtomira iz Krsta, pa naj bi prišlo prav v obravnavanem obdobju. Tako Črtomirov sprejem krščanske vire ni iskren, saj nove vere ne sprejme zato, ker bi v njej našel neko novo resnico, nov smisel življenja, ampak je njegovo katolištvo maska za nekaj drugega. Razpetost med pogansko domačijo in krščanskim univerzalizmom pri Črtomiru v resnici ni odpravljena, saj pri njem do notranje spreobrnitve ne pride. Taka razcepljenost subjekta ne omogoča uspešne nacionalne interpelacije, identifikacije subjekta s Subjektom, nacijo. Do rešitve tega problema, četudi samo polovične rešitve, v obliki potlačitve recepta, pa je prišlo prav po zaslugi krekovskega ideološkega polja, kar naj bi se najlepše izrazilo prav v Cankarjevi literaturi: »To razrešitev, skoz katero se naznačena neznačajna razcepljenost izrine, 'potlači', na literarnem področju uprizori Cankar s svojo znamenito triado 'Mati-Domovina-Bog' oziroma s tem, da pri njem mati (in ne oče) nastopi kot nositeljica Ideala-Jaza, kot tista, ki po svoji smrti zavлада kot Ime in nas tako ujame v 'nepovrnjiv dolg'«⁷² Cankarjev Jerman iz Hlapcev za razliko od vsaj na začetku bojevitega Črtomira ni več zmožen dejanja in delovanja, razcep med 'domačijo' in 'univerzalnim Zakonom' je pri njem že potlačen, prišlo je do simptomatske zgostitve, ko mu je kot Zakon nastopila mati. Posledica tega je vpetost v incestuozno razmerje z 'Materjo-Domačijo', nezmožnost delovanja, saj se idealom vedno odpove zaradi krivde in nepovrnjivega dolga do matere.

⁷¹ S. ŽIŽEK, *Jezik, ideologija, Slovenci*, Ljubljana 1987, Delavska enotnost, Zbirka Družboslovje, 9.

⁷² N. d., 36.

Z Žižkovega vidika je šele krekovska ideologija postavila koordinate za realizacijo nacionalne želje Slovencev, če smemo tako reči, slovenstvo ji je uspelo predstaviti kot objekt želje kljub nerazrešenemu razmerju do 'univerzalnega Zakona'. Potem ko je ta ideologija 'potlačila' nerazrešeno razmerje med 'domačijo' in 'univerzalnim Zakonom', npr. nezdružljivost opozoril o nevarnosti velikonemškega kapitala za slovenstvo na eni strani in zagovarjanje teze, da je avstro-ogrska monarhija najprimernejši okvir za uresničenje teženj slovenstva, na drugi strani, se je odprla na edini zares slovenski sloj prebivalstva, a hkrati tudi najbolj interen, nemoderen družbeni sloj. Temu sloju je uspešno predstavila njegove lastne tradicionalne vrednote, prepojene z lastno ideologijo. Ker je tako ta ideologija dobila množično politično podporo pri večinskem sloju prebivalstva na Slovenskem, je postala določujoča, zavezujoča na zavestni in nezavedni ravni za vse, tudi za ideološke nasprotnike, vključno z Ivanom Cankarjem.

Množični nosilci slovenskega naroda so bili namreč v tem obdobju večinski kmetje in narodna inteligenca, interpelirani se v Slovenca je v tem obdobju pomenilo priznati svojo zakoreninjenost v kmetistvu itn. Žižek navaja kot zanimiv primer za to, da je bila krekovska ideologija na nezavedni ravni določujoča npr. tudi za liberalce, liberalnega prvaka Ivana Tavčarja, ki je v Cvetju v jeseni ponujal kot rešitev za meščana, ki živi prazno mestno življenje, vrnitev na kmete. »Kmet je kralj,« piše Tavčar – celo liberalcec si torej predstavlja za ideal tistega, ki je bil glavni nosilec krekovske, liberalizmu sovražne ideologije, kmeta.⁷³

Althusserjevsko-lacanovski pogled (obe teoriji temeljita na strukturalizmu) na slovensko literaturo v prvi polovici 20. stoletja tako usmirja našo pozornost na bistveno drugačne poudarke od tistih, ki nam jih ponuja tradicionalna literarnozgodovinska eksplikacija. Če so literarni kritiki vsaj tja do 2. svetovne vojne (za njimi pa tudi doberšen del povojne literarne vede) v Cankarjevi literarni pisavi videli zadnjo referenco resnice o literaturi, pa ta pogled odkriva Drugega te zadnje resnice v polju krekovske ideologije. To pa v povsem novo luč postavlja ne le Cankarjevo literaturo, ampak posledično tudi slovensko literaturo, ki je nastala po Cankarjevi smrti, seveda pa tudi literarno kritiko iz tega obdobja.

Poskusimo z nakazanim konceptualnim pristopom analizirati eno od Cankarjevih besedil.

Hlapec Jernej in njegova spontana ideologija

Ta Cankarjeva povest na videz ni najprimernejša za naš razmislek, kajti glavni junak te povesti je od prve do zadnje strani dejaven lik, kar je v popolnem nasprotju s pravkar predstavljenimi tezami. Toda to je le videz – Hlapec Jernej je Cankarjevo najbolj krekovsko besedilo, hlapec Jernej pa je eden najčistejših Cankarjevih krekovskih likov sploh (morda ga prekaša Šimen Sirotnik, a ta je že posnetek Jerneja).

Podatkov o nastanku povesti ni obilo. Besedilo naj bi Cankar snoval med pripravami na volitve, na katerih je leta 1907 kandidiral na socialdemokratski listi,

⁷³ N. d., 43.

napisal pa naj bi ga neposredno po volitvah. Prvotno naj bi bilo besedilo zamišljeno kot propagandna brošura za volitve. Po poročilu Etbina Kristana je dobil Cankar idejo za Hlapca od človeka, ki je nekega dne v predvolilnem času prišel k njemu po pravni nasvet. Podeželana je prevaral brat, a za prevaranega ni bilo pravice, saj je bil zakon na strani prevaranta. Ker Kristana ni bilo doma, je podeželan zgodbo povedal Cankarju, ta pa naj bi ob tem navdušeno vzkliknil, da je ta človek »simbol«.⁷⁴

Če si je Cankar Hlapca Jerneja res zamislil kot propagandno brošuro za volitve, je glavni junak moral biti dejaven že iz tega razloga, saj nosilec socialdemokratskega mobilizacijskega klica ni mogel biti omahljivec. Predstavljajmo si npr., da bi Cankar za volilce namesto Hlapca kot propagandno brošuro napisal omenjeno zgodbo o Šimnu Sirotniku (Cankarjeva ponovitev Hlapca Jerneja, pisana za katoliški denar), povest o kovaču Šimnu, ki ga po tridesetih letih dela gospodar nažene, a se ob tem Šimen niti z besedico ne upre, ker se ne želi prerekati ne z Bogom ne z ljudmi, ampak raje vdano prenaša ponižanja, ki jih je deležen med čakanjem na smrt.⁷⁵ Dejavnost hlapca Jerneja bi torej dejansko lahko bila posledica Cankarjevih političnih nakan, tendence, ne pa spontanega ustvarjalnega procesa.

Prvina v Hlapcu Jerneju, ki bi jo še naprej pripisali Cankarjevim socialdemokratskim agitatorskim namenom in ki je vsaj na videz najbolj nezdružljiva s krekovsko ideologijo, so Jernejevi že kar marksistični pogledi na kategorijo dela. Delo je temelj Jernejeve primerjave med sabo in mladim Sitarjem, temelj, na podlagi katerega Jernej mladega Sitarja ima za nevrednega, da bi nasledil očeta, temelj njegove fantazme o pravici do tega, da sam zasede mesto gospodarja, delo je vrednota, ki jo Jernej postavlja nad lastnino. Slavoj Žižek v zgoraj omenjeni razpravi opozarja, da je krekovsko pojmovanje dela nasprotno novoveški afirmativni subjektivnosti dela, po krekovskem pojmovanju je delo dolžnost, z njim odplačujemo kazen za izvorni greh in kažemo na svojo ničnost. Žižek ob tem opozarja na Krekove zelo pogosto uporabljene sintagme, v katerih naštopa delo, npr. »Delu – čast!«, »Delu slava in čast!«, »Vsa čast delu!«, vendar pa v teh sintagmah vedno izostane tista določena beseda, ki bi jo dodali levičarji – oblast. Če je Jernej res subjekt krekovske ideologije, potem izgleda, da se je v njegov univerzum od nekod prikradla prav ta beseda⁷⁶ in krkovsko sintagmo zrevolucionirala. In če bi lahko z gotovostjo zatrdili, da ta prvina ni mogla priti iz krekovskega ideološkega univerzuma, potem bi Jerajevo dejavnost dejansko lahko pripisali nekrekovskemu, npr. marksističnemu pojmovanju kategorije dela, saj se prav z mislijo na pravice, ki izhajajo iz minulega dela, začne Jernejev upor:

Jernej ni stopil v hišo, tudi na polje ni pogledal; šel je v hlev in legel na steljo. Tam je mislil take misli, kakršnih nikoli poprej.

Štirideset let bo, tako je mislil, štirideset in nič manj, ko sem prestopil ta prag. Bajta je bila takrat, čemerna in ubožna, da je bilo gospodarja sram in hlapca. Pa je

⁷⁴ I. CANKAR, *Zbrano delo XVI*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1972, 265–266.

⁷⁵ I. CANKAR, *Zbrano delo XIX*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1974, 151–197.

⁷⁶ S. ŽIŽEK, *Ideologija, jezik, Slovenci*, Ljubljana, Delavska enotnost, Zbirka Družboslovje, 1987, 20–21.

tekel pot v potokih, pa smo postavili dom, da je ženskam veselje, moškim čast. Kdo ga je postavil? Vsi so pomrli, ostal sem sam, poslednji oralec, poslednji kosec ... Glejte, čudo prečudno: štirideset let je rodila jablan, vrtu čast in gospodar; pa pride tujec, pa bi izkopal jablan ter jo presadil na kamen! ... Glejte, čudo prečudno: štirideset let je robotal, da bi postavil dom, s svojim potom je pognojil polje in senožet; in ko je dom stal, ko sta bila rodovitna polje in senožet, pride človek – od kod pride? – in pravi: Nisi prvi! Ter ga spodi v hlev, sam pa sede na zapeček in si baše pipo! ...⁷⁷

Toda tudi o tem, ali je Jerneja v dejanje res pognala zrevolucionirana krekovska sintagma in ali je tista usodna beseda res morala priti v Jernejevo krekovsko zavest od zunaj, nespontano, bi se dalo polemizirati. Omenili smo že, da naj bi bil pri Kreku v zgodnejšem obdobju Marksov Kapital eno najbolj branih del. In če bi le malo pobrskali po Krekovih spisih, bi naleteli tudi na misli, ki bi se jih dalo razumeti kot podlago Jernejevega uporniškega delovanja. Npr.: »Država mora tudi urejati vire zasebni lasti. Predvsem ima pravico in dolžnost, da varuje delo in delavce proti brezsrčni sebičnosti. S pametnimi zakoni mora skrbeti, da postane delo zopet glavni vir pridobivanja zasebne lasti.«⁷⁸ Če je to bilo tudi Jernejevo stališče, potem njegov upor ni bil nujno posledica revolucionarnih idej, ampak bi ga lahko razumeli kot njegov logičen krekovski odgovor na zavrnitev zahteve, naj se dosledno spoštujejo krekovska načela o družbeni ureditvi. Pa tudi uporni duh, na kakršnega naletimo pri Jerneju, krekovski ideologiji ni mogel biti popolnoma tuj, saj npr. v okrožnici paprža Leona XIII. Rerum novarum, ki je podlaga celotni krekovski ideologiji, preberemo tudi misel, da je državne zakone potrebno ubogati le, če »so v skladu z zdravo pametjo in torej tudi z večnim božjim zakonom«.⁷⁹ Ali je potemtakem Jernej, ki je bil za časa starega Sitarja na podlagi zaslug pri hiši drugi za gospodarjem in ki je bil prepričan, da je to, kar se mu dogaja, skregano z zdravo pametjo in božjim zakonom, počel sploh kaj nekrekovskega?

Prej bi lahko dejali, da ne. Izgleda, da je Cankarju uspelo krekovsko ideologijo od znotraj ujeti na točki nerazrešljive aporije, njegova neliterarna namera z besedilom pa je bila le zunanja spodbuda, ki ga je do take analitične študije in odkritja pripeljala. Sicer pa smo lahko prepričani, da kritiki, in sicer vsi po vrsti – vključno s katoliškimi, ki so videli v besedilu idejno zmoto (tako je npr. Ivan Pregelj o Cankarjevi povesti govoril kot o »formalni veleumetnini in miselni zmoti«, I. Pregelj: Literarni uvod v 'podobe iz sanj', Mentor 1917–18, str. 78.) – Hlapca Jerneja ne bi razglašali za slogovno mojstrovino, če bi v njem odkrili kaj »nenaravnega«, nespontanega, če Cankar v besedilu ne bi poustvaril le tistega spontanega, torej z vladajočo ideologijo posredovanega doživetja življenja, ki je bilo skupno njemu in kritikom.⁸⁰

⁷⁷ Vsi odlomki iz Cankarjeve povesti Hlapec Jernej in njegova pravica so navedeni po: I. CANKAR, *Zbrano delo XIV*, Ljubljana, DZS, 1972.

⁷⁸ J. EV. KREK, *Izbrani spisi III, Socializem*, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, 1925, 65.

⁷⁹ Prim. Ivan ŠTUHEC: Svoboda in avtoriteta in družbenem nauku Cerkev od Rerum novarum do danes s posebnim ozirom na Janeza Ev. Kreka, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva Družba, Celje, 1992, 125.

V nadaljevanju bomo v kratki analizi Hlapca Jerneja in njegove pravice poskušali ob tem, da bomo pokazali, kako se krekovske prvine kažejo v besedilu in kako krekovska ideologija usodno določa vsa Jernejeva ravnanja in dejanja, poskušali pokazati tudi, da Cankarjeva politična namera s Hlapcem Jernejem na samo krekovso strukturo njegovega spontanega doživljanja življenja ni bistveno vplivala, čeprav ga je verjetno prav ta namera pripeljala do tega, da je spontano in nevede razkril kratek stik v tej strukturi. Izgleda namreč, da je Cankar v želji, da bi napisal besedilo, ki bi bilo kritika krivičnega liberalnega kapitalizma, nehote napisal uničujočo kritiko krekovstva oz. slovenskega krščanskega socializma.

Prvine krekovske ideologije v Hlapcu Jerneju najdemo predvsem v tistih segmentih, za katere se zdi, da so najmanj ideološki, npr. v spontanih, nezavednih ravnanjih glavnega junaka. V skladu s konceptom, na katerega smo se oprli, nam v iskanju vzrokov teh »spontanosti« ni terba vrtati po globinah Jernejeve duše, ampak po delih J. E. Kreka in njegovih učencev.

V Krekovem obsežnem delu z naslovom Socializem lahko preberemo, da je družba »organska zveza nravnih bitji; ali: organizem, sestavljen iz nravnih bitji.«⁸¹

⁸⁰ Kritiška mnenja o idejni plati Cankarjeve povesti so se razlikovala, enotna pa so bila glede tega, da je Hlapec Jernej slogovna mojstrovina. Nekateri interpreti so vznik Jernejevih nenavadnih komunističnih idej razlagali s podobnostjo med kščanskimi in marksističnimi predstavami o pravici. Npr. France Bernik je o Jernejevih predstavah o pravici napisal naslednje: »Kakor so njegovi predniki nekoč verovali v staro pravdo in priznavali dolžnosti, zapisane v urbarjih, zaupa tudi naš Jernej v absolutno, od Boga določeno pravico. Taka je nadčasovna, nadnaravna, v pravem pomenu metafizična razsežnost Jernejeve predstave o pravici, njena konkretna vsebina pa se v bistvu pokriva z marksistično oziroma socialističnim pojmovanjem dela kot človekove bivanjske substance.« (F. BERNIK, *Uporništvo in resignacija v socialni pripovedi*, v: I. CANKAR, *Dela III*, Cankarjeva založba, v Ljubljani, 1986, 381). Z Bernikovega vidika v Hlapcu Jerneju in njegovi pravici torej ne gre za tendenco, ampak za spontano epifanijo najbolj človeškega v človeku – spoznanja, da je delo »človekova bivanjska substanca«. Katoliško usmirjeni kritik Evgen Lampe je v Hlapcu Jerneju odkril tendenco, in sicer jo je videl v tem, da hoče Jernej dokazati, da je ves družbeni red krivičen. Cankarju je torej očital, da je, koga oz. kaj Lampe okrivji za Jernejevo ekscenčno obnašanje – liberalistično miselnost, ki da je obsedla samega hlapca Jerneja. Ugotavlja, da je Cankar ves družbeni red s podedovano pravico, s sodišči in postavami vred »obsodil kot krivico in nasilstvo. A tudi v njegovem hlapcu Jerneju tli želja po lastni človeške narave.« Za Lampeta Jernej ni socialist, ampak individualist. Jernejevo prevratno ravnanje z Lampetovega vidika tako ni toliko posledica upravičenega spoznanja o krivičnosti kapitalističnega družbenega reda, saj ta sm po sebi ni krivičen, ampak posledica vdora priorij napačne kapitalistične miselnosti, ki je okužila Jerneja. Trditvi sta kontradiktorni, vendar zanimivi, saj Lampe z njima pove več, kot bi želel povedati. Kažeta namreč na to, da se je Cankar s Hlapcem nehote dotaknil bistvene zagate katoliškega ideološkega in političnega modela. Ta model se je deklarativno opredeljeval kot krščansko socialističen, v resnici pa je bil le korporativna različica kapitalizma, uperjena zgolj proti liberalnemu modelu družbe (več o kritičnih ocenah glej v: I. CANKAR, *Zbrano delo XVI*, Državna založba Slovenije, v Ljubljani, 1972, 271–273). Toda tudi katoliški kritiki so Cankarju priznavali – kljub očitkom o tendenčnosti –, da je povest vendarle veleumetnina v formalnem smislu. Liberalno usmirjena kritika pa se s tem problemom sploh ni ukvarjala, saj je Jerneja diskvalifikatorsko rzglasila za kratkoumneža in norca, njegovo ravnanje pa za plod idej zmedenega uma, zato je vseeno, od kod naj bi se njegove zamisli vzele. V kritiki Hlapca Jerneja v Slovenskem narodu (14. oktobra 1907) je kritik Jerneja označil kot »tip nestejnega človeka«, norca, trmoglavca, kakršen je lahko le »omejen kmečki človek«: »Junak te povesti je pravzaprav norec. Takih ljudi hodi okrog sodnj in advokatov vse polno.« Problematično pri tem ni to, da kritik Jerneja razglašala za norca – to niti ni tako napačna trditev –, ampak to, da je bilo s to razglasitvijo kritiško delo za kritika opravljeno. Toda tudi liberalci Cankarju mojstrstva niso oporekali.

Krek razlaga družbo po analogiji s človeškim organizmom kot zvezo več med seboj različnih udov, od katerih vsak deluje v skupni namen organizma. Notranja sila, ki vodi posamezne ude, je duša v telesu oz. oblast v družbi. Oblast je tista, ki postavlja zakone: ukazuje, sodi in kaznjuje. Krek loči očetno, državno in cerkveno oblast. Najvišje na lestvici pa je cerkvena oblast:

»Družba, katero ustanavlja neposredno Bog sam, ima potemtakem oblast določeno od Boga. Taka družba je Cerkev. Kakor morajo tudi udje Cerkve spoštovati oblast, ki jo je dal Bog sam, in sicer tem bolj, kolikor višjega izvora je. Lahko rečemo, da bi se brž praktično rešilo socialno vprašanje, ko bi dali očetni oblasti v družini, oblast, ki jo imajo po svoji naravi posamezni narodi ali stanovi v svojem okrožju, državin, predvsem pa cerkveni oblasti to, kar ji pristoja. Predvsem cerkvenim, pravimo. In sicer zaradi tega, ker je cerkvena oblast neposredno od Boga in se dotika najvažnejših človeških dolžnosti, namreč več sreče. Kjer se ne spoštuje ta oblast, propadajo tudi druge.«⁸²

Za Kreka je Cerkev družba, ustanovljena od Boga, zato ji je tudi oblast dana od Boga. O sami državi pa pravi, da se v njo združujejo ljudje kot naravna bitja s svobodno voljo in umom po pameti in volji, ne pa po fizičnih zakonitostih; komur bodo izročili oblast v tej družbi, je odvisno od njih samih, vsekakor pa je to stvar njihove svobodne odločitve. Toda s to svobodno odločitvijo so del svoje svobode prenesli na tistega, ki jim bo vladal, zato mu morajo zaupati. Kakšno bi po Krekovem mnenju moralo biti razmerje med cerkveno in državno oblastjo, pa postane jasno, če si ogledamo še njegove poglede na t. i. očetno oblast. Ta oblast je naravna, zato podobno kot cerkvena oblast, ki je dana od Boga, ni predmet odločanja kot državna oblast, ampak naravno dejstvo. Prav družina pa je tisti ideološki aparat, v katerem bi morala imeti glavno besedo Cerkev in ne država. Za državo oblast, ki ne bi bila odvisna od cerkvene oblasti, ostaja zato v krekovskem družbenem modelu zelo malo oblasti.⁸³

Država, ki temelji na individualizmu, torej liberalna država, je za Kreka protinaravna, saj individualizem razkrajja rodbino, taka država s tem, da posega v družino (za Kreka naravno dejstvo), posega tudi v človekovo svobodo. Krekovski model družbe je diametralno nasproten liberalnemu modelu družbe, saj je bistvo liberalnega modela družbe popolna odprtost družbenega prostora, načelo enakosti med ljudmi in boj vseh proti vsem, dovoljeno je tako rekoč vse, kar ni izrecno prepovedano, to pa je vzrok stalnih sprememb v družbi in s tem nestabilnosti. Krekovski model pa želi družbeni prostor stabilizirati, ustaliti želi obstoječa ali celo zgodovinsko preživela družbena razmerja.

Krek npr. o enakosti med ljudmi, kar je eno od načel liberalizma, pravi naslednje:

⁸¹ J. EV. KREK, *Izbrani spisi III. Socializem*, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, 1925, 13.

⁸² N. d., 18–19.

⁸³ N. d., 13–25.

»Nemogoče je, da bi bili v družbi vsi ljudje enaki. – [...] Po naravi so res vsi ljudje enaki med seboj. Vsak ima človeško naravo; nobeden je nima več, ne manj, nego drugi. V družbi pa je to drugače. Več ljudi se druži v dosegi skupnega namena. Vsi morajo delovati za ta namen, toda ne vsi enako, sicer bi družba brž razpadla. Iz samih rok, iz samih glav ali samih nog ni mogoče sestaviti organskega telesa. Tako tudi ni mogoče združiti družbe, če bi bili vsi njeni udje z oziroma na njen namen popolnoma enaki.«⁸⁴

S Krekovega vidika družbena vez ne more biti boj vseh proti vsem na odprtem prizorišču občanske družbe, boj, v katerem lahko sodelujejo vsi, zmagujejo pa najspretnejši, najboljši, s Krekovega vidika je Bog vsakega človeka obdaril z določenimi spretnostmi in sposobnostmi, ki ustrezajo le določenemu poklicu, v smislu, komur je Bog določil, da bo kovač, naj bo kovač, komur, da bo vladar, naj vlada, nad izvrševanjem Božje volje na zemlji pa bo bedela oblast, dana od Boga. Posledica take družbene delitve je družba, razdeljena na stanove, podobna telesu in njegovim udom, kakor je v enem od katoliških vzgojno poučnih spisov zapisal nek Krekovsko usmirjeni pisec: »Vsak naj opravlja delo svojega stanu, trudi naj se v svojem poklicu. Človeška družba je podobna telesu; vsak ud ima svoje opravke: duhovnik, učitelj, uradnik, vojak, kmet, rokodelc, delavec; podobna je uri, v kateri delajo vsa kolesa skupno, bodisi majkna ali velika. Bog je odločil vsakemu človeku poseben poklic, gotov stan, ter daje posameznim ljudem njih stanu primerne duševne in telesne zmožnosti.«⁸⁵

Problem zaprtih družbenih modelov, kakršen je tudi krekovski, pa je – paradoksalno – prav ohranjanje družbene stabilnosti. Tak model sicer poskuša zmanjšati socialne in razredne razlike, odpraviti pa jih seveda ne more, kar pa noče priznati. Namesto tega pozornost občestva preusmirja na politične nasprotnike, na zunanjega sovražnika, ponavadi pa kombinira kar oboje (politični nasprotnik je ponavadi le orožje v rokah zunanjega sovražnika ipd.). Krek je npr. po zgledu avstrijskih krščanskih socialistov sovražnika identificiral v Židu, ki postane nakakšna simbolna figura, utelešena v mnogoštevilnih oblikah: »Kjer gospodujejo židje [...] tam je pozebla sreča krščanskega ljudstva. Žal, da moramo reči: ne smemo v socialni demokraciji, marveč tudi drugod: v umetnosti, v časnikarstvu, v politiki imajo židje že dolgo vodstvo v rokah. Revolucijska gibanja od l. 1848 so njihovo delo; surovo liberalstvo, gmotni, npravni in politični razpad naših držav je njihov plod (...) Razkrajajoč židovski element je sicer posredno tudi pri nas že pokazal svoj vpliv. Žalostne razmere: razdor, socialna demokracija, gnilo slovstvo so posledica tega vpliva. Toda židov ni med nami, in zato se čutimo tudi še toliko krepke, da premagamo svojo bolezen.«⁸⁶

Logika Krekovega antisemitizma je protislovna: Židov na Slovenskem ni, toda vseeno so krivi za razdor, socialno demokracijo, gnilo slovstvo, brezobzirni libera-

⁸⁴ N. d., 17.

⁸⁵ Jurij TRUNK, Bodi svoje sreče kovač! Nauki za vsakdanje življenje, navedeno po S. Žižek, Jezik, ideologija, Slovenci, 15.

⁸⁶ J. EV. KREK, *Izbrani spisi III. Socializem*, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, 1925, 350.

lizem itn. Prav ta protislovnost kaže na to, da Žid ni bil realna nevarnost, ampak tista nujno potrebna zunanja figura v krekovski ideologiji, poosebljenje zla, ki prav s tem, da ogroža Slovence od zunaj, vzpostavlja trdno notranjo družbeno vez med člani slovenskega občestva, hkrati pa odvrta pozornost tega občestva od notranjih družbenih problemov. Totalitarno-izključevalnega značaja te ideologije ni težko uvideti. Slabo in nevarno za Slovence je tako rekoč vse, kar ni katoliško (tukaj je treba iskati razlage za problem tujstva v Cankarjevi literaturi).

Forma subjekta, ki ustreza takemu zaprtemu družbenemu ustroju, ne more biti enaka tisti, ki ustreza popolnoma odprtemu liberalnemu družbenemu modelu. Najvišje načelo liberalnega individualizma je popolna svoboda subjekta, kajti le popolnoma svobodni subjekt je lahko nosilec družbe enakih možnosti za vse, družbe, v kateri poteka boj vseh proti vsem, s krekovskega vidika pa je tako pojmovanje svobode kvečemu vir vsega zla, edina možna svoboda pa je v tem, da se človek odpove določenim svoboščinam v korist celotne družbe. Forma subjekta, ki ustreza liberalizmu, je subjekt, ki odklanja sleherno avtoriteto, krekovski subjekt pa se od tega bistveno razlikuje, saj je zanj dejanje svobodne volje prav to, da se podredi zahtevi avtoritete, vsako dejanje, ki ni blagoslovljeno od oblasti, pa prepovedano dejanje. Krekovski subjekt bi zato moral biti – če nekoliko pretiravamo – slepo vdan v usodo, ki je določena od Boga, neomajno bi moral zaupati v modrost avtoritete, od Boga dane oblasti, torej predvsem Cerkvi, ki je na vrhu oblastne družbene strukture.

Kako je to povezano s Cankarjevo povestjo Hlapec Jernej in njegova pravica?

Že ustroj družbe, v katero je Jernejeva zgodba umeščena, je krekovski. To nam postane razvidno že, če se skupaj z Jernejem sprehodimo po hirarhični lestvici oblastnih ustanov. Jernej je žrtev konflikta na elementarni ravni družbenih gospodarskih razmerji, to je na ravni očetovske oblasti, tiste oblasti, na ravni katere bi moralo – vsaj s krekovskega vidika – vladati harmonično razmerje med gospodarjem in delavcem. Potem se, iskalec pravice, prepričan v svoj prav, saj je po njegovem mladi Sitar tisti, ki ruši obstoječa družbena razmerja, in ne on (videli smo, da je krekovski družbeni model predpostavljen kot nespremenljiv, okostenel, take pa so očitno tudi Jernejeve predstave o družbi), vzpenja po klinih oblastne hirarhije, ne da bi enega samega izpistil, vse do samega cesarja in naprej, do oblasti, ki je – če se spet skličemo na krekovski model družbe – najvišja, saj je dana od samega Boga – cerkvene oblasti.

Jernej je tako tipičen, še več – je idealen subjekt krekovske ideologije. Brezmejno zaupa v Boga, Bog je zanj garant obstoječega družbenega reda, pravice (prava), pravičnosti, tudi njegovega poklica oz. stanu (»Sitar, Bog je naredil postave, ti jih ne boš premaknil!« pravi Jernej mlademu Sitarju, ko ga ta podi od hiše). Njegovo nerazumevanje oz. nesprijemanje kapitalistične realnosti (npr. tega, da je mladi Sitar zakonit dedič po očetu, zaradi česar je upravičen do mesta gospodarja) ni mogoče ustrezno pojasniti, niti z razglasitvijo Jerneja za norca, kar so storili liberalci, niti z obsodbo Jerneja, da se izdaja za socialista, njegova miselnost pa da je v resnici liberalistična, česar so se domislili katoliki⁸⁷ – Jernejovo nerazumevanje je mogoče razumeti le, če predpostavimo, da je Jernej subjekt krekovske ideologije.

Povest se začne s sporom med mladim Sitarjem in Jernejem, ki ga začne Sitar zato, ker se je Jernej prvi oglasil na sedmini, potem ko so pokopali starega Sitarja. Vzrok tega spora je le na videz malenkosten: gre namreč za to, kdo bo imel po smrti starega Sitarja prvo besedo pri hiši. Mladi Sitar bi Jerneju rad odpravil privilegije, ki jih je le-ta imel za časa starega gospodarja, saj so bili ti privilegiji taki, da bi bil Jernej na simbolni družinski hirarhični lestvici višje od njega samega, torej zakonitega novega gospodarja.

Hirarhični red, ki ga je v družini vzpostavil stari Sitar, ni vzbujal pomislekov le pri sinu, ampak pri vseh ljudeh. Tako se na sedmini ob Jernejevo obnašanje, ki je očitno posledica stanja v družini pred Sitarjevo smrtjo, ne obregne smo mladi Sitar, ampak tudi sorodniki, sosedi in družinski člani. Spremljajmo naslednji prizor:

»Ošaben si, Jernej, gospodarjev gospodar!« je rekla Sitarica.

»Narobe hiša, kjer sedi hlapec na zapečku in briše škornje od gospodarjev hrbet!« je rekla taščca.

»Narobe voz, ki ga vleče gospodar, hlapec pa drži vajeti!« je rekel svak.

»Narobe kmetija, kjer orje gospodar, ko se hlapec v senci ščeperi!« je rekel sosed.

Iz odlomka je lepo razvidno, da okolje mladega Sitarja požiga k ukrepanju proti hlapcu, pravi nasprotnik navedenih učtkov je pravzaprav Sitar in ne Jernej. Spor med Jernejem in mladim Sitarjem zato ni posledica zgolj Sitarjevega ekscesnega obnašanja, kajti, eksces je na nek način bila že sama družinska ureditev za časa starega gospodarja. Mlademu Sitarju bo okolica priznala status gospodarja le, če bo ustrezno uredil odnose s hlapci. In Sitarju se zdi, da mu je na voljo le ena pot.

O hirarhičnih razmerjih v družini starega Sitarja iz povesti ne izvemo prav veliko, na voljo nam je le navedeni odlomek in večkrat ponovljena izjava mladega Sitarja, da sta s smrtjo starega Sitarja umrla dva gospodarja. Kakšni odnosi so vladali v družini pred Sitarjevo smrtjo, je tako zavito v tančico skrivnosti, sklepamo pa lahko, da je bil model povsem nasproten tistemu, ki ga želi ustvariti mladi Sitar, torej modelu, ki ga preveva duh liberalizma v tem smislu, da je odločilen kriterij za družbeni ugled in spoštovanje lastnina (ne pa na delu, kot pokori za izvirni greh, temelječa čast).

Čas, ko so gospodarji in hlapci živeli v harmoniji, je mitološki, zgodovinsko neobstoječ čas. To je čas, ki ga je morala skonstruirati prav krekovska ideologija, da bi samo od sebe oz. svoje zavzemanje za korporativni model družbe lahko utemeljila napram sodobnemu liberalizmu; to je namreč prav tisti čas, ko še ni »pozebla sreča krščanskega ljudstva«,⁸⁸ kakor bi rekel Krek, čas ko je imelo delo vso čast. Prav ta neopredeljivi čas je Cankar postavil tik pred dogajalni čas povesti, ki pa je že v celoti prežet z liberalizmom. Jernej je tako nekeksen relikv realno neobstoječega, mitološkega časa, človek, ki je iz mita padel v realni, zgodovinski čas, o

⁸⁷ Prim. opombo 80.

⁸⁸ J. EV. KREK, *Izbrani spisi III, Socializem*, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, 1925, 350.

katerem noče ali pa ni sposoben ničesar vedeti. Vzroke Jernejevih dejanj je zato treba iskati v nedefiniranem, utopičnem, družbeno nekonfliktnem času pred nastopom liberalizma, v času, kakršnega je postavljala za družbeni ideal krekovska ideologija, v času, ko je oče avtoritarno, a pravično vladal pripadnikom svojega roda, jih nagrajeval po zaslugah pri delu in zagotavljal družbeno oz. družinsko stabilnost (to je verjetno srednjeveški čas, o katerem je govoril npr. Vogelsang, čas, ko je človek še imel dostojanstvo).

S tega vidika je zanimivo primerjati lik Jerneja in že zgoraj omenjenega Šimna Sirotnika. Kljub izredni socialno-individualni podobnosti usod obeh likov, kljub temu, da je Cankar Zgodbo o Šimnu Sirotniku pisal po zgledu Hlapca Jerneja in njegove pravice, se povesti v samih osnovah bistveno razlikujeta. Za razliko od konfliktnega, dejavnega Jerneja, katerega duša je zakopana globoko v krekovskem mitološkem času, telo pa tava v kapitalistični realnosti, je v usodo vdani Šimen Sirotnik v celoti iz enega časa. Trideset let je služil enemu in istemu gospodarju, po tridesetih letih garanja, ko ga obnemoglega gospodar odpusti, vdano sprejme gospodarjevo odličitev, kajti ve le to, da je postava delavcem v kapitalistični realnosti neprijazna, ničesar pa ne ve o postavah iz minulih oz. neobstoječih mitoloških časov. Zaradi enotnosti časa ni nobenih iluzij o socialni pravičnosti, ki jo garantira bog, iluzij o skladnosti človeških in božanskih postav, je le slepa vdanost v usodo.

Jernej je torej bil za časa starega Sitarja na družinski hirarhični lestevici simbolno takoj za gospodarjem, s smrtjo starega gospodarja – in obenem starega družbenega sistema – se zato družina, ki z izjemo Jerneja sprejema kapitalistično realnost, znajde v nemogočem, paradoksalnem položaju: zaradi volje pokojnega gospodarja zaseda hlapec Jernej na simbolni ravni višje mesto od realnega nosilca kapitala, mladega Sitarja.

Da pa Jernej vendarle ni bil popolnoma brez stika z realnostjo, kaže odlomek, iz katerega je lepo razvidno, da mlademu Sitarju sicer pripravljen priznati, da je realni nosilec oblasti on, nikakor pa ni pripravljen na to, da bi mu odvzeli prejšnji mandat na simbolni ravni. Jernej pravi naslednje:

»Bolj krščansko bi bilo in nič bi si ne bil omazal kolen, da si po sedmini pokleknil predme, poslednjega gospodarja te hiše. In jaz bi ti rekel: Ti gospodari zdaj, tvoja je hiša, tvoja senožed, tvoje polje – vse to vzami, kar je vzraslo tako čudežno iz moje drvi in iz mojega potu, da je zdaj moj život upognjen in izžet, da so slabotne moje roke in da se tresejo stara kolena! Vse vzemi – jaz, stavec, trudni gospodar, pa si zapalim pipo ter sedem na zapeček ... Tako bi ti storil, tako bi jez govoril in Bogu bi bilo dopadljivo in ljudem.«⁸⁹

⁸⁹ Cankar mojstrsko stopnjuje Jernejevo izgubljanje stika z realnostjo, vse do trenutka, ko resničnost in iluzija docela zamenjata vlogi. Jernej v pogovoru s študentom šege že obravnava kot zakone in obratno: »Kaj blebečeš, puhla učenost? Nisem te zato ustavljal na cesti! ...Dedič in gospodar po očetu – šega je, tudi pravica morda, Bog bo že vedel. Ampak to je eno. Ali drugo je: štirideset let je delal Jernej, štirideset let je Jernej zidal, Bog je blagoslovil Jernejevo delo, da je obrodilo obilen sad, stoteren in tisočeren. Čegavo je delo, čegav je sad? –to mi zdaj povej! Katera posvetna postava in katera božja zapoved je naredila, da nimam, kamor bi legel, ko sem nosil sena, da bi bila, če ga nakopičim, gora višja od Ljubljanskega vrha? In da nimam skorje kruha, ko sem napolnil in nabasal egiptovske hrame z ržjo, pšenico in ajdo? Učenjak, to mi zdaj povej!«

Jerneju lastnina ni pomembnejša, hoče le simbolno potrditev časti, ki si jo je prislužil v štiridesetih letih z delom na Sitarjevini. Toda taka ceremonialna, morda edina nenasilna pot za ureditev odnosov s hlapcem, ki jo predlaga Jernej, je za mladega Sitarja, podžganega s pričakovanji okolice, nesprejemljiva, zato ubere drugo, na videz zelo preprosto, v resnici pa skrajno nepredvidljivo in nevarno pot: Jerneju hoče vzeti vse, tudi simbolni mandat, ki si ga je ta pridobil pod prejšnjim gospodarjem. Posledice tega njegovega upora proti volji mrtvega očeta, proti mitološki tradiciji, pa so lahko le tragične, saj je s tem vdrl v krekovsko fantazmo hlapca o lastnem dostojanstvu, fantazmo, ki je ta hlapec ne loči od realnosti.

Jernejev križev pot je zato veliko več od iskanja pravice za brezpravnega delavca, je obupen poskus nekakega subjekta, da bi rešil lastno krekovsko subjektivnost. Konec povesti pa bi lahko razumeli tudi tako: Ko propade še zadnji Jernejev poskus reševanja lastne subjektivnosti, ko bi bilo treba spoznati oz. priznati, da je tisto, za kar se je zdelo, da so trdni temelji sveta, le iluzija (to pa je bilo za Jerneja, kot pravi sam, tako nepredstavljivo, kot to, da bi z neba izginile zvezde, s sveta doline, skratka, huje od smrti; tako namreč Jernej pravi študentu, ki ga opozarja, naj se na božjo pravico ne zanaša preveč, ker je ni: »Kaj bi ti storil študent, če bi zdajle kar ne bilo več tega neba in nič več teh zvezd, ki gledajo naju, in te doline ne več in ne tebe in ne mene?«), Jernej poišče smisel v nesmislu, v redu, katerega temeljna značilnost je odsotnost reda, in tako reši sebe kot subjekt. Novi označevalec – gospodar, torej tisti označevalec, ki na novo fiksira pomen označevalcem, ki so nenadoma prosti zalebdeli v zraku, saj se je prejšnje prešitje pomenskega polja razblinilo, postane za Jerneja prav tista norost mladega Sitarja, ki jo je namreč sam artikularil v retorični figuri. Ko ga je namreč mladi Sitar naganjal od hiše, mu je Jernej povedal naslednje: *Saj sem te dobro slišal, tudi razumel sem te, mladi! Ampak da si rekel: Pojdi in zapali hišo – dobro bi te slišal, dobro razumel, ne zapalil bi! Govori po pameti, pa te bom slišal in razumel in ubogal! Kaj se to pravi: Zadeni culo na stara pleča in pojdi od hiše? Kako je v tej besedi božja pamet in pravica?* Te misli Jernej v brezizhodnem položaju le vzame iz prvotnega konteksta in jih postavi v novega; njegove lastne besede tako postanejo meso.

To seveda še zdaleč ni celovita analiza Cankarjevega besedila, toda že te elementarne ugotovitve dovolj jasno nakazujejo, da bi bili tudi rezultati natančnejše analize na podlagi takega konceptualnega pristopa bistveno drugačni od rezultatov prevladajočih eksplikacij tega besedila. Zdi se tudi, da tak pristop omogoča celovitejšo interpelacijo tega Cankarjevega besedila od npr. Tistih humanistično-marxističnih interpretacij, ki so v Hlapcu Jerneju videle predvsem enega od ključnih dokazov Cankarjeve levičarske usmirjenosti, ukvarjale pa so se le s koncem povesti. Pri tem so se ti interpreti opirali na neko Cankarjevo izjavo, o kateri je poročal Ivan Prijatelj, češ da je »namenoma stisnil ta ogenj na kratki dve strani, da bi naši zijavi ljudje ne pasli svojih pogledov na špektaklju, ampak enkrat čutili idejo, se upognili pod simbolom kakor pod kvadratom«,⁹⁰ in na besede samega Ivana Prijatelja, češ da gre »za kratko, a svetovno mogočno prepesnitev Marxovega

⁹⁰ Prim. Ivan CANKAR, *Zbrano delo XVI*, Ljubljana, DZS, 1972, 267.

komunističnega manifesta«, ter da je povest Hlapec Jernej in njegova pravica umotvor, ki »nima težišča v realnem hlapševem romanu od župana do cesarja«, temveč v »alegorični višini, harmoniji sfer, pojoči o dobi, ko bo imel delavec svoj delež na svojem delu«. ⁹¹ Ti interpreti so se potem toliko ukvarjali z algoričnostjo in simboličnostjo povesti, da so npr. Vprašanje realnega dogajalnega časa in prostora besedila skoraj v celoti pustili ob strani, celotno problematiko povesti pa skrčili na antagonizem med kapitalom in delom, ki naj bi ju poosebljal mladi Sitar in hlapec Jernej, ter na revolucionarno simboliko požara, ki ga je zanel Jernej. Cankarjevo besedilo so tako zreducirali na nekaj izbranih strani.

S takim konceptualnim pristopom so se nam razkrili vzroki subverzivnega naboja tega Cankarjevega besedila. Te je očitno treba iskati v krekovski in ne v marksistični ideologiji. Povest lahko beremo kot napačen analitični prikaz nekonstistentnosti, krekovskega družbenega modela, česar pa se žal niti Cankar niti kritiki njegovega besedila (razen morda katoliško usmirjenih) niso zavedali, saj so naslovnika kritike prehitro spoznali v liberalnem kapitalizmu (seveda so tudi sami bili produkt interpelacije vladajoče ideologije, ta pa zla ni mogla odkrivati v sebi). S hlapcem Jernejem je Cankar ustvaril lik idealnega krekovskega subjekta, ki pa prav zaradi svojega dosedanjega krekovstva postane tej ideologiji nevaren. Cankar, ki ji je na nezavedni, spontani ravni v tistem obdobju najbolj nasprotoval (o tem priča npr. Njegovo pismo Kristanu z dne 22. Februarja 1907 o svoji udeležbi na volitvah: »Bolj častno je, dobiti deset glasov, nego pa ostati za pečjo in godrnjati nad klerikalnim »zmajem«.«) je z umetniškim spontanim doživljanjem življenja – ob rahli zunanji pomoči »nečiste« neliterarne namere – nehote in nevede prodril v same temelje te ideologije in od znotraj razkril njene šibke točke.

Kljub drugačnemu videzu nas tudi ta Cankarjeva povest potrjuje v prepričanju, da je treba vzroke nedejavnosti Cankarjevih literarnih likov iskati v ideologiji, ki je z obsežno in raznoliko dejavnostjo svojega ideološkega aparata »kapilarno prenovila« slovensko družbo na prelomu stoletja. Forma subjekta, ki je ustrezala zaprtemu družbenemu modelu, za katerega se je zavzemala ta ideologija, je bil nedejaven subjekt (npr. Šimen Sirotnik), dejaven subjekt liberalnega individualizma bi namreč bil takemu okostenelemu družbenemu modelu nevaren, saj bi se tak subjekt izmikal nadzoru oblasti, avtoritete, z lastno dejavnostjo pa bi lahko porušil obstoječa družbena razmerja (npr. Mladi Sitar ali Levstikov Martin Krpan, če posežemo še nekoliko dlje v preteklost). Ob primeru hlapca Jerneja pa smo videli, da je prav idealni subjekt ideologije, tej ideologiji najbolj nevaren. Jernej je skrajno vdani subjekt krekovske ideologije, ki noče pristati na družbene spremembe, saj so spremembe že same po sebi v nasprotju z načeli ideologije, katere subjekt je. Dejanje pa izvrši šele tedaj, ko dokončno razpade fantazemski krekovski univerzum, ko kot subjekt ni več zavezan materinski nadjazovski instanci.

Predstavljeni koncept nam je omogočil drugačen razmislek o nekaterih vprašanih Cankarjeve literature, posledično pa bi bilo treba na novo premisliti tudi nekatera

⁹¹ N. d., 267.

vprašanja slovenske literature in literarne kritike prve polovice 20. Stoletja nasploh. S tem konceptom je gotovo nemogoče odgovoriti na vprašanja, ki se ob obravnavani tematiki postavljajo, odpira pa številne presenetljive poglede na vprašanja, za katera se je zdelo, da so v slovenski literarni zgodovini že dobila dokončne odgovore. Podrobneje smo si ogledali osebnost in delo Janeza Evangelista Kreka, potem smo poskušali na primeru Cankarjeve povesti Hlapec Jernej in njegova pravica pokazati, kako se konkretna, v tem primeru krekovska ideologija manifestira v literarnem delu v obliki nezavednih, spontanih struktur. Čeprav smo z vidika dejavnosti junakov izbrali Cankarjevo netipično besedilo, smo lahko v Jerneju vendarle odkrili tipično krekovsko formo subjekta. Povest Hlapec Jernej in njegova pravica je hkrati tudi najlepši zgled za to, da umetniške govornice ni mogoče totalizirati. Ta govornica nikoli ni le utelešenje neke ideološke konstelacije, temveč se skozi to govornico vedno proizvede tudi distanca do te konstelacije, je torej kritika te konstelacije. Čim bolj čist in spontan bo umetnikov doživljanje, tem večja bo verjetnost, da bomo skozi umetniško govornico uzrli kratek stik v ideološki strukturi. Nobena senca, niti senca klobuka dr. Kreka, nas torej ne more obvarovati pred tem, da nas subvertivni lesk prave umetnosti ne bi prejel ko slej dosegel.

LITERATURA

- Luis ALTHUSSER, 1980: *Ideologija in ideološki aparati države. Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Zbirka Marksistična teorija kulture in umetnosti).
- Bogoslovni vestnik*, 1988 1/48.
- Ivan CANKAR, 1967: *Zbrano delo III*. Ljubljana: DZS.
- 1970: *Zbrano delo XIV*. Ljubljana: DZS.
- 1974: *Zbrano delo XIX*. Ljubljana: DZS.
- 1975: *Zbrano delo XXIII*. Ljubljana: DZS.
- 1976: *Zbrano delo XXV*. Ljubljana: DZS.
- 1970: *Zbrano delo XXVI*. Ljubljana: DZS.
- 1975: *Zbrano delo XXIX*. Ljubljana: DZS.
- Ferdo GESTRIN, Vasilij MELIK, 1966: *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Gospodstvo, vzgoja, analiza*, 1983. Zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Janez Ev. KREK, 1925: *Izbrani spisi III. Socializem*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.
- Krekov simpozij v Rimu*, 1992. Celje: Mohorjeva družba.
- Joža MAHNIČ, 1964: *Zgodovina slovenskega slovstva V. Obdobje moderne*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Lino LEGIŠA, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva VI. Ekspresionizem in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jože POGAČNIK, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva IV. Realizem*. Maribor: Založba Obzorja.
- Razgledi v književnosti 1918–1941*, 1963. Eseji in kritike. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Anton SLODNJAK, 1961: *Zgodovina slovenskega slovstva III. Realizem II*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Viktor SMOLEJ, 1971: *Zgodovina slovenskega slovstva VII. Slovstvo v letih vojne 1941–1945*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Franc ZADRAVEC, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva V. Nova romantika in mejni obliki realizma*. Maribor: Založba Obzorja.
- Slavoj ŽIŽEK, 1987: *Jezik, ideologija, Slovenci. Krekovstvo*. Ljubljana: Delavska enotnost (Zbirka Družboslovje).
- 1988: *Graf želje. Želja in krivda. Filozofija skozi psihoanalizo IV*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

SUMMARY

Dr. Janez Evangelist Krek is a figure who had a profound impact on Slovene politics and culture at the turn of the 19th century. He was the driving force behind the massive Catholic movement and its »central heart,« if we make use of the syntagm with which Krek was characterized by the poet of the Slovene *moderna* Oton Župančič in one of his poems. Inexhaustible vigor and charismatic capability to control and influence an individual, as well as a collective addressee, enabled Krek to create, with the help of his followers, a widely spread network of cultural as well as economic and political institutions, and to profoundly reinvigorate the national body in the spirit of teaching by the contemporary German and Austrian Catholic social movement and the social encyclical *Rerum Novarum* of 1891 by the Pope Leo XIII.

It is impossible to imagine J. E. Krek's work not touching one way or another upon the life and work of Ivan Cankar, the main figure of Slovene New Romanticism that was on the rise at the time. In fact, Cankar himself points out that on the beginning of his socialist path there was Krek's book *Črne bukve kmečkega stanu* (The Black Book of the Peasant Class), which he read in his high-school years after a »patriot« brought its rebellious ideas to his attention. Krek's name appears also at the end of Cankar's life. According to Jakob Puntar, with whom Ivan Cankar resided the last year of his life, the bard of the Slovene *moderna* was planning to write a story how in Krek's villa – where he stayed overnight shortly after Krek's death – at his departure he confused the hats and he took Dr. Krek's hat. The significance of this »Freudian slip« cannot be overlooked.

The issue of Cankar's literature being imbued with elements of Krekian ideology has already been pointed out by some Marxist and Lacanian critics and theoreticians, however, mainstream Slovene literary scholarship did not pay enough attention to that. It becomes clear very quickly that these critics' and theoreticians' admonitions deserve serious attention if we analyze Cankar's text using their conceptual points of departure. Particularly interesting results can be obtained in the analysis of the short story *The Serf Bartholomew and His Justice*. To our surprise the outcome of this analysis is, contrary to the previous generally accepted beliefs, that the subversive charge of Cankar's text is the result of Krekian, rather than social-democratic ideology. The story is a precise analytic dissection of the organic Krekian social model and an illustration of its inconsistent nature. It turns out that Cankar created with the serf Bartholomew an image of an ideal Krekian subject, who, because of his consistent Krekian character, becomes dangerous to this ideology. Bartholomew believes in God infinitely; to him God is the warrantor of the existing social order, law, justice, his vocation and/or social class; therefore, he precisely follows Krek's ideas of an ossified social model, based on the example of the human body and its parts, a model in which every individual occupies a certain social position forever determined by God. Bartholomew's incomprehension and/or unwillingness to except the capitalist reality (e.g., the fact that the young Sitar is his father's lawful heir, which entitles him to be a

master) cannot be adequately explained either by the claims about Bartholomew's recognition of Marxist-colored eternal truth which is supposed to be hidden deep inside every individual (the recourse to the inside depth was necessary here since the illiterate serf did not have access to the outside, written record), as the Marxists claimed, nor by proclaiming Bartholomew insane, as liberals did, nor by accusing him of posing as a socialist while his ideology was in fact liberal, which was a Catholic idea – Bartholomew's incomprehension can only be understood if we posit that Bartholomew is a subject of Krekian ideology. It turns out that similar things are true about his other acts.

It is also interesting that neither Cankar nor the critics of his text were aware of this anti-Krekian point – they were too quick to recognize the target of the criticism in liberal capitalism. The story *The Serf Bartholomew and His Justice* is the best proof for the fact that while spontaneous artistic speech is ideological speech, speech with no distance toward its object (spontaneously experienced life), this speech is never the plain embodiment of a certain ideological constellation. Through this speech a distance toward this constellation is always created, hence, it is a criticism of this constellation, no matter what the artist's willful intention. The purer and more spontaneous the artist's experience, the greater the possibility that a short circuit in the ideological structure will be seen through artistic speech. Hence, no shadow, even the shadow of Dr. Krek's hat, can prevent us from being sooner or later touched by the subversive glow of real art.

SLOVENSKO GORICA/ZORICA 'dvorišče', '(vaški) trg', 'ograda'

Dostopno gradivo o slovenski besedi *gorica/zorica* 'dvorišče', '(vaški) trg', 'ograda' in dosedanje etimološke razlage, na podlagi besedotvorno-pomenske analize omogočajo novo etimološko razlago besede iz **dvorica* (k psl. **dvorǫ*)

The accessible material for Slv. word *gorica/zorica* 'front yard', '(village) square', 'enclosure' and the previous etymological explanations based on a word-formational-semantic analysis enable us to posit a new etymological explanation of the word from **dvorica* (from CSI. **dvorǫ*).

Med besedami, na katerih je France Bezlaj utemeljeval svojo hipotezo o tem, da se je slovenščina razvila iz jezikovno ne povsem enotnega slovanskega superstrata, je posebno mesto pripadalo slovenskima (dalje sln.) narečnima besedama: *gorica* in *zorica*.¹ Po Bezlajevi domnevi naj bi se bili v vzhodnih Alpah pomešali različni slovanski govori, ki naj bi jih bili slovanski predniki zanesli sem vsaj iz dveh smeri in v daljšem časovnem razponu in ki naj bi se razmeroma poenotili šele v kasnejšem konvergentnem razvoju. Bezlaj je, izhajajoč iz lastne etimološke razlage, v teh dveh besedah videl dokaz, da je zadnji slovanski naselitveni val prodril v vzhodne Alpe najverjetneje konec 9. stoletja z vzhodnoslovanskega področja, povzročil pa naj bi ga madžarski vdor v Panonijo. Tega domnevnega in poznega naselitvenega vala Bogo Grafenauer, ki se sicer pri rekonstrukciji slovanske poselitve in naselitvenih smeri pogosto opira na izsledke zgodovinskega jezikoslovja in etimologije, v svoji Zgodovini slovenskega naroda² ne omenja. Bezlajevo etimologijo besede *zorica* (iz **zordǫ*) pa je sprejela ruska etimologinja L. V. Kurkina,³ vendar – se zdi – samo v jezikovnem smislu, tj. kot zahjsl. regionalizem, ki ima vzhl. vzporednice (prim. blr. *azaród/azjaród*), ne pa tudi Bezlajeve zgodovinske razlage.

ETIMOLOŠKE OBRAVNAVE: Prva etimološka razlaga sln. dialektizma *gorica* 'ograjn prostor za svinje' iz etimona *gora* pripada K. Štreklju,⁴ čeprav jo je z uvrstitvijo k besedam iz *gorica* 'majhna gora', podal pravzaprav že M. Pleteršnik. F. Bezlaj je besedi *gorica* in *zorica* v gornjem pomenu obravnaval prvič v svoji knjigi Eseji o slovenskem jeziku.⁵ Besedi je obravnaval skupaj, verjetno zaradi

¹ Ta val je Bezlaj domneval še na podlagi *Belojača, Balojača, Balujača* 'ime vodnih jam' (na južnih obronkih Pohorja), ki jih je razlagal iz **boloń-ača* < **boln-jača*, prim. rus. *bolonše* »nizina laka przy rzece lub jeziorze; zagon, pastwisko« itd.. Prim. F. Bezlaj, Pomen slovenščine za slovansko etimologijo, VIII. SSJLK, Ljubljana 1972, 196; Leksikološke glose, JP XXX /1–2, 1973, 248.

² Bogo Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda I*, Ljubljana 1978.

³ L. V. Kurkina, *Dialektalna struktura praslavjanskogo jezika po danih južnoslavjanskoi leksiki*, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1992, 80, 85, 199.

⁴ K. Štrekelj, Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 6, Maribor 1909, 12.

⁵ F. Bezlaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1967, 145; kasneje še v: *Koroški kulturni dnevi I*, 1973, 79; Leksikološke glose, JP XXX/1–2, 1973, 248; *Etimološki slovar slovenskega jezika I / A–J*, Ljubljana 1976, 163, s. v. *gorica*.

skoraj enake glasovne in besedotvorne strukture in enakega pomena, in upravično opozoril, da sta z glasovno enako besedo *gorica* v pomenu 'majhna gora' lahko le v homonimnem razmerju: ker bi bilo razvojno razmerje med pomenoma 'majhna gora' in 'ograda za svinje' nenavadno in ga tudi v drugih slovanskih jezikih ni zaslediti, se mu je zdelo malo verjetno, da bi se bil pomen 'ograda za svinje' razvil iz pomena 'majhna gora'. In ker teh dveh besed ni mogel povezati z nobeno drugo znano sln. besedo ali osnovo, je besedo *gorica* duhovito razložil na podlagi predstave oziroma pomenske motivacije 'ograditi' in jo etimološko povezal s sln. *ograj*a in *ograda*, tj. s psl. korenem **gord-* (iz ide. **gherdh-*). In ker ima ta koren že staro varianto **zord-* (iz ide. **g'herdh-*), oboje v pomenu 'umfassen, umzäunen, umgürten', se je izpeljava besede *zorica* iz korenske variante **zord-* vsiljevala kar sama. Fonetične težave te etimološke razlage je Bezljaj premoščal tako, da je besedi pojasnjeval kot prežitek »nekega (jezikovnega) infiltrata z drugačnim razvojem tako imenovane metateze likvid« ali pa kot križanje med besedo *gorica* (h *gora*) in hipotetično sln. besedo, ki naj bi se razvila iz psl. **o-zordja*.⁶ V etimološkem slovarju⁷ je svoje mnenje izčistil in v obeh videl samo še psl. (sinonimni?) besedi **gordjica* in **zordjica*, ki naj bi se glede metateze likvid razvijali po vzhl. pravilih, tj. v **gorodjica* in **zorodjica*, jotirani **dj* pa naj bi se dokončno razvil že po sln. glasovnih pravilih, tj. v **gorojica* in **zorojica*. Iz teh domnevanih praoblik naj bi se po kontrakciji *oij* > *i* razvili historični sln. *gorica* in *zorica*. Pri tej razlagi, ki je že sama po sebi precej zapletena, je dodatno vprašljiva tudi domnevana kontrakcija *oij* > *i*, ki jo poznamo samo iz izglasnih položajev in je verjetno kasnejša (ali analogna). Razumljiv pa je Bezljajev sklep iz te razlage, na katero je gotovo vplivalo tudi dejstvo, da imata besedi vzhodni (sln.) areal, in to je: da sta se v sln. jezikovnem prostoru morali pojaviti v času, katerega spodnjo mejo določa metateza likvid (okrog 9. st.), zgornjo pa jotacija zobnikov (okoli leta 1000 n. š.), ter da bi lahko služili kot jezikovni kazalec nekega poznega vzhl. jezikovnega odlomka, o katerem zgodovinski viri nič ne vedo.

DOPOLNITEV SLOVENSKEGA GRADIVA: Za vnovični etimološki pretres te besed je treba najprej dopolniti gradivno osnovo, to pa sem skušala po strokovni literaturi in deloma iz živih, čeprav samo priložnostno in nesistematično pridobljenih podatkov iz govorov, ki kljub temu omogočajo nakazati obrise razvrstitve te besede in posameznih njenih pomenov po prostoru.

Čeprav je Bezljaj pri svojem raziskovanju slovenskega besedja po pravilu izhajal iz bogatega Pleteršnikovega slovarja, se da ugotoviti, da se je pri besedah *gorica* in *zorica* opiral na druge vire. Sam je pripovedoval, da je besedo *zorica* prevzel iz be-

⁶ Psl. **zord* (k ide. **g'hordh-* 'umfassen, umzäunen, umgürten') je ohranjen v rus. *zoród / zarod* in *ozoród* 'stog, ogorožennoe mesto dlja stoga', ukr. *ozoród*, blr. *azaród* 'sušilnica'; prim. še lit. *žárdas* 'stavba za sušenje lanenih glavíc, graha', let. *zárds* 'priprava za sušenje graha in lanenega semena', lit. *žárdis* 'staja za živino', str. *sardis* 'ograj, plot'. Bezljaj je domneval, da je tudi sln. nekoč poznala besede iz tega korena, ki jo je rekonstruiral kot **o-zradja* (Eseji, 145) oz. **zraja* (sln. *j* < psl. **dj*, prim. Eseji, 146), oboje iz psl. *(*o-*)*zord-ja*. Po Bezljajevem mnenju spominja besedotvorno razmerje med **o-zord-6* in **zordja* na tistega med sln. *grad* (< **gord6*) in *ograj*a (< **o-gordja*).

⁷ F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I/A-J*, Ljubljana 1976, 163, s. v. *gorica*.

sedne zbirke iz Ribnice na Pohorju,⁸ ki je pri pisanju tega članka nisem mogla najti in preveriti zapis, kar bi bilo toliko pomembnejše, saj besede ni bilo doslej mogoče izslediti v nobenem živem govoru ali kakem drugem pisanem viru. Iz nadaljevanja pa bo razvidno, da je najverjetneje v (določeni) fonetični in genetski zvezi z *gorico*. Temu v prid bi bilo, da je *zorica* izpričana samo enkrat, in to na arealu, kjer je *gorica* normalna, in da vzporednico s prav tako nepričakovano glasovno spremembo na besednem vzglasju najdemo v redki in ozko lokalizirani obliki za tpn. *Dvorec*, nem. *Schwarz*, na avstrijskem Koroškem.⁹

Poleg že po Bezlaju upoštevanih pomenov besede *gorica*, tj. 'ograjn prostor za svinje' in 'prostor za hišo', izpričanih v okolici Maribora, v Dravogradu in Libeličah, navaja že Pleteršnikov slovar (I,233, geslo *gorica*) predvidljiva pomena ('das Berglein, der Hügel' in 'der Weinberg'), ki se kot očitno manjšalna vežeta na sam. *gora*, in nepredvidljive pomene, tj. tretjo pomensko podskupino: α) 'der Hofplatz', β) 'der Hofplatz vor den Ställen' (Bela krajina), npr. tudi (pomensko) zožitev v besedni zvezi *ovčja gorica* 'der Schafhof' (Caf), in končno γ) 'der Markt-oder Dorfplatz' (Caf).¹⁰

Besedo *gorica* (s kvalifikatorjem narečno) v pomenu 'ograjn prostor okrog kmečke hiše in gospodarskih poslopij' potrjuje tudi SSKJ (I,248) skupaj s ponazorilom iz Prežihovega Voranca (*pozimi stari Munk ni zapuščal svojega bivališča, Munkove bajte na gorici Munkove domačije*), in to kot koroški dialektizem. Iz sodobne dialektološke literature besedo *gurica* (< *gorica*) v pomenu 'dvorišče' večkrat omenjata P. Zdovec tudi z območja Poljancev (JV del Podjune)¹¹ in L. Karničar v

⁸ Po kraju, od koder je beseda, bi šlo morda za besedno blago, ki bi ga utegnil zapisati eden izmed bratov Miklavec (s psevdonimom Pohorski).

⁹ Na avstrijskem Koroškem so trije top. **Dvorьць*, a samo za *Dvörec* pri/na Radišah, nem. *Schwarz* (in redkeje *Höflein*), je po podatkih P. Zdovca, *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*, Dunaj 1993, 44 in 195, v rabi več (pogovornih) oblik, pogosta *Dvörc* in redka narečna oblika *Žböreč/Žbòrc*. V imenikih se ta kraj pojavlja kot *Svare*, *Švarc*, *Na Žbarci* (*Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900*. Izdala c.kr. Centralna statistična komisija. V. Koroško. Na Dunaju, 1905. Tiskala in založila c.kr. Dvorna in državna tiskarna; *Spezialortrepertorium der Oesterreichischen Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*. Herausgegeben von der Statistischen Zentralkommission. V: Kärnten. Wien 1918, Verlag der Staatsdruckerei; *Slovenska Koroška. Seznam krajev in politično-upravna razdelitev*. dr. Luka Sienčnik in dr. Bogo Grafenauer. Izdal in založil Znanstveni inštitut, Oddelek za meje v Ljubljani. Ljubljana 1945; *Seznam slovenskih in nemških imen koroških krajev*. Samozaložba. Celovec 1963). Etimološko gre za **dvorьць* (k **dvorь* 'Hof'), »dessen alte lokale ma. Aussprache als *žvor(e)j* zu dt. *Schwarz* führte: (Prim. H. D. Pohl, *Kärnten: Deutsche und slowenische Namen*. Oesterreichische Namenforschung 20 (1992), 11 in 22, in E. Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten II*, Klagenfurt 1958, 203).

¹⁰ Navedeni pomeni besede *gorica* niso določljivi po krajih, ampak samo po virih; povzeti so po U. Jarnika, *Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich*, Klagenfurt 1832, in po Cafovih slovarskih zapisih, zato izvirajo s Koroškega in verjetno Štajerskega. Bezljaj jo po Štreklju umešča na prostor okolice Maribora, Dravograda, Libelič. Pomen *gorica* 'dvorišče' je za Libeliče potrdila tudi Nataša Hribar, študentka Pedagoške fakultete v Mariboru.

¹¹ P. Zdovec, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten*. Lautlehre und Akzent der Mundart Poljanci. Oesterreichische Akademie der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XX, Wien 1972, 54, 100, 111.

svoji monografiji¹² na mestu kjer podaja sinonimne pare, med njimi tudi sinonimni par v pomenu 'dvorišče': *na hurí:c < na gorici* (Obirsko/Ebriach) in *na dbó:ri* (Sele/Zell), in jih razlaga, da izvirajo iz dveh komunikacijskih prostorov, tj. iz Podjune za Obirsko in iz Roža za Sele. Po ustnih podatkih se beseda *gorica* v pomenih 'dvorišče' in 'raven prostor sredi vasi' (inform. Lajko Milisavljevič) še uporablja na Zilji, v Rožu pa samo v pesmi.¹³

Tudi v koroških ljudskih pesmih¹⁴ se pojavlja beseda *gorica* 'dvorišče': Tako je v opombi k pesmi *Je komej nuoč storiva se* (*Je komej nuoč storiva se, /səm stopou na gorico, /səm slišou drujga puabča, /k je k moji dečvi juckou.*) na pomen 'dvorišče' izrecno opozorjeno in pomensko enako je *gorica* rabljena v različicah te pesmi *Nezvesto deklico je zasačil, Tovariš bo bolezen spoznaval, jaz jo ozdravljaj* (iz Podgorjan, danes Podgorje v Rožu, nem. Maria Elend). Beseda *gorica* nastopa še v drugih pesmih, a ni pomensko posebej raztolmačena, npr. v pesmi *Spominjata se iz Št. Lenarta* (*Je do vaške gorice /Pogljajta me, /Pa še pošla kni mogva /Pozabiti me.*), v kateri določeno negotovost glede pomena *gorice* zbuja samo dejstvo, da ima njena različica iz Gornjega Roža (*Do vašče hore /Sem sprejemava ha, /Pa še vender ne morem /Pozabiti ha.*) na istem mestu besedno obliko *gora*. Glede na sosedilo (*do vaške gorice*) smemo tudi v tem primeru izhajati iz pomena 'Dorfplatz' in dopustiti, da se je nemanjšalna oblika *do vašče hore* pojavila šele sekundarno in v okolju, ki besede *gorica* v tem pomenu ni (več?) poznalo. Pomensko dvoumna bi bila lahko tudi *gorica* v pesmi *Vojak iz Borovelj* (*Na Vaščöj Horici / Pa rast'jo rožiči, / Pa raste krompir, / Ha bo jiedov žovnir.*), če se ne bi pojavljala v šaljivem besedilu in v besedni zvezi *na vaščöj horici*.

Tudi v treh krajih zgornjesavske doline, ki so genetsko, tj. naseljitveno (Kranjska Gora, prv. Borovška vas, Rateče), ali pa komunikacijsko (Podkoren) povezani s Koroško,¹⁵ se z besedo *gorica* označuje 'prostor pred cerkvijo' oziroma z besedno zvezo *na gorici* 'središče vasi, koder so napajali živino'. Iz geomorfoloških razlogov (ravni prostor), se etimološka zveza z *gora*¹⁶ ne zdi verjetna in imamo najverjetneje opraviti z izosememom, ki se navezuje na koroški prostor.

¹² L. Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien 1990, 15, 29, 189.

¹³ Podatek je dal Lajko Milisavljevič (Ljubljana).

¹⁴ Primeri so vzeti iz naslednjih zbirk: 1) *Koroške slovenske narodne pesmi*. Nabral in za moški zbor postavil Zdravko Švikaršič. Ponatisnila ZKOS v Ljubljani 1991, zvezek II; 2) Karel Štrekelj *Slovenske narodne pesmi*, 2. zvezek, št. pesmi 1967. Izdala in založila Slovenska Matica, Ljubljana 1900-1903; ponatisnila Cankarjeva založba, Ljubljana 1980); 3) *Narodne pesmi koroških Slovencev*. Zbral in na svetlo dal J(anez) Scheinigg, Ljubljana 1889; Založba Kleinmayer / Bamberg. Povečan in s predgovorom opremljen odtis izdaje, ki je izšla leta 1889 pri založbi Kleinmayer / Bamberg v Ljubljani. Lastnik/izdajatelj/ in založnik: Krščanska kulturna zveza. – Celovec 1980, I. oddelek, 45 (št. 40); 4) *Vascit pr Zile* (Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi. Mešani pevski zbor SPD »Rož« Šentjakob v Rožu pod vodstvom Lajka Milisavljeviča, koncertna knjižica za sezono 1976/77).

¹⁵ *Krajevni leksikon Slovenije I*, Ljubljana 1968, 117 in 118 (Dalje KLS).

¹⁶ A. Melik, *Slovenija*, Geografski opis, I Splošni del, Ljubljana 1963², 494, objavlja fotografijo »gorice« iz Podkorena in pod njo: »Gorica se imenuje središnji prostor z vodnjakom tudi v Ratečah in Kranjski gori. Tu napajajo živino in še za marsikaj so v starih časih hodili semkaj.« D. Čop, *Imenoslovje zgornjesavskih dolin*, Ljubljana 1983 (Diss., tipkopis), navaja to besedo na več mestih: *na garice* »del

Ta izosemem sega še v Rezijo, tako da *gurjca* pomeni 'vaški trg'¹⁷ (V Bili, Korito, Solbica). Nejasno je, ali gre za izvorno isti element v poimenovanjih za 'vaški trg' ponekod po Krasu¹⁸ ali pa gre za homonim h *gorica* (*gora*), saj gre včasih za – glede na širšo okolico – privzdignjen prostor, čeprav ne zmeraj za najvišjo točko v vasi.

Iz gornjega/povedanega lahko povzamemo, da je beseda *gorica* v navedenih pomenih ('dvorišče' in iz tega 'Dorfplatz') znana predvsem iz Podjune in Zilje in da sega na eni strani v zgornjesavsko dolino in Rezijo, po drugi pa v dravsko dolino do Kamnice in Selnice, tj. v severnoštajersko narečje. Ker je bila *gorica* izposojena tudi v štaj.-nem. kot *Goritze/Görz/Gurz/Gritze* 'umzäunter Platz für Schweine',¹⁹ bi lahko celo domnevali, da je bil areal tega pomena na severu večji od današnjega. Vprašanje pa je, ali je bil areal tega semema nekdanj širši tudi južno od današnjega, ali pa se je samo razširil od severa, npr. *garjca / grjce* (nekdanj) 'ograjen prostor navadno ob hlevu za izpuščanje svinj'²⁰ (Zadrecka dolina), ali pa se je glede na or-

Kranjske Gore« (113, 118) in *na yarica* »del vasi v Ratečah«. Informacijo, da je beseda znana v tem pomenu v vseh treh naseljih, je ustno potrdil tudi g. Vid Černe iz Kranjske Gore. V njegovi knjigi *Borovška vas*, 1992, so za Kranjsko Goro navedeni naslednji podatki: da je neki plemenitaš, Henrik po imenu, z ženo Wezalo/Wezelo (Vesela) imel v 11. st. v Kranjski Gori utrdbo in posestvo (32; lokacija ni navedena), da se je kranjskogorsko sejmišče (druga nedelja v oktobru) »raztezalo ob glavni cesti skozi vas od Bobkove hiše, mimo cerkve pa tja do Lukca« (67) in prav tam tudi navaja, »da je bil tržni steber nameščen na vzhodni strani cerkve, izven železne ograje, v bližini vhodnih stopnic. Z vzvišenega zidu ograje, tik ob stebri je po nedeljski maši občinski sluga javno razglašal razne oblastvene odredbe in ukaze.«

¹⁷H. Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia*. San Giorgio. Studies in Slavic and General Linguistics, Vol.18., Amsterdam 1992, večkrat navaja besedo **gorica*, zlasti v tekstu 19 (Carnival) na 204–216, npr. T. ed: *somǫ wodǫli plésat ta-na gurǫco* (204), *ni so plésali ta-a gurǫci, ni so spalǫli wsǫ gurǫco* (205), a kot samostojno geslo v slovarju manjka, prim. geslo *púnčak* (*bila púnčaka gurǫca judǫ* »the square was full of people«; 300). Akad. M. Matičetov mi je posredoval rezijansko varianto pesmice Pleši, pleši črni kos, kjer se v verzu Pà naš kus je se nalízal/taw je jíwrawi gurǫce/ (Pesem iz Rezije, revija *Dan IV/6*, Trst: junij 1974) omenja tudi beseda *gorica*. M. Matičetov mi je rekel, da je v besedni zvezi podan napačen predlog (*taw*) namesto »edino pravičnega *na*. Pač zaradi razrahljanega stika z domom in domačo gavorico. Doma v njegovi vasi Bili za pusta plešejo *na gorici*, zato je podoba realna: ples tudi v nebesih!«. Prim. tudi R. Dapit *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo* (1. Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis), 1995, 82: »L'appellativo dial. f. *gorǫcǫ* (Korǫto/Coritis), *orǫca* (Solbica/Stolvizza) significa 'piazza del paese'«.

¹⁸Tudi za to informacijo se zahvaljujem akad. M. Matičetovu. Z *gorico* označujejo osrednji vaški trg npr. v Dolenji vasi pri Senožečah (KLS I/307), vendar pa samo starejši ljudje, medtem ko mlajši uporabljajo *Na placu*, kar je potrdila tudi mag. Sonja Horvat. Podobno je tudi v Skopem (KLS I/334), vendar je težava v tem, da je tako poimenovani del vasi tudi z geomorfološkega vidika nekoliko privzdignjeni del pokrajine, čeprav ne nujno najvišji del naselbine. Tako trenutno ni mogoče popolnoma razmejiti morebitnih homonimnih tvorjenk (h *gora* ali k *dvorǫc*).

¹⁹K. Štrekelj, *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev*, ČZN 6, Maribor 1909,12, navaja, da *gorica* v mariborskem okraju še pomeni 'Hofplatz um das Wohngebäude und um die Ställe, mit Obstbäumen besetzt, vielfach als Schweinestumplatz benützt' in da je iz tega pomena razviden tudi pomen *ovčja gorica* 'Schafhof' ali celo *gorica* 'Markt-, Dorfplatz'. Prim. še: Bärbel Müller, *Zur Typisierung des Einflusses slawischer Sprachen auf den Wortschatz der deutschen Sprache dargestellt am Beispiel des Bairisch-Oesterreichischen*. (Diss.), Berlin 10. 3. 1971 / tipkopis, 207.

²⁰Prim. P. Weiss, *Teorija in praksa slovenskega narečnega slovaropisja* (Primer govorov Zadrecke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami), Doktorska disertacija, Ljubljana 1994, 303.

ganizacijo funkcionalnih zemljišč okrog kmečke hiše lahko sporadično pojavljala na različnih koncih, prim. belokranjski primer, zapisan v Pleteršniku. Že po sedaj navedenih, čeprav še fragmentarnih podatkih, lahko opazimo, da so tudi pomeni porazdeljeni po določenem pravilu, in to pomen 'ograjnjen prostor za svinje' sega po ustnem zagotovitlu dialektologinje Z. Zorko do Lovrenca na Pohorju, od tam proti zahodu pa začenja prevladovati pomen 'dvorišče', ki nato preide v pomen 'osrednji prostor v vasi, prostor pred cerkvijo'.

Za osvetlitev razvojne zveze med posameznimi pomeni in glasovnimi oblikami besede *gorica* je pomembno Karničarjevo opozorilo na sinonimni par *na dbó: ri – na hurí:c* 'na dvorišču', pri čemer je prvi člen nedvomna predložna zveza **na dvorě* (k *dvor* 'dvorišče'), poleg tega pa tudi nelocirani sam. *gorišče*, ki pomeni isto kot *gorica* (prim. tretjo pomensko podskupino) in ki ga je Pleteršnik (I, 233) povzel po Cafovi besedni zbirki. Poleg tega je treba opozoriti tudi na enake pomene, ki jih združuje hrv.-kajk. beseda *dvorišče* (gl. sp.) in zaradi česar je etimološka zveza med besedo *gorica* in *dvor-išče* (k psl. **dvorъ*) več kot verjetna.

V sodobni slovenščini obstaja beseda *dvor* tudi kot simpleks, in to ne samo v danes osrednjem pomenu 'veliko, razkošno grajeno poslopje, vladarjevo bivališče' (iz tega tudi 'vladar s člani družine in najožjimi sodelavci'), ampak tudi v starejših ali celo zastarelih pomenih 'kmečko dvorišče' in 'ograjnjen prostor ob hlevu za izpuščenje živine' ter 'dom, hiša' (SSKJ I, 186). Med popisi stavb, zemljišč in orodja za hlevsko živinorejo je V. Novak²¹ zelo nazorno opisal tudi realijo, ki se poimenuje z besedo *dvor*: »na zadnji strani svinjaka so bila vrata, za svinjakom je bil ponavadi ograjen prostor za prašiče, imenovan *dvor* (vzhslav.), *dvorina* itd.« Pri tem naj še posebej opozorim, da Novak navaja tudi sam. *dvorina*, ki ga – kolikor vem – ne pozna noben sln. slovar, pač pa besedo poznamo iz drugih slovanskih jezikov in iz onomastike. Nekoliko preseneča, da Pleteršnikov slovar (I, 190) besedo *dvor* predstavlja samo kot 'Hof' (*cesarski dvor / sodni dvor* in *nebeški dvor* v pomenu 'neko zvezdje, v katerem so zvezde v krog postavljene', kar predstavno izhaja iz vaškega okolja) in novoknj. *dvórec* kot 'das Gehöfte', 'der Palast'. V slovnici A. J. Murka²² lahko v poglavju št. 10 (*Notwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen*) med besedami za poimenovanje delov hiše preberemo, da der Hof pomeni '*dvòr, dvoríshe*', in tudi M. Pohlin²³ je v svojem slovarju navedel *dvôr -a* v pomenu 'der Hof, aula', besedo *dvorishe -a* pa v pomenu 'Hof, area'. Iz starega prekmurskega pismenstva je V. Novak²⁴ sistematiziral pri sam. *dvor* štiri pomene: α) 'dvorišče', β) 'gospodarska poslopja', γ) 'dvorec' in δ) (ekspres.) 'nebesa', medtem ko je K. Štrekelj²⁵ predstavil *dvor* kot 'stabulum' in *dvôr* kot 'Schafstand' (na Krasu)

²¹ *Gospodarska in družbena zgodovina*. Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, 361: Oddelek: Hlevska živinoreja.

²² A. J. Murko, *Theoretisch-praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche*, Grätz 1832.

²³ *Tu malu besedishe treh jesikov*. Faksimile prve izdaje, Dr. dr. Rudolf Trofenik, München 1972.

²⁴ *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Poskusni snopič, Ljubljana 1988, 33.

²⁵ K. Štrekelj, *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev*, ČZN 5, Maribor 1908, 101, in *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes*, SBWA CXIII/1, Wien 1887, 16 (390).

ter dodal, da je to pač najbližje prvotnemu pomenu 'das Geschlossene, Eingefriedete'. K temu lahko dodamo nareč. *dər* (a-jevška barva polglasnika) 'ograjen prostor pri svinjaku' (Grosuplje, inform. Jaka Müller), *dvour* 'dvorišče' (Suhi Vrh na Goričkem, inform. Metka Horvat).

V literaturi o sln. gospodarski zgodovini je beseda *dvor* rabljena v več kontekstih (večpomensko?), vendar pa že precej terminologizirano, saj večinoma pomeni različne tipe gospodarskih enot, ki jih pobliže lahko določi določilo: tako npr. (*gospodov*) *dvor* 'različno veliko gospodarsko enoto, ki je pripadala (fevdalnemu) gospodu, in je lahko obsegala od 2 do 40 kmetij', dalje *živinorejski dvor* 'sirnica', *desetinski dvorec* itd.²⁶ Verjetno je prav iz takih pomenov besede *dvor*, zlasti iz prvega, treba izhajati tudi pri razlagi večine razmeroma mladih slovenskih toponimov *Dvor* in *Dvorec*, saj so le redki v virih registrirani pred letom 1400,²⁷ pa še ti večinoma z nem. *Hof*. Vendar lahko kljub temu domnevamo nepretrgano rabo slovenskega poimenovanja *dvor* '(kmečki) dvorec' do današnjih časov, če sklepamo iz top. *Dvorje*, *Zadvor*, *Pridvor*, *Preddvor*, *Podvor* itd., ki izkazujejo tudi tipično onomastično besedotvorje. Iz drugih pomenov sam. *dvor* pa bi ostale sledi lahko predvsem v mikrotoponimiji.

P o v z e t e k: Sam. *dvor* je v (zgodovinskem razvoju sln. jezika) lahko pomenil naslednje: α) 'hiša', β) 'hiša z gospodarskimi poslopiji, posestvo', γ) 'dvorišče, prv. verjetno ograjeno', δ) 'ograjen prostor znotraj dvoriščnih površin kot staja za drobnico (ovce), svinje ipd.'

SLOVANSKA PRIMERJALNA BAZA: Psl. sam. **dvorъ*, ki je bil prvotno morda srednjega spola, se po etimološki literaturi²⁸ enoumno izpeljuje iz ide. korena **dhuer*/**dhyor*- in se šteje za pratorodnega s sti. *dvāram* 'vrata, duri', stperz. *duvara*- 'isto', lat. *forum* 'sprednje dvorišče, trg' in let. *dvars* '(stranska) vratca'. Z njim je etimološko zvezan tudi psl. **dvъръ* 'vrata'. Zaradi v slovanskih jezikih pogostih predložnih zvez, kot so *na dvorě* 'zunaj', *na dvorъ* 'ven', *съ двора* 'noter (v stavbo); stran z dvorišča', se domneva, da bi najstarejši pomen tega samostalnika lahko opisali kot 'zemljišče/prostor za vrati, z vrati zaprt prostor', prim. slš. *dworowy dom* 'dom s uzavretým dvorom',²⁹ saj se pojem 'zunaj' rad opisuje s pojmom 'vrata', na to pa kaže tudi vzporedni pomenski razvoj pri psl. sam. **ula*/**ulica* 'ulica', arm. *ul* 'cesta', na katerega je opozoril J. Rozwadowski.³⁰

²⁶ Prim. B. Grafenauer, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, 166–168; Organizacija zemljiškega gospodarstva. Dvori in kmetije.

²⁷ Morda je tudi top. *Dornice* (AS 106/B2), ki ga H. Freyer, *Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogtums Krain*, Laibach 1846, 19), navaja kot sln. *Dórenze* (nem. *Dornzel/Dorenze*) in ki ga ni bilo pred letom 1500 (prim. M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije I za Kranjsko do leta 1500/ I: A–M*, Ljubljana 1975, 118). Prim. še T. Unger-F. Khull, *Steirischer Wortschatz als Ergänzung zu Schmellers Bayerischem Wörterbuch*, Graz 1903, 184, ki izvaja *Dürmitz* < **dvornica* in besede ne šteje samo za alpsko.

²⁸ Prim.: *Etimologičeskij slovarь slavjanskih jazykov* 5, Moskva 1978, 169–70; *Słownik prasłowiański* 5, Kraków 1984, 130–134.

²⁹ Prim. *Historický slovník slovenského jazyka I: A–J*, Bratislava 1991, 334, s. v. *dvor*.

³⁰ *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Kraków 1948, 219–220.

Sam. *dvorč*, ki spada v temeljni besedni fond, je ohranjen v vseh slovanskih jezikih, prav tako tudi številne tvorjenke. Od etimoloških slovarjev prinašata največ slovanskih vzporednic moskovski in krakovski slovanski etimološki slovar, s. v. *dvorč*, iz katerih sem večinoma izhajala, in ju dopolnjevala le tam, kjer za pričujočo razpravo niso izčrpali narečnih in zgodovinsko zabeleženih besednih oblik:

S t c s l. *dvorč* pomeni 'aula, domus'; b l g. *dvor* 'nezazidan, navadno ograjen prostor v neposredni bližini hiše ali med več stavbami', 'prostor in stavbe skupaj', 'samostojno kmečko gospodarstvo v fevdalizmu, ki ga vodi ena družina/rod',³¹ demin. *dvòrec / dvòrče* in avgm. *dvòrište*; m a k. *dvor* 'dvorišče; (carski) dvor', nareč. tudi *dvor* 'hiša sploh' in 'ograjen prostor okrog hiše', demin. *dvorče* 'ograjen prostor okrog hiše' in dvorišče.³²

Pomensko in tvorbeno raznovrstno je srb. in hrv. gradivo: s r b. *dvòr dvóra* 'palača, imenitnejša hiša v vasi' / 'plemiška hiša' in tudi 'dvorišče' (Kosmet, zahodna Bačka: tu tudi v leksikalizirani zvezi *strážnji dvòr* 'gnojišče'), *dvòrište*, demin. *dvòrac* 'odprt prostor za svinje, obora' (zahodni Srem);³³ h r v. nareč. *dvòr -à* 'ograjen prostor pred hišo, dvorišče' z redko tvorjenko *dvòrīna* pejor. 'dvor',³⁴ *dvòr -a* 'staja (za govedo in ovce, mezge in konje), hlev' (Vodice, Buzet, Sovinjsko polje),³⁵ nadalje pomeni hrv.-kajk. *dvor -a* tudi 'ograjen prostor za domače živali, dvorišče', demin. *dvoriček* 'villula', tvorjenka *dvorišče* pa združuje 5 podpomenov, in to α) 'ograjen prostor ob hiši, area, concinno', β) 'ograjen prostor za domače živali (navadno perutnino)', γ) 'odprta terasa za sprehode, trg', δ) 'preddvorje cerkve' in ε) 'preddvorje pri hiši/dvorcu, atrij'.³⁶

Č. *dvùr dvòra/-u*, s l š. nareč. *dvor* pomeni α) 'nezazidan, (navadno) ograjen prostor pri hiši' (z zvezami *zadní dvor* 'del dvorišča pri gospodarskih poslopih' / Trnava, *koscelní dvur* 'prostor okrog cerkve' / Levice), β) 'posestvo', 'površina 16 kvadratov travnikov, ki pripadajo selišču' (Liptovský Mikuláš), nareč. demin. *dvorec* pa pomeni 'ograjen prostor za perjad (na JZ)': (*ve dvorci sedávali v noci husi*), 'ograda za svinje pri hlevu';³⁷ g l. *dwór*, d l. *dwór*, p l b. *dör* 'kmetija, pristava, podeželski dvorec', p o l j. *dwór dworu* 'isto'.

V s t r. pomeni *dvor* 'bivališče, hiša, selišče' in 'prostor zunaj hiše', sodobni narečni slovar³⁸ pa za *dvor* ugotavlja 18 pomenskih podskupin, od katerih naj navedem naslednje α) 'hiša, tudi skupaj z družino, ki živi v njej, družinsko gospodarstvo', β) 'prostor med hišo in gospodarskimi poslopi', γ) 'del stanovanjske hiše za živino (konje in krave, ne pa drobnico), hlev', δ) 'prizidek za živino, navadno na

³¹ Rečnik na bolgarski ezik III, Sofija 1981, 604.

³² Rečnik na makedonskata narodna poezija II, Skopje 1987, 31–33, 34.

³³ G. Vuković, Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini, Novi Sad 1988, 92, 93–4.

³⁴ B. Jurišić, Rječnik govora otoka Vrgade II, Zagreb 1973, 53.

³⁵ Prim. P. Skok, ERHSJ I, 465.

³⁶ Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I, JAZU, Zagreb 1984, 526–528.

³⁷ Slovník slovenských nářečí I: A–K, Bratislava 1994, 420 s.v. *dvor*.

³⁸ Slovar russkix narodnyx govorov VII, Leningrad 1972, 294d.; Dal', Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka I: A–Z, Moskva / Russkij jazyk 1978, 423.

zadnji strani hiše (prim. sinon. *krytyj dvor* / Smol./), ε) 'prostor za živino pri hiši, staja' in 'ograjen prostor znotraj ograde za konje' (prim. sinon. *otkrytyj dvor* 'gorodba' / Smol./), za tvorjenko *dvorec* -*rca* pa 10 pomenskih podskupin, med njimi '(velika) hiša', in mnogo pomenov za različne namestitvene prostore za živali, npr. 'topel kravji hlev, prizidek za živino', 'ograda na dvorišču za živino ali svinje (Smol.), *dvorec/dvorec* 'dvorišče za hišo za živino' (Nižegor.), demin. *dvorók* -*rká*, demin.-hipokor. *dvoreček* / *dvóriček* (*dvóriček dlja lošadej*, *dvóriček malen'kij*), dalje *dvórišče* 'zemljišče za gradnjo; prostor, kjer je bil nekoč dvor', *dvórik* 'naselje z več dvori' in 'topel kravji hlev'.³⁹ Se posebej sta za to razpravo pomembni tvorjenki, ki se (in to obe skupaj!) pojavljata samo še na sln. in sh. prostoru: *dvórica* 'dvor' (Rjaz.) ter *dvorína* 'hiša (tudi skupaj s poslopji)' (Kaluž., Kostrom., Vjat., Nižegor.) in *dvorína* 'zemljišče, na katerem sta hiša in dvorišče' in 'ograjeno zemljišče'. V u k r . pomeni *dvir* *dvoru* 'dvorišče, prostor ob hiši, obdan z ograjo; hiša, selišče', nareč. 'velika hiša, dvor', b l r . *dvor* tudi 'dvorišče' (prim. še tvorjenke *nadvorak*, *padvorak*, *padvoře*) in demin. *dvoryk* / *dvaréc* 'kotec v hlevu' (poleg *zasad*, *adryna*, *barkan*, *zagarad*, *peragarod*).⁴⁰

Povzetek: Iz podanega besednega gradiva je razvidno, da se beseda *dvor* v slovanskih jezikih pojavlja najpogosteje v pomenu α) '(ne-)ograjen prostor okrog hiše, pred njo /tj. dvorišče/ ali za njo', β) 'tak prostor skupaj s hišo in gospodarskimi poslopji > (kmečko) selišče, posestvo', γ) 'manjši ograjen prostor pri hiši, lahko tudi znotraj večjega ograjenega prostora, ki se uporablja kot staja za posamezne vrste domačih živali, najpogosteje za svinje > hlev / zagraven prostor v hlevu' δ) 'raven/neporaščen prostor sredi vasi (pred cerkvijo) > trg' (sln. nareč., hrv.-kajk., slš.) in ε) 'gnojišče' (sln., hrv.).

POJASNILO GLASOVNEGA RAZVOJA: K. Štrekelj⁴¹ navaja, da v med soglasnikom in *o/* izpada, prim. *gvozd* > *gozd*, *stvoriti* > *storiti*, in da se skupina *vo* razvija > *vo*, prim. dial. *zvôn* > **zgvôn* > *zgôn* in *dvòr* > **dgvòr* > **dgôr* > *gor* (besedo navaja brez pomenske določitve, čeprav smemo domnevati, da bi se pri tem lahko opiral tudi na Pleteršnikov slovar). Drugih pogojev (npr. naglasnih, kolikostnih ipd.), ki bi vplivali na ta glasovni razvoj, posebej ne določa.

F. Ramovš⁴² je v zgodovinski slovnici obširno obravnaval obnašanje *u* v različnih glasovnih okoljih v slovanskih narečjih, in to od izpada v vsaj dvodelnem soglasniškem sklopu (prim. *storiti* < *stv-* < **stvoriti*) ali odvisnosti od vrste naglasa na desnem samoglasniku (npr. *tîr* < **tvôrō*, R.ed. *tvorâ* < **tvôra*, sekundarno tudi *torâ* in *na dôr* < *na dvoru*; zglede za slednje navaja iz dolenskih, rovtarskih,

³⁹ Iz gradiva ne izhaja nedvoumno, da tu pripona *-ik* daje deminutivni pomen, ampak morda samo podobnega tistemu, ki ga F. Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: Stammbildungslehre* II, Heidelberg 1926², 246–253, navaja ob tvorjenkah iz drevesnih poimenovanj: *borikō* 'borov gozdič', **berzikō* 'brezov gozdič', tj. da *dvórik* morda pomeni 'prostor, kjer je dvor'. Prim. še A. Šivic-Dular, *Besedotvorne vrste zemljepisnih imen, Obdobja 10*, Ljubljana 1989, 229–244.

⁴⁰ *Leksika Palessja ū prastory i čase*, Akademija navuk belaruskaj SSR, Instytut movaznaŭstva imja Jakuba Kolasa, Minsk 1971, 169–176; pogl. Nazvy dvara, in poimenovanja za kotec/hlev (183).

⁴¹ K. Štrekelj, *Historična slovnica slovenskega jezika*, Prevalje 1922, 132, prim. poglavje: Kako se menjavajo soglasniki po mestu v besedi in kako vplivajo drug na drugega.

⁴² *Historična gramatika slovenskega jezika*. II: Konzonantizem, Ljubljana 1924, 136d. J. Rigler, *Južnonotranjski govori*, SAZU 13/7, Ljubljana 1963, 165, govori le o prehodu *zvo* > *zgo*.

rezijanskih, gorenjskih in koroških govorov, tj. iz Borovnice, Raščice, Horjula, Črnega vrha, Poljan, Rezije, Bohinjske Bele, Zilje, Roža) do prehoda $u > b$ (npr. v položaju levo od $i < *i/*y$, $e < *e/*ě/*ē$, v sklopu vl : okolica Tolmina, Kobarida, Bovca, ziljska dolina; v sklopih $vl/zv/dv$ v Rožu; sporadično tudi drugod). Poleg tega Ramovš (160–161) obravnava tudi poseben glasovni razvoj sklopov zv , $dv > zg/\gamma$, $*dg$,⁴³ ki je značilen za govore, kjer \bar{o} prehaja v $\bar{u}/\bar{u}o$. Pojav⁴⁴ ponazarja z narečnimi in pismenskimi izpričbami treh besed, kjer je bil opažen: prehod $*zv- > zg-$ v psl. $*zv\bar{o}n\bar{s}$ (in izpeljankah): $zg\bar{u}n$ (Borovnica), $zg\bar{u}n$ (Raščica), $z\gamma\bar{u}n/z\gamma\bar{o}nc$ (Notranjsko, Kras, Goriško), $zh\bar{u}n$ (Rezija, toda V Bili/San Giorgiu $z\bar{w}u\bar{n}$, R. ed. $z\bar{w}\bar{o}na$, inf. $z\bar{w}un\bar{o}t$ 'zvoniti'⁴⁵), $zg\bar{o}nc$ (Zilja). Prehod $*dv > *dg > g$ pa Ramovš ponazarja z $*dvor\bar{s}$: dolenj. sam. $g\bar{o}r\ g\bar{o}ra$ 'kup gnoja' in sam. $z\bar{g}\bar{o}r\ z\bar{g}\bar{o}ra$, M. ed. $n\bar{e}\ z\bar{g}\bar{o}r$ 'tisti del dvorišča, kjer je gnojišče' (Vinice pri Sodražici), pri čemer slednjega pojasnjuje iz prv. predložne zveze $*iz\ g\bar{o}ra$; in s $*pod-vora$: kraško/goriško $pod\gamma\bar{o}ra$ »die Pflugschleife«.

Drugačno etimološko razlago sam. $g\bar{o}r\ g\bar{o}ra$ 'kup gnoja' je podal F. Bezljaj:⁴⁶ izhajal je iz psl. $*gvor\bar{s}$, prim. $gvor\bar{s}$ »vodni mehurček, bula, tvor«, in ga dalje povezal s sln. $g\bar{u}ra$ »nekak gumb iz smole« (dolenj.) ($< *gvora$) in (s pridržkom) tudi s top. $Goropeke$ ($< *gvoropek-$). Čeprav natančne arealne ploskve za pomen 'gnojišče, gnoj' ta hip še ni mogoče prikazati, pa ji je vendarle mogoče slediti in sliko dopolniti zlasti za prostor vzhodno od lokacij, ki jih navaja Ramovš, oziroma prostorsko precizirati Pleteršnikovo oznako »dolenjsko«. Gradivo v pomenu 'gnojišče': $g\bar{o}r$, M. ed. *na g\bar{o}ri* (Vintarje pri Svetem Gregorju; vendar pa poznajo hkrati tudi besedo *dvor*, M. ed. *na dv\bar{o}ri* 'dvorišče'); *d\bar{a}r\ d\bar{o}ra*, M. ed. *na dv\bar{o}ri* (Velika Račna, inform. Ivanka Šircelj-Žnidaršič; besede *dvorišče* ne poznajo); *dg\bar{a}r* (a-jevski polglasnik), M. ed. *na dgu\bar{o}ri* (Mala vas na Dobropolju, inform. Pavle Žnidaršič); *dg\bar{a}r* (Brezovi Dol, inform. Jože Kastelic); $gn\bar{a}r$, T. ed. *na gn\bar{a}r*, M. ed. *na gn\bar{o}r\bar{a}* (Vrh pri Križu, inform. Marija Kastelic, roj. Zaletelj); *dg\bar{o}r\ dg\bar{o}ra* (Podhosta pri Dol. Toplicah, inform. Marjana Pečaver; toda *pl\bar{a}c* 'dvorišče' $<$ nem. *Platz*); *dg\bar{o}r\ dg\bar{o}ra*, M. ed. *na dgu\bar{o}r*; *dv\bar{o}ri\bar{c}ek* 'majhno / svinjsko gnojišče' (Vavta vas, inform. Janez Dular; besede *dvorišče* za označevanje '(ne-)ograjenega prostora okrog hiše' nimajo, ampak uporabljajo samo besedo *vrt/ pred hišo/okul hiše*); *dg\bar{o}r\ dg\bar{o}ra* in manjšalnica *dv\bar{o}ri\bar{c}ek*⁴⁷ (Uršna sela, inform. Elka Brdavs, roj. Jakše); *dvar* (okolica Semiča, inform. Lovro Malnarič; za 'dvorišče' se uporablja beseda *dv\bar{o}ri\bar{c}e*); *dv\bar{o}r*

⁴³ Razvoj v $zy-$ velja le v govorih, ki poznaja spirantični $\gamma < *g$ v vseh položajih.

⁴⁴ Prvi je na pojav opozoril S. Škrabec, Erläuterungen und weitere Erwägungen, *Jezikoslovni spisi* 1/4, Ljubljana 1919, 571.

⁴⁵ Oblike iz kraja V Bile/San Giorgio so povzete po knjigi H. Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*. Studies in Slavic and General Linguistics, Vol. 18, Amsterdam 1992, 254.

⁴⁶ F. Bezljaj, Opyt raboty nad slovenskim etimologičeskim slovarom, *Voprosy jazykoznanija* 4, 1967, 52 in *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana 1976, 162.

⁴⁷ Pleteršnik v svojem slovarju te tvorjenke ne navaja, prav tako ne manjšalnega $*dv\bar{o}ri\bar{c}$ ali $*dv\bar{o}rik$. Primerjamo lahko slš. nareč. demin. *dv\bar{o}ri\bar{c}ek* (*Okolo domšoka mámo aj malý dvarík.*) k demin. *dv\bar{o}rik*, r. (17. st.) *dv\bar{o}rik -ika* 'male podwórce, podwórko', ukr. *dv\bar{o}rik -ka* (18. st.), blr. *dv\bar{o}ryk -ka* 'podwórce, podwórko'. Tu opozarjam na številne primere dvakratnih deminutivnih tvorb na $-i\bar{c}ek$ v Ozlju: *fanti\bar{c}ek / grabri\bar{c}ek / roži\bar{c}ek* (prim. S. Težak, Ozaljski govor, HDZ V, 1981, 203d.).

(Podčetrtak, inform. Ana Koritnik); *dvòr dvora* v pomenih 'dvorišče' in 'gnojišče' (Beltinci).⁴⁸

Povzetek: Iz tega gradiva z izrazito variativnimi spremembami v vzglasnem sklopu, se jasno vidi, da je tudi pri pomenu 'gnojišče' treba etimološko izhajati iz sam. *dvor*. Morda ima Ramovš prav, ko domneva, da so disimilativni razvoji na vzglasju (v obliki *gnør* gre verjetno še za drugotno naslonitev na *gnoj*) v zvezi z vrsto sledečega vokala, čeprav so glede na to, da se areal kaže širši od tistega, kot ga je predvideval Ramovš, vzroki in mehanizem tega pojava sedaj manj jasni in jih bodo morali slovenski dialektologi bolje osvetliti. Praviloma res drži, da oblike na *zv-/dv-* > *zg-/dg-* nastopajo vzporedno, v takšnem razvoju pa, kolikor mi je znano, niso udeleženi primeri, kjer je sklop *zv-/dv-* nastal šele drugotno po izpadu psl. polglasnika, kar bi lahko govorilo tudi o precejšnji starosti te (izključno sln.) glasovne spremembe.

BESEDOTVORNA MOTIVACIJA: Že A. Bajec⁴⁹ je pri pomenski razvrstitvi tvorjenk s pripono *-ica* (101) uvrstil sam. *gorica* v dveh pomenih ('vinograd' in 'dvorišče pred hlevom') med tiste prvotno manjšalne tvorjenke, ki so manjšalnost že izgubile, razvile nov pomenski odtenek ali pa nimajo več simpleksa. Bajčevo ravnanje je razumljivo in utemeljeno le skozi etimološko istenje besede *gorica* z *goro*. Da je vendarle treba izhajati iz homonimnosti, ki je nastala v tvorjenkah, tj. **gora* > **gorica* in **dvorǫ* > **dvorica*, nas prepričuje že predstavljeno pomensko polje besedne družine iz sam. **dvorǫ* v slovanskih jezikih. Glede same tvorbe sam. **dvorica* pa je marsikaj še nejasnega. Da imamo pred seboj vendar neko realno slovansko tvorbo možnost, nas prepričujeta (redka) rus. nareč. *dvórica* (akcentsko prilagojena sam. *dvór dvorá*, psl. a.p. b) in srb. top. *Dvorica* (obč. Čuprija). Čeprav gre pri slednjem za toponim in bi bile za kakršen koli zanesljiv sklep potrebne dodatne poizvedbe, se vendarle zdi, da pripona *-ica* tu nima toponimične funkcije, tako kot v izpredložnih top. *Predvorica* (obč. Šabac, Srbija) in osmih top. *Pridvorica* (6x Srbija, 1x Črna Gora, 1x BiH), ampak je tvorjenka že v apelativu. Temu bi dodala nadvse zanimivo obliko s slovenskega ozemlja,⁵⁰ da so Draganičev dvorec pri Čatežu matrike čateške župnije (in domačini) imenovali *Dvorica*. Če to drži, po-

⁴⁸ Podatek je vzet iz dela F. Novaka, *Slovar beltinskega govora*, Murska Sobota 1985, 29. Prim. tudi V. Novak, *Gospodarska in družbena zgodovina. Zgodovina agrarnih panog. I. zv.*, Ljubljana 1970, 364, ki pravi: »Gnojišča so bila prvotno zelo preprosta: gnoj so metali na kup na dvorišče pred hlevom. Pozneje so ponekod uredili poseben odmaknjen prostor za hlevom in izkopali tudi jamo za gnojnico, v katero so naravnali odtok izpod gnoja. Novejši hlevi so imeli posebna manjša vrata na tisto stran, kjer je gnojišče, da so tja metali gnoj«.

⁴⁹ *Besedotvorje slovenskega jezika I*, Ljubljana 1950, 100–103.

⁵⁰ V *Krajevnem leksikonu Dravske banovine*, Ljubljana 1937, 258, v geslu *Cerina* beremo: »V srednjem veku so v od Čateža na desnem bregu potoka Dvorce zgradili Draganičev dvorec, last enako imenovane hrvatske rodbine I...I. V matrikah (in pri domačinih) v Čatežu se dvorec imenuje *Dvorica*«. Ta podatek navaja tudi *KLS III*, Ljubljana 1976, 28 (*Cerina*) in 33 (*Dvorce*), prav tako tudi F. Bezljaj, *Slovenska vodna imena I: A–L*, Ljubljana 1956, 162, s. v. *Dvorce*. Srb. top. *Dvorica* je prvi navedel F. Miklošič, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen II*, s. v. *dvorǫ*, in to iz dela J. Gavrilovića, *Rječnik geografsko-statističnyj Srbije*, Beograd 1846. Navaja ga tudi *Imenik naseljenih mesta u SFRJ*, Beograd 1986, 92.

tem imamo to redko besedotvorno možnost zanesljivo izpričano tudi na sln. ozemlju in je verjetnost, da je bila nekoč znana tudi na širšem abmočju, še večja.

Večje težave povzročata vprašanje, kakšno funkcijo naj bi pripona *-ica*⁵¹ v tej obliki imela. Prva je že v tem, da je izhodišče gornje tvorbe sam. moškega spola, ki bi se praviloma moral vezati z obliko pripone za moški spol (npr. **dvor6c6*, deloma še danes tudi v demin. funkciji), lahko pa se veže tudi s priponami, ki se lahko dodajajo vsem samostalnikom (npr. sl. *dvor6* > *dvorište*, *selo* > *selište*, *igra* > *igrište* s pripono *-ište*, ki ima izrazit krajevni pomen). Glede na to, da **dvor-ica* ni tvorjena prek prid. osnove, ampak naravnost iz samostalniške, je treba domnevati, da je pripona *-ica* v našem primeru služila za pomensko modifikacijo besede, za izražanje manjšalnosti, krajevni pomen ipd. S pomensko modifikacijo lahko pojasnimo vrsto tudi sln. besed s pripono *-ica*, kot so npr. *vozica* (*voz*), *srpica* 'nož za pletje' (*nož*), *vedrica* (*vedro*); ustvarja cele pomenske podskupine, npr. poimenovanja za posode (*čebrica*, *keblica*), orodja in priprave (*sulica*, *preslica*), rastline in sadeže (*bobica*, *grašica*), daje krajevni pomen (*kurica* »kokošnjak«) itd., ki generirajo homonimnost v priporni *-ica*, čeprav ima ta homonimnost (vsaj deloma) svoj vir tudi v konvergentnem razvojnem procesu. Tudi zaradi povedanega je razumljivo, da enake tvorjenke v slovanskih jezikih ne izkazujejo zmeraj enakega (sodobnega) pomena ali pomenske vrednosti, npr. rus. *stolica* 'prestolnica', č. *stolice* 'stol, klop, prestol', sln. nareč. 'stol', hrv. *stolica* tudi kot sinonim za deminutiv 'stolić, stolac' itd. Če bi v sam. *gorica* v sodobnih pomenih 'dvorišče' in 'vaški trg, trg pred cerkvijo' le stežka izhajali iz manjšalnosti, pa v *gorici* v pomenu 'ograjen prostor za svinje', ki glede na realijo zajema samo del dvoriščne ploskve, prvotnega deminutiva ni mogoče izključiti, toliko bolj, če se opremo na posamezne slovarske opise samostalnikov, npr. sln. nareč. *senjmica* »ein kleiner Markt« (Plet. II, 470 z oznako doljenjsko) k nareč. *senjmen* 'sejem', ki pripada podobnemu pojmovnemu polju kot *gorica*. Čeprav se zdi vprašanje o morebitnih deminutivih iz sam. moškega spola v kontekstu osrednjih funkcij pripone *-ica* obrobno, bi vendarle zaslužilo samostojno obravnavo tako s stališča korpusa, ki izkazuje takšen pomen, kot tudi z arealnega vidika, saj je aktualno vsaj še za hrvaščino.⁵²

SUMMARY

The papers deals with Slovene dialectal word *gorica* 'front yard', '(village) square', 'enclosure (for pigs)', and finds that the existence and area of the synonym *zorica*, quoted in the etymological literature and supposedly taken from some glossary from Ribnica na Pohorju, currently cannot be confirmed from the accessible sources. Based on a word-formational-semantic analysis of Sln. and corresponding CSI. parallels, the word

⁵¹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* IV, 1974.

⁵² Za hrv. *brodić* pravi S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU, Zagreb 1986, 140, da pomeni 'veliki ribarski čamac'. Iz dodatka v oklepaju (»uz normalno *brod* > *brodić*«) ni povsem jasno, ali ne gre za napako v pomenskem opisu besede, saj med podanimi primeri ni nobenega avgmentativa, pač pa še en deminutiv (*mlinica* 'omanji mlin' in 'zgrada, u kojoj je mlin'). Prim. še P. Skok, *ERHSJ* I, 1971, 216, s. v. *bròditi bròdim*: sam. *brodica* navaja kot deminutivni sinonim za *brodac*, enako tudi J. Jurančič, *Srbohrvatsko-slovenski slovar*, Ljubljana 1955: *bròdica* 'ladjica'.

gorica could be viewed as a derivative **dvor-ica* from CSI. **dvorǫ* with Sln. phonetic change of the initial cluster *dv-* > **dg-* > *g-* in the same area that has the change **zv-* > *zg-*. This phonetic change is only known to a few words with CSI. cluster *zv-* / *dv-* (**zvonǫ*, **dvorǫ*, **pod-vora*), but not to those in which this cluster came into existence after the loss of weak jers.

OHRANJANJE IN ZAMENJAVA ZUNANJIH KAZALNIKOV PRI NEPREMEM POROČANJU O PRVOTNEM GOVORNEM DOGODKU

Vsako besedilo je izdelek/rezultat zaključenih sovisnih govornih dejanj enega ali več govorcev, ki določenemu naslovniku pred določenimi pričami v določenem času in prostoru z znamenji besednega jezika posredujejo svoje razmerje do stvarnosti in svojo miselno predstavo stvarnosti, pri tem pa s t. i. zunanjimi kazalniki ubesedujejo tudi istost prvin svoje miselne predstave stvarnosti in prvin zunanjega sotvarja svojega govornega dejanja. Zunanji kazalniki torej navezujejo besedilo na točno določeno sotvarje; zato se pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku ohranijo ali pa ne.

Every text is the product/result of completed interdependent speech acts of one or more speakers, who with the signs of verbal language relate their relationship to reality and their mental image of the reality to a certain addressee before certain witnesses, at a certain time and place. In doing so they – with so called exophoras – also express the identity between the elements of their mental image of the reality and the elements of the situational context of their speech act. Exophoras therefore connect the text to the particular situational context; hence, in an indirect reporting of an original speech event they are either preserved or not.

1.0 Kazalniki/deiksi¹ so prvine besedila, in sicer tiste, s katerimi govorec ne ubeseduje prvin stvarnosti, temveč njihovo istost s prvinami sotvarja² svojega govornega dejanja, in sicer zunanjega/tvarnega (prim. *Ana naj pride v sobo.* proti *Ana naj pride sem.*) ali notranjega/sobesedilnega sotvarja (npr. *To mi je povedala Ana.*).

Kazalniki so dveh vrst, tj. zunanji oz. eksofore in notranji oz. endofores.³ Zunanji kazalniki izražajo istost prvin stvarnosti in prvin zunanjega sotvarja govornega de-

¹ Izraz *kazalnik* se tu (na predlog J. Toporišiča) uporablja namesto prevzetega izraza *deiks/deiktik*, saj grška beseda *deixis*, iz katere izvira, pomeni 'kazanje' (Lyons 1968: 275). – V slovenski izvorni/prevedeni jezikoslovni literaturi se po navadi navaja prevzeti izraz, in to bodisi *deiks*, prim. »Kazalni (deiktični) izrazi povezujejo poved s kontekstom.« (Kunst Gnamuš 1981: 67), »Samopredstavitev udeležencev pogovora lahko upazujemo v zgradbi pokaznih izraznih srestev (deikov) /.../« (Kunst Gnamuš 1992: 27) ter »pokazni izrazi – deiksi« in »votle oblike/deiksi« (Kunst Gnamuš: 1994: 1, 55), bodisi *deiktik* (prim. A. Derganc in T. Miklič in De Beaugrande-Dressler 1992: 119). V Toporišičevi Enciklopediji slovenskega jezika pa so sestavki »*deiksa-e-ž* – Gl. Kazalstvo.« (Toporišič 1992: 21), »*deiktičnost-i-ž* Vloga kazanja, natančnejšega določanja ali okrepljenega označevanja, posebno kot značilnost zaimkov.« (Toporišič 1992: 21) ter »*kazalstvo-a-s /.../* Lastnost besednega znamenja, ki se stvarno prav razume, če se upošteva sotvarje (konsituacija) sporočanja, družbene in duševnostne okoliščine sporočevalne združbe ipd., npr. osebna zaimka za 1. in 2. osebo, kazalni zaimki, velika začetnica v pisanju častitev (honorifikacija), npr. *Ekselenca*, vikanje/tikanje/onikanje itd.« (Toporišič 1992: 81).

² Izraz *sotvarje* je pri nas uvedel Toporišič, in sicer namesto prevzetega izraza *konsituacija* (Toporišič 1992: 81) oz. stvarni ali položajni kontekst (Toporišič 1992: 296).

³ Delitev kazalnikov v dve skupini je povzeta po Hrbáčku (1994: 13). – Po de Beaugrande-Dresslerju (1992: 118) sta izraz eksofora predlagala Halliday in Hasan l. 1976, in sicer po analogiji z anaforo in kataforo, ki sta uporaba za-oblike po »koreferirajočem izrazu« ali za njim (De Beaugrande-Dressler 1992: 50); eksofora pa »ni resnična koreferenca /.../, zato ker se razen za-oblike v

janja (npr. *Ana naj pride sem.*), notranji pa istost prvin stvarnosti in prvin notranjega sotvarja oz. sobesedila (npr. *To mi je povedala Ana.*). V našo obravnavo bodo zajeti le zunanji kazalniki, in sicer *jaz, ti, ta, tukaj, sedaj/prej/potem ter glagolske prvo-/drugosebne in časovne oblike.*

1.2 Zunanji kazalniki so torej tiste prvine besedila, ki se navezujejo na zunanje/tvarno sotvarje govornega dejanja, katerega izdelek/rezultat je besedilo. In kaj je zunanje sotvarje govornega dejanja? Zunanje sotvarje govornega dejanja so udeleženci in okoliščine govornega dejanja.⁴

Po Toporišiču sta udeleženca govornega dejanja dva, in sicer tvorec/govoreči in naslovnik/ogovorjeni.⁵ V naši obravnavi ločujemo tri udeležence: govorca, naslovnika in pričo – govorec je vršilec govornega dejanja, naslovnik je tisti, ki mu je dejanje namenjeno oz. na kogar je naslovljeno, priča pa je bitje ali stvar, ki je v trenutku govorjenja v prostoru govornega dejanja, ni pa ne vršilec ne naslovnik govornega dejanja;⁶ priča torej je udeleženec govornega dejanja (in sicer pasivni), ne pa njegov neudeleženec.⁷

Okoliščini govornega dejanja sta dve, in sicer čas in prostor. Čas in prostor govornega dejanja sta vedno le čas in prostor govorca, torej zdaj/ta trenutek in tukaj/natam prostoru.⁸

besedilu ne pojavi noben drug izraz.« (De Beaugrande-Dressler 1992: 119). – De Beaugrande-Dressler navajata dvojno rabo za-oblik (angl. pro-forms): 1) namesto izrazov, s katerimi »koreferirajo (tj. imajo skupno referenco /.../« (1992: 50) in 2) »namesto pojmovnih poimenovanj za predmete ali dogodke« (1992: 118).

⁴Prim. Toporišič (1992: 296): »sotvarje –a s V sporočanju položaj govornega dogodka v okoliščinah, kolikor jih zaznavajo čutila obeh udeležencev sporočanja. Te okoliščine soodločajo o izbiri besed, skladijskih vzorcev in njih besednih izrazitev (zaradi večje možnosti izpustov, odkazovanja na v govornem položaju prisotne stvari, potrebe po nančnejšem določanju povedijskih udeležencev). – Sopom. kontekst (stvarni ali položajni).« in »Vse okoliščine /sporočanja/ imenujemo sotvarje: k njemu torej poleg T /tvorca/ in N /naslovnika/, prostora, časa ... sporočanja spada tudi občinstvo, ki besedovanju le prisostvuje (npr. v gledališču).« (1994: 174). – Po Toporišiču (1994: 173–174) sotvarje tvorijo: tvorec, naslovnik, občinstvo, čas in prostor ter tvorčeva (in naslovnikova) »stopnja obveščenosti o s (stvarnosti), j (jezikovnosti), p (prenosništvu), b (besedilju), n (naslovništvu) in t (tvorčevstvu).«

⁵Tvorec je »/k/dor kaj ubesedili, kdor napravi (dela) besedilo, kdor beseduje. – Sopom. avtor.« (Toporišič 1992: 336), govoreči pa je »/u/deleženec govornega dogodka, ki govori in sebe imenuje jaz« (Toporišič 1992: 53). Naslovnik je »/u/deleženec sporočanja, ki besedilo dekodira (razveže/razvezuje, razbere/razbira) v predstavo podobo in tako pride do v njem vsebovanih obvestil« (Toporišič 1992: 126), ogovorjeni pa »/u/deleženec pogovora, in sicer tisti, ki se nanj obrnemo z besedo, t. i. 2. glagolska oseba, izražajoča se s ti.« (Toporišič 1992: 160).

⁶Pri Toporišiču (1994: 174) bi bilo to morda občinstvo (kot tisto, kar »besedovanju le prisostvuje«).

⁷Bitja/stvari v prostoru govornega dejanja prištevamo med udeležence govornega dejanja zato, ker jih govorec pogosto vključuje v svoje besedovanje (npr. *Postavi to v kot.*). Torej ne morejo biti neudeleženci govornega dejanja, temveč so le posebna vrsta udeležencev, t. i. priča (Pričg).

⁸Čas in prostor govorca/tvorca/sporočevalca ni nujno isti kot čas in prostor naslovnika, prim. čas in prostor pisca proti času in prostoru bralca ali prostor govorca in naslovnika pri telefoniranju ipd. – Ko govorimo o času in prostoru govornega dejanja, govorimo vedno o času in prostoru njegovega vršilca, torej govorca.

1.3 Ko govorec ubeseduje prvine svoje miselne podobe stvarnosti, tj. pomenske podstave/propozicije⁹ (E_{pp}), jih postavlja v istostno razmerje do prvin zunanjega sotvarja svojega govornega dejanja ($E_{pp}: E_{ZSo}$);¹⁰ če so prvine pomenske podstave iste kot prvine zunanjega sotvarja njegovega govornega dejanja ($E_{pp}=E_{ZSo}$), jih izrazi z zunanjimi kazalniki (npr. *jaz, ti, ta, tukaj*), če pa niso ($E_{pp} \neq E_{ZSo}$), jih ubesedi s polnopomenskimi besedami (npr. *Ana, Peter, stol, doma*).

Med prvinami pomenske podstave je ena prvina, ki jo govorec vedno določa v razmerju do zunanjega sotvarja govornega dejanja, – to je čas pomenske podstave (\check{C}_{pp}), ki se vedno določa v razmerju do časa govornega dejanja ($\check{C}_{pp}: \check{C}_g$). Tako je \check{C}_{pp} lahko isti kot čas govorjenja ($\check{C}_{pp} = \check{C}_g$) ali pa ne ($\check{C}_{pp} \neq \check{C}_g$); če časa nista ista, je \check{C}_{pp} bodisi pred \check{C}_g ($\check{C}_{pp} < \check{C}_g$) bodisi za njim ($\check{C}_{pp} > \check{C}_g$). Čas pomenske podstave (\check{C}_{pp}) torej dobi svojo vrednost ($\Delta\check{C}_{pp}$) šele v razmerju do časa govorjenja (\check{C}_g):

$$\Delta\check{C}_{pp} = \check{C}_{pp} - \check{C}_g.$$

Če je čas pomenske podstave (\check{C}_{pp}) isti kot čas govorjenja ($\check{C}_{pp} = \check{C}_g$), je vrednost časa pomenske podstave 0 ($\Delta\check{C}_{pp} = 0$). Ničta vrednost \check{C}_{pp} oz. sedanost se izreka s sedanjikom nedovršenega glagola (npr. *Dežuje.*), ob njem pa lahko pa tudi s sedanjostnim (istostnim) kazalnim zaimenskim časovnim prislovom/prislovno zvezo, torej z zunanjim kazalnikom to časovno enoto oz. ta t (npr. *sedaj/ta trenutok/to minuto/to uro/danes/ ta teden/ta mesec/letos*).¹¹

Če čas pomenske podstave ni isti kot čas govorjenja ($\check{C}_{pp} \neq \check{C}_g$), je njegova vrednost negativna ($\Delta\check{C}_{pp} < 0$) ali pozitivna ($\Delta\check{C}_{pp} > 0$), odvisno od tega, ali je \check{C}_{pp} pred \check{C}_g (tj. $\check{C}_{pp} < \check{C}_g$) ali pa je po njem (tj. $\check{C}_{pp} > \check{C}_g$). Negativna vrednost \check{C}_{pp} oz. preteklost se izreka s preteklikom (prim. *Deževalo je.*); z dodanim preteklostnim kazalnim zaimenskim prislovom/prislovno zvezo, tj. z zunanjim kazalnikom določeno število časovnih enot pred to časovno enoto oz. Nt pred tem t (npr. *pred eno uro/včeraj/ prejšnji teden/pred tremi meseci/lani*), pa se ubeseduje še dejanska negativna vred-

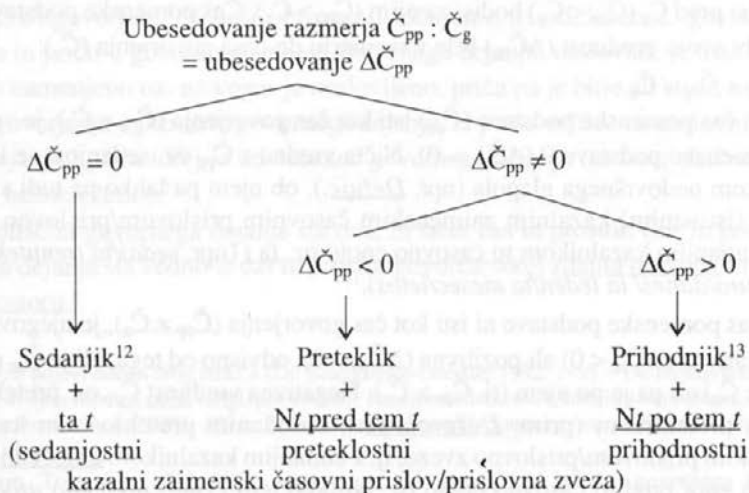
⁹ Po Češki slovnici je pomenska podstava/propozicija miselna podoba/predstava izseka stvarnosti (1987: 9), po Toporišiču (1992:192) pa »p/redstava o glagolskem dogodku (povedju ali predikatu) in njegovih udeležencih (participantih) dveh vrst, namreč delovalnikih (aktantih) in okoliščinah (circumstantih), ki je obojih več vrst.«

¹⁰ »Govorec z jezikovnimi sredstvi popisuje določen izsek stvarnosti; pri tem mora izraziti tudi razmerje med udeleženci govornega dogodka in udeleženci jezikovno izražene prozicije (tj. ali so enaki/različni) ter razmerje trenutka govorjenja do časa dogodka, o katerem govori.« (Češka slovnica 1987: 8). – Toporišič obravnava ubesedovanje razmerja prvin prozicije do prvin zunanjega sotvarja govornega dejanja v obravnava dveh upovedovalnih določitev, in sicer določitve glede na udeležence sporočanja in določitve do trenutka govorjenja (prim. Toporišič 1976: 428–429 ter 1982: 250–252, 252–259 in 1992: ustrezne sestavke). Sicer ima tudi istovetenjsko določitev (prim. 1976: 424; 1982: 229–231; 1992: 62), ki pa je ne pojmuje kot določitev istovetnosti prvin prozicije s prvino zunanjega sotvarja govornega dejanja, temveč kot »d/oločitev pomenske podstave stavka tako, da se kateri njenih udeležencev ne zamenja z drugim.« (1992: 62).

¹¹ Čas govorjenja (\check{C}_g) je namreč točka z veliko razsežnostjo – vsebuje več časovnih enot, in sicer uro, dan, mesec, leto ... (npr. 3. 12. 1996 ob 8.13). Čas pomenske podstave, ki se navezuje na čas govorjenja, je lahko istoveten z vsemi enotami časa govorjenja (npr. *zdaj*) ali pa ne – npr. ne z uro (prim. *danes*), ne z uro in dnem (prim. *ta mesec*), ne z uro, dnem in mesecem (prim. *letos*). S sedanjostnim (istostnim) kazalnim zaimenskim časovnim prislovom/ prislovno zvezo (zunanjim kazalnikom ta t) govorec torej natančneje določi, na katero od enot časa govorjenja se navezuje čas pomenske podstave.

nost \check{C}_{pp} ($\Delta\check{C}_{pp} = -Nt$), torej vrednost Nt , tj. ne samo pred tem t, temveč tudi število časovnih enot pred tem t, npr. *pred eno uro/pred enim dnem/pred enim tednom/pred tremi meseci/pred enim letom*.

Positivno vrednost \check{C}_{pp} oz. prihodnost ($\Delta\check{C}_{pp} > 0$) izrekamo s prihodnjikom dovršnega/nedovršnega ali s sedanjikom dovršnega glagola (npr. *Deževalo bo., Pridem.*), dejansko pozitivno vrednost \check{C}_{pp} (tj. $\Delta\check{C}_{pp} = +Nt$) pa z dodanim prihodnostnim kazalnim zaimenskim prislovom/prislovno zvezo, torej z zunanjim kazalnikom določeno število časovnih enot po tej časovni enoti oz. Nt po tem t (npr. *čez eno uro/jutri/prihodnje leto*).

Neisti čas pomenske podstave in govornega dejanja ($\check{C}_{pp} \neq \check{C}_g$) se lahko izreka tudi z nezaimenskimi prislovi/prislovnimi zvezami (npr. v *soboto, marca*), ki pa imajo še vedno kazalniško vrednost – le-to jim določa časovna oblika glagola ob njih (prim. *V soboto sem šel/hom šel na izlet. – Prejšnjo soboto sem šel na izlet./Prihodnjo soboto bom šel na izlet.*).

Toliko o ubesedovanju časa oz. časovne prvine pomenske podstave (\check{C}_{pp}). Govorec pa ubeseduje tudi druge, torej nečasovne prvine pomenske podstave (E_{pp}) – le-te so lahko iste kot govorec (G_g), naslovnik (N_g), priča ($Prič_g$) ali prostor govornega dejanja (P_g); istost prvin pomenske podstave (E_{pp}) in prvin zunanjega sotvarja (E_{zso_g}) izreka z naslednjimi zunanjimi kazalniki:

(1) istost prvine pomenske podstave in govorca ($E_{pp} = G_g$) s prvoosebni osebni/svojiilnim zaimkom/glagolom, torej z zunanjim kazalnikom jaz (prim. *Peter me čaka. – Vesna ima moje pero. – Poslušam ptičje petje.*),

¹² Mišljen je sedanjik nedovršnika.

¹³ Tudi sedanjik dovršnika.

(2) istost prvine pomenske podstave in naslovnika ($E_{pp} = N_g$) z drugoosebnim osebnim svojilnim zaimkom/glagolom, tj. z zunanjim kazalnikom ti (prim. *Peter te čaka.* – *Vesna ima tvoje pero.* – *Poslušaj ptičje petje.*),

(3) istost prvine podstave in priče govornega dejanja ($E_{pp} = \text{Prič}_g$) s posamostaljenim istostnim kazalnim pridevniškim zaimkom, tj. z zunanjim kazalnikom ta (prim. *Ta mi ne bo solil pameti.* – *Peter je dal to na mizo.*),

(4) istost prvine podstave in prostora govornega dejanja ($E_{pp} = P_g$) pa z istostnim kazalnim zaimenskim prostorskim prislovom, tj. z zunanjim kazalnikom tukaj (npr. *Tukaj stanujem od rojstva.* – *Pridi sem.*).

2 V besedilih so torej ob naklonskih, polnopomenskih in slovničnih besedah (in oblikah)¹⁴ tudi zunanji kazalniki, tj. besede in oblike, ki se navezujejo na zunanje sotvarje govornega dejanja in ki besedilo umeščajo v točno določeno zunanje sotvarje. Zaradi njihove vezanosti na določeno zunanje sotvarje jih je treba ob prenosu besedila v kako drugo zunanje sotvarje (npr. pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku) spremeniti (prim. *Daj to sem.* → *Ana je rekla Petru, naj da knjigo na polico.*).

Poročanje o prvotnem govornem dogodku¹⁵ je govorno dejanje, s katerim poročevalec naslovniku posreduje svojo vednost in predstavo o že minulem govornem dogodku, v katerem je bil neposredno udeležen (kot govorec, naslovnik ali priča).

¹⁴ Govorec z naklonskimi besedami in oblikami (npr. *Svetujem ti, da greš domov, Pojdi domov, Zagotovo te obiščem, Peter je strahopetec*) izreka svoje razmerje do stvarnosti (npr. hotenje, prepričanje, vrednotenje); s polnopomenskimi besedami (npr. *Ana bere časopis.*) ubeseduje tiste prvine pomenske podstave, ki niso iste kot prvine zunanjega sotvarja govornega dejanja; s slovničnimi besedami in oblikami (npr. *Ana je dala knjigo na polico.*) pa izraža razmerja med prvinami pomenske podstave (in razmerja med pomenskimi podstavami).

¹⁵ Toporišič je poročanje o prvotnem govornem dogodku poimenoval preneseni ali poročani govor (1976: 525); poročani govor mu je »/o/bnovitev prvotnega govornega dogodka s premim, odvisnim ali polprelim govorom.« (1992: 196).

Poročevalec poroča/pripoveduje o tem, da je kdo komu kaj rekel, in o tem, kaj mu je rekel. Zato poročanje o prvotnem govornem dogodku ni le poročanje o besedilu prvotnega govornega dogodka, temveč o vseh treh sestavinah prvotnega govornega dogodka: o govornem dejanju, njegovem sotvarju in besedilu. Temeljno je poročanje o govornem dejanju in besedilu prvotnega govornega dogodka, medtem ko se poročanje o sotvarju prvotnega govornega dejanja lahko izpusti (prim. *Govori se, da je Ana zbolela., Baje je Ana zbolela., novica o Anini bolezn*i proti *Peter je rekel Sonji.*).

O prvotnem govornem dejanju se poroča z glagoli rekanja (npr. *je povedal*),¹⁶ lahko pa tudi z glagolniki/deležniki/deležjem/členki iz glagolov rekanja (npr. *pripoved/rekoč/baje*);¹⁷ temeljno je poročanje z glagoli rekanja. O besedilu prvotnega govornega dogodka pa poročevalec poroča tako, da besedilo navaja dobesedno ali pa ga interpretira s svojimi besedami – ga obnovi (in sicer popolno, npr. *Peter mi je povedal, da je Ana bolna.*, razcepljeno, npr. *Peter mi je o Ani povedoval, da je bolna.*, ali nepopolno, npr. *Peter mi je povedal, kaj je z Ano.*), strne (npr. *Peter mi je povedal za Anino bolezen.*) ipd.¹⁸

Glede na to, kako se pri poročanju o prvotnem govornem dogodku poroča o besedilu prvotnega govornega dogodka (tj. ali se ta navaja z besedami njegovega govorca ali pa se interpretira z besedami poročevalca), ločujemo dve osnovni vrsti poročanja o prvotnem govornem dogodku: premo in nepremo poročanje oz. premi/direktni govor in indirektni/odvisni govor.¹⁹ Pri premem poročanju je težišče poročanja na tem, kako/s katerimi besedami je bilo kaj rečeno, pri nepremem poročanju pa na tem, kaj je bilo rečeno; nepremo poročanje o besedilu prvotnega govornega dogodka je torej poročanje o pomenski sestavini besedila, ne pa tudi o njegovi jezikovni (slovarsko-slovnični) in izrazni (slušni/vidni) sestavini – poročevalec namreč ukinja/nevtralizira vsa zaznamovana, tj. govorca razodevajoča jezikovna znamenja.

V našem prispevku bo natančneje obravnavano nepremo poročanje o besedilu prvotnega govornega dogodka, in to ne v celoti, temveč bo zajeta le ena od ravni nepremega poročanja, in sicer poročanje o t. i. sotvarni sestavini besedila, tj. tisti

¹⁶ O govornem dejanju se poroča s preteklikom dovršnih glagolov rekanja, le izjemoma s sedanjikom nedovršnih glagolov (npr. pri poročanju o pisnih govornih dejanjih, prim. *Delo poroča*, ...). – Na to je opozoril že S. Škrabec (1898 in 1911).

¹⁷ Prim. Thompson (1994).

¹⁸ Po Daneš-Hlavsa idr. (1987: 150-164).

¹⁹ V slovenskih in tujih obravnavah poročanja o prvotnem govornem dogodku se pogosto navajajo še drugi načini, npr. nepravi premi govor, polpremi govor ali delno citiranje. – Nepravi premi govor, ki je »premi govor z dobesednim navedkom, zapisanim brez narekovajev oz. brez narekovajnega pomišljaja« (SP 1990: 204) in polpremi govor, ki je »o/blika poročanja o prvotnem govornem dogodku (lahko samo notranjem), pri katerem se tudi udeleženca pogovora podajata le v 3. osebi, v obliki t. i. toka zavesti« (Toporišič: 1992:190-191), ne sodita k poročanju o prvotnem govornem dogodku, saj se z njima ne poroča o govornem dejanju, temveč o mišljenju, toku zavesti ipd. Delno citiranje, ki je dobesedno navajanje dela besedila prvotnega govornega dogodka, pa je le podvrsta nepremega/odvisnega govora. – Tudi Toporišič v svoji zadnji knjigi omenja le dve vrsti poročanega govora, in sicer premi in odvisni govor (1996: 190).

sestavini besedila, katere eden izmed jezikovnih znakov so zunanji kazalniki.²⁰ Zanima nas namreč, kaj se pri nepremem poročanju zgodi z zunanjim kazalniki, torej s tistimi besedami in oblikami besedila prvotnega govornega dogodka, ki so vezane na zunanje sotvarje prvotnega govornega dogodka. Skušali bomo ugotoviti, ali poročevalec zunanje kazalnike ohranja ali ne, kdaj jih ohranja in kdaj ne ter s čim jih zamenja, če jih ne ohranja.²¹

3.0 Zunanji kazalniki v besedilu prvotnega govornega dogodka (npr. jaz) so znak istosti prvin pomenske podstave prvotnega govornega dogodka in prvin zunanjega sotvarja prvotnega govornega dejanja ($E_{pp} = E_{ZSo_g}$). Zato mora poročevalec pri nepremem poročanju o besedilu prvotnega govornega dogodka paziti na to, ali je zunanje sotvarje prvotnega govornega dejanja (ZSo_g) isto kot sotvarje poročanja (ZSo_p) ali ne, tj., ali je isti govorec ($G_g : G_p$), naslovnik ($N_g : N_p$), priča ($Prič_g : Prič_p$), prostor ($P_g : P_p$) in čas ($Č_g : Č_p$).

Če je prvina obeh zunanjih sotvarij ista ($E_{ZSo_g} = E_{SZSo_p}$), se zunanji kazalnik ohranja, sicer pa ne (prim. *Daj to sem.* → *Pravkar sem ti /tukaj/ rekla, da daj to sem.* proti *Ana mi je /včeraj v knjižnici/ rekla, naj dam knjigo na polico.*).

3.1 Zunanji kazalnik jaz, ki se v besedilu prvotnega govornega dogodka pojavlja kot prvoosebni osebni/svojljni zaimek/glagol (prim. *Zebe me. Pismo je moje. Lačen sem.*) in je znak istosti prvine pomenske podstave in govorca prvotnega govornega dejanja ($E_{pp} = G_g$), se pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku ubeseduje glede na istost/neistost govorca prvotnega govornega dejanja (G_g) in udeležencev poročanja (U_p):

(1) Če je bil govorec prvotnega govornega dejanja ista oseba kot poročevalec ($G_g = G_p$), se zunanji kazalnik jaz ohranja, prim.

Zebe me ($E_{pp} = G_g$). → *Rekel sem* ($G_g = G_p$), da *me* (jaz = jaz) zebe.

Pismo je moje ($E_{pp} = G_g$). → *Rekel sem* ($G_g = G_p$), da je pismo *moje* (jaz = jaz).

Lačen sem ($E_{pp} = G_g$). → *Rekel sem* ($G_g = G_p$), da *sem* (jaz = jaz) lačen.

²⁰ Sotvarno sestavino besedila (povedi) omenja O. Kunst Gnamuš, prim. »Pomensko in oblikovno je /poved/ odvisna od položaja (situacije), v katerem poteka sporočanje /.../. Sestavino, ki poved povezuje s položajem, imenujemo kontekstno. Pomenska odvisnost povedi od konteksta se vedno uresniči s posebnimi izraznimi sredstvi.« (1981: 38), »Poved tvorijo tri pomenske sestavine: propozicijska, naklonska /.../ in okoliščinska (kontekstna).« (1983: 36), »Med sporazumevanjem, tj. izrekanjem stavka v konkretnih družbenih okoliščinah (kontekstu) se tvori tretja pomenska sestavina – sobesedilna ali kontekstna.« (1983: 47) in »Pomenska in oblikovno odvisnost povedi od konteksta, položaja, sobesedila, sporočevalčevih izkušenj in znanja ter njegovih postavk o naslovniku pojasnjuje kontekstna komponenta. Poved je pomensko in oblikovno ujeta bolj ali manj v okviru konteksta. Na eni strani imamo povedi, ki so pomensko povsem vpete v konkretni položaj, v katerem so izgovorjene, in zunaj njega niso razumljive. Na drugi strani pa so povedi, ki so pomensko in oblikovno vstavljene v sobesedilo ter so razumljive zunaj časovnih in pomenskih okvirov konkretnosti.« (1983: 78). – Podobno Grepl-Karlik (1986: 22): »Med osnovne značilnosti povedi sodi to, da imajo praviloma neko vsebino (PROP) in komunikativno funkcijo/sporazumevalno vlogo (KF), tj. So mišljene kot vprašanje, ukaz ... naslovniku) in da so vedno zasidrane v določeni (konkretni) komunikativni situaciji.«

²¹ Pri nas sta o tem pisala zlasti J. Toporišič (1970: 163–170; 1976: 525–532) in O. Kunst Gnamuš (1983: 148–158).

(2) Če je bil govorec prvotnega govornega dejanja oseba, ki je naslovnik poročanja ($G_g = N_p$), se zunanji kazalnik jaz zamenja s ti, prim.

*Zebe me ($E_{pp} = G_g$). → Rekel si ($G_g = N_p$), da te (*jaz* → *ti*) zebe.*

*Pismo je moje ($E_{pp} = G_g$). → Rekel si ($G_g = N_p$), da je pismo tvoje (*jaz* → *ti*).*

*Lačen sem ($E_{pp} = G_g$). → Rekel si ($G_g = N_p$), da si (*jaz* → *ti*) lačen.*

(3) Če je bil govorec prvotnega govornega dejanja človek, ki ni udeleženec poročanja ($G_g \neq U_p$), se zunanji kazalnik jaz zamenja z notranjim kazalnikom on (tj. tretjeosebni osebni/svojljni zaimkom/glagolom), prim.

*Zebe me ($E_{pp} = G_g$). → Peter ($G_g \neq U_p$) je rekel, da ga (*jaz* → *on*) zebe.*

*Pismo je moje ($E_{pp} = G_g$). → Peter ($G_g \neq U_p$) je rekel, da je pismo njegovo (*jaz* → *on*).*

*Lačen sem ($E_{pp} = G_g$). → Peter ($G_g \neq U_p$) je rekel, da je (*jaz* → *on*) lačen.*

Ubesedovanje zunanjega kazalnika

jaz ($E_{pp} : G_g$)

če $G_g = G_p$

↓
jaz

če $G_g = N_p$

↓
ti

če $G_g \neq U_p$

↓
on²²

3.2 Zunanji kazalnik ti (v besedilu prvotnega govornega dogodka se pojavlja kot drugoosebni osebni/svojljni zaimek/glagol, prim. *Te zebe? Je to pismo tvoje? Si lačen?*), in je znak istosti prvine pomenske podstave in naslovnika prvotnega govornega dejanja, tj. $E_{pp} = N_g$, se pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku izreka glede na istost/neistost naslovnika prvotnega govornega dejanja (N_g) in udeležencev poročanja (U_p):

(1) Če je bil naslovnik prvotnega govornega dejanja ista oseba kot poročevalec ($N_g = G_p$), se zunanji kazalnik ti zamenja z jaz, npr.

*Te ($E_{pp} = N_g$) zebe? → Peter me ($N_g = G_p$), je vprašal, ali me (*ti* → *jaz*) zebe.*

*Je pismo tvoje ($E_{pp} = N_g$)? → Peter me ($N_g = G_p$) je vprašal, ali je pismo moje (*ti* → *jaz*).*

*Si ($E_{pp} = N_g$) lačen? → Peter me ($N_g = G_p$) je vprašal, ali sem (*ti* → *jaz*) lačen.*

²² Prim. *Poštar mi ($E_{pp} = G_g$) je prinesel pismo.*

→ *Povedala sem ($G_g = G_p$) ti, da mi (*jaz* = *jaz*) je poštar prinesel pismo.*

→ *Povedala si ($G_g = N_p$) mi, da ti (*jaz* → *ti*) je poštar prinesel pismo.*

→ *Tone ($G_g \neq U_p$) mi je povedal, da mu (*jaz* → *on*) je poštar prinesel pismo.*

Nekdo je ukradel moje ($E_{pp} = G_g$) kolo.

→ *Potožil sem ($G_g = G_p$) ti, da je nekdo ukradel moje (*jaz* = *jaz*) kolo.*

→ *Potožil si ($G_g = N_p$) mi, da je nekdo ukradel tvoje (*jaz* → *ti*) kolo.*

→ *Tone ($G_g \neq U_p$) mi je potožil, da je nekdo ukradel njegovo (*jaz* → *on*) kolo.*

(2) Če je bil naslovnik prvotnega govornega dejanja isti, kot je naslovnik poročanja ($N_g = N_p$), se zunanji kazalnik ti ohranja, prim.

Te ($E_{pp} = N_g$) *zebe*? → *Peter te* ($N_g = N_p$) *je vprašal, ali te* ($ti = ti$) *zebe.*

Je pismo tvoje ($E_{pp} = N_g$)? → *Peter te* ($N_g = N_p$) *je vprašal, ali je pismo tvoje* ($ti = ti$).

Si ($E_{pp} = N_g$) *lačen*? → *Peter te* ($N_g = N_p$) *je vprašal, ali si* ($ti = ti$) *lačen.*

(3) Če je bil naslovnik prvotnega govornega dejanja kdo, ki ni udeleženec poročanja ($N_g \neq U_p$), se zunanji kazalnik ti zamenja z notranjim kazalnikom on (tj. s tretjeosebno osebnim/svojlilnim zaimkom/glagolom), npr.

Te ($E_{pp} = N_g$) *zebe*? → *Vprašal sem Petra* ($N_g \neq U_p$), *ali ga* ($ti \rightarrow on$) *zebe.*

Je pismo tvoje ($E_{pp} = N_g$)? → *Vprašal sem Petra* ($N_g \neq U_p$), *ali je pismo njegovo* ($ti \rightarrow on$).

Si ($E_{pp} = N_g$) *lačen*? → *Vprašal sem Petra* ($N_g \neq U_p$), *ali je* ($ti \rightarrow on$) *lačen.*

Ubeseđovanje zunanjega kazalnika

ti ($E_{pp} = N_g$)

če $N_g = G_p$

če $N_g = N_p$

če $N_g \neq U_p$

↓
jaz

↓
ti

↓
on²³

3.3 Zunanji kazalnik ta je znak istosti prvine besedila in priče prvotnega govornega dejanja ($E_{pp} = Prič_g$), prim. *Tega še ne poznam. Daj to v predal.* Pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku se ubeseđuje glede na istost/neistost priče prvotnega govornega dejanja ($Prič_g$) in udeležencev poročanja (U_p):

(1) Če je bila priča prvotnega govornega dejanja oseba, ki je poročevalec ($Prič_g = G_p$), se zunanji kazalnik ta zamenja z jaz, npr.

Tega ($E_{pp} = Prič_g$) *še ne poznam.* → *Peter ti je rekel /kažoč name* ($Prič_g = G_p$), *da me* ($ta \rightarrow jaz$) *še ne pozna.*

²³ Prim. *Je Mojca pri tebi* ($E_{pp} = N_g$)?

→ *Ana me* ($N_g = G_p$) *je vprašala, ali je Mojca pri meni* ($ti \rightarrow jaz$).

→ *Ana te* ($N_g = N_p$) *je vprašala, ali je Mojca pri tebi* ($ti = ti$).

→ *Ana je vprašala Petra* ($G_g \neq U_p$), *ali je Mojca pri njem* ($ti \rightarrow on$).

Nekdo je ukradel tvoje ($E_{pp} = N_g$) *kolo.*

→ *Peter mi* ($N_g = G_p$) *je telefoniral, da je nekdo ukradel moje* ($ti \rightarrow jaz$) *kolo.*

→ *Peter ti* ($N_g = N_p$) *je telefoniral, da je nekdo ukradel tvoje* ($ti = ti$) *kolo.*

→ *Peter je telefoniral Tonetu* ($N_g \neq U_p$), *da je nekdo ukradel njegovo* ($ti \rightarrow on$) *kolo.*

Kam greš ($E_{pp} = N_g$)?

→ *Sonja me* ($N_g = G_p$) *je vprašala, kam grem* ($ti \rightarrow jaz$).

→ *Sonja te* ($N_g = N_p$) *je vprašala, kam greš* ($ti = ti$).

→ *Sonja je vprašala Petra* ($N_g \neq U_p$), *kam gre* ($ti \rightarrow on$).

(2) Če je bila priča prvotnega govornega dejanja oseba, ki je naslovnik poročanja ($Prič_g = N_p$), se zunanji kazalnik ta zamenja s ti, prim.

Tega ($E_{pp} = Prič_g$) še ne poznam. → Peter mi je rekel /kažoč nate ($Prič_g = N_p$)/, da te ($ta \rightarrow ti$) še ne pozna.

(3) Če je bila priča prvotnega govornega dejanja oseba/stvar, ki je priča poročanja ($Prič_g = Prič_p$), se zunanji kazalnik ta ohranja, npr.

Tega ($E_{pp} = Prič_g$) še ne poznam. → Peter mi je rekel /kažoč na tega ($Prič_g = Prič_p$)/, da tega ($ta = ta$) še ne pozna.

Daj to ($E_{pp} = Prič_g$) v predal. → Peter mi je rekel /kažoč na to ($Prič_g = Prič_p$)/, naj dam to ($ta = ta$) v predal.

(4) Če je bila priča prvotnega govornega dejanja oseba ali stvar, ki ni udeleženec poročanja ($Prič_g \neq U_p$), se zunanji kazalnik ta zamenja s polnopomensko besedo, prim.

Tega ($E_{pp} = Prič_g$) še ne poznam. → Peter mi je rekel /kažoč na Aleša ($Prič_g \neq U_p$)/, da Aleša ($ta \rightarrow Aleš$) še ne pozna.

Daj to ($E_{pp} = Prič_g$) v predal. → Peter mi je rekel /kažoč na knjigo ($Prič_g \neq U_p$)/, naj dam knjigo ($ta \rightarrow knjiga$) v predal.

Ubeseđovanje zunanjega kazalnika

ta ($E_{pp} = Prič_g$)

če $Prič_g = G_p$

↓
jaz

če $Prič_g = N_p$

↓
ti

če $Prič_g = Prič_p$

↓
ta

če $Prič_g \neq U_p$

↓
on²⁴

3.4 Zunanji kazalnik tukaj, ki je znamenje istosti prvine besedila in prostora prvotnega govornega dejanja ($E_{pp} = P_g$), prim. *Tukaj bo stala nova šola*, se pri poročanju o prvotnem govornem dogodku ubeseđuje glede na istost/neistost prostora prvotnega govornega dejanja (P_g) in prostora poročanja (P_p):

1) Če sta prostora ista ($P_g = P_p$), se zunanji kazalnik tukaj ohranja, npr.

²⁴ Prim. Se je Peter temu ($E_{pp} = Prič_g$) že opravičil?

→ Ana te je /kažoč nate ($Prič_g = G_p$)/ vprašala, ali se mi ($ta \rightarrow jaz$) je Peter že opravičil

→ Ana me je /kažoč nate ($Prič_g = N_p$)/ vprašala, ali se ti ($ta \rightarrow ti$) je Peter že opravičil.

→ Ana me je /kažoč na tega ($Prič_g = Prič_p$)/ vprašala, ali se je Peter temu ($ta = ta$) že opravičil.

→ Ana me je /kažoč na Aleša ($Prič_g \neq U_p$)/ vprašala, ali se je Peter Alešu ($ta \rightarrow Aleš$) že opravičil.

Tega ($E_{pp} = Prič_g$) ne jem.

→ Rekla sem ti /kažoč na to ($Prič_g = Prič_p$)/, da tega ($ta = ta$) ne jem

→ Rekla sem ti /kažoč na divjačino ($Prič_g \neq U_p$)/, da divjačine ($ta \rightarrow divjačina$) ne jem.

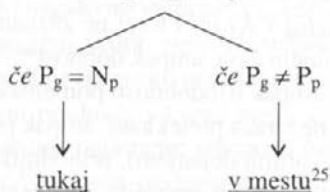
Tukaj ($E_{pp} = P_g$) bo stala nova šola. → Peter mi je /tukaj ($P_g = P_p$)/ pov
tukaj (tukaj = tukaj) stala nova.

2) Če prostora nista ista ($P_g \neq P_p$), se zunanji kazalnik tukaj zamenja s skim krajevnim prislovom/prislovno zvezo, npr.

Tukaj ($E_{pp} = P_g$) bo stala nova šola. → Peter mi je /na križišču Ljubelj Gorazdove ulice ($P_g \neq P_p$)/ povedal, da bo na križišču Ljubeljske in G. ulice (tukaj → na križišču Ljubeljske in Gorazdove ulice) stala nova :

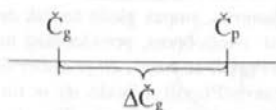
Ubесedovanje zunanjega kazalnika

tukaj ($E_{pp} = P_g$)

3.5 Med zunanje kazalnike v besedilu prvotnega govornega dogodka uvrščamo tudi časovne oblike glagola – z njimi je namreč izraženo razmerje časa pomenske podstave (\check{C}_{pp}) do časa govorjenja (\check{C}_g). S sedanjikom nedovršnega glagola (npr. *Peter posluša glasbo.*) je izražena istost časa pomenske podstave in časa govorjenja ($\check{C}_{pp} = \check{C}_g$) oz. sedanjost/ničta vrednost časa pomenske podstave, s preteklikom (npr. *Ana je odšla na izlet.*) preteklost oz. negativna vrednost časa pomenske podstave, s prihodnjikom (npr. *Irena mi bo telefonirala.*) in sedanjikom dovršnega glagola (npr. *Res ti prinesem knjigo.*) pa prihodnost oz. pozitivna vrednost časa pomenske podstave.

Sedanjost/preteklost/prihodnost oz. ničta/negativna/pozitivna vrednost časa pomenske podstave, ki je v besedilu prvotnega govornega dogodka navadno izražena s sedanjikom/preteklikom/prihodnjikom, se pri poročanju spremeni, in sicer zato, ker čas govorjenja (na katerega se je navezoval čas pomenske podstave) pri poročanju izgubi svojo ničto vrednost – ničta vrednost namreč pripada času poročanja. Čas govorjenja zato v razmerju do časa poročanja pridobi negativno vrednost ($\Delta\check{C}_g < 0$), saj se je prvotno govorno dejanje vršilo pred poročanjem ($\check{C}_g < \check{C}_p$):

²⁵ Prim. Postavi stol sem ($E_{pp} = P_g$).

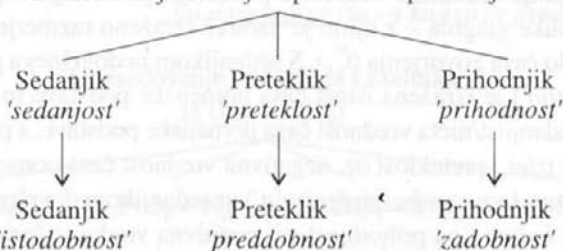
→ Rekla sem ti /tukaj ($P_g = P_p$)/, da postavi stol sem (tukaj = tukaj).

→ Rekla sem ti /v kuhinji ($P_g \neq P_p$)/, da postavi stol v kuhinjo (tukaj → v kuhinjo).

Spremenjenih časovnih razmerij Slovenci ne izrekamo z zamenjavo glagolske časovne oblike, saj pri poročanju o besedilu prvotnega govornega dogodka ohranjamo prvotno časovno obliko glagola²⁶ (prim. *Oče je bolan.* → *Mama mi je povedala, da je oče bolan.*; *Andrej se je vrnil iz šole.* → *Ana mi je sporočila, da se je Andrej vrnil iz šole.*; *Novakovi se bodo preselili v Kranj.* → *Soseda mi je povedala, da se bodo Novakovi preselili v Kranj.*); vendar pa z njo ne izražamo več razmerja med časom pomenske podstave in časom poročanja (tj. absolutnega časa²⁷), temveč razmerje med časom pomenske podstave in časom prvotnega govornega dejanja (tj. relativni čas²⁸).

Časovne oblike glagola v vsebinskem odvisniku²⁹ (npr. *Soseda mi je povedala, da se bodo Novakovi preselili v Kranj.*) torej ne zaznamujejo absolutnega, ampak relativni čas oz. ne zaznamujejo časa, ampak dobnost³⁰ – sedanjik v vsebinskem odvisniku ni znak sedanjosti, ampak istodobnosti pomenske podstave in prvotnega govornega dejanja, preteklik ne izraža preteklosti, ampak preddobnost pomenske podstave (tj. pred prvotnim govornim dejanjem), prihodnjik pa ne prihodnosti, temveč zadobnost pomenske podstave (tj. za prvotnim govornim dejanjem).

Ubisedovanje sedanjika/preteklika/prihodnjika

²⁶ Prim. Miklič (1994: 8): »Drugače kot slovanski jeziki, ki v poročanem govoru /poročani govor je za avtorico nepremi oz. odvisni govor/ ohranjajo 'časovno' stopnjo glagolske paradigme, kot je/bi bila v premem govoru, romanski jeziki in angleščina (v nemščini je opazna oscilacija) praviloma uporabljajo za poročani in polpremi govor v preteklosti 'preteklostni set' in se tako premi in nepravi premi na eni strani in poročani in polpremi na drugi v tipu paradigmem razlikujejo.«

²⁷ Prim. Toporišič (1992: 1), sestavek *absolutni čas* »Časovno obdobje glede na trenutek govorjenja: sedanjost, preteklost, prihodnost. Nasprotje: relativni čas.«

²⁸ Prim. Toporišič (1992: 254), sestavek *relativni čas* »Oblika za obdobje časa, ki ni določeno na trenutek govorjenja (tj. na pravo sedanjost), ampak glede na kak drug del časovne premice. V tej vlogi časovne oblike izražajo t. i. dobnost: istodobnost, preddobnost in zadobnost. V taki vlogi nedovršni sedanjik izraža istodobnost (Pravijo/Pravili so/bodo, *da je dober človek/da dobro gospodarji*), dovršni sedanjik in prihodnjik zadobnost (Pravijo/Pravili so/bodo, *da se sin kmalu vrne od vojakov/da se bo sin kmalu vrnil od vojakov*), preteklik pa preddobnost (Pravijo/Pravili so/bodo, *da je bil dober človek/da je marsikomu dobro storil*).«

²⁹ Vsebinski odvisnik je »o/dvisnik, s katerim se izraža vsebina (predmet) glagolov rekanja in mišljenja, npr.: Obljubil je, *da pride*; Vpraševal se je, *kaj mu je storiti*; Mislil si je, *ali ne bi bilo bolje, da bi ostal doma*.« (Toporišič 1992: 359).

³⁰ Prim sestavke *čas, istodobnost, zadobnost in preddobnost* pri Toporišiču (1992: 15, 62, 365, 205).

3.6 Zunanji kazalniki v besedilu prvotnega govornega dogodka so tudi zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze (npr. *danes, včeraj, jutri*), saj je z njimi ubesedena celotna/dejanska vrednost časa pomenske podstave iz razmerja do časa prvotnega govornega dejanja; gre za sedanjostne, preteklostne in prihodnostne zaimenske prislove/prislovne zveze oz. za zunanje kazalnike *ta t*, *Nt pred tem t*, *Nt po tem t*:

(1) Zunanji kazalnik *ta t* (npr. *zdaj/danes/ta teden/ta mesec/letos*) ubeseduje sedanjost oz. ničto vrednost časa propozicije ($\Delta\check{C}_{pp} = 0t$), tj. istost časa pomenske podstave in časa govornega dejanja.

(2) Zunanji kazalnik *Nt pred tem t* (npr. *prej/včeraj/prejšnji teden/prejšnji mesec/lani*) izraža dejansko negativno vrednost \check{C}_{pp} ($\Delta\check{C}_{pp} = -Nt$).

(3) Zunanji kazalnik *Nt po tem t* (npr. *potem/jutri/prihodnji teden/prihodnji mesec/prihodnje leto*) pa ubeseduje dejansko pozitivno vrednost \check{C}_{pp} ($\Delta\check{C}_{pp} = +Nt$).

Vsak zaimenski časovni prislov/prislovna zveza v besedilu prvotnega govornega dogodka vsebuje naslednje parametre vrednosti časa pomenske podstave:

1) 0/-/+, tj. ničto/negativno/pozitivno vrednost (npr. *ta/pred tem/po tem*),

2) N, tj. število časovnih enot (npr. *dva/pet/deset*), in

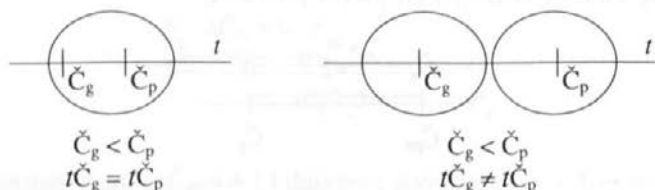
3) t, tj. razsežnost časovne enote (npr. *ura/dan/mesec/leto*);

prim. *danes = ta dan*: $\Delta\check{C}_{pp} = 0$ dni; *predlani = dve leti pred tem letom*:

$\Delta\check{C}_{pp} = -2$ leti; *pojutrišnjem = dva dni po tem dnevu*: $\Delta\check{C}_{pp} = +2$ dni.

Iz zaimenskega časovnega prislova/prislovne zveze v besedilu prvotnega govornega dogodka (prim. *lani*) torej razberemo ne le ničto/pozitivno/negativno vrednost časa pomenske podstave in število časovnih enot (npr. *lani*: -1), temveč tudi razsežnost časovne enote, tj., na katero enoto časa prvotnega govornega dejanja (npr. na uro/dan/mesec/leto/...) se navezuje čas pomenske podstave (prim. *lani*: -1 leto; *jutri*: $+1$ dan; *letos*: 0 let; *čez tri mesece*: $+3$ meseci).

Enota časa prvotnega govornega dejanja ($t\check{C}_g$), na katero se navezuje čas pomenske podstave v besedilu prvotnega govornega dogodka, pa je lahko ista kot enota časa poročanja ($t\check{C}_g = t\check{C}_p$) ali ne ($t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$). Prvotno govorno dejanje se je sicer vedno vršilo pred poročanjem ($\check{C}_g < \check{C}_p$),³¹ ne pa nujno tudi v drugi časovni enoti – lahko je bilo v isti časovni enoti kot poročanje ali pa ne (prim. *Lani* ($\check{C}_{pp} = -1$ leto) *smo bili na Voglu*. \rightarrow *Letos* ($t\check{C}_g = t\check{C}_p$) *si mi povedal, da ste bili lani na Voglu*. proti *Lani* ($t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$) *si mi povedal, da ste bili predlani na Voglu*):

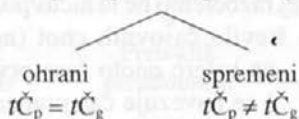
³¹ Saj gre za poročanje o minulem/že izvršenem govornem dejanju.

Ravno od istosti/neistosti časovne enote prvotnega govornega dejanja in časovne enote poročanja pa je odvisno, ali se vrednost časa pomenske podstave v novem zunanjem sotvarju ohrani ali ne in ali se zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze pri nepremem poročanju ohranijo ali ne (prim. *Včeraj sem bila na Vršiču.* → *Ana mi je rekla, da je bila včeraj/pred tremi dnevi/prejšnji dan na Vršiču.*):

(1) Če je bilo prvotno govorno dejanje v isti časovni enoti, kot je poročanje ($t\check{C}_g = t\check{C}_p$), se vrednost časa pomenske podstave ohrani – zato se pri nepremem poročanju o besedilu prvotnega govornega dogodka ohranijo zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze, prim. *Včeraj smo bili na Vršiču.* → *Ana mi je /danes/ povedala, da so bili včeraj na Vršiču.; Letos bom začel igrati tenis.* → *Peter mi je Letos/ rekel, da bo letos začel igrati tenis.; Čez dva meseca bodo sprejeti novi carinski predpisi.* → *Državni sekretar je /ta mesec/ izjavil, da bodo čez dva meseca sprejeti novi carinski predpisi.*

(2) Če prvotno govorno dejanje ni bilo v isti časovni enoti, kot je poročanje ($t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$), se vrednost časa pomenske podstave ($\Delta\check{C}_{pp}$) spremeni, in sicer se zniža za negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja. To pa pomeni, da mora poročevalec zaimenske časovne prislove/prislovne zveze zamenjati, npr. *Včeraj smo bili na Vršiču.* → *Ana mi je /pred časom/ povedala, da so bili predvčerajšnjim/ pred desetimi dnevi na Vršiču.*

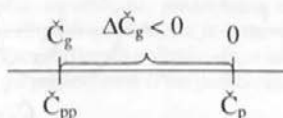
$\Delta\check{C}_{pp}$ oz. zunanji kazalnik *ta t/Nt* pred tem *t/Nt* po tem *t*
se pri nepremem poročanju

Vrednost časa pomenske podstave ($\Delta\check{C}_{pp}$) se takrat, kadar prvotno govorno dejanje ni bilo v isti časovni enoti, kot je poročanje ($t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$), spremeni, in sicer zniža za negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja, tj. $\Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g (< 0)$:

(1) Ničta vrednost časa pomenske podstave ($\Delta\check{C}_{pp} = 0$), izražena z zunanjim kazalnikom *ta t* (npr. *danes, letos*), se zniža na negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja, prim.

$$\Delta\check{C}_{pp} = 0, \Delta\check{C}_g < 0 (-b) \Rightarrow \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = 0 + (-b) = -b$$

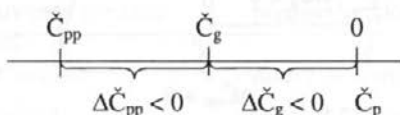

Prim.: *Sedaj* ($\Delta\check{C}_{pp} = 0$) *vas zdravnik ne more sprejeti.* →

Pred dvema urama ($\Delta\check{C}_g = -2$ uri) *ste mi rekli, da me zdravnik ne more sprejeti.*

(2) Negativna vrednost časa propozicije ($\Delta\check{C}_{pp} < 0$), izražena z zunanjim kazalnikom Nt pred tem t (npr. *včeraj, lani*), se poveča za negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja, prim.

$$\Delta\check{C}_{pp} < 0 (-a), \Delta\check{C}_g < 0 (-b) \Rightarrow \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = -a + (-b) = -a - b$$

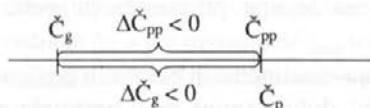

Prim.: *Gorski reševalci so predvčerajšnjim* ($\Delta\check{C}_{pp} = -2$ dni) reševali pod Špikom. → *Peter mi je pred štirimi dnevi* ($\Delta\check{C}_g = -4$ dni) povedal, da so gorski reševalci *(kot) pred šestimi dnevi* ($= \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = -2 + (-4)$) reševali pod Špikom.

(3) Pozitivna vrednost časa pomenske podstave ($\Delta\check{C}_{pp} > 0$), izražena z zunanjim kazalnikom Nt po tem t (npr. *jutri*), se zmanjša za negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja. Glede na to, da je pozitivna vrednost časa pomenske podstave lahko enaka negativni vrednosti časa prvotnega govornega dejanja ($\Delta\check{C}_{pp} = \Delta\check{C}_g$) ali pa je od nje manjša ($\Delta\check{C}_{pp} < \Delta\check{C}_g$) ali večja ($\Delta\check{C}_{pp} > \Delta\check{C}_g$), je nova (znižana) vrednost časa pomenske podstave:

a) ničta, če je prvotna pozitivna vrednost časa pomenske podstave enaka negativni vrednosti časa prvotnega govornega dejanja, tj.

$$\Delta\check{C}_{pp} > 0 (+a), \Delta\check{C}_g < 0 (-a) \Rightarrow \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = a + (-a) = a - a = 0:$$

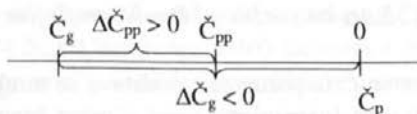

Prim. *Čez štirinajst dni* ($\Delta\check{C}_{pp} = +14$ dni) bom dobil službo. →

Aleš mi je pred štirinajstimi dnevi ($\Delta\check{C}_g = -14$ dni) povedal, da bo *(kot) danes* ($= \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = +14 + (-14)$) dobil službo.

b) negativna, če je prvotna pozitivna vrednost časa pomenske podstave manjša od negativne vrednosti časa prvotnega govornega dejanja, tj.

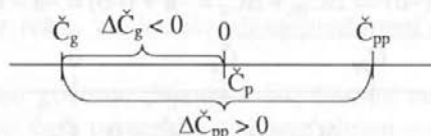
$$\Delta\check{C}_{pp} > 0 (+a), \Delta\check{C}_g < 0 (-a + b) \Rightarrow \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = a + (-a - b) = -b:$$

Prim. *Čez štirinajst dni* ($\Delta\check{C}_{pp} = +14$ dni) bom dobil službo. → *Aleš mi je pred tremi tedni* ($\Delta\check{C}_g = -21$ dni) povedal, da bo *(kot) pred sedmimi dnevi* ($= \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = +14 + (-21)$) dobil službo.

c) pozitivna, če je prvotna pozitivna vrednost časa pomenske podstave večja od negativne vrednosti časa prvotnega govornega dejanja, tj.

$$\Delta\check{C}_{pp} > 0 \text{ (a + b)}, \Delta\check{C}_g < 0 \text{ (-b)} \Rightarrow \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = (a + b) + (-b) = a:$$

Prim. *Čez štirinajst dni* ($\Delta\check{C}_{pp} = +14$ dni) bom dobil službo. →
Aleš mi je pred desetimi dnevi ($\Delta\check{C}_g = -10$ dni) povedal, da bo
(kot) čez štiri dni ($= \Delta\check{C}_{pp} + \Delta\check{C}_g = +14 + (-10)$) dobil službo.

Znižana vrednost časa pomenske podstave (do katere pride zaradi stika s časom poročanja) se izrazi z zamenjavo zaimenskih časovnih prislovov/ prislovnih zvez iz besedila prvotnega govornega dogodka – možni sta dve zamenjavi:

(1) Zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze iz besedila prvotnega govornega dogodka se zamenjajo z zaimenskimi časovnimi prislovi, ki ubesedujejo nižjo časovno vrednost (npr. *Jutri bo trgovina odprta.* → *Ana mi je rekla, da bo danes trgovina odprta.*). Pred zaimenski časovni prislov/prislovno zvezo se po navadi doda členek *kot*, ki izrecno opozarja na časovni zamik vrednosti časa pomenske podstave (npr. *Ana mi je rekla, da bo (kot) danes trgovina odprta.*). S tem se čas pomenske podstave, ki je bil v besedilu prvotnega govornega dogodka izražen v razmerju do časa govornega dejanja, pri poročanju prestavlja v razmerje do časa poročanja (tj. absolutni čas).

(2) Druga možnost zamenjave zaimenskih časovnih prislovov/prislovnih zvez pa je zamenjava z zaimenskimi dobnostnimi prislovi/prislovnimi zvezami, tj. prislovi/prislovnimi zvezami, ki v novih časovnih razmerah ubesedujejo staro/prvotno razmerje časa pomenske podstave do časa prvotnega govornega dejanja (tj. relativni čas/dobnost), prim. *danes* ('sedanjost') → *tisti dan* ('istodobnost'); *včeraj/pred enim dnem* ('preteklost') → *prejšnji dan/dan pred tem/dan poprej* ('preddobnost'); *jutri/čez en dan* ('prihodnost') → *naslednji dan/dan za tem* ('zadobnost'); npr. *Zdaj grem k zdravniku.* → *Pred tremi urami si mi rekla, da greš tisti trenutek k zdravniku.*; *Včeraj sem bil na izletu.* → *Pred tremi dnevi si mi sporočil, da si bil prejšnji dan na izletu.*; *Predlani sem diplomiral.* → *Lani si mi rekel, da si dve leti poprej/dve leti pred tem diplomiral.*; *Jutri bo snežilo.* – *Predvčerajšnjim ste napovedali, da bo naslednji dan snežilo.*

O spremenjeni vrednosti časa pomenske podstave se torej poroča ali z zaimenskimi časovnimi prislovi/prislovnimi zvezami z nižjo časovno vrednostjo ali z zaimenskimi dobnostnimi prislovi/prislovnimi zvezami – ob enih in drugih pa se po navadi navaja še negativna vrednost časa prvotnega govornega dejanja ali koledarski čas prvotnega govornega dejanja (npr. *Jutri bo trgovina odprta.* → *Ana mi je pred tremi dnevi/3. 6. 1996 rekla, da bo kot danes/naslednji dan trgovina odprta.*).

Zamenjava zaimenskih časovnih prislovov/prislovnih zvez
oz. zunanjih kazalnikov *ta t/Nt* pred *tem t/Nt* po *tem t*

z zaimenskimi časovnimi
prislovi/prislovnimi zvezami
nižje vrednosti
danes → /*kot*/ *včeraj*
jutri → /*kot*/ *včeraj*

z zaimenskimi dobnostnimi
prislovi/prislovnimi zvezami
danes → *tisti dan*
jutri → *naslednji dan*

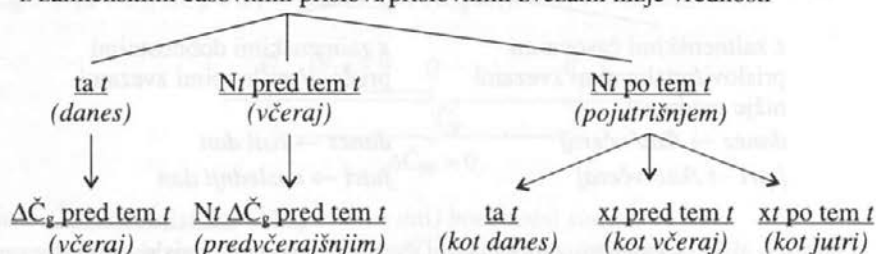
Oglejmo si še, s katerimi zaimenskimi časovnimi prislovi/prislovnimi zvezami nižje vrednosti se zamenjujejo posamezni zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze (zunaj kazalniki):

(1) Zaimenske časovne prislove/prislovne zveze tipa *ta t* (npr. *sedaj/danes/letos*) zamenjujemo s preteklostno zaimensko prislovno zvezo $\Delta\check{C}_g$ pred *tem t*, s katero je prvotna ničta vrednost časa pomenske podstave znižana na negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja. Nova (znižana) zaimenska časovna prislovna zveza se postavi v glavni stavek, torej se navede kot podatek o negativni vrednosti časa govorjenja, prim. *Danes ti bom kupil zvezke.* → *Pred tremi dnevi si mi obljubil, da mi boš kupil zvezke.*; *Sedaj vas zdravnik ne more sprejeti.* → *Pred dvema urama ste mi rekli, da me zdravnik ne more sprejeti.*

(2) Zaimenski časovni prislovi/prislovne zveze tipa *Nt* pred *tem t* (npr. *včeraj/pred enim tednom/lani*) se zamenjajo s preteklostno zaimensko prislovno zvezo (*kot*) *Nt* + $\Delta\check{C}_g$ pred *tem t*, ki ubeseduje prvotno negativno vrednost časa pomenske podstave, povečano za negativno vrednost časa govorjenja ($\Delta\check{C}_{prop} + \Delta\check{C}_g = -a + (-b)$), npr. *Gorski reševalci so predvčerajšnjim reševali pod Špikom.* → *Peter mi je /pred štirimi dnevi/ povedal, da so kot pred šestimi dnevi reševali pod Špikom.*

(3) Zaimenski časovni prislov/prislovno zvezo tipa *Nt* po *tem t* (npr. *jutri/čez tri dni*) pa se zamenja s prislovno zvezo (*kot*) *ta t/Xt* pred *tem t/Xt* po *tem t*, s katero je prvotna pozitivna vrednost časa pomenske podstave znižana za negativno vrednost časa prvotnega govornega dejanja, npr. *Čez štirinajst dni bom dobil službo.* → *Aleš mi je rekel, da bo kot danes/včeraj/čez štiri dni dobil službo.* Če je pozitivna vrednost časa pomenske podstave ($\Delta\check{C}_{pp} > 0$) enaka negativni vrednosti časa prvotnega govornega dejanja ($\Delta\check{C}_g < 0$), je zaimenski časovni prislov/prislovna zveza *Nt* po *tem t* (npr. *jutri*) zamenjan z zaimenskim časovnim prislovom/ prislovno zvezo *ta t* (*jutri* > *danes*). Če je pozitivna $\Delta\check{C}_{pp}$ nižja od negativne $\Delta\check{C}_g$, se zaimenski časovni prislov/prislovna zveza *Nt* po *tem t* (npr. *jutri*) zamenja z znižanim časovnim prislovom *xt* pred *tem t*, npr. *jutri* > *včeraj* (x je razlika med pozitivno $\Delta\check{C}_{pp}$ in negativno $\Delta\check{C}_g$); v zgornjem primeru je razlika negativna, saj je $\Delta\check{C}_{pp}(0) < \Delta\check{C}_g(0)$. Če pa je pozitivna $\Delta\check{C}_{pp}$ višja od negativne $\Delta\check{C}_g$, poročevalec zaimenski časovni prislov/prislovno zvezo *Nt* po *tem t* (npr. *jutri*) zamenja z znižanim časovnim prislovom/prislovno zvezo *xt* po *tem t*, npr. *pojutrišnjem* > *jutri* (x je razlika med pozitivno \check{C}_{pp} in negativno $\Delta\check{C}_g$); v tem primeru je razlika pozitivna, saj je $\Delta\check{C}_{pp}(0) > \Delta\check{C}_g(0)$.

Zamenjava zaimenskih časovnih prislovov/prislovnih zvez
 ta *t*, *Nt* pred tem *t*, *Nt* po tem *t*
 z zaimenskimi časovnimi prislovi/prislovnimi zvezami nižje vrednosti

Zaimenske časovne prislovi/prislovne zveze iz besedila prvotnega govornega dogodka torej pri poročanju o prvotnem govornem dogodku ubesedujemo na tri načine:

(1) jih ohranimo (če je bilo prvotno govorno dejanje v isti časovni enoti, kot je poročanje, tj. $t\check{C}_g = t\check{C}_p$), npr. *Včeraj sem bila na Vršiču.* → *Ana mi je rekla, da je bila včeraj na Vršiču.*, – s tem ubesedujemo isti absolutni in relativni čas pomenske podstave,

(2) jih zamenjamo z zaimenskimi časovnimi prislovi/prislovnimi zvezami nižje časovne vrednosti (če prvotno govorno dejanje ni bilo v isti časovni enoti, kot je poročanje, tj. $t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$), npr. *Včeraj sem bila na Vršiču.* → *Ana mi pred tremi dnevi rekla, da je bila kot pred štirimi dnevi na Vršiču.*, – s tem ubesedujemo absolutni čas pomenske podstave, tj. čas pomenske podstave glede na čas poročanja;³²

(3) jih zamenjamo z zaimenskimi dobnostnimi prislovi/prislovnimi zvezami (če prvotno govorno dejanje ni bilo v isti časovni enoti, kot je poročanje, tj. $t\check{C}_g \neq t\check{C}_p$), npr. *Včeraj sem bila na Vršiču.* → *Ana mi je pred tremi dnevi rekla, da je bila prejšnji dan/dan poprej/en dan pred tem na Vršiču.*, – s tem je izražen relativni čas pomenske podstave, tj. čas pomenske podstave glede na čas prvotnega govornega dejanja, ne pa glede na čas poročanja.³³

4 Lahko rečemo, da je ubesedovanje zunanjih kazalnikov pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku precej zapleteno, kar velja še zlasti za ubesedovanje zaimenskih časovnih prislovov/prislovnih zvez. Vendar pa se da tudi tu ugotoviti določene zakonitosti, ki se jih govorniki po navadi niti ne zavedajo, jih pa bolj ali manj dobro obvladajo – če pa to ubesedovanje povzroča težave, se raje odločijo za premo poročanje, tj. za dobesedno navajanje besedila prvotnega govornega dogodka, torej tudi za citiranje zunanjih kazalnikov.³⁴

³² V vsebinskem odvisniku imamo torej kar dve razmerji, in sicer: 1. dobnostno (relativni čas), ki je izraženo s časovno obliko glagola, in 2. časovno razmerje (absolutni čas), izraženo z zaimenskimi časovnimi zaimki (npr. *Ana mi je rekla, da nam bo /kot/ danes telefonirala.*).

³³ V vsebinskem odvisniku je le dobnostno razmerje, ki pa je izraženo dvakrat, tj. z glagolsko časovno obliko in z zaimenskim dobnostnim prislovom (npr. *Ana mi je rekla, da nam bo naslednji dan telefonirala.*).

NAVEDENKE

- DANEŠ, HLAVSA idr., 1987: Větné vzorce v češtině. Praga.
- De BEAUGRANDE, DRESSLER, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana.
- GREPL, KARLÍK, 1986: *Skladba spisovné češtiny*. Praga.
- HRBÁČEK, J., 1994: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praga.
- KUNST GNAMUŠ, O., 1981: *Pomenska podstava povedi*. Ljubljana.
- 1983: *Govorno dejanje – družbeno dejanje*. Ljubljana.
- 1992: *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*. Ljubljana.
- 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana.
- LYONS, J., 1968: *Introduction to theoretical linguistics*. London.
- MIKLIČ, T., 1994: Besedilni mehanizmi učasovljanja zunajjezikovnih situacij. *Uporabno jezikoslovje* 2. 80–99.
- Mluvnice češtiny*. 3. Skladba, 1987. Praga.
- ŠKRABEC, S., 1898: Boj z učeno senco. *Cvetje z vertov s. Franciška*. XVI. tečaj. 8. zvezek.
- 1911: Praesens effectivum. *Cvetje z vertov s. Franciška*. XXVIII. tečaj. 7. zvezek.
- THOMPSON, G., 1994: *Reporting*. London.
- TOPORIŠIČ, J., 1970: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor.
- 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana.
- 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- 1994: *Slovenski jezik in sporočanje 1*. Maribor.
- 1996: *Slovenski jezik in sporočanje 2*. Maribor.
- TOPORIŠIČ, J., idr., 1990: *Slovenski pravopis*. 1. Pravila. Ljubljana.

SUMMARY

Exophora is a textual element expressing identity between an element of a semantic base and an element of the situational context of a given speech act, i.e., exophoras are *jaz* 'me' and/or 1st person personal/possessive pronouns and verbs, *ti* 'you' and/or 2nd person personal/possessive pronouns and verbs, nominalized demonstrative pronoun *ta* 'this', pronominal local adverb *tukaj/sem* 'here', verbal temporal forms (present, past, future tense forms), and pronominal temporal adverbs/adverbial phrases (present, e.g., *danes*, past, e.g., *včeraj*, future, e.g., *jutri*).

Since exophora refers to an exact situational context, in indirect reporting of the original speech event, the reporter has to pay attention to whether the element of situational context of the original speech event that the exophora refers to is the same as the element of the situational context of the reporting or not. Depending on this the reporter will decide how to express the exophora from the original text, i.e., if the elements of the situational context of the original speech event and the report are the same, the exophora is preserved (cf. *Zebe me*. 'I am cold.' → *Rekel sem, da me zebe*. 'I said I was cold.'), if the elements are not the same, the exophora is replaced by some other word (cf. *Zebe me*. 'I am cold.' → *Rekel si, da te zebe*. 'You said you were cold.'), or the same form is preserved, but its meaning is changed (cf. *Novakovi se bodo preselili v Kranj*. 'The Novaks are going to move to Kranj.' →

³⁴ Ker pa jih naslovnik pogosto ne more razumeti (saj so vezani na drugo zunanje sotvarje), mora poročevalc v spremnem stavku navesti tiste prvine zunanjega sotvarja prvotnega govornega dejanja, na katere se navezujejo, npr. *Peter je pokazal na knjigo in policjo ter rekel Ani: »Daj to sem.«*

Sosedova mi je povedala, da se bodo Novakovi preselili v Kranj. 'My neighbor told me that the Novaks were going to move to Kranj.'; future tense 'future' vs. 'subsequent action'). By comparing the two situational contexts we can predict what word will replace the exophora, e.g., *Čez štirinajst dni* ($\Delta T_{pp} = +14$ days) *bom dobil službo.* 'In fourteen days I will get a job.' → *Aleš mi je pred tremi tedni* ($T_g = \Delta 21$ days) *povedal, da bo (kot) pred sedmimi dnevi* ($\Delta T_{pp} + \Delta T_g = +14 + (-21)$) *dobil službo.* 'Aleš told me three weeks ago that he would have got a job (as of) seven days ago.'

The paper describes and explains for each exophora (1. *jaz* 'me', 2. *ti* 'you', 3. *ta* 'this', 4. *tukaj* 'here', 5. *verbal temporal forms*, and 6. *pronominal temporal adverbs/adverbial phrases*) which element of the situational context of the original speech event it refers to and what happens to it in indirect reporting of the original speech event, i.e., when it is preserved and when it is not, what it is replaced with and/or what part is replaced and what the replacement depends on.

ONEMITEV IN OSLABITEV SAMOGLASNIKOV V KROPARSKEM GOVORU

V prispevku je predstavljen moderni samoglasniški upad v govoru Kroke na Gorenjskem. Kot v drugih gorenjskih govorih je upad močan, to pa v obliki oslabitve kratkih naglašanih samoglasnikov (v polglasnik) ali kot oslabitev in onemitev kratkih nenaglašanih samoglasnikov, ki se reducirajo v prednaglasnih in ponaglasnih besednih zlogih, v izglasju in v naslonkah. Najpogosteje upada visoki samoglasnik /i/, drugi nekoliko manj. Nekateri soglasniški sklopi z zvočnikom, ki nastanejo ob onemitvi samoglasnikov, nato razpadejo (v polglasnik + zvočnik).

The paper presents modern vowel reduction in the local dialect of Kropa in Upper Carniola. Like other Upper Carniolan dialects, this dialect displays extensive vowel reduction, i.e., in the form of weakening of short stressed vowels (to schwa) or as weakening and loss of short unstressed vowels, which are reduced in pre-tonic and post-tonic syllables, in word-final position, and in clitics. The most commonly reduced vowel is /i/, the rest of them are reduced to a somewhat lesser extent. Some consonant clusters with a sonorant resulting from the vowel loss then disintegrate (into schwa + sonorant).

0 Govor Kroke na Gorenjskem, ki sem ga raziskovala v svoji disertaciji,¹ je gorenjski govor, ki pa se v mnogih glasovnih pojavih ter predvsem tudi v besedju bistveno razlikuje od drugih, tudi sosednjih gorenjskih govorov.

Posebnost soglasniškega sistema kroparskega govora je predvsem jezičkov /R/, od sosednjih gorenjskih govorov pa se razlikuje tudi po tem, da ne pozna švapanja. Izrazit slušni vtis daje govoru tudi pogostejši dvoustnični kot zobnoustnični izgovor zvočnika /ɥ/ (oz. /v/) v vseh glasovnih okoljih ter leksikalizirani ostanki narečnega mehčanja mehkonebnikov. Manj kot soglasniških posebnosti svojega govora se Kroparji zavedajo njegovih samoglasniških značilnosti. Izstopajoči so zlasti sprednji dolgi samoglasniki /i:/, /è:/, /e:/ in /e:/, poseben slušni vtis pa daje temu govoru tudi a-jevsko barvanje polglasnika ob /R/ ter njegova prednaglasna dolžina.

V kroparskem govoru je tako kot v drugih gorenjskih govorih močan moderni samoglasniški upad (oslabitev in onemitev samoglasnikov). Reducirajo se kratki naglašeni samoglasniki, mogoči v zadnjih ali edinih besednih zlogih, in nenaglašeni samoglasniki v prednaglasnih in ponaglasnih besednih zlogih, v izglasju in v naslonkah. Upad je lahko popoln (onemitev) ali delen (oslabitev v polglasnik).

1 Upad kratkih naglašanih samoglasnikov

1.1 Kratki naglašeni /i/ upada v vseh mogočih položajih in kategorijah, najpogosteje pa v I ed. v osnovi enozložnih in v zadnjem zlogu naglašanih samostalnikov

¹ Jožica Škofic, Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem, Ljubljana, 1996, mentor Tine Logar, 443 str.

(*'bək, 'təč, š'pəl, š't'rək; 'māš, 'nət*) in pridevniške besede (*'sət*; mn. *u'sə; 'nəč*) ter v priponi *-ič* (*fan'təč, mar'ləč, sko'ləč*). Oslabitev v polglasnik je močno zastopana tudi v končnicah samostalnikov in pridevnikov končniškega naglasnega tipa, in sicer v I mn. m. sp. (*plex'kə, žbə'lə, čeb'rə*), v M mn., dv. sam. m. sp. (*p'səx, uə:r'təx, smə'nəx*), v D, M ed. sam., prid. ž. sp. (*kə:r'ʉə, t'mə, məg'lə; lox'nə, slat'kə, mast'nə*), v R, M mn., dv. prid. m., ž. sp. (*ž'ʉəx, zla'təx, təm'nəx*), v D, O mn., dv. prid. m., ž. sp. (*mast'nəm, doʉž'nəm*); v sam. in prid. zaim. (*'nə* za *'nji/njej*, *'nəx* za *'njih*, *'təl* za *'tile*); v nedoločniku glagolov na *-'ət -'i:m* za knj. *-'i:ti -'i:m* (*do'bət, obno'ʉət, omo'žət, sa'dət*; tudi *i'təl'jət*); v 2. os. ed. velelnikov glag. na *-'e:t -'em* za knj. *-'e:ti -'em* (*ʉm'rə, ž'rə*), *-'e:t -'nem* za knj. *-'e:ti -'nem* (*nap'nə, zaič'nə*), *-'e:t -em* za knj. *-'e:ti -em* (*ʉz'mə*), *-'e:t -'i:m* za knj. *-'e:ti -'i:m* (*ta:r'pə, ž'ʉə, z'də*), *-'a:t -'i:m* za knj. *-'a:ti -'i:m* (*s'pə*), *-'a:t -'em* za knj. *-'a:t -'em* (*pa:rž'gə*), *-ənt -nem* za knj. *-niti -nem* (*ʉmak'nə, pax'nə*), glag. *'iti* (*pej'də*); v opisnem deležniku glag. *'biti*, *'iti*, m. sp. mn. (*b'lə, š'lə*).

1.2 Pogosto oslabi tudi kratki naglašeni /u/, in sicer tako v osnovi enozložnih in v zadnjem zlogu naglašanih samostalnikov in pridevnikov v I ed. m. sp. ter prislovoov (*'kəp, k'rəx, 'ləft, g'rəšt, š'tək, š'təmʃ; s'kəp*), kot tudi v končnici D, M, ed. sam. m. in sr. spola končniškega naglasnega tipa (*p'sə, dež'jə, xa:rp'tə, žbə'lə, kam'nə, d'nə, žga'nə*).

1.3 Kratki naglašeni /č/ oslabi v polglasnik v osnovi samostalnikov v I ed. m. sp. (*op'lən, x'ləp, x'rən*), v končnici samostalnikov končniškega naglasnega tipa v M mn. sr. sp. (*na t'ləx*) ter v končnici samostalniških in pridevniških zaimkov, in sicer v D, M ed. (*mə'nə/m'nə*), R mn. (*'təx, u'səx*), D mn. (*u'səm*);

1.4 Kratki naglašeni /o/ oslabi v polglasnik v osnovi prislovoov (*'bəl, nauo'kəl, to'kə*) ter v končnicah samostalnikov v I ed. sr. sp. (*gə:r'lə*) in O ed. m., sr. sp. (*p'səm, žbə'ləm, žga'nəm*) in v D mn., dv. m. sp. (*p'səm, sər'pəm, uə:r'təm, lonč'kəm*).

1.5 Kratki naglašeni /a/ oslabi v polglasnik /a/ ali /ə/ v zadnjem ali edinem zlogu osnove samostalnikov in samostalniških zaimkov, pridevnikov in pridevniških zaimkov v I ed. m. sp. (*b'kət, čomo'rət/čomo'rət* za *'močerad*, *'gət, naslo'nəč/naslo'nəč, 'pəx, 'rak/rək, žu'pən, ʒ'gən, 'fənt/fənt, g'vənt/g'vənt, š'kəf; 'kəl/kə'kaj*; *m'lət, p'jən, s'ləp, s'tər/s'tər, z'lət; 'nəš, 'ʉəš*); povedkovnika (*'rət*) in prislova (*a'kət, na'ləš, ta'kət, 'təm/təm*). Samostalniki ž. sp. končniškega in mešanega naglasnega tipa imajo lahko oslabljeni /a/ namesto /a/ v končnici M mn. (*že'nəx, peš'kəx, stə'zəx, ʉo'dəx*) in D mn. (*peš'kəm*) – a tu je pogostejši neoslabljeni samoglasnik v končnici. V nedoločniku glagolov na *-'ət -'a:m* za knj. *-'a:ti -'a:m* (*fra'tət, klepe'tət, kuar'tət*) in *-'ət -em* za knj. *-'a:ti -em* (*is'kət/is'kət, kəp'vət, la'gət, naroč'ʉət, zasled'vət*).

2 Upad nenaglašanih samoglasnikov

2.1 Upad nenaglašane /i/ je v kroparskem govoru zelo pogost, in sicer tako delen (v polglasnik /ə/) kot popoln.

2.1.1 V prednaglasnih zlogih /i/ lahko oslabi v osnovi samostalniških in pridevniških besed v vseh sklonih (*məd'ua/md'ua*, *ošpə'ce*, *pəškò:tək*, *svə'nak*, *špətà:u*; *vədvè:*; *vəsò:k/ù'sok*; *nə'ma* za 'njima'); v nedoločniku, sedanjiku, velelniku in deležnikih glagolov, ki imajo naglas na priponi (*uošpə'cat* za 'naostriti, npr. kol'; *dəš'i:m*, *žy'ə'ta*; *preštə'xej*, *cvəl'i:la*, *təšá:l/tišá:l*; *uošpəcá:n*).

V ponaglasnih zlogih /i/ lahko oslabi v osnovi (*frù:štək*, *jé:səx*, *jé:zək*, *nat'i:rləx*, *pé:lən*, *peté:lən*, *učà:səx*, *žé:nən*), v priponskem obrazilu -ič v I ed. m. sp. (*bó:žəč*, *jò:pəč*, *pò:bəč*, *pré:šəč*) ter v končnicah, in sicer v M mn., dv. (-ih) samostalnikov m., sr. sp. (*čè:uləx*, *gnè:zdəx*, *xr'i:bəx*, *jé:trəx*, *jez'f:kəx*, *kò:təx*, *kolè:səx*, *kor'i:təx*, *kouá:cəx*, *lò:ncəx*, *uogn'i:səx*, *uotró:cəx*, *partizà:nəx*, *plù:čəx*, *sinò:uəx*), v D (-im) in M (-ih) mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve (*čelù:stəm*, *doužnò:stəm*, *m'i:šəm*; *čelù:stəx*, *uò:fcetəx* za 'ohcetih', *m'i:šəx*); v R (-ih), D (-im), M (-ih) in O (-imi) mn., dv. prid. m., ž., sr. sp. (*domá:čəx*, *dó:brəx*, *frà:janəx*, *gù:mijastəx*, *krò:parskəx*, *kú:plenəx*, *mlá:dəx*, *ó:sməx*, *ré:šenəx*, *snežè:nəx*; *dó:brəm*, *gù:nəm*, *ré:šenəm*, *snežè:nəm*, *só:jəm*, *ta lò:xnəm*, *t'i:stəm*; *dež'è:unəx*, *duaná:istəx*, *l'é:nəx*, *št'i:rəx*, *tá:kəx*, *t'i:stəx*, *usó:kəx*; *bogá:təm*, *lé:pəm*, *mlá:dəm*, *plé:šastəm*, *št'i:rəm*, *ta pə:ruəm*); ter priponski -i- v glagolskih oblikah. V /ə/ oslabi nenaglašeno priponsko obrazilo -i- v nedoločniku (*čé:dət*, *ba:rnò:žət*, *brò:čət*, *brú:sət*, *gá:zət*, *xó:dət*, *kré:tət*, *lú:šət*, *mlá:tət*, *nacé:pət*, *nó:sət*, *pozá:bət*, *pró:sət*); v sedanjiku za 1., 2. os. ed. ter opisnem deležniku na -l za m. sp. ed. glagolov na -ət -əm za knj. -iti -im oz. -'i:ti -im (*brò:dəš*, *čù:dəm se*, *xó:dəš*, *lú:pəm*, *m'i:sləš*, *ošp'i:čəš*, *pokù:səm*, *tú:ləm*, *zastò:pəm*; *brò:du*, *xó:du*, *nó:su*, *pró:su*); glagolov na -'ət -əm za knj. -'i:ti -im (*sé:ləm se*, *popepè:ləm se*; *presé:lu se*, *popepè:lu se*); v sedanjiku za 1., 2. os. ed. glagolov na -at -əm za knj. -ati -im (*šl'i:šəm*); glag. na -ət -əm za knj. -eti -im (*u'i:dəm*); če je pred nenaglašenim priponskim obrazilom -i- zvočnik, se ta nena-glašeni /i/ v nedoločniku lahko reducira delno (v polglasnik /ə/) ali popolnoma (*tú:lt/tú:lət*, *mó:lət/mó:lt*, *mé:rt*, *brá:nt*).

V izglasju /i/ oslabi v končnici samostalnikov v I mn. m. sp. (*cè:sta:rjə*, *čé:ržə* za 'storži', *eroplà:nə*, *glá:žə*, *já:grə*, *jez'f:kə*, *klučá:rjə*, *kouá:cə*, *kozà:rcə*, *kr'i:žə*, *kr'i:pəlnə* za 'pohabljenici', *l'i:stkə*, *metú:lə*, *mož'i:čkə*, *pa:rpomò:čkə*, *pá:rkəlnə*, *rè:gəlcə* za 'pravila, dogodki', *zvè:skə*); v R, D, M ed., I, R, T mn. in redko v O mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve, če se osnova končuje na soglasnik + zvočnik (*bolè:znə*, *já:slə*, *lbè:znə*, *pred dù:rmə/dù:rəm*); v I ed. m. sp. vrstnih pridevnikov na -ji (*d'f:ujə*, *bó:žjə*, *pá:sjə*); v D, M ed. pridevnikov ž. sp., I mn. pridevnikov m. sp., če se osnova končuje na soglasnik + zvočnik (*žù:pnə*, *čá:rnə*, *srè:d'nə*; *bre-spò:səlnə*, *dvò:inə*, *x'i:šnə*, *jé:znə*, *korá:ižnə*, *kurù:znə*, *lá:čnə*, *nauč:d'nə*, *pr'i:d'nə*, *strè:šnə*, *zb'i:rčnə*) in še ponekod (*jù:trə*, *nó:trə*, *tù:də*).

V naslonkah oslabi /i/ v vezniku (*kə'ki'*), v samostalniških zaimkih (*sə'si/sebi'*, *mə'mi/meni'*, *tə'ti/tebi'*, *jə'ji'*, *jəx'jih'*, *jəm'jim'*, *jəma'jima'*), v opisnem deležniku glagola biti v m. sp. mn. (*blə*).

2.1.2 Nena-glašeni /i/ onemi v prednaglasnih zlogih v osnovi (*originà:l*, *snò:č*, *taljà:nskə*), v predponi iz- (*sc'f:mt*, *zb'i:rčən*, *zg'f:nt*). Po onemitvi prednaglasnega /i/ lahko nastane soglasniški sklop nezvočnik + nezvočnik oz. nezvočnik + zvočnik (*pjà:nc*, *pšá:nc*, *žy'f:na*, *srò:ta*, *žvé:t*). Če po onemitvi prednaglasnega /i/ nastane so-

glasniški sklop zvočnik /l/, /n/, /R/ + nezvočnik, ta navadno razpade v polglasnik + zvočnik (*alsí:ca/lśí:ca, aňkà:R, aňkò:l/ňkò:l, pa:rjě:mk, pa:Rmė:Rnə, pa:Rné:st, pa:Rprà:ulen, pa:Ršpá:rat, ta:rjě:*).

V ponaglasnih zlogih /l/ onemi v osnovi odvisnih sklonov nekaterih samostalnikov m. sp. (*Jú:Rjə – M ed., jú:lja – R ed.*); v samostalniških priponah ž. sp. *-ina, -ica, -inja, -ija* (*drú:šna, jú:žna, kú:xna, marė:lca, pà:ičouma, pė:nzja, precė:sja, Rò:šca, Rė:ušna, žú:pca*) – če se po onemiti ponaglasnega /l/ v priponi *-ica, -ika, -ik* oblikuje soglasniški sklop soglasnik + zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik, npr. *-nica > -əncə, -nika > -əňka, -lica > -əlca, -nik > -əňk* (*à:rəňka, čf:səlca, čísti:ləncə, dé:kəlca, gostù:rəncə* za 'gosenica', *jú:žəncə, Kà:məncə, knò:fəlca, kosš:ləncə, krà:jəňk, kù:gəlca, lé:šəňk, lė:təňk, mà:jəňk, mù:šəncə, mė:təlca, obešà:uəňk, oblė:təncə, okopà:uəňk, pò:stəlca, plė:uəncə, prá:zəňk, smetì:šəncə, smė:šəncə, stò:žəňk, šmá:rəncə, šnì:rəncə, tà:bəlca, uė:tarəncə, zà:dənc, žà:rəncə*); v pridevniški priponi *-in-* (*šn:mna – I ed. ž. sp., ř:loučne – R ed. ž. sp.*) in v glagolskih priponah. Ponaglasni /l/ onemi v nedoločniku glagolov tipa *-nt -nem* za knj. *-niti -nem* (*zgí:nt, zř:nt, ří:nt*); če se v nedoločniku glagolov tipa *-ə(l)t -əm* za knj. *-iti -im, -ənt -nem* za knj. *-niti -nem* po onemiti ponaglasnega priponskega /l/ oblikuje soglasniški sklop soglasnik + zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik, npr. *-liti > -əlt, -niti > -ənt* (*mř:səlt, pá:xənt, poklė:kənt, spò:uənt, stė:gənt, stř:sənt, ugá:sənt*).

V sedanjiku ponaglasni /l/ onemi v glagolih tipa *-at -əm* za knj. *-ati -im, -ət -əm* za knj. *-eti -im, -ət -əm* za knj. *-iti -im, -'ət -əm* za knj. *-'i:ti -im*, in sicer v 1., 2., 3. os. mn., dv.: *-imo, -ite, -ijo, -iva, -ita > -mo, -te, -jo, -va/ua, -ta* (*slř:šva, slř:šmo, slř:šte, slř:šjo, slř:šta, uř:tta, nò:smo, našė:mte, zdrá:ujo, sprá:umo, poskú:sua, sé:lmo se, popepė:ljo se*) – če po onemiti ponaglasnega priponskega /l/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/ + soglasnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik: *-limo, -lite, -lijo, -liva, -lita > -əlmo, -əlte, -əljo, -əlva, -əlta* (*mř:səlmo, mř:səlte, mř:səljo, mř:səlva, mř:səlta*). V glagolih tipa *-ət -əm* za knj. *-iti -im, -'ət -əm* za knj. *-'i:ti -im* onemi ponaglasni /l/ v končnici velelnika za 1., 2. os. mn., dv.: *-imo, -ite, -iva, -ita > -mo, -te, -va/ua, -ta* (*nastá:ute, našė:mva, pò:čmo, pa:Rprá:uta, Rė:šmo, zló:mta, sé:lte se*). V opisnem deležniku na -l onemi /l/ pri glagolih tipa *-ət -əm* za knj. *-iti -im, -'ət -əm* za knj. *-'i:ti -im*, in sicer v m. sp. ed. (*čf:stu, sprá:uu, presė:lu se*), v ž. sp. ed. (*čf:stla, ponasrė:čla, sprá:ula, ustá:ula*) in v m. sp. mn., dv. (*nastá:ulə, postá:ulə, touq:rlə, uoxú:nlə*), ter v glagolih tipa *-nt -nem* za knj. *-niti -nem*, in sicer v m. sp. ed. (*zř:nu, zgí:nu, porř:nu*), v ž. sp. ed. (*zř:nla*), mn. (*porř:nle*), m. sp. mn. (*spodrř:nlə*), dv. (*zgí:nla*) – če po onemiti ponaglasnega priponskega /l/ nastane soglasniški sklop nezvočnik + zvočnik /n/ + zvočnik /l/, zvočnik /n/ razpade v polglasnik + /n/ ali po metatezi n-l > l-n zvočnik /l/ razpade v polglasnik /ə/ + zvočnik /l/: *-nila, -nile, -nili > -ənlə, -ənlə, -ənlə* oz. *-əlnə, -əlnə, -əlnə* (*cá:rkənlə, uř:gənlə, ugrř:zənlə; parsmə:dəlnə, pá:ixəlnə, podrř:čəlnə, prekú:cəlnə, spodrř:kəlnə, xó:pəlnə*).

V izglasju /l/ onemi v osnovi (prislovi: *podně:u, nauokò:l, gó:R, dó:l, dó:st, počà:s, polė:t*) ter v končnici pregibnih besednih vrst. Skoraj dosledna je onemitev /l/ v D in M ed. samostalnikov ž. sp. (*xř:š, má:m, sosė:t, Marř:j, Stà:ňk, pė:č,*

Lublá:n, fá:ba:rk, žú:pc) – če po onemitvi izglasnega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + nezvočnik, je upad popoln, izjemoma z -ə v izglasju (pù:nčkə/pù:nčk, slù:žbə/slù:šp, uó:jskə/uó:jsk); če pa nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v zvočnik + polglasnik (gostĭ:lnə, bĭ:rmə, cĕ:rkɥə, kú:xnə, lù:knə, prĕ:klə, pó:stlə, pĕ:nzjə, prĕcĕ:sjə, teleuĭ:zjə, touà:rnə, železà:rnə) ali, redkeje, v polglasnik + zvočnik (u gostĭ:lən); /i/ onemi tudi v končnici I mn. samostalnikov m. sp. (uotró:c, sinò:u, pá:xə/pá:x); v O mn. samostalnikov ž. sp. (pù:ncam, rokà:m, uĭ:lcam); v D in M ed. ter I in T mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve (spò:ut, uò:fcet, pá:met; mĭ:š, ní:t, uò:fcet, bĭ:košt, čelü:st), lahko pa tudi v R ed. in mn. teh samostalnikov (čelü:st/-i, lubosú:mnost/-i, smĕ:rt/-i) ter v D in M ed. sam. zaimkov (mé:n, té:p, sé:p). Pri pridevniku onemi izglasni /i/ v I ed. m. sp. primernika in presežnika (bò:l, drà:š, 'nejdrà:š, xù:j, 'nejxù:j, lĕ:uš, lò:š/lò:ži, 'nejlĕ:uš, mà:n, slà:pš, starĕ:jš, 'nejslà:pš, šĭ:r/šĭ:ri, tĕ:š/tĕ:ži, uĕ:č, uĭ:š/uĭ:ši) ter določne pridevniške oblike (ta gĕ:rt, ta sta:rdĕ:n, ta zelĕ:n); v D in M ed. ž. sp., I mn. m. sp. ter O mn., dv. m. in ž. sp. (ta lĕ:p, ná:š, mó:j, domà:č; poročĕ:n, ré:šen, snežĕ:n, ta domà:č, ta usò:k, ta lĕ:p, tĭ:st, vá:š; z ná:šəm, z lé:pəm, s ta dò:brəm, s tĭ:stəm, s trebú:šastəm, z zanimĭ:uəm); v I ed. m. sp. ter D in M ed. ž. sp. vrstnih pridevnikov na -ski, -ški je izglasni /i/ lahko onemel ali le oslabele (Polá:nskə/Polá:nsk, fá:rouškə/fá:roušk, kmĕ:čkə/kmĕ:čk, elektrò:nskə, gó:rskə, jelò:uškə, kó:nskə, kapĕ:lškə, ma:rlĭ:škə, mesá:rskə, mó:ška, zakò:nskə); /i/ onemi tudi v I ed., mn. vrstilnih števnikov m. sp. (ta šĕ:st, ta desĕ:t). V vseh kroparskih nedoločnikih, ne glede na to, ali so izvorno kratki ali dolgi, je izglasni /i/ onemel (dĕ:lat, sma:rdĕ:t, gnojĭ:t, kouá:t, kəp'vət, ig'rt/igrát, né:st, nó:sət, zaklé:nt). V glagolih tipa -ət -əm za knj. -iti -im, -at -əm za knj. -ati -im, -ət -əm za knj. -eti -im, -'ət -əm za knj. -'iti -im) onemi izglasni /i/ v 3. os. ed. sedanjika ter v 2. os. ed. velelnika (xò:t, presenĕ:t, nò:s, vò:s, slĭ:š, uĭ:t, sĕ:l se; nó:s, uó:s, mĕ:r, pĭ:l, dovò:l, zakú:r, presĕ:l se) – če po onemitvi izglasnega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/ ali /n/, zvočnik razpade v polglasnik /ə/ + zvočnik: -li > -əl/-lə (sed.: mĭ:səl/mĭ:slə, vel.: premĭ:slə/premĭ:səl), -ni > -ən/nə (ugá:snə/ugá:sən, cĕ:rkə, spò:unə, uĭ:gnə); izglasni /i/ onemi tudi v opisnem deležniku na -l, m. sp. mn. (dĕ:lal, jagá:l, kouà:l, nosĭ:l) – če po onemitvi izglasnega in priponskega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/, sklop navadno razpade v zvočnik /l/ + polglasnik /ə/: -li > -lə ali, redkeje, -li > -əl (čĕ:dla, dò:ublə, gouò:rlə, jĕ:dla, narĕ:dla, nastá:ulə, ná:jdla, paruà:rlə, pá:slə, polò:ulə, pomĕ:rlə, porò:člə, pù:stlə, raskrò:plə, ré:klə, stĭ:səlnə, stó:uklə, ukrá:dla, zapò:uənlə, zlò:žlə).

V naslonkah onemi /i/ v naslednjih primerih: pəR/pəR 'pri', b 'bi', k 'ki', s 'si' (glag. 'biti, 2. os. ed. sed./povratnoosebni zaimek sebi/si, D ed.).

2.2 Upad /e/ je ne glede na njegov izvor pogost, in sicer tako popoln kot delen (v polglasnik /ə/).

2.2.1 V prednaglasnih zlogih oslabi tako /e/ iz /ĕ/ (cvətĕ:t, dək'le, məxĕ:r; cvət'na; cəd'mo; jəs'te, uəs'te) kot etimološki /e/ (uəlf:k; məš'kou).

V ponaglasnih zlogih oslabi /e/ (zlasti iz /ĕ/) v končnici za D mn. samostalnikov m., sr. sp. (stá:ršəm, já:icəm, Nĕ:mcəm); v R ed. pridevnikov m. sp. (tesá:rskəga/tesá:rzg:a, kú:xənskəga/kú:xənzg:a, fá:rouškəga/fá:roužg:a, kmĕ:čkəga/kmĕ:žg:a);

v D, M, O ed. pridevnikov m. sp. (*fá:rouškamo/fá:rouškmo*) ter v nedoločniku glagolov na *-at -am* za knj. *-eti -im* (*uť:dət*); oslabi tudi */e/* iz etimološkega */e/* v ponaglasnih zlogih, in sicer v 1. os. ed. sedanjika glagola 'moči morem' (*mó:rəm*) – v 2. os. ed. in v mn. */e/* onemi (*mó:rmo*).

V izglasju oslabi etimološki */e/* v končnici *-je* v I mn. samostalnikov in števnikov m. sp. – analogija s končnico *-ji* (*štá:ntjəl-je, brá:tjəl-je, fá:ntjəl-je, glí:djəl-je, golò:bjəl-je, kmé:tjəl-je, souđà:tjəl-je, suá:tjəl-je; ští:rjəl-je*).

2.2.2 Če po onemitvi */e/* nastane sklop zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik. V prednaglasnih zlogih onemi */e/* iz */ě/* v osnovi (*čpí:na, lpò:əlpò:, əlsě:n, snò:, spouđnĕ:ca; pərpouđuá:la, prezdĕ:la, z'dou, zdě:la*); v R ed. pridevnikov m. sp. (*dobər'ga*); v D, M, O ed. pridevnikov m. sp. (*məstən'mo*). Onemi tudi etimološki */e/* v prednaglasnih zlogih (*dná:r; z zbo:ĭ*).

V ponaglasnih zlogih onemi */e/* iz */ě/* v osnovi (*uó:rx, člò:uk*) ter v končnicah, in sicer v R (T za živo) ed. pridevniških besed m. sp. (*drù:zga, é:ŋga, mlá:dga, mó:ĭga, snežě:ŋga, ta lě:bga, ta stà:rga*) – če po onemitvi nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v polglasnik + zvočnik: *-nega, -rega > -əŋga, -ərga* (*jedĭ:ləŋga, normà:ləŋga, podò:bəŋga, prě:ĭšəŋga, uě:rəŋga, zgó:dəŋga, dó:bərga*); v D, M, O ed. pridevniških besed m. sp. (*é:nmo, snežě:nmo, ta nò:umo, ta sù:xmo, tĕ:stmo, mlá:dmo*) – če po onemitvi nastane sklop soglasnik + zvočnik */n/* + zvočnik */m/*, zvočnik */n/* razpade na polglasnik + zvočnik: *-nemu > -ənmo* (*'kakšənmo, nasprò:tənmo*). Onemi tudi etimološki */e/* v ponaglasnih zlogih (*pó:stla*) in */e/* v naslonkah (*ĭfjje*).

2.3 V kroparskem govoru je pogosta oslabitev nenaglaščenega */a/* v polglasnik a-jevske barve */a/*, izjemoma v srednji polglasnik */ʌ/*.

2.3.1 */a/* oslabi v prednaglasnih zlogih (*məndě:r* za 'bandero, nebo', *məs'tən, šəndà:rskə, špəncĭ:rane, tək'le, zakəmrá:n; kəm'na*), pogosteje pa v ponaglasnih zlogih, in sicer v osnovi (*'neĭmən/'neĭmən, tù:lipən, 'večkət, əŋk'rat/əŋ'kət, duá:kət, trĕ:kət*) ali v končnicah. */a/* tako oslabi v O ed. in D mn., dv. samostalnikov m., sr. sp.: *-əm/əm* za knj. *-om* in *-em*, ker v gorenjščini ni preglasa (*á:təm, bremě:nəm, cě:gləm, dná:rjəm, eroplà:nəm, kouá:čəm, klú:čəm, kó:nəm, lopá:rjəm, mlĭ:nəm, mĕ:stəm, pá:rstəm, pogrĕ:bəm, prešĭ:čəm, strĭ:cəm, šò:drəm, šĭ:ləm, telĕ:təm, uorò:djəm, zdraunĕ:kəm, zdkà:ujəm; otró:kəm/otró:kəm, partizà:nəm/partizà:nəm, pà:rsəm, mĕ:stəm, rĕ:brəm, kouá:čəm/kouá:čəm, štĭ:ŋəlcəm/štĭ:ŋəlcəm*); redko celo v M in O mn. samostalnikov ž. sp. (*cà:ĭtəŋəx, tró:pəx, zbò:təx; čpĭ:nəm, klĕ:šəm, kropĭ:um, šĭ:bəm, uodĭ:cəm, ženĕ:cəm*). Zelo redko oslabi */a/* v nedoločniku in sedanjiku glagolov na *-at -am* za knj. *-ati -am* (*uobdĕ:lət, razžà:gət, pomá:uət; mò:rəm, mò:rəš/mò:rš*). Oslabi tudi */a/* v velelniku in opisnem deležniku za m. sp. ed. glagolov istega tipa (*kú:xĕĭ, čá:kĕĭ/čá:ki/čá:k, prá:šĕĭ/prá:š, pošlú:šĕĭ/ pošlú:š, glò:dĕĭ; kú:xou, drĭ:čou, žà:gou*) ter v opisnem deležniku za m. sp. ed. glagolov *-at -am* za knj. *-ati -im* (*šlĭ:šou*), *-at -em* za knj. *-ati -em* (*klĭ:cou, glò:dou, kó:pou, kolĕ:duou*), *-at -'e:m* za knj. *-ati -'e:m* (*pouĕ:dou*), *-at -'i:m* za knj. *-ati -'i:m* (*dá:ržou*), *-'at -em* za knj. -

'a:ti -em (t:skoʊ/ɪs'koʊ). /a/ oslabi tudi v nenaglašeni zaimkih (nəm/nəm, nəs/nəs, uəm/uəm, uəs/uəs, kašən/kašən).

2.3.2 Onemitev nenaglašene samoglasnika /a/ je zelo redka, v gradivu je le nekaj primerov v prednaglasnih zlogih (snĕ: za 'sani', tkò: za 'tako'); v ponaglasnem zlogu le v sedanjiku glagola morati (mò: rmo, mò: rte, mò: rjo, mò: rua, mò: rta) ter v velelniku za 2. os. ed. nekaterih glagolov na -at -am za knj. -ati -am (prà:š za 'vprašaj').

2.4 Tudi upad nenaglašene /o/ je v kroparskem govoru dokaj pogost, vendar je bolj pogosta oslabitev (v polglasnik /ə/) kot onemitev.

2.4.1 /o/ oslabi tako v prednaglasnih zlogih (goʊərĕ:) kot v ponaglasnih zlogih, in sicer v osnovi (zmĕ: rəm, lĕ: təs, 'najbəl, 'kamək, 'kukək) in v končnici: v O ed. samostalnikov m., sr. sp. (Fĕ: lipəm/-əm, kolò: ʊretəm/-əm, mlĭ: nəm/-əm, perĕ: səm/-əm, rĕ: brəm/-əm, telĕ: təm/-əm) in v D mn. samostalnikov m., sr. sp. (brá: təm/-əm, kolĕ: gəm/-əm, otrò: kəm/-əm, soudà: təm/-əm, ʊrá: təm/-əm, ʊjò: kəm/-əm, stò: ləm/-əm, sinò: ʊəm/-əm); oslabi pa tudi v izglasju, in sicer v prislovih (dirĕ: ktə, guĕ: šnə, kò: nĕnə, natà: nĕnə, nĕ: košnə, podrò: bnə, prauĕ: lnə, prepò: znə, razlò: ĕnə, ĕú: dnə, dā: kĕá: ʊnə, flĕ: tnə, mò: žnə, mè: ʊxnə, modĕ: rnə, nau: mnə, nĕ: ʊa: rĕjĕ: tnə, normà: lnə, oblà: ĕnə, obvĕ: znə, odvĭ: snə, pá: metnə, plĭ: tkə, podò: bnə, resnĕ: ĕnə, sigù: rnə, splò: šnə, srĕ: nskə, stabĭ: lnə, tó: ĕnə, tĕ: piĕnə, ʊlá: žnə, ʊrĕ: dnə), v končnici za I ed. samostalnikov sr. sp.: -lo > -lə, -vo > -və (črĕ: slə, dé: blə, izdà: ʊstvə, jĕ: klə, poxĭ: štvə, sé: dlə, stĕ: blə) in v opisnem deležniku za sr. sp. ed. (prepá: dlə, pa: rlĕ: glə, zaʊlĕ: klə, zĕ: blə). /o/ oslabi tudi v nekaterih naslonkah (kə za 'ko', 'kot', kət, okəl, kukək).

2.4.2 /o/ onemi v prednaglasnih (zbò: ta) in ponaglasnih zlogih (pú: lvər za 'pullover') ter v izglasju – če po onemitvi nastane soglasniški sklop zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik (əncò: ĭ; dá: ʊən/ dá: ʊnə). Onemi tudi prednaglasno ali ponaglasno v priponskem obrazilu -ov- v nedoločniških oblikah glagolov: v nedoločniku -ovat(i), v namenilniku -ovat, v opisnem deležniku -oval (v vseh spolih in številih), v deležniku stanja -ovan (v vseh spolih in številih), v glagolniku -ovanje (gost' ʊət, kəp' ʊət, spak' ʊət se, stan' ʊət, ʊas' ʊət; kolĕ: dʊət, naprĕ: dʊət, pa: rpò: gʊət, pogq̄: rkʊət, pé: stʊət, splà: kʊət, škò: dvət, ʊá: rʊət, ʊĕ: rʊət). V izglasju /o/ onemi v končnici za I, T ed. samostalnikov in pridevnikov sr. sp. – maskulinizacija nevter (zdĕ: l, ĕĕ: l, dlĕ: t, gnĕ: st, korĕ: t, mlĕ: k, mé: st, pecĕ: ʊ, želĕ: s; zbò: rən) – če ob onemitvi izglasnega -o nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v polglasnik + zvočnik oz. se pred zvočnik vrine polglasnik (jú: tər, ʊò: kən, rĕ: bər, ʊá: pən, zə: rən). /o/ onemi tudi v opisnem deležniku za sr. sp. ed. – v vlogi povedkovnega določila (dé: ləl, kouá: l, kú: xəl, strĕ: nal, zlomĕ: l, zmlĕ: l, znú: cal se je) – če po onemitvi izglasnega /o/ nastane sklop soglasnik + /l/, ta razpade v /l/ + polglasnik: -lo > -lə/-əl (dò: blə/dò: bəl/dobĕ: l se nĕ:, goʊò: rlə, krá: dlə se je).

2.5.1 Tudi nenaglašeni /u/ pogosto oslabi, in sicer tako v prednaglasnih zlogih (dəplĕ: na, də' šət, xə' diĕ, fəžĕ: na, ləšĕ: na, məštá: ce, məflò: n, stədĕ: nc; gləxĭ: so; gləšĕ: la je, poštəpà: la je, zasləžĕ: la je; zamədĕ: m; zbədĕ: š, zgəbĭ: š; mədĕ: se,

spāstī:, *pāstī:te*) kot v ponaglasnih zlogih (*já:buk/já:bak*, *kló:bak*, *kó:žax*, *tré:bax*, *cá:itānge*, z *Bē:gān*) in v izglasju, in sicer v končnici za D, M ed. samostalnikov in pridevniških besed (-*mu* > -*mā* > -*mo*) m., sr. sp. (*bā:jarjā*, *bré:znā*, *čreuč:sjā*, *čé:udrā*, *dó:xtarjā*, *gospò:dā*, *grá:bnā*, *lé:šujā*, *mò:žā*, *mò:rjā*, *mesá:rjā*, *nè:bā*, *kouá:čā*, *kó:tlā*, *lauò:rjā*, *lš:stjā*, *rá:dālnā*, *sī:nā*, *uā:rtcā*, *zdrā:ujā*, *žé:xtarjā*, *želò:tcā*; *mó:imo*, *ná:šmo*, *ta lè:pmo*).

2.5.2 /u/ onemi v prednaglasnih zlogih (*γdò:*, *ps'tat*, *sxò:*, *š'sat*, *t'le*; *xp̄:la*; *zakr̄:l*) – če po onemitvi prednaglasnega /u/ nastane soglasniški sklop zvočnik + soglasnik, zvočnik navadno razpade v polglasnik + zvočnik (*dq:rgā:č*, *albē:zān/lbē:zān*, *aldjē:*, *alp̄:na/lp̄:na*, *q:rmē:n*, *alšī:na/lšī:na*); onemi pa tudi v ponaglasnih zlogih, in sicer v nenaglašeni samostalniški priponi -*ux* (*p̄:rx*, *vā:rx*); v M ed. samostalnikov m. sp., (*p̄ar Legā:t(ā)*, *u fá:rouškmo lá:s*, *na mó:st/na mō:stā*); v R, T dv. osebnih zaimkov (*nā:ī*, *vā:ī*, *nš:ī* za 'njiju'); onemi ponaglasni /u/ v priponskem obrazilu -*uje*- v sedanjiku glagolov (-*o*)vat (-*u*)jem za knj. -*ov-ati* -*u-jem* (*pē:stjem*; *pa:rpò:gješ*; *vē:rje*; *kolē:djemo*; *naprē:djete*; *splā:kjejo*; *pogā:rkjeja*; *vā:rjeta*).

2.6 Onemitev nenaglašene polglasnika /ə/ je dokaj pogosta, in sicer v prednaglasnih zlogih v osnovi samostalnikov (*s'mān*) in samostalniških zaimkov (*m'nā* 'meni', *mnó:ī* 'menoj') ter v ponaglasnih zlogih za zvočnikom v priponi -*ac* (*boró:uc*, *čomorá:douc* za 'močeradovec, vrsta žganja', *ló:nc*, *zā:ic*, *zvó:nc*), v priponi -*ak* (*cū:rk*, *dā:uk*, *ocuč:rk*, *ouč:rk*, *pā:ik*, *pq:rjī:mk*, *uomā:ik*) in drugje (*dó:ns*, *uò:us*).

3 Tako oslabitev kot onemitev kratkih naglašeni in nenaglašeni samoglasnikov je v kroparskem govoru torej zelo pogosta. Onemi ali oslabi lahko tako samoglasnik v osnovi kot tudi v končnici samostalniških in pridevniških besed ter priponski samoglasnik pri glagolu. Morfematičnost onemele končnice oz. samoglasnika v njej včasih nadomesti drugačen tonem v osnovi pregibne besede (npr. D, M ed. m. sp. *kó:na/kò:n*). Bolj kot razumljivost pa omejuje onemitev nenaglašene samoglasnika izgovorljivost posledičnega soglasniškega sklopa. Zvočnik v takem sklopu (zvočnik + nezvočnik/zvočnik) navadno razpade v zvezo s polglasnikom, in sicer v vzglasju najpogosteje v zvezo polglasnik + zvočnik, v izglasju pogosteje v zvezo zvočnik + polglasnik, sredi besede različno.

LITERATURA

- Francka BENEDIK, 1991: Redukcija v škofjeloškem narečju. *Jezikoslovni zapiski 1*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 141–146.
- Sonja HORVAT, 1994: Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora. *Slavistična revija* XLII/2–3. 305–312.
- Carmen KENDA-JEŽ, 1987: *Govor vasi Lazec (cerkljansko narečje)*, A-diplomska naloga.
- Tine LOGAR, 1968: O mengeški govoricí. *Mengeški zbornik* II. 145–147.
- Vera SMOLE, 1988: *Govor vasi Šentrupert in okolice, Glasoslovje in naglas*, magistrska naloga.
- Jože TOPORIŠIČ, 1978: Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja. 141–163.

DIJALEKTALNE ZNAČILNOSTI KROPAJSKEGA GOVORA – SKLEPI

The local dialect of Kropa, which I have done research on for my dissertation *Phonology, Morphology and Lexicon of the Local Dialect of Kropa in Upper Carniola*, in many phonological phenomena and particularly in its lexicon substantially differs even from the neighboring Upper Carniolan dialects.

The peculiarity of Kropa consonantal system is uvular /R/; another feature separating it from other Upper Carniolan dialects is lack of »švapanje«. A particular acoustic impression is due to the fact that the sonorant /w/ (or, rather, /v/) has more often a bilabial than a labio-dental pronunciation in all phonetic environments. Some lexically isolated residue of the dialectal palatalization of velars is present as well. Kropa dialect speakers are less aware of their vowel than they are of their consonantal peculiarities. The most prominent among vowel peculiarities are long front vowels /i:/, /ê:/, /e:/ and /e:/. A-like coloring of schwa next to /R/ and its pre-tonic length add to the particular acoustic impression of this dialect as well.

Kropa dialect displays, as is the case in other Upper Carniolan dialects, a high degree of modern vowel reduction (weakening and loss of vowels). Short stressed vowels in final or only syllables and unstressed vowels in pre-tonic and post-tonic syllables, in word-final position, and clitics are reduced. The reduction can be complete (loss) or partial (weakening to schwa). Short stressed vowels /i/ and /u/ only exceptionally fail to be weakened to schwa; commonly weakened are also /e/ and /o/; /a/ is weakened to a schwa with a-like coloring /a̯/.

Complete and partial reduction of short unstressed vowels is particularly extensive. Vowels in nominal and adjectival stems and endings, as well as vowels in verbal suffixes can be lost. In endings of inflectional parts of speech vowel /i/ is most commonly weakened, i.e., short stressed as well as unstressed i, the weakening of the rest of the vowels is less common.

The morphemic function of a lost ending or, rather, its vowel, is occasionally substituted by different tone in the stem of the inflectional word (e.g., D, L sg. m. *kó:na/kò:n*). However, the fact that the reduction might render a lexical item that is not understandable, does not limit the loss of non-stressed vowels as much as the fact that this might render a consonantal cluster that is impossible to pronounce. Such a cluster (sonorant + obstruent/sonorant) usually disintegrates into a cluster schwa + sonorant, in word-final position more often into a cluster sonorant+schwa; in the middle of a word the situation varies.

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

Boris A. Novak: Oblika, ljubezen jezika. Receptija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji. Maribor: Obzorja, 1995.

Knjiga obravnava receptijo romanskih pesniških oblik na Slovenskem od razsvetljenstva do danes. Z dodatkom – pesmarico pesniških oblik –, opombami, seznamom literature, geslovníkom in povzetkom je to po številu strani »– če nič drugega – doslej naobsežnejša slovenska verzološka razprava«, kot pravi v Razgledih (29. maj 1996, 16) avtor sam, ki je v časopisju (Razgledih, Novi reviji) svoje delo že nekajkrat ugodno ocenil.

Govori o rimi in asonanci, aleksandrincu, sonetu in jambsem enajstercu. Približno polovica knjige je povzetek francoskih, španskih, italijanskih itd. prikazov zgodovine in teorije romanskih verzifikacij,¹ polovica pa opisuje slovenski verz. Poglavlje o rimi in asonanci široko povzema nekatere dele Bajčeve, obeh Merharjevih in ene Pretnarjeve razprave. Že v tem poglavju, obširneje pa v naslednjih, načenna avtor osnovno temo metriki, ki je bila doslej definirana takole: ker metrična shema nikoli ni realizirana stoozdostno, kakšna so pravila in norme (konstante, dominante, tendence), ki tvorijo korespondenco metra in ritma? Novakov odgovor je tale: vsi položaji v verzu so realizirani stoozdostno (z glavnimi ali stranskimi naglasi); če pride na krepki položaj nenaglašeni zlog besede, dobi zaradi metrične sheme stranski naglas, če pride na šibki položaj naglašeni zlog, pa svoj naglas izgubi: »Če /.../ preberemo verza *ker Turjačan spet gostuje/ Rozamundine snubače* v skladu z metrično shemo pridobita določen naglas tudi nenaglašena enozložnica *ker* in nenaglašeni prvi zlog imena *Rozamunda*« in dalje: »naravna izgovorjava ne določa povsem pesniškega ritma; razločno namreč čutimo, da mreža iktičnih mest podeljuje določeno naglasno intenzitetio celo enklitikam, ki padejo na iktične pozicije« (63). Te teze je avtor formuliral tudi kot »zakonitosti naglasa v slovenskem verzu« (64), ki zatrjujejo, da je prozodija pesemskih besedil drugačna od prozodije nepesemskih: druga zakonitost pravi, da enklitike na iktu dobijo naglas, ki je enak stranskemu naglasu sestavljenk (hipotetična naglasa v *severnica* sta torej enaka naglasoma v *Slovenijavino*); četrta zakonitost pravi, da dobijo nenaglašeni zlogi večzložnic stranski naglas, če stojijo na iktu; tretja pravi, da so vse večzložne besede v verzu naglašene, razen če njihov naglas ne pade na šibki položaj – takrat naglas izgubijo, npr. besedi *zdaj* in *kakšno* v amfibrahiziranem verzu *Zdaj vem, kakšno brinje daljin je gorelo med nama* sta nenaglašeni, ker sta na šibkem položaju (64–65). Iz tega lahko bralci sklepamo, da so tudi v naslednjih Aškerčevih in Prešernovih vrsticah (metrum je jambski) besede takole naglašene: *Pogásnilé so lúči. Mésto spáva* in *Dva jézna kérubá z mečém ognjénim*. Pisec pravi, da imajo naglas vse klitike, večzložne besede pa dva ali več naglasov, če pridejo na dva ali več krepkih položajev: *severnica, deklica, zibelkah, travnika, ljubica, znamenje* ipd. Naglašen je lahko vsak zlog vsake besede: *severnica, sévernica*. Brez naglasa pa so besede *zdaj, moj, vsi, mi, vi, kdor*, dvozložnice *kakšen, kakor, samo, koder* itd. (28–40, 53–55, 63–66, 208–216 itd.). Na ta način se v slovenščini (po avtorjevem mnenju je tako tudi v vseh slovanskih jeziki, 68)

¹ Da gre res le za povzetek in ne za samostojno analizo, nam zagotavlja tudi avtor sam, ko kritizira smelost ruskega verzologa Gasparova, da se je lotil samostojne analize italijanskega verza (67): »Načelno smo mnenja, da so za verzifikacijo v določenem jeziku, še posebej pri vprašanih ritma, najbolj kompetentni strokovnjaki, ki analizirajo svoj materni jezik. Gasparovu kot tujcu, ki presoja italijanski verz, torej ne zaupamo scela«. Je pa Novak svoje načelo na enem ali dveh mestih kršil.

vzpostavlja prozodični podsistem: vse besede imajo dvojno naglaševanje – v prozi sledijo v jezikoslovju opisovanim pravilom, v verzju pa pravilom komparativne verzologije.

Najbolj pa se knjiga posveča analizi cezure; rezultati teh analiz so po avtorjevih besedah njegov »najtehtnejši prispevek k slovenski verzologiji«. Cezura je v verzologiji definirana kot stalna meja med besedami za določenim zlogom v verzju (v južnoslovanskem asimetričnem desetercu in slovenskem cezurnem trohejskem desetercu za 4. zlogom, v poljskem enajstercu in trinajstercu za 5. oz. 7. zlogom itd.), ki se nujno ne pokriva z mejami med naglasnimi enotami, krepke skladenjske meje pa so na cezuri redke. Pisec knjige definira cezuro nekoliko drugače, in sicer včasih kot pavzo, ki sicer ne omogoča vdihla (95), kot skladenjsko mejo (133–34), sintaktično mejo (151), kot »sleherno pomensko-skladenjsko mejo« v verzju (217), kot ritmično-pomenska mejo (206), ki ni stalna in ni na istih položajih. Slovenski jambski enajsterec, ki po metričnih kriterijih sicer nima cezure niti tendence k cezuri, ima po piščevem mnenju režo oz. tendenco k semantični pavzi (»Reža je šibka ritmično-pomenska cezura v slovenskem verzju«, 206). Pravi, da semantična meja lahko stoji za vsakim zlogom (razen za predzadnjim), zato ima slovenski jambski enajsterec devet cezur oz. rež, italijanski pa osem (218–221); v Sonetnem vencu in Krstu pri Savici se realizira v 0,5 % do 32 % verzov. Pozneje (*Razgledi* 29. maj 1996, 16) je v knjigi zapisano definicijo cezure revidiral in pojasnil, da te meritve prikazujejo frekvenco medbesednih mej. K temu bi pripomnil tole: če te številke kažejo frekvence medbesednih mej, potem mora biti povprečna dolžina besede v Sonetnem vencu in Krstu šest (6) zlogov, kot npr. v besedi vesezagledanost.²

Iz Novakove obravnave cezure pa lahko sklepamo še na nekaj: če je cezura ali reža ritmično-pomenska meja (analize konkretnih verzov na omenjenih straneh kažejo, da je to lahko karkoli: meja med besedami, med naglasnimi enotami, med frazami, med stavki in povedmi), jo ima vsaka vrstica besedila, torej tudi proznega in neumetnostnega. Cezura ni lastnost zgolj pesmi, je le drugo ime za enak pojav, ki ga najdemo tudi v prozi. Število cezur je odvisno od širine zrcala, zato cezura ni pisateljeva intenca, ampak stavčeva. Zapis, ki ga zdajle berete, ima potemtakem ok. 30 cezur.

Knjiga pa ne obravnava le tradicionalne silabotonike, ampak se loteva tudi naglasnega verza. Avtor piše, da naglasnega verza, kakršen je v angleški verzifikaciji (pa tudi nemški, poljski, ruski; op. A. B.), tj. verza s stalnim ali predvidljivo spremenljivim številom iktov in variabilnim eno- do dvozložnim mediktanim intervalom, v slovenščini ni. Iz tega lahko bralci sklenemo, da spadajo pesmi kot Prešernove Ribič, Prekop, Nezakonska mati, Balantičev Sin v silabotonični verzni sistem. Po Novakovo so sestavljene iz trohejsko-jambsko-daktilsko-amfibraško-anapestnih vrstic, ki doživljajo »izomorfizacijo na ravni notranje ritmične periode«. Nazoren dokaz za to so, pravi pisec, avtoritativne analize španskih verzologov, ki so raziskovali posluš španskih bralcev³ (56 ter *Razgledi*, 29. maj 1996, 16). Če so te pesmi silabotonične, potem mora, po mojem mnenju, načelo izomorfizacije veljati za ves (razširjeno pojmovani) silabotonični sistem. To bi pomenilo, da imamo v slovenščini predvsem dva metra, ki se ločita po anakruzi: en in isti meter imajo (le rima je

² Novakove številke za Sonetni venec so tele: 0, 0,5, 15, 7,1, 32,4, 9,5, 13,8, 1,4, 1, 1,9, 0, 100 (zadnjo številko sem napisal jaz; Prešeren nikoli ne deli besede na koncu verza, frekvenca besednih mej za zadnjim zlogom je torej 100 %). Povprečna frekvenca besednih mej je enaka vsoti posameznih deljeno z 11, torej 181 % : 11 = 16,4 % oz. na sto zlogov pride 16,4 besede, ki je torej povprečno dolga 100 : 16,4 = 6 zlogov. Frekvence besednih mej so v vsem Prešernovem jambsem enajstercu v resnici tele (zaokroženo na cele odstotke): 54, 38, 69, 44, 68, 38, 64, 49, 45, 0, 100, povprečna dolžina besede pa je 2 zloga.

³ Verjetno so mišljene sonografske analize branja poezije. Pri prelistavanju citirane Navarrove knjige nisem našel rezultatov takih laboratorijskih analiz, ki jih sicer delajo predvsem Rusi in Angleži.

lahko drugačna) pesmi Ribič (*Mlad ribič cele noči vesla, / visoko na nebi zvezda miglja*), Kam (*Ko brez miru okrog divjam, / prijatli prašajo me, kam?*) in Povodni mož (*Od nekdanje lepe so Ljubljanke slovele, / al lepši od Urške bilo ni nobene*), isti meter imajo tudi pesmi Nezakonska mati (*Kaj pa je tebe treba bilo, / dete ljubo, dete lepo!*), Turjaška Rozamunda (*Hrast stoji v turjaškem dvori, / vrh vzdiguje svoj v oblake*) in Sila spomina (*Drug ti je v skrbno nastavljene mreže / nestanovitno zasačil srce*). Vse so štiriiktne, razlikujejo pa se po vzglasu, ki je v prvi skupini enozložni šibek, v drugi pa je krepek.

Analiziranje vsakega verza (silabičnega, silabotoničnega, toničnega) kot sestav vsakršnih stopic pa odpira možnost, da v bodoče enako analizira(mo) tudi svobodni verz (temu se je avtor že približal v poznejši razpravi o Šalamunovem Pokru) in prozo. Prva poved tega odstavka (brez teksta v oklepajih) bi lahko imela tole zaporedje stopic: trije daktili, dva troheja, spondej, anapest, jamb, amfibrah, daktil, amfibrah, trije daktili, trije troheji; ali pa: trohej, trije amfibrahi, trohej, spondej, anapest, pet jambov, anapest, štirje amfibrahi, dva troheja; možnosti razstavljanja te povedi – in vsakršnega nesilabotoničnega besedila – na stopice je kolikor hočemo.

Vprašanje »kaj je razlog, da pesmi razvrščamo v različne verzifikacijske sisteme?« in odgovor »različne jezikovne konstante in dominante, katerih pojavljanje je ali pa ni mogoče številsko meriti« sta pri Novaku obrnjena na glavo: vse pesmi je mogoče meriti, stlačiti v silabotonične kalupe: tako tiste v romanskih jezikih, ki štejejo za silabične, kot slovanski naglasni verz (Novak oboje imenuje trohejsko-daktilski verzi z anakruzo) in svobodni verz (271, še bolj pa v spisu Ritem pri Šalamunu, *Literatura* 65–66, november-december 1996). Nista naglas ali intonacija tista, ki sta ritmotvorna, ampak je metrična shema tista reč, ki ustvarja suprasegmentalnost nekega jezika. Zato trditve »Skupni imenovalec (angleškega in slovenskega verza; op. A.B.) je predvsem močna vloga mreže naglasov, saj oba jezika sodita v akcentuacijski verzifikacijski sistem« (podč. A. B.) na str. 192 niti ne moremo šteti za lapsus, ampak mogoče za prvi aksiom te knjige.

Tu in tam poseže knjiga tudi v zgodovino verzologije, jezikoslovja in filozofije. Avtor podkrepi svoje teze z mislimi Spinoze in Lotmana, opozori na kočljivost koncepta vrojenih idej pri Chomskem in Halleju, na metodološke napake in nedoslednosti pri Isačenu, Merharju, Pretnarju in Gasparovu ter na stranpoti generativne metrike Halleja in Keyserja ter njihovih »fanatičnih privržencev«.

Nezanemarljiv je, po avtorjevih besedah, obsežen seznam literature na koncu knjige, ki prikazuje piščev »hermenevtični horizont«. Sklicevanje nanj nadomešča strokovno »birokratsko« argumentacijo.

Knjigo pa odlikuje tudi visoka zavest o izredni inovativnosti in pojasnjevalni moči uporabljene teorije. Gre za teorijo (utemeljeno tudi na novi terminologiji), ki lahko razloži vse verzne pojave: jezikovne, slušne, estetske, kulturne. To ji uspeva tako, da vse teoreme izpelje iz treh (protislovnih) aksiomov: a) vsi slovenski verzi so silabotonični (11, 61, 147, 192: »oba jezika (slovenski in angleški, op. A. B.) sodita v akcentuacijski verzifikacijski sistem«); b) vsi verzi (ne le slovenski, tudi vsi slovanski, 68) realizirajo metrično shemo stoodstotno (s stranskimi naglasi in atoniziranjem; meter in ritem sta eno in isto); c) če jim analitik ne zna določiti metra, smo priča uporabi »živega pesniškega ritma« proti »mrtvi mehaniki metronoma«. Dvom o pravilnosti in neprotislovnosti teh aksiomov, ki ga občasno kažejo t. i. »verzološki birokrati«, je po avtorjevem prepričanju posledica njihove znanstvene neradovednosti, neproduktivnosti, zavisti in sovraštva do predmeta raziskave.

To in še marsikaj se da povedati o tej knjigi, če jo bermo kot verzološko razpravo. Možno pa je, da gre za avtopoetično besedilo ali pa za leposlovje (za metatekst (parodija?), ki spominja na srednješolske spise o verzu in na nekatere venetološke razprave). Poleg že

naštete kaže na to še naslednje: Skoraj ves pojmovnik in metode se rabijo drugače, kot v verzologiji (gre namreč za temeljne pojme kot cezura, stopica, verz, proza, metrum, naglas, verzifikacijski sistem itd.). Pomen terminov se v knjigi spreminja, v časopisnih komentarjih svoje knjige pa avtor rezultate na novo interpretira. Obravnavajo se izključno že rešeni problemi slovenskega verza, za nerešene pa se razglašajo taki, ki so v slovenski verzologiji doživeli najboljširnejšo obdelavo (cezura, realizacija zlogovnih položajev, skladnja). Ponujene nove rešitve že rešenih problemov so povsem drugačne od obstoječih ali pa karikirano potencirane. Dalje: v delu se (na videz) stvarne izjave prepletajo s številnimi domišljjskimi in parodičnimi elementi, recimo: verzoloških razprav o slovenskem verzu je v zadnjih desetletjih manj kot deset (objavljene bibliografije kažejo, da jih je najmanj stopetdeset), komparativna verzologija je termin, ki ga je prvi uporabil B. A. Novak (izraz je v rabi od sredine 19. stoletja), slovenščina nima tonemskega naglaševanja, Prešernu se odreka cezura v verzih, ki jo očitno imajo, Balantiča se poučuje, kako naj piše dobre rime. V obravnavi imaginarnih semantičnih pavz v Petrarcovih in Prešernovih sonetih (242–249) so ločila na koncu verzov točkovana od nič do štiri: vejica ima eno točko (ne glede na to, ali se rabi pri naštevanju ali v podredju), podpičje in dvopičje dve, pika in vprašaj tri, klicaj pa štiri; s tem se nato meri moč semantične pavze na koncu vrstic (pri čemer enota za moč ni imenovana, npr. izglas prvih sonetnih verzov pri Prešernu je zgolj 24, drugih 39 itd.). In tako naprej. Zato je mogoče tvegati sklep, da je Boris A. Novak, poznavalec pesniških oblik, pisec pesmi, dram in pravljič, napisal svojo prvo obširno leposlovno prozo.

Aleksander Bjelčevič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

BIBLIOGRAFIJA JOŽETA TOPORIŠIČA
ZA DESETLETJE 1986–1996 OB SEDEMDESETLETNICI¹

Dopolnila k SR 34 (1986), 451–490

- 619 **F. S. Finžgar, Podobe življenja.** – MK (Ljubljana), 1967, 183 str. [izbral in uredil]
- 620 **Slovenski jezik, literatura in kultura. Informativni zbornik.** – Ljubljana 1974, 324 str. [sour.]
- 621 **Besedila slovenskega jezika.** – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, (Ljubljana 1975, 371 str. [uredil] in odgovorni ur.; sour. T. Pretnar)
- 622 **Zdravstvena beseda po poldrugem desetletju.** – Medicinski razgledi 23, Supl. 8, 1984: Slovenska medicinska beseda: XXV. Jubilejni memorialni sestanek profesorja Janeza Plemlja, 697–711.
- 623 *Odprto pismo Borbi v zvezi z jezikovnim razsodiščem.* – 1985.²

1986

- 624 Bohoričica 16. stoletja. – V: 16. Stoletje. Obdobja 6, 1986, 271–305.
- 625 *Inhaltliche Aspekte der komparativen Phraseologie ein slowenischen Sprichwortsammlungen.* – V: Aktuelle Probleme der Phraseologie, Symposium 27.–29. 9. 1984 in Zürich. – Zürcher germanistische Studien, (Zürich 9, 1986, 291–321.
- 626 Bibliografija Jožeta Toporišiča. Ob šestdesetletnici. – V: SRL 1986, 451–490.

¹ Tipi črk zaznamujejo: 1. polkrepko – knjiga; 2. razprto pokončno v borgisu – razprava; 3. ležeče v borgisu – kritika ali intervju; 4. razprto ležeče v borgisu ali petitu – polemika; 5. navadni borgis – članek; 6. petit – drobní prispevek (do dveh tipkopisnih strani); 7. bibliografska enota brez tekoče številke – pred- ali ponatis (zadaj v številčnem izvlečku vrst sestavkov zaznamovano s poševnico pred številko bibliografske enote, za katero je navedena), lahko je pri tem tudi prevedena. Kratice v oklepajih: JR – Jezikovno razsodišče pri SZDL Slovenije, številka zraven (npr. JR 96) pomeni tekočo številko »razsodbe«, sicer pa gre za druge oblike oglašanja v javnosti (včasih tudi zatrtega, kadar ni navedeno glasilo objave); JK – Jezikovni kotichek v 7D. Pri navajanju mesta objave si glede časa sledijo vrednosti za leto-mesec-dan.

² Popravki k Bibliografiji Jožeta Toporišiča, Ob šestdesetletnici:
1974/75 enota 175: 1975/75 → 1974/75.
1974/75 enota 176: str. 117–119 → 295–305.
1984 enota 438a: v skladu s Trubarjevo teorijo → Trubeckojevo.
1985 enota 444: Jezikovno imensko gradivo → Lastnoimensko g.
1986 enota 587: objavljeno v: Dona Slavica Aenipontana in honorem Herbert Schelesnik, München, 1987, 199–214.
1986 enota 585: izšlo v Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 7, 1987, 467–483. (Sinopsis v angleščini + Summary.) (Tudi urednik jezikoslovja tega zbornika.)

1987

- 627 **Slavistična revija**. – 1987, 432 str. [glavni ur. jezikoslovja]
- 628 **Portreti, razgledi, presoje**. – Založba Obzorja, Maribor 1987, 488 str. [objavljeno v BJTo z letnico 1986]
- 629 **Adam Bohorizh, Arcticae horulae succisivae/Zimske urice proste**. – Založba Obzorja, Maribor 1987, 610 str. [ur., prevedel in napisal spremno študijo]
- 630 Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju. – V: SSJLK ZP 23, 1987, 5–18.
- 631 *Lexical Germanisms in Trubars Catechismus*. – V: *Slovene Studies* 9, 1987, 233–241, zbornik: Lubi Slovenci. A Festschrift to Honor Rado Lencek on the Occasion of his Sixty-Birthday, 3 October 1986. (Povzetek.)
- 632 Kopitar in Dobrovski o Vuku Karadžiću. – V: SRL 35, 1987, 335–350. (Synopsis v slovenščini in angleščini, Summary.)
- 633 Jernej Kopitar in Josef Dobrovski o Vuku Stefanoviću Karadžiću. – Delo KL 1987–10–29, 3–6.
- 634 *Zimske urice, prva slovenska slovnica*. – V: Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae/Zimske urice proste*, Založba Obzorja, Maribor 1987, 283–328.
- 635 Vuk Stefanović Karadžić u svijetlu korespondencije Kopitar – Dobrovski. – V: Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Beograd, Novi Sad, Tršić 14.–20. 9. 1987, 225–234.
- 636 Veliki repenjski rojak. Govor ob odprtju spominsk sobe v Repnjah, 24. novembra 1984. – V: Jernej Kopitar v Vukovem letu. Govori in referati s študijskih dni in simpozija, podatki o življenju, izbor bibliografije, Ljubljana 1987, 7–11.
- 637 Aids. – V: 7 D 1987–02–12, 36.
- 638 Zakonsko varovanje slovenščine. – V: 7 D 1987–02–26, 36.
- 639 Statistično izrazje. – V: 7 D 1987–02–19, 36.
- 640 Prevajalsko in uredniško poročilo. – V: Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae/Zimske urice proste*. Založba Obzorja, Maribor 1987, 329–331.
- 641 *Slavist in slovenščina v šoli in »šoli«*. O blodnem krogu finančno slabokrvne prose, posledicah politične nezrelosti, unitarističnih izmislekih ipd. govori prof. dr. Jože Toporišič, predsednik Slavističnega društva Slovenije. – V: Naši razgledi 1987–10–09, 556 + 557. [s fotografijo]
- 642 *Dr. Jože Toporišič, novi predsednik Slavističnega društva: Preganjam zmot oblake*. – V: Delo 1987–10–10, 20.
- 643 *Riglerjeve/ razprave o slovenskem jeziku. Da bi njegovo delo le našlo kaj več posnemovalcev ...* – V: Delo 1987–05–21, 40.
- 644 Ve-kanje ipd. – V: 7 D 1987–02–19, 36.
- 645 Blodno besedotvorje ali blodo-/borotvorje. – V: 7 D 1987–03–05, 36.
- 646 Izumetničena govorica na ljubljanski RTV. – V: 7 D 1987–04–02, 36.
- 647 Neprava ali manj dobra izbira jezikovnih sredstev. – V: 7 D 1987–04–09, 36.
- 648 Napad – »najboljša« obramba. – V: 7 D 1987–04–28, 36.
- 649 Tuja »učenost«. – V: 7 D 1987–05–14, 36.
- 650 Preveč dobrega tudi ni dobro. – V: 7 D 1987–05–21, 36.
- 651 Zaklad slovenskega ljudskega jezika na Koroškem. – V: 7 D 1987–6–04, 36.
- 652 Prisekavanje samoglasnikov (v reklamah in drugje). – V: 7 D 1987–06–18, 48.
- 653 Bunc, Stanko. – V: Enciklopedija Slovenije, 1, 1987, 407.

1988

- 654 *Slavistična revija*. – 36, 1988, 460 str. [glavni ur. jezikoslovja]
- 655 Besedni germanizmi v Trubarjevem *Catechismusu*. – V: SRL 36, 1988, 109–121. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary)
- 656 /Posebnosti v tvorbenem/model/u/ slovenskega tonemskega naglasa. – V: SSJLK ZP 24, 1988, 67–82.
- 657 Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa. – V: SRL 36, 1988, 133–180. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary)
- 658 Slovnica ali Slovenja jezikovna knjiga 1758. – V: Wiener slawistischer Almanach 22, 1988, 227–236.
- 659 *Jezikoslovje s simpozija Obdobja 8*. – V: SRL 36, 1988, 437–449.
- 660 Težja mesta iz slovenskega besedotvorja. – V: JiS 24, 1988/89, 117–122.
- 661 Družbenostna vprašanja slovenskega (knjižnega) jezika. – V: Slovenski koledar '88, 37–44.
- 662 Člen. – V: ES 2, Ljubljana 1988, 141–142.
- 663 Dvojina. – V: ES 2, Ljubljana 1988, 409.
- 664 Prof. Jože Toporišič o pogovornem jeziku. – V: Primorski dnevnik 1988–03–22, 6.
- 665 *Kako kršimo enakopravnost jugoslovanskih jezikov: Boj za jezik še ni napad na bratstvo in enotnost*. – V: Dnevnik 1988–11–12, 16.
- 666 *Obrazložitev sodbe »četverici«*. – V: Delo SP 1988–04–13, 25 [soavtorja V. Gjurin in M. Kocjan Barle]
- 667 *Novi pogledi na slovenski srednji vek*. – V: Delo 1988–06–01, 1 [s fotografijo z odprtja simpozija v zbornični dvorani univerze]
- 668 SAZU blesti s svojo odsotnostjo. – V: Delo 1988–06–20, 4 [deli mojega nagovora zborovalcev simpozija o slovenskem jeziku, književnosti in kulturi]
- 669 Obogatena spoznanja o kulturi Slovencev v srednjem veku. – V: Delo 1988–07–02, 2 [iz moje sklepne besede simpozijcem]
- 670 *Jezik i društvo. Kako preči barijere*. Dvojezičnost sa sociolingvističkog stanovišta nije prednost malih jezičkih jedinica kao što jesu Slovenci – kaže lingvista dr. Jože Toporišič iz Ljubljane. – V: Nedeljni dnevnik, Novi Sad 1988–01–31, 15. [s fotografijo]
- 671 Po zborovanju slavistov v Mariboru: »Nekaj bolnega je v slovenstvu.« – V: Večer 1988–10–8, 4.
- 672 *Slavistično zborovanje v Mariboru*. – V: Naši razgledi 1988–11–18, 669–670.
- 673 Sklepi Slavističnega društva Slovenije. – V: Večer 1988–10–19, 14. [soavtor]
- 674 *Onemožnosti obuditev spomina na K. Čapka*. – V: Delo KL 1988–11–10, 8.
- 675 *Neprijeten incident II. Odmev na odmev*. – V: Večer 1988–11–09, 19.
- 676 *Pojasnilo k prispevku slovanske vzajemnosti Zvonka Kovača*. – V: Naši razgledi 1988–11–04, 651.
- 677 *Delegati naj govore slovensko*. – V: Dnevnik 1988–11–12, 3.
- 678 *Jezik je enakopraven le, če je narod zares enakopraven*. – V: Delo 1988–11–12, 3.

- 679 *Potrebujemo magno charto slovenskega jezika.* – V: Delo 1988–12–17, 28.
- 680 *Pinjinščina ali kako pisati kitajska imena po domače.* – V: Naši razgledi 1988–12–23, 754.
- 681 *Poročanje in novinar, kakršna ne bi smela biti.* – V: Delo 1988–12–18 + 29.
- 682 *Napisi na vojašnicah kmalu v slovenščini.* – V: Delo PP 1988–12–24, 18 + 29.
- 683 *O dopolnilu, Opombi (in še čem).* – V: Naši razgledi 1988–12–23, 733.

1988/89

- 684 *K zgodovini slovenskega knjižnega jezika v SJ II.* – V: JiS 24, 1988/89, 122–128.

1989

- 685 *Slavistična revija.* – 37, 1989, 489 str. [glavni ur. jezikoslovja]
- 686 *Riglerjev zbornik.* – V: SRL 1–3 37, 1989, 383 str. [ur. + Velemir Gjurin]
- 687 *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.* Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988. – V: Obdobja 10, 1989, 391 str. [ur.]
- 688 *Obliko(slo)vna obremenitev slovenskih zvočnikov.* – V: Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici. Zbral in uredil Franc Jakopin. Ljubljana 1989, 333–350. (Sinopsis v angleščini + Summary)
- 689 *Slovenska knjižna tonemskost govora Jakoba Riglerja.* – V: SRL 37, 1989, 61–96. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 690 *Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja.* – V: Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987. V: Obdobja 9, 1989, 233–252. (Sinopsis v angleščini + Zusammenfassung.)
- 691 *40 let povojnega jezikoslovja slovenskega jezika.* – V: SSJLK ZP 25, 1989, 67–82.
- 692 *Suverenost (samosvojost) slovenskega jezika.* – V: Suverenost slovenskega naroda. Zbor slovenskih kulturnih delavcev. (15. in 16. 11. 1988), Ljubljana 1989, 248–256.
- 693 *Jan Baudouin de Courtenay als Dialektologe slowenischer Mundarten.* – V: Jan Nicisław Baudouin de Courtenay a lingwistika światowa, Varšava 1989, 435–440.
- 694 *Jezik in kultura (Na primer u slovenskega jezika).* – V: Uporabno jezikoslovje [ur. Inka Štrukelj], Ljubljana 1989, 361–370. (Zusammenfassung.) Prim. še Jezik in kultura (na primeru slovenskega jezika). – Povzetek v: Uporabno jezikoslovje, Povzetki, 1989, 86.
- 695 *Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov (Ob korespondenci Kopitar – Dobrovski – Köppen).* – V: Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 10, 1989, 11–34. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 696 *Teze za odpravo neenakopravnega položaja slovenščine v JLA.* – V: 7 D 1989–07–06, 34; 07–13, 34; 07–20, 34.

- 697 Stanovitnost izrazja (Ob učbenikih Slovenski jezik I in II). – V: Simpozij Slovenski jezik v znanosti. Zbornik prispevkov. Ljubljana 1989, 197–212. (Synopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 698 Jezikovni gosti v republiki Slovenjiji. – V: Mladina 1989–06–16, 28–29. [s fotografijo]
- 699 Pravica do asimilacije. – V: 7 D 1989–10–18, 34.
- 700 »Lingvisterija«. – V: 7 D 1989–10–25, 34.
- 701 Sprejeti amandmaji in slovenščina. – V: 7 D 1989–11–01, 34.
- 702 Nagovor ob odprtju 10. simpozija. – V: Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 10, 1989, 5–7.
- 703 Ob sklepu simpozija. – V: Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 10, 1989, 353–354.
- 704 Al' prav se piše ... – V: Delo SP 1989–04–29, 28. [s sliko]
- 705 Gajica. – V: ES 3, 1989, 175–176.
- 706 *Slovenija ne ve, da je narodnostno mešana.* – V: Delo 1989–01–21, 30. [v imenu UO SDS]
- 707 *Slovenija ne ve, da je narodnostno mešana.* – V: Delo 1989–02–04, 16. [v imenu UO SDS]
- 708 Napisi na vojašnicah kmalu v slovenščini. – V: Delo 1989–07–18, 29.
- 709 *Sinologinja se ne da. K prispevku Jane Rošker Kitajska uglašenost in slovenska samovšečnost.* – V: Naši razgledi 1989–03–10, 155.
- 710 *O avtohtonosti naroda – domovinske pravice za svoj materni jezik si ne pridobiš kar s priselitvijo.* O avtohtonosti naroda, o njegovi ogroženosti zaradi priseljenstva, o zakonitostih teh procesov smo se pogovarjali z univerzitetnim profesorjem slavistike dr. Jožetom Toporišičem. – V: Primorske novice 1989–04–21, 6. [s fotografijo; spraševala Majda Suša]
- 711 O avtohtonosti naroda. Domovinske pravice si ne pridobiš s priselitvijo. – V: Primorske novice 1989–04–21, 1. [časopisni synopsis]
- 712 Dosedanja ustavna razprava je bila tokrat zelo kritična. – V: Delo 1989–06–07, 7.
- 713 *Šesti slovenski pravopis. Al' prav se piše ...* – V: Delo 1989–04–28, 28. [intervju; vpraševal Peter Kolšek]
- 714 *Lingvisterija.* – V: Mladina 1989–06–30, 42–43. [tudi moja fotografija]
- 715 Okrogla miza o slovenskem jeziku v družbi v sodobnem trenutku. Smo za enakopravnost vseh jezikov. – V: Dnevnik 1989–07–08, 7. [z okrogle mize na SSJLK na FF]
- 716 *Oglato omizje o slovenščini.* Pogovor o družbenih in političnih razsežnostih jezika. Vprašanje umestnosti kvantitativnega merila pri priznavanju pravic narodnosti. – V: Delo 1989–07–11, 6. [z okrogle mize na SSJLK na FF, katerega vodja sem bil; zapišala in komentirala Julijana Bavčar]
- 717 *Predlog novih določil o jeziku k ustavi SR Slovenije.* – V: 7 D 1989–08–03, 34; 1989–08–10, 34. [avtor pripisa in spremnega besedila]
- 718 Amandmaji in odprta vprašanja. – V: 7 D 1989–08–10, 34; 1989–08–17, 34. [avtor pripisa in spremnega besedila]
- 719 Slovenščina na seji P RK SZDL Slovenije. – V: 7 D 1989–08–24, 34; 1989–08–30, 34. [Jožeta Hartmana ugovor tezam Sveta (za slovenščino v javnosti)]
- 720 Poziv Slavističnega društva Slovenije /kandidatoma za člane predsedstva SFRJ/. – V: Delo 1989–02–16, 2; Dnevnik 1989–02–18, 7.
- 721 Mile Šetine, narodnost in mi. – V: 7 D 1989–09–06, 34.

- 722 Mile Šetinc in priseljenci v Slovenijo. – V: 7 D 1989–09–13, 34.
 723 Še malo Šetinc in mojega odgovora nanj. – V: 7 D 1989–02–20, 34.
 724 Moj odgovor in še kaj. – V: 7 D 1989–02–27, 34.
 725 Mladinini novinarji o seji predsedstva RK SZDL. – V: 7 D 1989–10–04, 34.
 726 Mladinini novinarji o seji predsedstva RK SZDL. – V: 7 D 1989–10–11, 34.
 727 Delo z Bushom. – V: 7 D 1989–11–08, 34.
 728 Jezikovne grdobije v 7 D. – V: 7 D 1989–11–15, 34.
 729 Grdobe II. – V: 7 D 1989–11–22, 38.
 730 Grdobe III. – V: 7 D 1989–11–29, 23.
 731 Govorne slabosti naše televizije. – V: 7 D 1989–12–06, 23.
 732 Še govorne slabosti naše TV. – V: 7 D 1989–12–13, 23.
 733 Pravopisne slabosti jezika na TV. – V: 7 D 1989–12–20, 23.
 734 Slovnicihne napake na TV. – V: 7 D 1989–12–27, 23.
 735 Poročilo o simpoziju Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. – V: Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988. Obdobja 10, 1989, 354–355.
 736 Poročilo urednika zbornika Obdobja X. – V: Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1989, /.../, 356–357.
 737 Ob desetletnici Obdobjij. – V: Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij /.../, Obdobja 10, 1989, 359–388.

1990

- 738 **Slavistična revija**. – 38, 1990, 489 str. [glavni ur. jezikoslovja]
 739 **Slovenski pravopis I**. Pravila. – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1990, 241 str. [glavni avtor]
 740 Slovenski pravopis 1990. – V: SSJLK ZP 26, 1990, 173–215.
 741 Dvojezičnost in problemi slovensko govorečih manjšin. – V: Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju. IRRSAE. Furlanija- Julijska krajina. Gorica 1990, 83–90.
 742 Il bilinguismo e i problemi delle minoranze di lingua slovena. – V: Problematiche educativa in ambienti plurilingue. IRRSAE. Friuli-Venezia Giulia, Gorizia 1990, 91–99.
 743 Tipologija Riglerjevega jezikoslovnega dela. (Ob postumno izdanem izboru njegovih razprav.) – V: SRL 38, 1990, 47–53.
 744 Glagolski oblikotvorni naglas mošččanskega govora. – V: Razprave – Dissertationes XIII. Posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša (14. IX. 1890–16. IX. 1962), 1990, 99–107. (Summary.)
 745 40 let povojnega jezikoslovja slovenskega jezika. – V: Jezik in književnost. Narodna in študijska knjižnica. Trst 1990, 7–30.
 746 Tretjič obesedotvorni teoriji. – V: SRL 39, 1990, 421–440. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
 747 Problemi sistema teletekst v Jugoslaviji. – V: 7 D 1990–01–31, 23 [spremno besedilo]
 748 Problemi sistema teletekst v Jugoslaviji. – V: 7 D 1990–02–07, 23 [spremno besedilo]
 749 Mrcvarjenje slovenščine v Trstu. – V: 7 D 1990–02–14, 23.
 750 Hrvatski ali Hrvaški trg. – V: 7 D 1990–02–21, 23.
 751 Srbohrvaška in še katera nevarnost za slovenščino. – V: 7 D 1990–03–07, 35.
 752 O božiču in Maršalu. – V: 7 D 1990–03–14, 35.
 753 Zadnja seja Sveta za slovenščino v javnosti. – V: 7 D 1990–04–11, 35.

- 754 Slovenski pravopis 1990. – V: 7 D 1990–04–25, 49.
- 755 Pisavoslovje in pravopis. – V: 7 D 1990–05–23, 22.
- 756 Velika začetnica pri zemljepisnih in stvarnih lastnih imenih. – V: 7 D 1990–06–06, 22.
- 757 Novosti pri rabi velike začetnice. – V: 7 D 1990–05–30, 22.
- 758 Posebnosti pri pisanju velikih začetnic. – V: 7 D 1990–06–13, 22.
- 759 Enakozvočna lastna in občna imena. – V: 7 D 1990–06–20, 22.
- 760 Same velike oz. same male črke. – V: 7 D 1990–06–27, 22.
- 761 Prevzemanje, pisno in izgovorno. – V: 1990–07–03, 22.
- 762 Obravnavanje tujih pisav ob prevzemanju. – V: 7 D 1990–07–10, 22.
- 763 Ločila. – V: 7 D 1990–07–18, 22.
- 764 Podrobnejše novice pri posameznih ločilih. – V: 7 D 1990–07–25, 22.
- 765 Pisanje skupaj in narazen. – V: 7 D 1990–08–01, 22.
- 766 Oblikopisje. – V: 7 D 1990–08–08, 22.
- 767 Oblikopisje pri pridevnikih na *-ski* in deljenje. – V: 7 D 1990–08–15, 22.
- 768 Glasoslovne novice. – V: 7 D 1990–08–22, 22.
- 769 Posebne glasovne zveze. – V: 7 D 1990–08–29, 22.
- 770 Oblikoslovje v SP 90. – V: 7 D 1990–09–05, 22.
- 771 Besedotvorne novice. – V: 7 D 1990–09–12, 22.
- 772 Zvrstnost in oznake za njo, stil in drugo. – V: 7 D 1990–09–19, 22.
- 773 Slovenski pravopisi in premena *o* z *e* v končnicah in svojilni priponi. – V: 7 D 1990–10–03, 22.
- 774 Hrovat, Ladislav. – V: Enciklopedija Slovenije IV, 1990, 54.
- 775 Jaksche, Harald. – V: Enciklopedija Slovenije IV, 1990, 256.
- 776 Isačenko, Aleksander Vasiljevič. – V: Enciklopedija Slovenije IV, 1990, 176.
- 777 Še slovnične težave na TV. – V: 7 D 1990–01–10, 23.
- 778 Delovska nasršenost znane vrste. – V: 7 D 1990–01–17, 23.
- 779 Zakaj vendar ne z Bushom. – V: 7 D 1990–01–24, 23.
- 780 Ohcet zatrla svatbo, svatovanje. – V: 7 D 1990–02–28, 23.
- 781 Jezikovno razsodišče privesek podaljška komunistične partije. – V: 7 D 1990–03–21, 35.
- 782 »Dileme« črnogorske jasnovidke. – V: 7 D 1990–03–28, 35.
- 783 Rolanje po sceni. – V: 7 D 1990–04–04, 35.
- 784 Osnutek nove slovenske ustave v Demokraciji. – V: 7 D 1990–04–18, 22.
- 785 Razlika med Načrtom pravil 1981 in SP 1990. – V: 7 D 1990–05–09, 22.
- 786 Slovenski pravopis 1990 in SP 1962. – V: 7 D 1990–05–09, 22.
- 787 *Zafrkljiva gospa Jolka Milič in Slovenski pravopis 90.* – V: Delo KL 1990–06–07, 14.
- 788 Časopis Delo štiri mesece po izidu /SP/ 1990. – V: 7 D 1990–09–26, 22.
- 789 *Kajzerski rez ob zborovanju slavistov.* – V: 7 D 1990–10–10, 22.
(Ponatis v: Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša, Ljubljana 1990, 270–272)
- 790 Tržaški javni odzivi na novi pravopis. – V: 7 D 1990–10–11, 22.
- 791 Jevnikarjevi zadržki glede SP '90. – V: 7 D 1990–10–24, 22.
- 792 K osnutku ustave Republike Slovenije. – V: 7 D 1990–11–07, 18.
- 793 Osnutek ustave RS – Jezikovna enakopravnost. – V: 7 D 1990–11–14, 22.
- 794 Za pravo mero pri pravicah narodnih manjšin. – V: 7 D 1990–11–21, 22.
- 795 Nepotrebno tujčevanje v osnutku ustave Republike Slovenije. – V: 7 D 1990–11–28, 22.
- 796 Tiskovne, pravopisne, slovnične, besedne, stilne napake in slabosti. – V: 7 D 1990–12–05, 22.
- 797 Napačni besedni red v osnutku ustave Republike Slovenije. – V: 7 D 1990–12–12, 22.
- 798 *Upor Nade Pertot Slovenskemu pravopisu 1990.* – V: 7 D 1990–10–19, 22.

799 *Še enkrat Nada Pertot in Slovenski pravopis 90.* – V: 7 D 1990–12–26, 19.

1991

800 **Družbenost slovenskega jezika. Sociolingvistična razpravljanja.** – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1991, 495 str.

I – Jezikovna stikanja 11–103: **1.** Slovensko-nemški jezikovni stiki 13–19; **2.** Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu 21–31 (Summary); **3.** Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju 33–44; **4.** Dvojezičnost in problemi slovensko govorečih manjšin 45–56; **5.** Domovinske pravice za materni jezik in čas priselitve 57–61; **6.** Slovenščina kot tuji jezik 63–75 (Zusammenfassung); **7.** Kako čez slovensko-srbohrvaške jezikovne ovire 77–79; **8.** Večjezičnost in raziskovanje zgodovine slovenskega jezika in slovstva 81–88; **9.** Slovenci kremeniti: Turkologija 89–91; Turkologija II 92–94; **10.** Zakaj zatajujemo svoj materni jezik 95–96; **11.** Nacionalna gospodarstva, mednacionalni odnosi, jugoslovanstvo 97–98; **12.** Slovenija ne ve, da je narodnostno mešana 99–100; **13.** Slovenija ne ve, da je narodnostno mešana II 101–102; **14.** Slovenski jezik za nesloveniste na Filozofski fakulteti v Ljubljani 103–105.

II – Slovenski jezik v primežu realnega socializma 107–226: **1.** Brodarjeva (= Kardeljeva) kritika Vidmarjevega Kulturnega problema slovenstva (Summary) 109–126; **2.** Dinamika razvoja slovenskega knjižnega jezika 127–136; **3.** Jezik malega naroda v večjezikovni državi 137–141; **4.** Mali jezik v večjezikovni državi. S stališča zgodovine slovenskega jezika (Rezjumè) 143–154; **5.** Enakopravnost slovenščine v Jugoslaviji kot teorija in praksa, 155–161–165, Diskusijski prispevki: a) Nadnarod 162, b) Jezik sporazumevanja 162–163, c) Mali – veliki 163–164, č) Jugoslovan 164–165, d) Jugoslovska enciklopedija 165; **6.** Družbenostna vprašanja slovenskega knjižnega jezika (Summary) 167–180; **7.** Družbeni položaj slovenskega knjižnega jezika 1584 in 1984 181–190; **8.** »Samoupravna« slovenščina 191–205–210, Diskusijski prispevki: a) Koga ali kaj napada jezikovno razsodišče 205, b) Kje so raziskave o kulturi samoupravnega jezika 205–206, c) Kdaj so prevzete besede odveč 206, č) Še o publicističnem izrazju v slovarju 207–208, d) O županu in še o čem 208–209; **9.** Suverenost (samostojnost) slovenskega jezika 211–217; **10.** Jezik in kultura. Na primeru slovenskega jezika (Zusammenfassung) 219–226.

III – Jezikoslovec v politiki Jezikovnega razsodišča 227–261: **1.** Jezikoslovec razsodnik 229–233; **2.** Jezikovno razsodišče 235–244; **3.** Slovenski in srbohrvaški jezik pri nas 245–250: a) Enakopravnost jezikov 245–246, b) Nenaravna stališča 246, c) Nepotrebna spotikanja 247–249, č) Napačno zastavljena vprašanja 249–250; **4.** Javna tribuna Jezikovnega razsodišča v luči beograjskih dopisnikov 251–254; **5.** Je Jezikovno razsodišče res nacionalistično 255–258; **6.** Sredina 259–261;

IV – Slovenski jezik v ustavnih določilih in naši zavesti 263–290: **1.** Ustavne določilte o jeziku 265–277: a) Uvod 265, b) Predlog novih določil k ustavi SR Slovenije 265–268, c) Amandmaji in odprta vprašanja 268–270, č) Osnutek nove ustave v Demokraciji 270–272; **2.** Slovenci, manjšine, priseljenci 273–290: a) Slovenščina na seji P RK SZDL Slovenije 273–274, b) Jožeta Hartmana ugovor tezam Sveta za slovenščino v javnosti 274–276, c) Mile Šetine, narodnosti in mi 276–277, č) Mile Šetine, Dimitrij Rupel in priseljenci v Sloveniji 277–280, d) Mladinini novinarji o seji predsedstva RK SZDL 281–283, e) Pravica do asimilacije 283–284, f) Intervju z menoj v Mladini 285–287, g) Lingvisterija 288–290.

V – Iz bojov za novi Slovenski pravopis 291–319: **1.** Intervju za 7 D o pripravljajočem se Slovenskem pravopisu 293–297; **2.** Novi pravopis moramo dobiti, tako ni mogoče več naprej 298–302; **3.** Apokaliptični jezdec dvakrat trije 303–307; **4.** Pravi pogled na pravopis 307–309; **5.** Pravi pogled na pravopis II 310–313; **6.** Al' prav se piše 314–319.

VI – Norma, predpis, zvrstnost 321–435: **1.** Norma in predpis v Kopitarjevi slovnici (Summary) 323–343; **2.** Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja (Summary) 345–363; **3.** Stanislav Škrabec v boju za slovenski knjižni jezik. Ob tisočletnici Metodove smrti 365–389; **4.** Moderni slovenski knjižni jezik 391–410; **5.** Družbena pogojenost norme in predpisa slovenskega jezika 411–418; **6.** Pojmovanja in poimenovanja za pojave zvrstnosti slovenskega jezika (Rezjumè) 419–435.

VII – Jezik in jezikoslovje ter šola in družba 437–494: **1.** Učitelji iz prejšnjih dob 439–443: a) Pristop 439–440, b) Intervju 440–443; **2.** Sinopsis sodobne slovenistike 445–456; **3.** Slovenski jezik in jezikoslovje, kot sta 457–470; **4.** Staro in novo. Ob koncu leta 1985 471–475; **5.** Slavist in slovenščina v šoli in »šoli« 477–482; **6.** General ni zadovoljen s svojimi vojakinjami 483–486; **7.** Po dveh letih predsednikovanja Slavističnemu društvu Slovenije 487–490; **8.** Kdo ogroža slovenski jezik 491–494. – (Kratice 494–495.)

801 **Slavistična revija.** – 39, 1991, 496 str. [glavni ur. jezikoslovja]

802 **Slovenski pravopis I, Pravila.** – Državna založba Slovenije, Ljubljana 1991, 241 str. [glavni avtor] [skrb za izdajo J. Moder, S. Suhadolnik]

803 **Slovenska slovnica. Pregledana in razširjena izdaja.** – Založba Obzorja, Maribor 1991, 739 str. [nespremenjeni ponatis iz l. 1984; vendar brez ovitka]

804 **Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis.** – V: SRL 1991, 115–128. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

805 **Jezikoslovna teorija Matije Čopa v slovenski abecedni vojni.** – V: SRL 39, 1991, 455–474. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

806 **Pomenske skupine samostalniških zloženok.** – V: SRL 39, 1991, 301–316. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

807 **Besedotvorno šolanje.** – V: SRL 39, 1991, 215–337. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

808 **Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja.** – V: Obdobje slovenskega narodnega preporoda. Obdobja 11, 1991, 19–31. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

809 **Členki in njihovi stavčni ustrezniki.** – V: SSJLK ZP 27, 1991, 3–16.

810 **Stoletnica smrti našega največjega jezikoslovca /= Miklošiča/.** – V: Mohorjevo koledar 1991, 142–144.

811 **Ob plebiscitni intermecc.** – V: 7 D 1991–01–09, 21.

812 **Težave z imenom kraja Grad.** – V: 7 D 1991–04–10, 46.

813 **Trnova pot Sveta za slovenščino v javnosti v Skupščino Republike Slovenije.** – V: 7 D 1991–04–17, 55.

814 **Trnova pot II.** – V: 7 D 1991–04–24, 62.

815 **Slovenščina po svetu.** – V: 7 D 1991–05–29, 46.

816 **Franc Miklošič 1813–1891 (Govor na spominski svečanosti v Ljutomeru).** – V: Fran Miklošič 1813–1891. Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1992, 14–24.

817 **Franc Miklošič (1813–1891).** – V: Dom in svet. Zbornik, MCMXCI, 136–144.

- 818 Videmčan R. Petaros o SP 90. – V: 7 D 1991–01–16, 22.
 819 *Petarosove težave pri stvarnih lastnih imenih in piki.* – V: 7 D 1991–01–23, 22.
 820 Še o Petarosovih očitkih glede ločil. – V: 7 D 1991–01–30, 22.
 821 Petaros in novo slovensko oblikoslovje. – V: 7 D 1991–02–06, 22.
 822 (bn) = Bernard Nežmah? proti SP 90. – V: 7 D 1991–02–13, 22.
 823 Napačno v slovnici slovenščine in srbohrvaščine. – V: 7 D 1991–02–20, 22.
 824 Še o Jurančičevi drobni slovnici slovenščine. – V: 7 D 1991–02–27, 35.
 825 Še k Jurančičevemu oblikoslovju. – V: 7 D 1991–03–06, 41.
 826 Svinjski komentarji Tribune. – V: 7 D 1991–03–13, 46.
 827 »Svinjski komentarji« Tribune (konec). – V: 7 D 1991–03–20, 46.
 828 Učbeniške težave v zvezi s slovenščino. – V: 7 D 1991–03–30, 43.
 829 K naši javno govorjeni besedi. – V: 7 D 1991–04–03, 46.
 830 Jezikovne slabosti Biblijskega atlasa Cankarjeve založbe. – V: 7 D 1991–05–08, 46.
 831 Daj račun za svoje dni. – V: 7 D 1991–05–29, 46.
 832 *Pogovor uredništva Zdravstvenega vestnika z Jožetom Toporišičem.* – V: Zdravstveni vestnik. Aktualni pogovori 1991, 438–443. [s sliko]

1992

- 833 **Slavistična revija.** – 40, 1992, 497 str. [glavni ur. jezikoslovja]
 834 **Enciklopedija slovenskega jezika.** – Cankarjeva založba, Ljubljana 1992, 384 str.
 835 **Stiški rokopis. Študije.** – Slovenska knjiga, Ljubljana 1992, 95 str. [avtor str. 3–40, 87–88]
 836 ²**Slovenska zvrstna besedila.** – SSJLK, Ljubljana 1992, 637 str. [sodelavec V. Gjurin]
 837 ²**Zakaj ne po slovensko. Slovene by Synthetic Method.** – Second Edition. SSJLK, Ljubljana 1992, 272 str. + 6 plošč.
 838 **Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991.** – V: Obdobja 13, 1992, 638 str. [ur., sour. Franc Jakopin, Tine Logar]
 839 **Tipološka oznaka sodobnega slovenskega knjižnega jezika.** – V: SRL 40, 1992, 5–18, 159–177. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
 840 **Kritične pripombe k Trubarjevemu delu s strani slovenskih besedoljubov in kritikov.** – V: SRL 40, 1992, 241–254. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Zusammenfassung.)
 841 **Slovenščina v Miklošičevi skladnji na primeru obravnave rodilnika.** – V: Obdobja. Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991, Obdobja 13, 1992, 269–284. (Sinopsis v slovenščini in nemščini + Zusammenfassung.)
 842 **Potek Miklošičevega simpozija, Ljubljana, od 26. do 28. junija.** – V: Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991, Obdobja 13, 1992, 629–637.
 843 **K tvorbi svojilnih pridevnikov na -ov/-ev.** – V: Delo 1992–10–23, Večer 1992–10–20. [sestavil, prediskutirano na seji Komisije za slovarski del SP]
 844 **Dane Zajc v »Samostojni Sloveniji in slovenskem jeziku«.** – V: Delo 1992–03–27, 6. (Prejeli smo)
 845 **Ne prezrto, ampak nesprejeto dosedanje branje in umevanje.** – V: Delo KL 1992–02–27, 14.

- 846 Prečrkovanje, uglasitev in prevod besedil /Stiškega rokopisa/. – V: Stiški rokopis. Študije. Monumenta Slovenica II. Ljubljana 1992, 3–15.
- 847 Jezikoslovna obravnava /Stiškega rokopisa/. – V: Stiški rokopis. Študije. /.../ Ljubljana 1992, 17–40.
- 848 Sprachwissenschaftliche Behandlung der Texte, Transliteration, Verlautung, Übersetzung und Glossar von Stiški spomenik. – V: Stiški rokopis. Študije. Ljubljana 1992, 87–88. (Zusammenfassung).
- 849 *Kaj se vse ljudem po glavi blodi ali Stane Suhadolnik ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika.* – V: Naši razgledi 1992–03–20, 164–167.
- 850 *Govorim pač, saj je vseeno, kako.* – V: Delo SP 1992–03–28, 30.
- 851 *Profesorjev ognjemet.* – V: Delo SP 1992–04–11, 30.
- 852 *Profesorjev ognjemet.* – V: Delo SP 1992–04–25, 30.
- 853 *O temi in remi v slovenskih besedilih.* – V: Delo KL 1992–06–11, 14.
- 854 *Posebna polemika sobesednice.* – V: Delo KL 1992–07–02, 14.
- 855 *The Status of Slovene in Yugoslavia.* – V: Language Planing in Yugoslavia. Slavica Publishers, Inc., 1992, 111–116.

1993

- 856 **Slavistična revija.** – 41, 1993, 605 str. [glavni ur. jezikoslovja]
- 857 **France Žagar: Slovenska slovnica in jezikovna vadnica.** – Založba Obzorja, Maribor 1993, 351 str. [sodelavec]
- 858 *Pojmovanje in izrazje slovenskega besediloslovja (V priročnikih za /srednje/ šole).* – V: SSJLK ZP 29, 1993, 5–14.
- 859 *Periodizacija slovenskega knjižnega jezika.* – V: SRL, Zbornik slovenskih prispevkov za XI. mednarodni slavistični kongres v Bratislavi 41, 1993, 131–141. (Sinopsis v slovenščini in srbohrvaščini + Summary.)
- 860 *Die slowenische Schriftsprachedes 20. Jahrhunderts.* (Vortrag, gehalten am 3. Dezember am Institut für slawische Filologie der Universität München im Rahmen des » IV. Alois-Schmaus-Kolloquiums«.) – V: Die Welt der Slawen 38 1, 1993, 137–160.
- 861 *Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika.* – V: SRL 41, 1993, 449–464. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 862 *Slovenščina kot jezik samostojne države.* – V: Jezik tako in drugače. Uporabno jezikoslovje 1993, 18–40.
- 863 *Slovenski jezik in slovenski narod.* – V: Sodobnost 41, 3/4, 1993, 274–277.
- 864 *Predlog za ustanovitev sveta za kulturo slovenskega knjižnega jezika.* – V: Delo 1993–07–10. [sodeloval pri redigiranju; objavljeno še na več drugih mestih]
- 865 *Gospoda in raja ob Slovenskem pravopisu.* – V: Delo 1993–02–23, 10.
- 866 *Neutemeljeno etiketiranje.* – V: Delo 1993–02–12, 16. [J. T. za uredniški odbor SP 1990]
- 867 *Anketa Jezika in slovstva o srbohrvaščini.* – [v JiS zavrnjeno]
- 868 *V sobotni prilogi Dela ... se Igor Bratož loteva ...* – V: Delo 1993–04–10, 34.

869 *Ali je slovenščina ogrožena.* – V: Delo 1993–04–10, 34.

870 *Miklošičev zbornik.* – V: SRL 1993, 262–264.

1994

871 *Slavistična revija.* – 42, 1994, 642 str. [glavni ur. jezikoslovja]

872 *Ramovšev zbornik.* (Obdobja 12). – V: SRL 2–3 42, 1994, 135–435 str. [ur. jezikoslovja]

873 *Slovenski pravopis 1. Pravila. Tretja, pregledana izdaja.* – 1994, 250 str. [glavni avtor]

874 *Slovenski pravopis. Pravila. Četrta, pregledana izdaja (s stvarnim kazalom).* – 1994, 283 str. [glavni avtor; stvarno kazalo sestavil J/anko/ M/oder/, recenziral J/ože/ T/oporišič/, 251–283]

875 *Slovenski jezik in sporočanje 1.* – Založba Obzorja, Maribor 1994, 223 str.

876 *P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 1. Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1880–1890 (s Škrabčevimi pripisi /437–482/ v Jezikoslovnih spisih).* – Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica, 490 str. [ur.; sodelovala Zoltan Jan in Anica Ličen]

877 *P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 2. Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1890–1902 (s Škrabčevimi pripisi /487–508/ za Jezikoslovne spise).* – Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica 1994, 517 str. [ur.; pri pripisih sodelovala Vasilija Dornik, pri kazalu tudi Anica Ličen]

878 *Spremna beseda /k Jezikoslovnim delom 1/. – V: P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 1, 1994, 4–5.*

879 *Kazalo /k Škrabčevim Jezikoslovnim delom 1/. – V: P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 1, 1994, 483–490. [sodelovala Anica Ličen]*

880 *Kanalizacija po bohinjsko?* – V: Gorenjski glas 1994–08–05, 16. [in še kje]

881 *Pogovor s prof. dr. Jožetom Toporišičem o pomenu in času jezikoslovca Stanislava Škrabca. Proti nenaravnosti in nasilju v jeziku.* – V: Primorske novice 1994–02–04, 28.

882 *Nepoboljšljivi Janez Gradišnik.* – V: Slovenec SB 1994–07–09, 28.

883 *Ob zaletavanjih vame: strast je tudi slepa in razdiralna.* – V: Delo KL 1994–11–17, 14.

884 *Potvorbe za grde namene – Kam vendar plovemo.* – V: Delo KL 1994–11–24, 6.

885 *M. T. se je odločil pljuvati po »Slovenskem jeziku« in avtorju.* – V: Delo KL 1994–12–08, 6–7.

886 *Državnemu zboru Republike Slovenije.* – JiS 39, 5 (1993/94), 208–209. [soavtor]

887 *Jožica Grgič ne mara pouka slovenskega jezika.* – V: Jana 1995–12–13, 4.

888 *Ad Prispevki za nov nepravopis.* – V: Razgledi 1994–12–23, 21–22. (Moj naslov: Marta, Marta, le eno je potrebno ...).

889 *Spremna beseda /k Škrabčevim Jezikoslovnim delom 2/. – V: P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 2, 1994, 3–5.*

890 *150 let od Kopitarjevega rojstva.* – V: Koledar Mohorjeve družbe 1994, 112–115.

- 891 *Igorja Grdine prepotentnost (ali običajna spomladanska gonja)*. – V: Delo KL 1994–03–10, 6.
- 892 Teoretična podstava slovarja novega SP. – V: SRL 42, 1994, 455–473. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 893 *Les éléments de syntaxe structurale de L. Tesnière et la grammaire slovène*. – V: *Linguistica* 1 34, 1994, 221–224; *Mélanges Lucien Tesnière*.
- 894 Anton Breznik – Ob petdesetletnici njegove smrti. – V: *Dom in svet*. Zbornik, VII, MCMXCIV, Maribor 1994, 177–189.
- 895 Sodobni položaj slovenskega jezika. – V: *Slovenec* 1994–12–10, 34.
- 896 Fran Ramovš kot narečjeslovec. – V: SRL Ramovšev zbornik 1994, 159–170. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Zusammenfassung.)
- 897 *Izdaja Brižinskih spomenikov iz leta 1992*. – V: SRL 42, 1994, 25–38. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Zusammenfassung.)
- 898 Stanislav Škrabec o samem sebi. – V: Delo KL 1994–05–12, 13–15; 1994–05–19, 13–15.
- 899 Jernej Kopitar (Ob 150-letnici smrti). – SSJLK ZP 30, 1994, 91–98.
- 900 Jože Toporišič: Moški v ogledalu. – V: *Moški svet* 1994, št. 5, 15. 4., 4–5. [s slikami]

1995

- 901 *Slavistična revija*. – 43, 1995, 502 str. [glavni ur. jezikoslovja]
- 902 *Škrabčeva misel I. Zbornik s simpozija '94*. – Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica 1995, 204 str. [ur.]
- 903 *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit*. – SSJLK, Ljubljana 1995, (I–IV) + LXXX + (1) + 86 + (9) str. [ur. in spremno besedo napisal]
- 904 *Slovenski jezik in sporočanje 1*. – ²1995, 223 str. [popravljen izdaja]
- 905 *P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 3. Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1902–1915 (s Škrabčevimi pripisi /619–621/ za Jezikoslovne spise)*. – Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica 1995, 630 str. [ur.; pri pripisih sodelovala Vasilija Dornik, pri kazalu tudi Anica Ličen]
- 906 *Besedilna skladnja*. – V: SRL 43, 1995, 13–23. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 907 *Tuji raziskovalci slovenščine (knjižne objave)*. – V: SSJLK ZP 31, 1995, 55–65.
- 908 *Pleteršnikov Nemško-slovenski slovar*. – V: SRL 43, 1995, 277–291. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 909 Stanislav Škrabec o samem sebi. – V: *Škrabčeva misel I*, 1995, 1–20. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 910 *Die Figur des Gegensatzes in Trubers publizistischen Texten*. – V: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. München 1995, 352–362.
- 911 *Spremna beseda h Kopitarjevemu Cločevemu glagolitu*. – V: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit*, Ljubljana 1995, 87–93.

- 912 Spremna beseda /k Škrabčevim Jezikoslovnim delom 3/. – V: P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovna dela 3, 1995, 3–6.
- 913 Kazalo /k Škrabčevim Jezikoslovnim delom 3/. – V: P. Stanislav Škrabec Jezikoslovna dela 3, 1995, 623–630. [sodelovali Vasilija Dornik in Anica Ličen]
- 914 Spremna beseda /ob zborniku Škrabčevi dnevi '94/. – V: Škrabčeva misel I, 1995, 191–196.
- 915 Razvojna pot slovenskega jezika. – V: Primorski dnevnik 1995–04–07, 6.
- 916 Pogovorni jezik. – V: ES 9, 1995, 35–36.
- 917 Prevzete besede. – V: ES 9, 1995, 327.
- 918 *Je vsega kriv učbenik?* – V: Primorske novice 1995–03–31, 29.
- 919 Stanislav Škrabec kot kritik in polemik. – V: Koledar Mohorjeve družbe 1995, 131–143.

1996

- 920 **Slavistična revija.** – 44, 1996, 2 štev. [glavni ur. jezikoslovja]
- 921 Slovenski jezikoslovci zunaj domovine v svojih knjižnih izdajah. – V: SSJLK ZP 32, 1996, 55–75.
- 922 Glagolske »sestavljenske« iz zveze glagol + predložna zveza. – V: Razprave – Dissertationes II. razreda classis II, 1996, 109–123. (Sinopsis v angleščini + Summary.)
- 923 Kopitarjev slovanski svet v Slovnici 1808/1809. – V: Kopitarjev zbornik. Obdobja 15, 1996, 1–9. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)
- 924 Trubarjevo delo kot negativum v očeh slovenskih besedoljubov in kritikov. – V: III. Trubarjev zbornik. Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem. Ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja. Ljubljana, 9.–13. november 1987. – 1996, 330–340. (+ Zusammenfassung).
- 925 **Kopitarjev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani, 29. junij do 1. julij 1994. Jernej Kopitar in njegova doba. Simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti.** – Obdobja 15, 1996, XIII + 619 str. [uredil in spremno besedo napisal]
- 926 Spremna beseda. – V: Kopitarjev zbornik. Mednarodni simpozij /.../, 1996, I–(VIII).
- 927 Jernej Kopitar in njegova doba. Simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti. – Ljubljana 1994, 29. junij do 1. julij, 8 str. [razpored predavanj]
- 928 ³**Slovenski jezik in sporočanje I.** – Maribor 1996, 223 str.
- 929 Družbenost slovenskega jezika od druge svetovne vojne sem. – V: Jezik in čas. Zbornik, ur. A. Vidovič Muha, 1996, 63–76.

SPOPOLNITEV BIBLIOGRAFIJE S PREZRTIM

- 930 **Jezik in slovstvo.** – 11, 1966, 273 + (XII) str. [Glavni in odgovorni ur.]
- 931 **Jezik in slovstvo.** – 12, 1967, 260 + (XII) str. [Glavni in odgovorni ur.]
- 932 **Slavistična revija.** – 15, 1967, 367 str. [Področni jezikoslovni ur.]
- 933 **Jezik in slovstvo.** – 13, 1968, 264 + (XII) str. [Glavni in odgovorni ur.]
- 934 **Slavistična revija.** – 16, 1968, 590 str. [Področni jezikoslovni ur.]
- 935 **Jezik in slovstvo.** – 14, 1969, 264 + (XVI) str. [Glavni in odgovorni ur.]
- 936 **Slavistična revija.** – 17, 1969, 878 str. [Področni jezikoslovni ur.]
- 937 **Jezik in slovstvo.** – 15, 1969/70, 288 + (XIV) str. [Glavni in odgovorni ur.]

- 938 **Slavistična revija**. – 18, 1970, 320 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 939 **Slavistična revija**. – 19, 1971, 478 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 940 **Slavistična revija**. – 20, 1972, 472 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 941 **Slavistična revija**. – 21, 1973, 486 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 942 **Slavistična revija**. – 22, 1974, 524 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 943 **Slavistična revija**. – 23, 1975, 495 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 944 **Slavistična revija**. – 24, 1976, 472 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 945 **Slavistična revija**. – 25, 1977, 527 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 946 **Slavistična revija**. – 25, 1977: Zbornik prispevkov za VIII. mednarodni slavistični kongres v Zagrebu (Ljubljani) 1978, 216 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 947 **Slovenski knjižni jezik 4**. – 1977, 219 str.
- 948 **Slavistična revija**. – 26, 1978, 455 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 949 **Slovník slovanské lingvistické terminologie 2. Abecední soupisy terminu /.../. – Praha, 1979, 483 str. [Soavtor.]**
- 950 **Slavistična revija**. – 27, 1979, 496 str. [Glavni jezikoslovni in odgovorni ur.]
- 951 **Povzetki referatov za 9. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije. Bled, 17.–21. oktober 1979**. – Ljubljana 1979, 153 str. [Ur.]
- 952 **Slavistična revija**. – 28, 1980, 488 str. [Glavni jezikoslovni ur. in odgovorni ur. 1. in 2. številke.]
- 953 Tuje in izposojeno proti domačemu. – Delo 1980–2–6. JR 2, str. 20–21.
- 954 **Slavistična revija**. – 29, 1981, 596 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 955 Valjavec, Matija /.../, *Jezikoslovec*. – V: Slovenski biografski leksikon 13, 1982, 338–342.
- 956 **Slavistična revija**. – 30, 1982, 516 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 957 **Anton Breznik. Jezikoslovne razprave**. – Ljubljana 1982, 460 str. [Izbral, uredil, spremna študija.]
- 958 **Delo Antona Breznika**. – V: Anton Breznik. *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana 1982, 5–24. (Bibliografijo na str. 427–438 sestavila J. Hafner in S. Suhadolnik.)
- 959 **Imensko kazalo**. – V: Anton Breznik. *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana 1982, 454–458.
- 960 **Urednikovo poročilo**. – V: Anton Breznik. *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana 1982, 454–458.
- 961 **Slavistična revija**. – 31, 1983, 483 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 962 **Slavistična revija**. – 32, 1984, 388 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 963 **Slavistična revija**. – 33, 1985, 484 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 964 **Slavistična revija**. – 34, 1986, 490 str. [Glavni jezikoslovni ur.]
- 965 **Družbenostna vprašanja slovenskega knjižnega jezika**. – V: JiS 32, 1986/87, št. 6, 178–187. (Prevod iz nemščine; nemško pisano objavljeno v: *Linguistica* (Ljubljana) 25, 1985, 133–156.)
- 966 **Zadrede tehniškega pisanja**. – V: *Strojniški vestnik* 33, 1987, št. 1–3, 22–24.
- 967 **Tipološka oznaka slovenskega knjižnega jezika**. – V: SSJLK ZP 26, 1992, 13–42.

968 *Jezikoslovec Stane Suhadolnik (20. 11. 1919–10. 8. 1992)*. – V: SRL 41, 1993, 421–425.

DODATEK K LETU 1996

969 **Slovenski jezik in sporočanje 2**. – Maribor 1996, 227 str.

970 Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini. – V: SRL 44, 1996, 270–278. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

971 Janežičeva Slovenska slovnica 1854. – V: SRL 44, 1996, 307–316. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Summary.)

972 Jakob Šolar kot jezikoslovec. (Ob stoletnici njegovega rojstva.) – V: SRL 44 (1996), 347–364.

973 Kopitarjeva izdaja Brižinskih spomenikov v Cločevem glagolitu. – Zbornik Brižinski spomeniki. Ljubljana 1996, 153–162. (Sinopsis v slovenščini in angleščini + Zusammenfassung.)

974 Stanislav Škrabec (1844–1918). – V: Dom in svet. Zbornik MCMXCVI, Maribor 1996, 183–189.

975 Delo Jožeta Toporišiča. – V: SRL 44, 1996, 341–346.

976 Bibliografija Jožeta Toporišiča za desetletje 1986–1996. Ob sedemdesetletnici. – V: SRL 44, 1996, 000–000.

977 *Ivan Gregorič: Jože Toporišič naš gost. »Je nekje v meni vera, da dobro in pravo mora zmagati.« Pogovor z jezikoslovcem prof. dr. Jožetom Toporišičem.* – V: Rast 7, št. 7–8, 1996, 589–603.

Preglednica vrste sestavkov te bibliografije:

Knjige: 628, 629 prevod, 739 soavtor, 800, 802 soavtor, 803, 834, 835 soavtor, ²836, ²837, 857, ³873 soavtor, ⁴874 soavtor, 875, ²904, ³928, 947, 951.

Skupaj: 18 enot.

Urednik knjig oz. letnikov revije: 619, 621, 685, 686, 687, 738, 801, 833, 838, 856, 871, 872, 876, 877, 901, 902, 903, 905, 925, 930, 931, 933, 935, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 948, 950, 952, 954, 956, 961, 962, 963, 964.

Skupaj: 42 enot.

Sourednik knjig: 600, 645, 932, 934, 936.

Skupaj: 5 enot.

Razprave: 622, 624, 625, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 655, 656, 657, 658, 660, 680, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 696, 697, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 804, 805, 806, 808, 809, 839, 840, 841, 846, 847, 855, 858, 859, 860, 862, 892, 893, 894, 895, 896, 898, 899, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 921, 922, 923, 924, 929, 971, 972, 973, 974, 975, 977.

Skupaj: 80 enot.

Polemike: 623, 665, 674, 675, 676, 681, 683, 706, 707, 709, 787, 789, 798, 799, 807, 844, 845, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 861, 865, 866, 868, 882, 883, 884, 885, 887, 888, 891.

Skupaj: 34 enot.

Kritike: 636, 641, 642, 643, 659, 666, 667, 670, 672, 677, 678, 679, 684, 710, 713, 714, 716, 717, 832, 867, 869, 870, 880, 881, 897, 918, 978.

Skupaj: 27 enot.

Članki: 626, 640, 653, 661, 664, 668, 671, 673, 682, 698, 700, 701, 702, 703, 704, 708, 712, 715, 737, 774, 775, 776, 810, 816, 817, 842, 843, 878, 879, 886, 889, 890, 900, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 926, 927, 976.

Skupaj: 42 enot.

Drobni sestavki: 637, 638, 639, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 662, 663, 669, 699, 700, 701, 702, 703, 705, 711, 718, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 788, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 811, 812, 813, 814, 815, 818, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 848, 864, 919, 953.

Skupaj: 95 enot.

История математики в СССР, т. 1. М.: Наука, 1989. 312 с. 2000 экз.

История математики в СССР, т. 2. М.: Наука, 1990. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 3. М.: Наука, 1991. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 4. М.: Наука, 1992. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 5. М.: Наука, 1993. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 6. М.: Наука, 1994. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 7. М.: Наука, 1995. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 8. М.: Наука, 1996. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 9. М.: Наука, 1997. 312 с. 2000 экз.
История математики в СССР, т. 10. М.: Наука, 1998. 312 с. 2000 экз.

- 575 Библиогр. по математике, т. 1. М.: Наука, 1989. 312 с.
- 576 Библиогр. по математике, т. 2. М.: Наука, 1990. 312 с.
- 577 Библиогр. по математике, т. 3. М.: Наука, 1991. 312 с.
- 578 Библиогр. по математике, т. 4. М.: Наука, 1992. 312 с.
- 579 Библиогр. по математике, т. 5. М.: Наука, 1993. 312 с.
- 580 Библиогр. по математике, т. 6. М.: Наука, 1994. 312 с.
- 581 Библиогр. по математике, т. 7. М.: Наука, 1995. 312 с.
- 582 Библиогр. по математике, т. 8. М.: Наука, 1996. 312 с.
- 583 Библиогр. по математике, т. 9. М.: Наука, 1997. 312 с.
- 584 Библиогр. по математике, т. 10. М.: Наука, 1998. 312 с.

История математики в СССР, т. 1. М.: Наука, 1989. 312 с. 2000 экз.

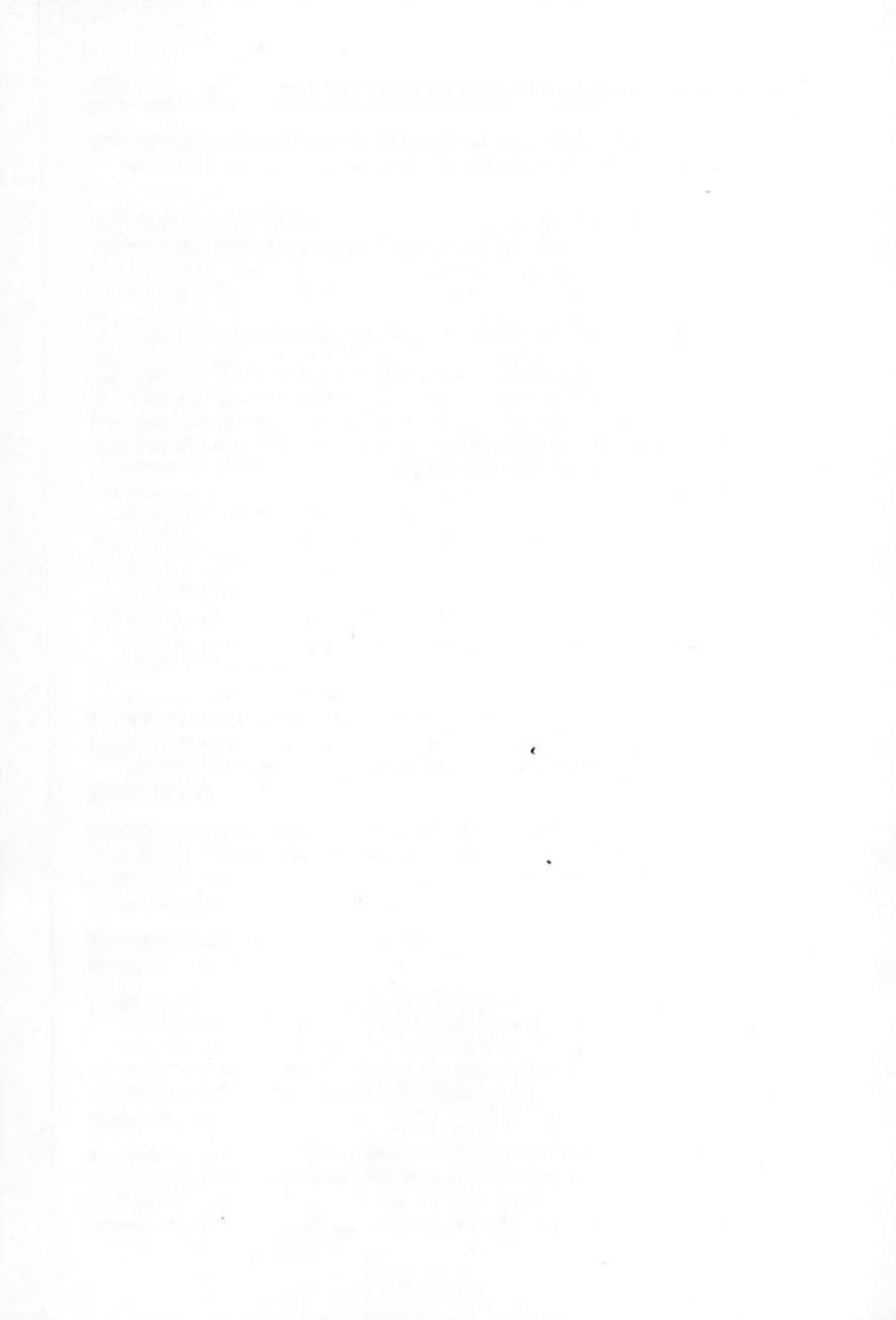
История математики в СССР, т. 2. М.: Наука, 1990. 312 с. 2000 экз.

История математики в СССР, т. 3. М.: Наука, 1991. 312 с. 2000 экз.

История математики в СССР, т. 4. М.: Наука, 1992. 312 с. 2000 экз.

История математики в СССР, т. 5. М.: Наука, 1993. 312 с. 2000 экз.

История математики в СССР, т. 6. М.: Наука, 1994. 312 с. 2000 экз.

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih. Avtor odda prispevek enemu od glavnih urednikov v dveh izvodih; na listu naj bo 30 vrstic. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani, tj. 45.000 znakov), ocene 12 strani (24.000 znakov), poročila 4 strani (8.000 znakov). Rokopis po možnosti oddati tudi na PC-jevi disketi, zapisan v formatu ASCII ali v katerem od urejevalnikov besedil za okensko okolje; mogoče pa ga je poslati tudi po elektronski pošti na naslov *slavisticna.revija@uni-lj.si*. Besedilo naj ne bo razlomljeno v strani in besede ne deljene. Navodila za tipkanje opomb, ležečega in polkrepkega tiska, vezajev, pomišljajev, narekovajev, naglašanih, nestandardnih znamenj ipd. dobi avtor pri tehničnem uredniku. – Sinopsis naj ne bo daljši od 8 vrstic. Slovenski povzetek, ne daljši od dveh strani, podaja rezultate razprave; uredniku se sporoči želeni jezik za prevod. V neslovenščini napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. – Avtor naj priloži številko svojega žiroračuna, ime in naslov banke, pri kateri ima odprt žiroračun, naslov stalnega bivališča, ime inštitucije, na kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture. Če rokopis ni sprejet, glavni urednik avtorja pismeno obvesti. Ob izidu dobi avtor 20 separatov svoje razprave oziroma 10 primerov ocene.

Avtorju se stavijo še naslednje tehnične zahteve. Korekture svojega prispevka opravi v treh dneh. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži Slovenskega pravopisa 1994. – Slikovni material priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v rokopisu razprave. – Ponazarjalni zgledi se podčrtavajo; polkrepki tisk je rezerviran za podnaslove in je označen z dvojno podčrtavo. Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. – Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne). Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem ali oglatem oklepaju; na začetku in na koncu citata so tropičja nepotrebna. – Besedilo opombe naj bo v članku na koncu v enem kosu. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu. – Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature ali v seznamu navedenk na koncu razprave. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Breznik 1934: 213), v seznamu navedenk pa navedek razvežemo:

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Mohorjeva družba.

V seznamu literature je letnica neposredno pred navedbo strani. Članek v reviji se navaja takole:

Janko KOS: Problem časa v slovenski liriki. *Slavistična revija* XXXIX/1 (1991). 1–14.

V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami:

¹Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje, Mohorjeva družba, 1934, 16–18.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so ležeče postavljeni. Zbirka se nahaja v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Naslovi v stroki znane periodike so okrajšani, tako je lahko tudi avtorjevo ime. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

Slavistična revija prihaja tudi na internet: <http://www.ijs.si/lit/sr.html>.

AION – SLAVISTICA 3 (1995). 554 str.

A new Slavic Language is Born. Ur. P. R. Magocsi. New York: Columbia University Press, 1996. 68 str.

Europa Orientalis 21XV (1996). Studi e Ricerche sui Paesi e le Culture dell'Est Europeo. 432 str.

Grafenauerjev zbornik. Ur. V. Rajšp in souredniki. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1996. 703 str.

HAJNŠEK HOLZ, Milena, JAKOPIN, Primož: *Od zadnji slovar slovenskega jezika po Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1996. 851 str.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 2. Karte. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 2. Opisi. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije. 328 str.

Studies in South Slavic and Balkan Linguistics. Ur. A. A. Barentsen, B. M. Groen, J. Schaeken, R. Sprenger. Amsterdam, Atlanta: GA, 1996. 318 str.

TOPORIŠIČ, Jože: *Slovenski jezik in sporočanje 1*. Maribor: Založba Obzorja, 1996. 222 str.

TOPORIŠIČ, Jože: *Slovenski jezik in sporočanje 2*. Maribor: Založba Obzorja, 1996. 227 str.

VREČKO, Janez: *Atiška tragedija*. Maribor: Založba Obzorja, 1997. 386 str.